

**National Library
of Sweden**

Denna bok digitaliserades på Kungl. biblioteket år 2013

Statens
offentliga
utredningar
1969:41
Justitie-
departementet

Domstolsväsendet III

Fullföljd av talan m. m.

SOU

Betänkande av Domstolskommittén
Stockholm 1969

Ref
sou
1969:41

Statens offentliga utredningar 1969

Kronologisk förteckning

1. Faktisk brottslighet bland skolbarn. Esselte. Ju.
2. Om sexallivet i Sverige. Esselte. U.
3. Ny sjöarbetstidslag. Esselte. K.
4. Bostadsrätt. Esselte. Ju.
5. Utsökningsrätt IX. Norstedt & Söner. Ju.
6. Offentliga tjänstemäns bisysslor. Esselte. C.
7. Kungörelseannonsering. Beckman. Ju.
8. Sexualkunskapen på grundskolans högstadium. Esselte. U.
9. ADB inom inskrivningsväsendet. Esselte. Ju.
10. Ny gruvlag. Svenska Reproduktions AB. Ju.
11. Internationell adoptionsrätt. Norstedt & Söner. Ju.
12. Regionmusik. Esselte. U.
13. Förenklad obligationshantering. Esselte. Fi.
14. Filmen - censur och ansvar. Haeggström. U.
15. Växtförädlarrätt. Esselte. Jo.
16. Lagstiftning om värdepappersfonder m.m. och om stämpelskatt på värdepapper. Esselte. Fi.
17. Nya mynt. Esselte. Fi.
18. Ett renare samhälle. Berlingska Boktryckeriet, Lund. S
19. Ny valteknik. Esselte. Ju.
20. Ämbetsansvaret. Norstedt & Söner. Ju.
21. Skogsindustri i södra Sverige. Esselte. I.
22. De sverska hamnarna. Esselte. K.
23. De sverska hamnarna. Bilagor. Esselte. K.
24. Ekonomisystem för försvaret. Svenska Reproduktions AB. Fö.
25. Planering och programbudgetering inom försvaret. Esselte. Fö.
26. Skolskjutsarna och trafiksäkerheten. Esselte. K.
27. Länsplanering 1967. Esselte. I.
28. Sexualkunskapen i gymnasiet. Esselte. U.
29. Idrott åt alla. Esselte. H.
30. Skogsbeskattningen. Esselte. Fi.
31. Olja i beredskap. Svenska Reproduktions AB. H.
32. Skogstillstånd och skogsvårdsåtgärder. Esselte. Jo.
33. Militära tjänstgöringsåldrar. Esselte. Fö.
34. Medicinska och psykologiska aspekter på åldrande m.m. Esselte. Fö.
35. Bättre utbildning för handikappade. Esselte. S.
36. Läkemedelsindustrin. Esselte. Fi.
37. Utbildning för bibliotek, arkiv och informatik. Almqvist & Wiksell, Uppsala. U.
38. Yttrandefrihetens gränser. Norstedt & Söner. Ju.
39. Taxesystemet i Postverkets tidningsrörelse. Esselte. Fö.
40. Frivilligförsvaret 2. Hemvärnet. Esselte. Fö.
41. Domstovsväsendet III. Fullföljd av talan m.m. Haeggström. Ju.

Statens offentliga utredningar

1969: 41

Justitiedepartementet

Domstolsväsendet III

Fullföljd av talan m. m.

Betänkande av Domstolskommittén
Stockholm 1969

Innehåll

Skrivelse till Herr Statsrådet och Chefen för Kungl. Justitiedepartementet	5		
Förslag till lag om ändring i rättegångsbalken	7		
Förslag till kungörelse om ändring i arbetsordningen den 26 juni 1948 för nedre justitierevisionen	12	Kap. 4. Hovrätts domförhet	92
Förslag till kungörelse om ändring i arbetsordningen den 19 december 1947 för rikets hovrätter	14	Direktiven 92. — Historik 93. — Gällande rätt 101. — Framställningar om ändringar: 1955 års domarutredning 103, 1958 års besparingsutredning 107, riksdagsmotioner 111. — Något om de allmänna domstolarnas sammansättning i de nordiska grannländerna 111. — Domstolskommittén: organisation och sammansättning i statistisk belysning 112, arbetsläge och målfördelning 116, överväganden och förslag 119.	
Förslag till lag om ändring i lagen den 18 juni 1926 om delning av jord å landet	16		
Kap. 1. Inledning	17	Kap. 5. Förebringande i överrätt av nya omständigheter eller bevis. Processledning. Mellandom	133
Utredningsuppdraget m. m. 17. — Domstolskommittén 18.		Gällande rätt och förarbetena till denna: nya omständigheter och bevis 133, processledning 134, mellandom 135. — Domstolskommittén 139.	
Kap. 2. Fullföljd av talan i högsta domstolen	19		
Direktiven 19. — Historik 19. — Gällande rätt 32. — Framställningar om ändringar 33. — Utländsk rätt 36. — Domstolskommittén: statistisk undersökning 39, överväganden och förslag 46.			
Kap. 3. Nedre justitierevisionen och dess arbetsformer	60		
Gällande rätt 60. — Tidigare förslag till ändringar: nedre justitierevisionens ställning 61, medverkan från högsta domstolens sida vid måls förberedande 65, föredragningspromemoriorna 71. — Domstolskommittén 83.			

Kap. 6. Måls avgörande utan huvudförhandling i överrätt	145
Gällande rätt 145. — Tidigare förslag till ändringar 146. — Domstolskommittén: statistisk undersökning 156, överväganden och förslag 157.	
Kap. 7. Specialmotivering till författningsförslagen	161
Förslaget till ändring i rättegångsbalken 161. — Förslaget till ändring i arbetsordningen för nedre justitierevisionen 166. — Förslaget till ändring i arbetsordningen för rikets hovrätter 167. — Förslaget till ändring i lagen om delning av jord å landet 167.	
Kap. 8. Sammanfattning	168
Reservationer och särskilda yttranden	171
<i>Bilaga</i>	
Sammanställning av material och överväganden från utredningen om hovrätts domförhet	179

Till Statsrådet och Chefen för Justitiedepartementet

Genom beslut den 23 mars 1961 bemyndigade Kungl. Maj:t chefen för justitiedepartementet att tillkalla högst sex sakkunniga för att överse domkretsindelningen för underrätterna i riket. Den 29 december 1961 utvidgades de sakkunnigas uppdrag till att avse en allmän översyn av domstolsväsendet. Genom beslut den 6 mars 1964 bemyndigade Kungl. Maj:t departementschefen att tillkalla ytterligare en sakkunnig för nämnda översyn.

Med stöd av bemyndigandena tillkallade Herr Statsrådet såsom sakkunniga den 18 april 1961 dåvarande hovrättspresidenten Knut Elliot, ordförande, dåvarande rådmannen Birger Brandt, dåvarande lagmannen Olof Engqvist, häradshövdingen Eric Stangenberg, numera t. f. expeditiönschefen Harriet Stangenberg och överdirektören Paul Tammelin samt den 6 mars 1964 f. d. justitierådet, ordföranden i arbetsdomstolen Bengt Hult.

De sakkunniga har antagit namnet domstolskommittén.

Att såsom experter biträda de sakkunniga förordnades den 14 februari 1962 numera justitierådet Leif Brundin, hovrättsrådet Ingvar Henkow och numera lagmannen Bengt Sandström, den 6 december 1962 numera lönedirektören Folke Lyberg och numera departementssekreteraren Ivar Tiby, den 30 oktober 1963 numera rådmannen Ingemar Kilander samt den 8 januari 1965 justitierådet Otto Petré.

Jämlikt beslutet den 29 december 1961 bemyndigades departementschefen jämväl att tillkalla en rådgivande nämnd, och med stöd härav utsågs den 14 februari 1962 följande att vara ledamöter av nämnden, nämligen ledamöterna av riksdagens första kammare redaktören Birger Andersson och hemmansägaren Erik Svedberg, ledamöterna av riksdagens andra kammare numera förbundsdirektören Astrid Kristensson, hemmansägaren Erik Larsson och expeditiönsföreståndaren Eric Nelander, dåvarande ledamoten av första kammaren f. d. folkskoleinspektören Ragnar Bergh, dåvarande ledamöterna av andra kammaren redaktören Olaus Nyberg och hemmansägaren Gustaf Svensson ävensom professorn Per Olof Ekelöf, direktören Styrbjörn von Feilitzen, numera överåklagaren Erik Gamstedt och advokaten, f. d. generalsekreteraren Holger Wiklund. Riksdagsmannen Larsson avled den 6 oktober 1969.

Till sekreterare i kommittén förordnades den 7 juli 1966 hovrättsassessorn Bengt Malmström.

Domstolskommittén har tidigare avlämnat betänkandena Rådhusrätternas förstatligande (SOU 1963:56) och Ny domkretsindelning för underrätterna (SOU 1967:4). Kungl. Maj:t har den 28 juni 1968 förordnat att det fortsatta utredningsarbetet skall begränsas till att avse följande frågor: 1. Överrättsprocessen: avgränsningen av fullföljdsrätten till högsta domstolen och in-

skränkningen i rätten att åberopa nya grunder och ny bevisning i hovrätt, hovrättens domförhet samt de övriga frågor rörande överrättsprocessen och nedre justitierevisionens organisation som har berörts i de tidigare utfärdade direktiven; 2. Domarutbildningen och domarkårens utformning; 3. Tillskapandet av ett alternativ till skiljedomsförfarandet.

Som en tredje etapp i sitt arbete får kommittén härmed värdsamt överlämna betänkande angående de under 1. angivna frågorna. Vid betänkandet har som bilaga fogats en sammanställning av material och överväganden från den särskilda utredningen om domförhet i hovrätt, som påbörjats enligt beslut av Kungl. Maj:t den 20 maj 1960 men upphörde genom tillkomsten av domstolskommittén.

I utredningen har medverkat samtliga sakkunniga, experter och nämndledamöter med undantag av herrar Tiby och Andersson. Herr Brundin har dock ej deltagit i behandlingen av de avsnitt som rör fullföljd av talan i högsta domstolen samt nedre justitierevisionen och dess arbetsformer (kap. 2 och 3). Beträffande delar av betänkandet har reservationer avgivits dels av herrar Engqvist och Tammelin med instämmande av herrar Lyberg och Svedberg, dels av herr Stangenberg. Särskilda yttranden har avgivits rörande vissa frågor dels av herr Kilander, dels av herr Kilander med instämmande av fru Kristensson, dels av fru Kristensson samt herrar Nelander, Nyberg och Svensson och dels av herr Wiklund.

Stockholm den 15 oktober 1969

Knut Elliot

Birger Brandt

C. O. Engqvist

Bengt Hult

Eric Stangenberg

Harriet Stangenberg

Paul Tammelin

/ Bengt Malmström

**Förslag till
Lag om ändring i rättegångsbalken**

Härigenom förordnas, *dels* att 3 kap. 7 §, 16 kap. 3 § tredje stycket, 29 kap. 3 § tredje stycket, 54 kap. 12, 17, 18 och 19 §§, 55 kap. 2 § och 56 kap. 2 § rättegångsbalken skall upphöra att gälla, *dels* att 17 kap. 5 §, 42 kap. 6 §, 50 kap. 21 och 25 §§, 54 kap. 10, 11, 13, 14 och 15 §§, 55 kap. 4 och 12 §§ samt 56 kap. 4 och 14 §§ samma balk¹ skall erhålla ändrad lydelse på sätt nedan anges.

(Nuvarande lydelse)

(Föreslagen lydelse)

17 KAP. 5 §.

Handlägges i ————— den talan.

Äro i mål, vari talan föres om fullgörelse, såväl skyldigheten att fullgöra som fullgörrelsens storlek stridiga och finnes med hänsyn till utredningen lämpligt, att dessa frågor avgöras var för sig, må på parts begäran särskild dom givas över skyldigheten att fullgöra; mot kärandens bestridande må sådan dom ej givas med mindre synnerliga skäl äro därtill.

Är beträffande samma käromål fråga om flera omständigheter, som var för sig äro av omedelbar betydelse för utgången, och finnes med hänsyn till utredningen lämpligt, att sådan del av målet avgöres för sig, må på parts begäran särskild dom givas häröver; mot parts bestridande må sådan dom ej givas med mindre synnerliga skäl äro därtill.

Då särskild ————— laga kraft.

42 KAP. 6 §.

Utfärdas stämning ————— äga rum.

Under förberedelsen skall målet så beredas, att det vid huvudförhandlingen kan slutföras i ett sammanhang.

Rätten skall verka för att parterna vid förberedelsen angiva allt som de vilja åberopa i målet samt genom frågor eller erinringar söka avhjälpa otydlighet eller ofullständighet i parternas framställningar. Under förberedelsen skall målet så beredas, att det vid huvudförhandlingen kan slutföras i ett sammanhang.

50 KAP.

21 §.

Hovrätten äge ————— är ogrundad.

Rör målet allenast penningar eller sådant, som kan skattas i penningar, och

Rör målet allenast penningar eller sådant, som kan skattas i penningar, och

¹ Senaste lydelse av 17 kap. 5 § se 1954: 432, av 55 kap. 4 § samt 56 kap. 4 och 14 §§ se 1963:149.

(Nuvarande lydelse)

uppgår värdet av det, varom talan fullföljts, uppenbart icke till *ettusenfemhundra* kronor, må målet avgöras utan huvudförhandling, om ej båda parterna begärt sådan förhandling. Vid beräkning av värdet må hänsyn icke tagas till rättegångskostnad eller till ränta, som upplupit efter talans väckande.

(Föreslagen lydelse)

uppgår värdet av det, varom talan fullföljts, uppenbart icke till *femtusen* kronor, må målet avgöras utan huvudförhandling, om ej båda parterna begärt sådan förhandling. Vid beräkning av värdet må hänsyn icke tagas till rättegångskostnad eller till ränta, som upplupit efter talans väckande.

Begära ej båda parterna huvudförhandling, må utan sådan avgöras även mål, vari den fullföljda talan avser endast storleken av yrkat belopp och tvist ej råder om de till grund för prövningen liggande omständigheterna.

Mål, vari ————— ej erfordras.

För prövning, ————— ej erforderlig.

25 §.

Innan hovrättens ————— vadetalan återkallas.

Vadekäranden äge ————— i vadeinlagen.

Part må ej i hovrätten till stöd för sin talan åberopa omständighet eller bevis, som ej tidigare förebragts, om han kunnat åberopa omständigheten eller beviset vid underrätten och *det kan antagas, att han underlåtit det i otillbörligt syfte eller av grov vårdslöshet*. Framställs först i hovrätten yrkande om kvittning, må det avvisas, om det ej utan olägenhet kan prövas i målet.

Part må ej i hovrätten till stöd för sin talan åberopa omständighet eller bevis, som ej tidigare förebragts, om han kunnat åberopa omständigheten eller beviset vid underrätten och *godtagbara skäl saknas för hans underlåtenhet att göra det*. Framställs först i hovrätten yrkande om kvittning, må det avvisas, om det ej utan olägenhet kan prövas i målet.

54 KAP.

10 §.

Prövningstillstånd må meddelas allenast

1. *om för enhetlig lagtolkning eller rättstillämpning är av synnerlig vikt, att talan prövas av högsta domstolen, eller parten visar, att talans prövning eljest skulle hava synnerlig betydelse utöver det mål, varom är fråga; eller*

2. *om anledning förekommer till ändring i det slut, vartill hovrätten kommit, eller eljest med hänsyn till omständigheterna i målet skäl förekomma till talans prövning.*

Meddelas ej prövningstillstånd, skall hovrättens dom eller slutliga beslut stå fast; erinran därom skall intagas i högsta domstolens beslut.

Prövningstillstånd må meddelas allenast *om det för ledning av rättstillämpningen är av vikt, att talan prövas av högsta domstolen, eller med hänsyn till särskilda omständigheter eljest synnerliga skäl föreligga till sådan prövning.*

I den mån prövningstillstånd ej meddelas, skall hovrättens dom eller slutliga beslut stå fast; erinran därom skall intagas i högsta domstolens beslut.

11 §.

Vid avgörande — — — — — mot domen.

Meddelas prövningstillstånd, gälle det domen eller det slutliga beslutet i dess helhet, såvitt parten för talan däremot, så ock beslut, mot vilket talan fullföljes i samband med talan mot domen eller det slutliga beslutet.

Meddelas prövningstillstånd, gälle det domen eller det slutliga beslutet i dess helhet, såvitt parten för talan däremot, så ock beslut, mot vilket talan fullföljes i samband med talan mot domen eller det slutliga beslutet. *Högsta domstolen äge dock inskränka tillståndet att gälla endast viss del av den dom eller det beslut den fullföljda talan avser.*

13 §.

Föres i mål eller ärende, som väckts vid underrätt, talan mot hovrätts beslut, som ej är slutligt, och har ej i anledning av talan mot hovrätts dom eller slutliga beslut meddelats prövningstillstånd, som enligt 11 § andra stycket gäller även beslutet, äge vad i 9—12 §§ är stadgat motsvarande tillämpning; *i anledning av talan mot beslut om rättegångskostnad må dock prövningstillstånd enligt 10 § 2 ej meddelas.*

Föres i mål eller ärende, som väckts vid underrätt, talan mot hovrätts beslut, som ej är slutligt, och har ej i anledning av talan mot hovrätts dom eller slutliga beslut meddelats prövningstillstånd, som enligt 11 § andra stycket gäller även beslutet, äge vad i 9—11 §§ är stadgat motsvarande tillämpning.

14 §.

Då hovrätt — — — — — till känna.

Kan talan mot hovrätts dom eller beslut ej komma under högsta domstolens prövning, med mindre högsta domstolen meddelat parten tillstånd därtill, give hovrätten i samband med underrättelse om talans fullföljande det till känna. *Hovrätten angive ock, på vilka grunder sådant tillstånd med hänsyn till utgången i hovrätten må meddelas. Gälla för olika delar av domen eller beslutet skilda grunder, skall hovrätten underrätta parten om innehållet i 11 § andra stycket.*

Kan talan mot hovrätts dom eller beslut ej komma under högsta domstolens prövning, med mindre högsta domstolen meddelat parten tillstånd därtill, give hovrätten i samband med underrättelse om talans fullföljande det tillkänna *med angivande tillika av de grunder på vilka sådant tillstånd må meddelas.*

15 §.

Anser part, att underrättelse, som hovrätten enligt 14 § meddelat, är oriktig, äge han i samband med fullföljande av talan mot domen eller beslutet påkalla prövning av frågan. *Avser sådan fråga, huruvida på grund av bestämmelserna i 12 § hinder möter för prövningstillstånd enligt 10 § 2, skall den avgöras i samband*

Anser part, att underrättelse, som hovrätten enligt 14 § meddelat, är oriktig, äge han i samband med fullföljande av talan mot domen eller beslutet påkalla prövning av frågan.

med frågan, om prövningstillstånd skall meddelas. Till styrkande av värdet av vad part tappat i hovrätten må ej i högsta domstolen förebringas ny bevisning.

Ej må ————— till efterrättelse.

55 KAP.

4 §.

I revisionsinlagan ————— käranden yrkar.

Anser käranden, att prövningstillstånd skall meddelas enligt 54 kap. 10 § 1, bör han i revisionsinlagan närmare angiva de omständigheter han åberopar till stöd därför.

Erfordras prövningstillstånd, skall käranden i revisionsinlagan närmare angiva de omständigheter han åberopar till stöd för att sådant tillstånd skall meddelas.

Käranden skall ————— högsta domstolen.

Är i ————— det angivas.

Revisionsinlagan skall ————— hans ombud.

12 §.

Högsta domstolen ————— av motparten.

Skall mål eller viss däri uppkommen fråga avgöras av högsta domstolen i dess helhet, må det ske utan huvudförhandling.

För prövning, som ej avser själva saken, vare huvudförhandling ej erforderlig.

Beträffande avgörande i övrigt i högsta domstolen av mål utan huvudförhandling skola i tvistemål 50 kap. 21 § andra, tredje, fjärde och femte styckena samt i brottmål 51 kap. 21 § andra och tredje styckena äga motsvarande tillämpning.

Skall mål eller viss däri uppkommen fråga avgöras av högsta domstolen i dess helhet, må det ske utan huvudförhandling.

56 KAP.

4 §.

I besvärslinlagan ————— klaganden yrkar.

Anser klaganden, att prövningstillstånd skall meddelas enligt 54 kap. 10 § 1, bör han i besvärslinlagan närmare angiva de omständigheter han åberopar till stöd därför.

Erfordras prövningstillstånd, skall klaganden i besvärslinlagan närmare angiva de omständigheter han åberopar till stöd för att sådant tillstånd skall meddelas.

Klaganden skall ————— vid besvärslinlagan.

Besvärslinlagan skall ————— hans ombud.

14 §.

Vad i ————— följande avvikelser.

1. Den som vill anföra besvär skall inom fyra veckor från den dag, då han erhöil del av beslutet, till högsta domstolen inkomma med besvärslaga. *Bestämmelserna i 2 § äge ej tillämpning.*

1. Den som vill anföra besvär skall inom fyra veckor från den dag, då han erhöil del av beslutet, till högsta domstolen inkomma med besvärslaga.

2. Om ej ————— yttra sig.

Denna lag träder i kraft den

Äldre lag skall dock tillämpas dels i fråga om åberopande i hovrätt av omständighet eller bevis i tvistemål, vari talan tidigare väckts, dels i fråga om fullföljd av talan mot hovrätts dom eller beslut, som tidigare meddelats, samt rättegången i högsta domstolen i sålunda fullföljt mål utom vad angår avgörande av mål utan huvudförhandling.

Förslag till

Kungörelse om ändring i arbetsordningen för nedre justitierevisionen den 26 juni 1948 (nr 494).

Härigenom förordnas, att 21—23 §§ arbetsordningen för nedre justitierevisionen den 26 juni 1948 skola erhålla ändrad lydelse på sätt nedan anges.

(Nuvarande lydelse)

(Föreslagen lydelse)

21 §.

Föredragning av mål som prövas på handlingarna skall ske med ledning av minnesanteckningar, som innefatta en ordnad och fullständig redogörelse för vad handlingarna innehålla av betydelse för den prövning varom är fråga.

Minnesanteckningarna skola undertecknas av föredraganden och efter föredragningen förvaras bland handlingarna i målet.

Högsta domstolen äger bestämma, huruvida och i vilken mån sådan fullständig redogörelse, som i första stycket sägs, må i minnesanteckningarna ersättas av hänvisning till handlingarna i målet, så ock meddela närmare föreskrifter i övrigt angående föredragningen och minnesanteckningarna.

När föredragning för prövning av mål på handlingarna skall äga rum i högsta domstolen, tillställer föredraganden i förväg ledamöterna förteckning över de mål som föredragningen är avsedd att omfatta. Avses 22 § andra stycket skola tillämpas, skall i förteckningen angivas vilka mål detta gäller.

Förteckningen skall för varje mål åtföljas av förslag till rubrik samt, om ej särskilda skäl föranleda annat, avskrifter av avgöranden som meddelats i målet av lägre instanser. Finner föredraganden erforderligt att ledamöterna beredes tillgång i förväg till annat skriftligt material, såsom partsinlagor i högsta domstolen, kontrakt, brevväxling, uppställningar och skisser, skall även sådant material bifogas förteckningen.

Vid föredragning av fullföljt mål på fullsutten avdelning skall, om ej annat följer av grunder som högsta domstolen bestämmer, tillika föreligga ett av föredraganden avgivet betänkande med förslag till dom eller beslut. Övertryck av betänkandet skall tillhandahållas envar av ledamöterna.

22 §.

När omedelbart upptaget mål avgöres på handlingarna, skall i målet föreligga förslag till rubrik, försett med föredragandens underskrift. Vad nu sagts skall

Föredragning skall omfatta en ordnad och fullständig redogörelse för vad handlingarna i målet innehålla av betydelse för den prövning varom är fråga. Material

(Nuvarande lydelse)

ock gälla, när ansökningsärende förekommer till behandling i högsta domstolen.

I fullföljt mål, som å fullsutten avdelning avgöres på handlingarna, avgiver föredraganden betänkande, där ej enligt grunder som högsta domstolen äger bestämma skall anses tillfyllest med av föredraganden underskrivet förslag till rubrik.

(Föreslagen lydelse)

som tillställts ledamöterna i förväg behöver dock som regel ej föredragas.

Föredragning för tillståndsprövning bör, om ej särskilda förhållanden föranleda annat, inskränkas till en redogörelse för de omständigheter, som åberopats till stöd för ansökningsen om prövningstillstånd, samt vad parterna anfört i anslutning därtill.

Om enligt grunder som högsta domstolen bestämmer målets omfattning eller beskaffenhet så föranleder, skall föredragning ske med ledning av minnesanteckningar som underskrivas av föredraganden och efter föredragningen förvaras i akten.

23 §.

Då föredragning i högsta domstolen skall äga rum, avlämnar föredraganden förteckning över de mål, som anmälas till föredragning, så ock, där betänkande avgivits eller förslag till rubrik föreligger, till envar av ledamöterna övertryck av betänkandet eller förslaget till rubrik.

Finnes erforderligt, att ledamöterna vid föredragningen äga tillgång till skriftligt material, såsom avskrifter av dom, partsinlagor i högsta domstolen, kontrakt eller brevväxling, uppställningar och skisser, skall revisionssekreteraren tillse, att sådant material i förväg tillställs ledamöterna.

Närmare anvisningar om föredragning och minnesanteckningar kunna meddelas av högsta domstolen.

Denna kungörelse träder i kraft den

Förslag till
Kungörelse om ändring i arbetsordningen för rikets hovrätter den 19 december 1947
(nr 960).

Härigenom förordnas att 3 och 45 §§ arbetsordningen för rikets hovrätter den 19 december 1947 skola erhålla ändrad lydelse på sätt nedan anges.

(Nuvarande lydelse)

(Föreslagen lydelse)

3 §.

1. mom. I fråga ————— särskild omständighet.

Avdelning skall hava sådan sammansättning, att av ledamöterna minst fyra eller, om avdelningen består av allenast fyra ledamöter, minst tre äro antingen innehavare av ordinarie domartjänst i hovrätt eller underrätt eller ock assessorer i hovrätt. Vid förfall för sådan ledamot må avdelning under kortare tid än en månad hava annan sammansättning. Skulle på grund av särskilda omständigheter hinder möta att iakttaga här givna föreskrifter, har hovrätten att hos Kungl. Maj:t göra den framställning, som må anses påkallad. Tjänstgöringen å avdelning *bör om möjligt* så ordnas, att *i huvudförhandling* deltaga minst tre sådana ledamöter, som avses i första punkten av detta stycke; och skall städse ordföranden vara innehavare av ordinarie domartjänst.

Avdelning skall hava sådan sammansättning, att av ledamöterna minst fyra eller, om avdelningen består av allenast fyra ledamöter, minst tre äro antingen innehavare av ordinarie domartjänst i hovrätt eller underrätt eller ock assessorer i hovrätt. Vid förfall för sådan ledamot må avdelning under kortare tid än en månad hava annan sammansättning. Skulle på grund av särskilda omständigheter hinder möta att iakttaga här givna föreskrifter, har hovrätten att hos Kungl. Maj:t göra den framställning, som må anses påkallad. Tjänstgöringen å avdelning *skall* så ordnas, att *i avgörande av mål* deltaga minst tre sådana ledamöter, som avses i första punkten av detta stycke; och skall städse ordföranden *jämte minst en av de övriga ledamöterna* vara innehavare av ordinarie domartjänst.

2 mom. Andra tjänstemän ————— hovrättens avdelningar.

45 §.

Presidenten är ————— sina åligganden.

I Svea hovrätt bör presidenten deltaga i lagskipningsarbetet i den mån övriga honom åliggande skyldigheter sådant medgiva. I annan hovrätt *är presidenten tillika ordförande å en av hovrättens avdelningar och bör i sådan egenskap* — i den mån ej hinder möter på grund av ämbetsresa eller presidenten åliggande uppgift av

I Svea hovrätt bör presidenten deltaga i lagskipningsarbetet i den mån övriga honom åliggande skyldigheter sådant medgiva. I annan hovrätt *bör presidenten* — i den mån ej hinder möter på grund av ämbetsresa eller presidenten åliggande uppgift av större omfattning — deltaga i lagskipningsarbetet i den utsträckning som

(Nuvarande lydelse)

större omfattning — deltaga i arbetet i den utsträckning som kan anses motsvara hälften av den tjänstgöring som åligger lagman; *han äger även eljest deltaga i lagskipningsarbetet.*

Presidenten bör — — — — — medgiva det.

Presidenten åligger — — — — — under hovrätten.

När presidenten inträder å avdelning, *vara han ej är ordförande*, har han att föra ordet *å avdelningen*.

kan anses motsvara hälften av den tjänstgöring som åligger lagman.

När presidenten inträder å avdelning, har han att *där* föra ordet.

Presidenten har — — — — — här avses.

Denna kungörelse träder i kraft den

Har huvudförhandling eller företagande till avgörande av mål på handlingarna påbörjats före ikraftträdandet, skall dock i fråga om hovrättens sammansättning fortfarande tillämpas tidigare gällande bestämmelser.

Förslag till

Lag om ändring i lagen den 18 juni 1926 om delning av jord å landet (nr 326).

Härigenom förordnas, att 21 kap. 61 § lagen den 18 juni 1926 om delning av jord å landet skall erhålla ändrad lydelse på sätt nedan anges.

(Nuvarande lydelse)

(Föreslagen lydelse)

21 KAP. 61 §.

Besvär mot hovrätts utslag eller beslut skola inom tid, som i 56 kap. 1 § rättegångsbalken sägs, ingivas till ägodelningsdomaren. *Vad klaganden enligt 54 kap. 17 och 18 §§ samt 56 kap. 2 § rättegångsbalken har att iakttaga, skall fullgöras hos ägodelningsdomaren, och skall vad i övrigt där sägs om hovrätt avse ägodelningsdomaren.*

Besvär mot hovrätts utslag eller beslut skola inom tid, som i 56 kap. 1 § rättegångsbalken sägs, ingivas till ägodelningsdomaren.

Vid besvären — — — — — sådan avskrift.

Denna lag träder i kraft den _____ ; dock skall äldre lag tillämpas i fråga om fullföljd av talan mot hovrätts utslag eller beslut, som tidigare meddelats.

Utredningsuppdraget m. m.

Enligt de den 29 december 1961 meddelade direktiven skall ett av huvudsyftena med domstolskommitténs uppdrag vara att söka få till stånd en sådan utformning av domstolsorganisationen, att de olika dömande organen var för sig besitter möjligheter att väl fullgöra sina uppgifter. I anslutning här till anføres:

Ett grundläggande problem i detta sammanhang utgör spörsmålet om en lämplig avgränsning av de olika domstolarnas inbördes kompetens, dvs. närmast frågan vilka uppgifter som bör åvila domstolarna i skilda instanser. Härvid är även utformningen av själva rättegångsordningen i flera hänseenden av betydelse. En prövning från vidare aspekter av domstolsväsendets organisation kan därför ej företagas utan att rättskipningens allmänna struktur också i viss mån beröres. Utredningen bör emellertid härutinnan begränsas till att avse frågekomplex, vilka icke mera slutgiltigt prövats i samband med processreformen. Frågan om rättskipningens fördelning på olika instanser och rättsmedlens anordnande har icke tidigare blivit föremål för sådan prövning och kan nu icke förbigås. Såsom förutsättning för hela utredningsarbetet och därmed även för lösningen av sistnämnda fråga torde kunna fastslås, att rättskipningens tyngdpunkt även i fortsättningen skall ligga i underrätterna. En allmän målsättning för utredningen bör vara att underrätternas ställning och funktion inom domstolsväsendet ytterligare stärkes. Underrätternas nuvarande vidsträckta kompetensområde bör följaktligen i princip bibehållas, och de bör på alla sätt göras skickade att avgöra målen så,

att behovet av fullföljd begränsas så långt det är möjligt. Därjämte synes det vara av vikt, att principiella skillnader icke göres i underrätternas kompetens inbördes. Vad gäller överrätterna får frågan om deras kompetens och uppgifter tydligen bedömas mot bakgrunden av vad nu sagts rörande underrätterna. Det kan därvid från såväl processsekonomiska som andra synpunkter befinnas påkallat, att överrätternas nuvarande uppgifter i rättegången undergår vissa förändringar. Utredningen synes t. ex. få närmare undersöka, i vad mån det kan vara lämpligt att mera än för närvarande begränsa överrätternas uppgifter till att avse en prövning av underrätternas avgöranden utifrån det material, som åberopats där. Frågan, i vilken utsträckning det bör stå part öppet att i överrätt åberopa nya omständigheter eller bevis, hör till de spörsmål, som här kommer in i blickfånget.

I sitt betänkande angående rådhusrätternas förstatligande (SOU 1963:56) föreslog domstolskommittén vissa riktlinjer för den framtida underrättsorganisationen med utgångspunkt från att organisationen borde vara enhetlig och att alltså domförhållningarna skulle vara desamma, oavsett om underrätternas domsområde omfattade land eller stad. Sedan frågan beretts inom justitiedepartementet, har i proposition 1969:44 förslag till ny, för hela riket enhetlig underrättsorganisation av Kungl. Maj:t underrättsriksdagen. Riksdagen har med vissa ändringar biträtt Kungl. Maj:ts förslag. Enligt vad sålunda beslutats får underrättsorganisationen i huvudsak följande utseende.

I stället för nuvarande häradsrätter och rådhusrätter skall finnas ett enda slag av allmän underrätt, kallad tingsrätt. För alla tingsrätter skall gälla gemensamma regler om sammansättning. I brottmål skall tingsrätt i princip bestå av lagfaren domare med nämnd. Vid särskild huvudförhandling i tvistemål i allmänhet skall tingsrätt ha sådan sammansättning med tre eller högst fyra lagfarna domare som nu förekommer i rådhusrätt. Vad gäller mål eller ärenden som faller under föräldrabalken eller giftermålsbalken skall sammansättningen emellertid vara densamma som i brottmål. Liksom nu, ehuru i något vidgad omfattning, skall mål och ärenden också kunna handläggas av ensamdomare. Domförhet med en lagfaren domare kan sålunda förekomma vid måls avgörande utan huvudförhandling, vid annan handläggning som ej sker vid huvudförhandling eller syn på stället, vid sådan huvudförhandling som hålles i förenklad form samt vid huvudförhandling och syn i mål om brott för vilket inte är stadgat svårare straff än böter.

Besluten innebär vidare att för handläggning av mål angående fastighetsbildning m. m. inrättas fastighetsdomstolar. Som fastighetsdomstol skall i princip fungera en underrätt i varje län. Domstolen skall bestå av fem ledamöter, varav två lagfarna domare, en ledamot med teknisk sakkunskap och två nämndemän.

Domstolskommittén

Enligt de ändrade direktiv, som Kungl. Maj:t den 28 juni 1968 meddelat, omfattas underrättsorganisationen inte vidare av kommittéuppdraget. Vad beträffar återstående, på kommittén alltjämt ankommande frågor har det, med hänsyn till sambandet mellan å ena sidan organisationen av underrätterna och processen där samt å andra sidan överrätternas organisation och överrättsprocessen, syntts angeläget att arbetet i första hand inriktas på de sistnämnda frågorna. Resultatet av kommitténs överväganden i dessa delar redovisas i föreliggande betänkande. Vad beträffar högsta domsto-

len är fullföljdsfrågan den väsentliga. I avslutning därtill behandlas de med arbetet i högsta domstolen sammanhängande frågorna om nedre justitierevisionens organisation och arbetsformer. För hovrätternas del kommer domförhetsfrågan i förgrunden. Vad gäller överrättsprocessen i allmänhet har främst tagits upp den i direktiven berörda frågan om den utsträckning, i vilken det bör vara tillåtet att i överrätt åberopa nya omständigheter och bevis. Med hänsyn särskilt till de i direktiven anförda process-ekonomiska synpunkterna har därjämte övervägts möjlighet att i något större omfattning än nu är fallet avgöra mål utan huvudförhandling. En begränsning av rätten att i överrätt förebringa ny utredning aktualiserar spörsmålet om den materiella processledningen i underrätt. Även om det faller i viss mån utom den ram för kommitténs arbete, som de nya direktiven uppdragit, har kommittén ansett sig inte kunna underlåta att något ingå jämväl på sagda spörsmål. Frågan om den utredning, som får åberopas i överrätt, har vidare samband med en annan processuell regel, som i främsta rummet berör underrätt, nämligen i vilken utsträckning som mellandom bör kunna meddelas. Också denna fråga behandlas därför.

Enligt *direktiven* bör domstolskommitténs huvuduppgift vad angår högsta domstolen vara att söka uppnå en ordning, varigenom domstolens ställning som prejudikatinstans ytterligare befastes. Kommittén bör därför överväga möjligheterna att åvägabringa en begränsning av måltillströmningen till högsta domstolen. Om en framkomlig väg att nå detta mål erbjuder sig, bör kommittén även framlägga förslag till de organisatoriska förändringar beträffande högsta domstolen och nedre justitierevisionen, som betingas av en sådan reform.

Historik

Ett nytt skede i den centrala rättskipningens utveckling inleddes med 1614 års rättegångsordinantia, varigenom Svea hovrätt inrättades. Ordinantians ordalag gav vid handen att hovrätten skulle utöva Konungens domsrätt. I den fullmakt som något senare utfärdades föreskrevs emellertid att ledamöterna i hovrätten skulle »döma Konungs dom, vår rättmätige höghet att bryta skrocksoknir och offsoknir effter Lagen oförkränckt». I 1615 års rättegångsprocess förklarades vidare att »then, som befinner sigh beswärat öfwer vår Konungslige Hovrätts afsagde dom, må icke genom något wädjande, utan genom ödmjuk böneskrift gifwa om sitt besvär tillkänna och njuta hos Oss beneficium revisionis». Det ålåg dock den klagande att betala en revisions-

skilling om 200 daler. Vidare gällde att i princip inga nya skäl fick förebringas hos Konungen. Den klagomöjlighet som sålunda förelåg var tydligen beroende av Konungens nåd. Formellt dömde hovrätten fortfarande i högsta instans. Rättegångsbalken i 1734 års lag byggde på samma uppfattning. Uppräkningen av domstolarna slutade med hovrätten. Den högsta domsmakten kom att utövas av riksrådet. Revisions-sakernas mångfald ledde emellertid till att rättskipningen inte utövades av rådet i dess helhet utan förlades till en avdelning av rådet som erhöll namnet justitierevisionen. Rådets befattning med den högsta rättskipningen upphörde genom inrättandet år 1789 av en högsta domstol bestående av tolv ledamöter. Högsta domstolens ställning som utöware av Konungens domsrätt fastslogs i 1809 års regeringsform.

För fullföljdsrätten till högsta domstolen gällde vid denna tid i huvudsak följande. Rättsmedlet mot hovrätts dom och utslag i tvistemål var revision. Ville part anlita detta rättsmedel ålåg det honom att dels nedsätta revisionsskilling, dels tillhandahålla stämplat papper för hovrättens protokoll, dels ställa borgen för kostnad och skada, som kunde komma att tillerkännas motparten, och dels hos länsstyrelsen eller i taka händer nedsätta vad han genom hovrättens avgörande förpliktats utge. I brottmål var rättsmedlet besvär. Angående detta rättsmedel stadgades i 30 kap. 19 § äldre rätte-

gångsbalken: »brottmål, grofvare eller mindre, hafve ej någon lof under Konungen draga, utan han gitter wisa, antingen att han ej är fulleligen hörd, eller att han till svårare straff är fäld, än lag säger. Brister han deri, varde derföre särskildt straffad». Rättegångsbalkens ordalag ger vid handen att besvär över hovrätts utslag i brottmål ansågs innebära ett slags förnärmelse av hovrätten. Rättsutvecklingen ledde emellertid till att detta lagrum inte tillämpades. Klaganden hade dock att vid fullföljd till Konungen nedsätta såväl ådömda böter som ersättning för rättegångskostnader och vad hovrätten därjämte förpliktat honom betala.

År 1860 ökades antalet ledamöter i högsta domstolen till sexton.

Under 1800-talet framlades ett flertal förslag som syftade till en allmän reform av rättegångsordningen. Sålunda avgav den år 1810 tillsatta lagkommittén förslag till rättegångsbalk för tvistemål år 1822 och för brottmål år 1832. År 1849 avgav den för granskning av lagkommitténs förslag tillsatta lagberedningen sitt förslag till rättegångsbalk. En ny lagberedning framlade år 1884 ett principbetänkande om rättegångsväsendets ombildning. Åt en förstärkt lagberedning uppdrogs att med utgångspunkt från principbetänkandet avge yttrande angående grunderna för en ny rättegångsordning. Detta yttrande kom år 1887. I intet av dessa reformförslag förordades någon väsentlig ändring i fullföljdsrätten till högsta domstolen.

Vid denna tid övergavs tanken på en allmän reform av rättegångsväsendet. I stället uppdrogs åt *nya lagberedningen* att utarbeta förslag till lag angående villkoren för fullföljd av talan i överrätt. Förslaget avgavs år 1891. Huvudsakligen på grundval av detta förslag tillkom år 1901 en lag med regler om fullföljd av talan till hovrätt och högsta domstolen. Lagen innebar att de i dåvarande rättegångsbalken 30 kap. 19 § stadgade men sedan lång tid obsoleta inskränkningarna i parts fullföljdsrätt upphävdes. Vidare avskaffades alla för revision erforderliga prestanda utom skyldigheten att

nedsätta revisionsskilling. I motiveringen till det till högsta domstolen för granskning överlämnade lagförslaget konstaterade departementschefen att vissa olägenheter var förknippade med skyldigheten att nedsätta revisionsskilling och att yrkanden om dess avskaffande framstälts. Departementschefen framhöll att en sådan åtgärd emellertid inte skulle vara tillräddig, eftersom det utan tvekan skulle medföra en så stark ökning av målens antal i högsta domstolen att en väsentlig förstärkning av domstolen blev nödvändig för att målen skulle kunna avverkas inom rimlig tid. Farhåga för ett alltför starkt tillflöde av mål till högsta domstolen med blott en måttlig avgift som enda fullföljdsspärr föranledde högsta domstolens ledamöter att hemställa om höjning av revisionsskillingens belopp. I den till riksdagen avgivna propositionen föreslogs därför att revisionsskillingen skulle bestämmas till 200 kronor. I riksdagen bröt sig meningarna. Första kammaren godkände propositionen medan andra kammaren ville behålla revisionsskillingen vid 100 kronor. Efter sammanjämkning bestämdes beloppet till 150 kronor.

Vid sekelskiftet uppkom besvärande målbalanser i högsta domstolen trots att justitierådens antal år 1897 ökats från sexton till aderton. Anmodade att avge utlåtande angående lämpliga åtgärder för minskande av högsta domstolens arbetsbalans föreslog dess flesta ledamöter år 1904 en höjning av revisionsskillingen till 300 kronor. Vidare framhölls önskvärdheten av att domstolen befriades från obetydligare mål. En ledamot anförde att mål, som var så beskaffade att deras prövning varken från juridisk synpunkt kunde vara av principiell betydelse eller krävde någon mera djupgående lagkunskap, borde undandras högsta domstolens handläggning. Enskilda ledamöter föreslog jämväl att sakfrågan skulle utslutas från högsta domstolens prövning.

Under år 1905 utarbetades inom justitiedepartementet förslag till ändrad lydelse av rättegångsbalken, innebärande bland annat att revisionsskillingen skulle i mål, där huvudsaken rörde penningar eller annat

som kunde skattas i penningar, erläggas i förhållande till sakens värde efter viss skala, dock lägst 150 och högst 1 000 kronor. Detta förslag om en progressiv revisions-skilling avstyrktes av samtliga de ledamöter i högsta domstolen som hade att yttra sig däröver. Det anmärktes mot förslaget att det var obilligt eftersom parts förmåga att bära en högre revisionsskilling inte kunde anses större därför att tvisten rörde sig om ett högre värde och att höjningen skulle komma att verka ojämnt, enär dels den inte skulle bli tillämplig i fall tvisteföremålet inte kunde skattas i penningar, dels det inte kunde sägas att tvisteföremålets värde var någon tillförlitlig mätare av det värde målet hade för parten. Flertalet av högsta domstolens ledamöter tillstyrkte i stället att revisionsskillingen i alla mål höjdes från 150 till 300 kronor.

År 1905 höjdes antalet justitieråd till tjugoen.

Ett omarbetat förslag till ändring av fullföljdsrätten till högsta domstolen framlades i *proposition till 1907 års riksdag*. Förslaget innebar dels att revisionsskillingen i alla mål skulle sättas till 300 kronor, dels att från fullföljd skulle uteslutas mål, i vilka värdet av vad som tappats i hovrätten inte uppenbarligen översteg 1 000 kronor, dels att ändring i hovrätts utslag i brottmål kunde sökas endast om brottet var av viss grövre beskaffenhet. I propositionen förklarade sig departementschefen utgå från att det medel att minska den högsta instansens arbete, som kunde ligga i att för dess prövning förbehålla endast rättsfrågan, medan beträffande sakfrågan finge vid hovrättens prövning bero, inte lät sig genomföras utom i sammanhang med en fullständig omgestaltning av domstolsförfarandet i de lägre instanserna. I fråga om tvistemålen uttalade han följande.

Då det gäller att uppdraga gränslinjen mellan till fullföljd berättigade och därifrån uteslutna mål, torde man böra utgå från att i mål, som rör rättigheter, vilka huvudsakligen äger annat än förmögenhetsrättsligt värde, det icke bör betagas part rätten att ännu i sista instans göra sitt anspråk gällande.

Beträffande civila mål, vilka rör penningar eller något, som kan till visst värde i penningar sättas, torde det möta mindre betänklighet att, när ett offentligt intresse fordrar det, inskränka parts rätt att till sista instans fullfölja sitt anspråk. Särskilt torde detta gälla om man, såsom i förslaget avses, icke utsträcker förbudet mot fullföljd av talan i civila mål till andra än sådana, i vilka, med hänsyn till den jämförelsevis ringa utsikten att vinna ändring, sakens värde knappast kan sägas stå i rimligt förhållande till sammanlagda beloppet av vad sökanden, om han icke vinner ändring i sista instans, har att vidkännas i revisionsskilling samt till gäldande av egna och motpartens ofta betydliga rättegångskostnader. Mot antagandet, att ett sådant förbud skulle företrädesvis drabba i ekonomiskt avseende mindre lyckligt lot-tade parter, torde kunna invändas att, medan en fattig, som tappat i hovrätten, ofta måste underlåta att fullfölja talan för att icke ådraga sig de därmed förenade kostnaderna, hans rikare motpart, om han tappat, icke har samma anledning att låta sig nöja med hovrättens dom. Förbudet skulle således snarast vara ägnat att utjämna förhållandet genom att beröva den rikare ett faktiskt företräde.

I de civila mål, vari föremålet för tvisten icke är av beskaffenhet att kunna till visst värde i penningar sättas eller där sakens värde går över summa revisibilis, har man i revisions-skillingen en motvikt mot partens benägenhet att till sista instans fullfölja talan. Erfarenheten visar emellertid att revisionsskillingen, så-dan den nu är bestämd, icke i tillräcklig mån förekommer onyttigt ändringssökande.

Vad gäller brottmålen anförde departementschefen:

En inskränkning av antalet till Konungen fullföljda brottmål är oavvislig. Föga betänklighet torde därvid möta att kringskära allmän åklagares och målsägandes rätt att söka ändring i hovrätts utslag. Däremot när det gäller förbud för en till straff dömd att därifrån söka befrielse, är mera vaksamhet av nöden. För att urskilja de ringare brott, med avseende varå sådant förbud kunde genomföras, ligger närmast att låta den i varje särskilt fall ådömda straffsatsen vara bestämmande, till exempel från fullföljd utesluta mål, vari icke ådömts annat straff än böter. Detta möter emellertid den betänklighet, att sådana brott, i vilkas straffskala, jämte böter, ingår fängelse eller straffarbete, måste anses svårare än sådana, vilka icke kunna beläggas med strängare straff än böter, och att vid de förra vanligen i den allmänna föreställningen häftar något särskilt vanhedrande. Det torde därför icke böra betagas en person, som dömts, låt vara, till böter

för sådant mera vanhedrande brott, den möjlighet att visa sig saklös, som kan ligga i rätten att till tredje instans fullfölja sin talan. Den ådömda straffsatsen såsom avgörande för rätten till fullföljd skulle också till en viss grad lämna till domstolens bestämmande parts rätt att söka ändring. Blotta skenet av något sådant torde böra undvikas.

Vid behandlingen av lagförslaget hemställde lagutskottet att propositionen inte måtte antas. I sitt utlåtande uttalade lagutskottet bl. a.:

Kungl. Maj:ts förslag synes utskottet icke överensstämja med den uppfattning rörande parters rättighet i berörda hänseende, som hos landets befolkning allmänt gör sig gällande. Svårigen lär det kunna förnekas, att endast om verkliga, tungt vägande skäl gör sådant oundgängligen nödvändigt, man kan anses försvaret med att använda ett medel, vilket så lätt framstår såsom en olikhet inför lagen. Utskottet håller således före, att förutnämnda åtgärder endast i sista hand bör anlitas, och utskottet anser icke uteslutet, att andra lika verk samma medel kan erbjuda sig till frågans lösning.

Det torde böra tagas under övernäende, om man icke, i stället skulle kunna från ifrågavarande rätt utesluta vissa klasser av mål. En sådan anordning skulle lika träffa alla medborgare och sålunda icke kunna anses innebära, att olika medborgare av lagen behandlades olika.

Riksdagen godkände lagutskottets utlåtande.

År 1909 inrättades lagrådet, till vilket överfördes högsta domstolens laggranskningssuppgift. I samband därmed ökades antalet justitieråd till 24. Samma år inrättades regeringsrätten, som övertog prövningen av de förvaltningsärenden som tidigare ankommit på högsta domstolen.

I skrivelse till 1913 års riksdag tog justitieombudsmannen under hänvisning till den stigande målbalansen i högsta domstolen upp frågan genom vilka åtgärder detta missförhållande kunde avhjälpas samt uttalade därvid bl. a.:

Vid valet av de medel, som härutinnan kan stå till buds, lär man nu utan vidare kunna utmönstra två: ökning av justitierådets antal och högsta domstolens tillfälliga förstärkning genom extra ordinarie bisittare.

Ävenledes är jag för min del övertygad om, att man för närvarande icke med utsikt till framgång kan återupptaga tanken på revisionsskillningens höjande. Denna utväg till råddande av bot å missförhållandet i fråga måste jag betrakta såsom stängd med hänsyn till den starka motvilja mot rättsväsendets fördyrande, som förut visat sig inom riksdagen.

Av enahanda skäl lämnar jag här jämväl ur räkningen det inom högsta domstolen väckta förslaget att belägga fullföljden i besvärsmål med en avgift, motsvarande revisionsskillningen.

Ej heller vågar jag för lättande av högsta domstolens arbetsbörda förorda den utvägen, att högsta domstolens prövningsrätt i dit fullföljda mål varder sålunda begränsad, att rätt att där förelbringa ny bevisning skulle borttagas eller åtminstone inskränkas, och att följaktligen beträffande sakfrågan skulle bero vid hovrättens prövning. En dylik reform, som utan tvivel har framtiden för sig, lär nämligen förutsätta ändringar i de lägre domstolarnas organisation och processverksamhet.

Ej heller i övrigt lär någon på en gång lämplig verksam begränsning av rätten till ändringssökande i högsta domstolen vinnas på ifrågavarande av lagutskottet vid 1907 års riksdag anvisade utväg, eller att från fullföljd utesluta vissa klasser av mål.

Av hittills föreslagna medel återstår allenast ett, eller införandet av en summa revisibilis att här ytterligare beröra. Att detta medel skulle vara effektivt, har icke blivit av någon bestritt. Mot detsamma har däremot anförts, att det så lätt framstode såsom en olikhet inför lagen. Må vara, att detta inkast icke kan fränkännas betydelse. Utomordentliga förhållanden kräver emellertid utomordentliga åtgärder. Och då andra, lika verk samma medel till frågans lösning icke erbjuder sig, finnes enligt min mening icke längre något val. Att nu, före den stora rättegångsreformens genomförande, tillgripa ifrågavarande medel bör desto mindre kunna möta några betänkligheter, som man för visso icke behöver vara i besittning av någon siareförmåga för att kunna förutsäga, att, om en summa revisibilis nu varder stadgad, någon ändring häri icke kommer att ske genom nämnda reform. En rättegångsform, som ej från fullföljd till högsta domstolen utesluter mål, då värdet av vad som tappats icke överskrider en viss, i lag fastslagen summa, lär man icke kunna vänta.

Med anledning av justitieombudsmannens skrivelse gjorde 1913 års riksdag i skrivelse till Kungl. Maj:t en framställning om åtgärder för minskande av arbetsbalansen hos högsta domstolen. I skrivelsen anfördes bl. a.:

Då, med hänsyn till den allt hastigare tilltagande ekonomiska utvecklingen, ad anledning finnes att antaga, det rättegångarnas antal och omfång även framgent skall komma att ökas, synes det vara uppenbart, att effektiva åtgärder med det snaraste måste vidtagas ej blott för den nuvarande balansens avarbetande utan även för att för framtiden minska högsta domstolens arbetsbörda och därigenom möjliggöra en snabbare rättskipning.

Vid valet av de utvägar, som för vinnande av det åsyftade målet må stå till buds, framstår i första hand till bedömande frågan, huruvida icke en ytterligare ökning av justitierådets antal skulle kunna ske. Emellertid har vid alla de tillfällen, då denna utväg anlåtats, olägenheterna av ett allt för stort antal ledamöter i högsta instansen starkt betonats, och det har därvid i allmänhet ställts i utsikt att, då med den beslutade ökningen av arbetskrafterna den befintliga balansen reducerats, antalet ledamöter åter skulle kunna nedbringas. Med hänsyn till den erfarenhet, som i detta hänseende föreligger, torde dock med visshet kunna antagas, att en dylik reduktion av medlemsantalet, sedan en ökning en gång skett, icke vidare skall låta sig göra. Att under sådana förhållanden nu företaga en ytterligare ökning av detta antal, som under endast de sist förflutna femton åren ökats med ej mindre än femtio procent och redan nu är proportionsvis större hos oss än i något annat europeiskt land, synes riksdagen vara en åtgärd, som icke bör ifrågakomma.

Vad först angår den utväg till nedbringande av balansen i högsta domstolen, som innefattas i ett höjande av revisionsskillingen, anser sig riksdagen böra uttala, att en dylik åtgärd, enligt riksdagens förmenande icke bör ifrågakomma. Över huvud taget torde förmågan att gälda revisionsskillning icke kunna anses vara en rättvis grund för bestämmande av de fall, då part i rättegång bör få till högsta instans fullfölja sin talan. Såsom vid upprepade tillfällen framhållits, skulle en höjning av denna avgift förnämligast komma att drabba personer i svag ekonomisk ställning, vilka ej på grund av fattigdom äger åtnjuta befrielse från avgiftens erläggande, men för vilka i allt fall dess utgivande skulle vara synnerligen kännbart. Att en dylik åtgärd ej heller står i överensstämmelse med den uppfattning om parter rättighet i förevarande hänseende, som i allmänhet gör sig gällande, torde tydligt framgå av det starka motstånd, som det senast framlagda förslaget i sagda riktning rönt inom riksdagen.

Under sådana förhållanden (att andra medel måste anses otillräckliga) torde för minskande av arbetsbalansen inom högsta domstolen och till förekommande av sådan balans i framtiden

huvudsakligen endast återstå en s. k. summa appellabilis (revisibilis).

Visserligen har det genom proposition till 1907 års riksdag framlagda förslaget icke då vunnit riksdagens bifall. Till detta riksdagens beslut torde emellertid i väsentlig mån ha bidragit, att man ansåg sig böra avvakta verkningarna av inrättandet av den då ifrågasatta regeringsrätten och de åtgärder, som kunde antagas bli i samband därmed vidtagna för högsta domstolens befriande från uppgiften med laggranskningen ävensom från handläggningen av vissa ansökningsärenden. Sedermera har det emellertid visat sig, att de åtgärder, som i samband med inrättandet av lagrådet och regeringsrätten vidtagits, i så ringa grad motsvarat de förväntningar, som i detta hänseende ställts på dem, att de icke ens varit tillräckliga för att förhindra en ökning i domstolens arbetsbalans.

Med hänsyn därtill och då det synes vara av största vikt, att vad nu i denna fråga åtgöres varder av beskaffenhet ej blott att tillfälligtvis förbättra ställningen, utan även och framförallt att på ett varaktigt och för framtiden betryggande sätt förhindra en återgång till nu rådande förhållanden, måste enligt riksdagens förmenande vid en lösning av den förevarande frågan även den här senast omnämnda utvägen komma i betraktande.

Det förtjänar beträffande högsta domstolens arbetsläge vid denna tid anmärkas att antalet årligen inkommande revisions- och besvärsmål under åren 1910—1914 genomsnittligt utgjorde 1 643. Målbalansen uppgick år 1915 till 2 618 mål. I mer än hälften av de år 1915 i tredje instans avgjorda målen hade över två år förflutit från det målet inkom till nedre justitierevisionen till dess högsta domstolens utslag meddelades.

På grundval av utlåtande av ordföranden i den år 1911 tillsatta processkommissionen, justitierådet Johannes Hellner, framlade Kungl. Maj:t i *proposition till 1915 års riksdag* förslag till vissa ändringar av fullföljdsrätten. Ändringarna innebar i huvudsak dels att revisionsskillingen behölls vid 150 kronor men omvandlades till en fullföljdsavgift som skulle nedsättas även vid besvärstalan, dels att klaganden därutöver skulle nedsätta ett lika stort belopp till säkerhet för den kostnadsersättning, som kunde komma att tillerkännas hans motpart,

dels att talan mot hovrätts avgörande i mål eller ärenden av förmögenhetsrättslig natur inte fick överklagas, när värdet av vad parten tappat i hovrätten uppenbarligen inte uppgick till 1 500 kronor (summa revisibilis), dels att ändring inte fick sökas i hovrätts avgörande av vissa smärre brottmål (poena revisibilis), dels att dispens från dessa fullföljdsförbud kunde meddelas om det för enhetlig lagtolkning eller rättstillämpning var av synnerlig vikt att talan prövades i högsta domstolen eller om parten visade att talans fullföljande skulle ha synnerlig betydelse utöver det mål, varom var fråga, och dels att denna dispensprövning skulle handhas av en dispensavdelning inom högsta domstolen bestående av tre ledamöter.

Angående det föreslagna införandet av en summa revisibilis uttalade departementschefen bl. a.:

Enligt min uppfattning innebär en dylik åtgärd ett steg i rätt riktning särskilt ur den synpunkten, att därigenom skulle åstadkommas, att för ett mycket stort antal mål blott två instanser skulle bli tillåtna i stället för nuvarande tre. Det måste betecknas såsom ett slöseri med arbetskraft och en otillbörlig lockelse från statens sida till långvarigt processande, när det, såsom för närvarande är fallet, tillåtes parter att draga vilken rättegång som helst successivt inför tre olika myndigheter, vilka alla har att pröva målet i hela dess vidd och avgiva sitt utlåtande om vad som är rätt mellan parterna. Det naturliga synes vara, att staten tillhandahåller den rättssökande två väl organiserade domstolar, och att det göres till regel, att när ett mål genomlupit dem, tvisten därmed också är definitivt avgjord. Hur en blivande rättegångsreform hos oss kan komma att lösa de ytterst invecklade problem, som är förbundna med genomförande av en sådan princip, är för närvarande omöjligt att förutse. För min del hyser jag den uppfattningen, att då en av jämförelsevis få högt kvalificerade domare bestående högsta instans måste anses behövligen såsom vårdare av rättsenheten i landet, det vore principiellt riktigt att inskränka denna högsta domstols uppgift sålunda, att inför densamma endast finge dragas tvistiga rättsfrågor, medan vid den andra instansens fastställande av sakläget finge bero. Emellertid är jag på denna punkt av mening att en reform i denna riktning ej låter sig genomföras utan i sammanhang med en fullständig omgestaltning av domstolsförfarandet i de lägre

instanserna. Om alltså denna åtgärd tills vidare måste undanskjutas, tror jag å andra sidan, att när den tid kommer, då densamma kan genomföras, den icke ensam skall visa sig tillräcklig för att nedbringa vår högsta domstols arbetsbörda till sådant omfång, att domstolens medlemsantal kan hållas inom så snäva gränser som ur olika synpunkter måste anses önskvärt, utan att det skall befinnas nödigt att därjämte bland de av hovrätterna i andra instans avgjorda målen företaga en betydande gallring gående ut på att från vidare fullföljd utesluta sådana mål, vilkas avskärande ur det allmänna synpunkt är förenat med de minsta betänkligheterna. Lyckas man utfinna lämpliga regler, efter vilka en dylik utgallring av mål kan på ett effektivt sätt genomföras, lär man alltså icke av hänsyn till en blivande rättegångsreform behöva låta med deras upptagande i lagstiftningen anstå.

Med min ovan angivna uppfattning av den högsta instansens främsta uppgift — att vara en vårdare av rättsenheten inom landet — skulle jag anse synnerligen betänkligt att, i enlighet med vad i 1907 års lagutskotts nyss citerade yttrande antyddes såsom önskvärt, från fullföljd avskära vissa klasser av mål. Följden av en sådan åtgärd skulle ju bli, att på de sålunda avskurna rättsområdena de lägre instanserna komme att sakna ledning av högsta domstolens rättskipning. Det vore således att befara, att inom de olika hovrättsområdena en olika praxis kunde komma att utbilda sig, en farhåga, som på sina håll i utlandet, där liknande regler gäller, visat sig allt för befogad. Vida mindre olägenheter är förenade med den anordning, enligt vilken i fråga om förmögenhetsrättsliga mål gränsen för fullföljdsrätten drages med hänsyn till sakens ekonomiska värde. En bestämmelse, varigenom mål under ett visst värde uteslutes från fullföljd äger givetvis ett stort principiellt företräde ur den synpunkten, att vissa områden av den positiva rätten icke därigenom undandrages den högsta instansens arbetsområde. Samma rättsfrågor, som den ena gången förekommer i ett mål rörande ett ringare värde, förekommer den andra gången i en process med ett stort ekonomiskt värde till föremål. Skulle undantagsvis ett allmänt intresse anses kräva, att någon viktig rättsfråga i en tvist angående ett belopp under summa revisibilis drages under högsta domstolens prövning, kan det genom en undantagsbestämmelse i lagen sörjas för att möjlighet därtill öppnas genom dispens i det särskilda fallet. Utgår man ifrån att den högsta instansen har en uppgift, som går vida utöver den att skipa rätt i det enskilda fall, som föreligger till bedömande, och att det för den allmänna rättsordningen är av vikt att blott ett begränsat antal mål blir fullföljda till densam-

ma, synes det mig vara obestridligt, att mål angående ringa ekonomiska värden är de, som bäst lämpar sig att bli va utesluta från fullföljd.

Även ur en annan synpunkt har jag kommit till samma resultat. Om det, som man ofta ser uttalat, förhåller sig så, att de smärre processerna vanligen drives av personer i mindre god ekonomisk ställning, måste det särskilt i dylika mål för parterna vara ett behov av att få ett skyndsamt avgörande av tvisten. Rätten att fullfölja talan till tredje instans blir eljest lätt ett tveeggat svärd, som kan bereda både den klagande och hans motpart skada icke blott genom de ökade kostnaderna utan även och framförallt därigenom att den i hovrätten vinnande parten — vilken i det stora flertalet fall ju enligt statistikens utvisning också blir vinnande i högsta domstolen — får lida genom dröjsmålet att komma till sin rätt. Om det är en stor samhällsuppgift att genom en högsta rättskipande myndighet vaka över lagens enhetliga tillämpning, men det å andra sidan för den enskilde parten i allmänhet måste betecknas snarare som en tyngande börda än som en värdefull rättighet att utföra sin talan inför denna myndighet, så synes det mig dubbelt lämpligt, att denna börda lägges på dem, som tvistar om högre värden, för den händelse dessa är de i ekonomiskt avseende mest bärkraftiga. Skulle det åter förhålla sig icke på det sätt jag ovan antagit, utan i stället så, att det just är ekonomiskt bärkraftiga personer, som är i stånd att genom alla instanser driva processer om obetydliga belopp, och det kanske mot fattiga motparter, ja, då äger visserligen icke de nu anförda synpunkterna tillämpning åtminstone icke på den part, som klagat i högsta domstolen, men då förlorar å andra sidan invändningen om summa revisibilis såsom äventyrande likheten inför lagen mellan den fattige och den rike allt berättigande. Säkert är, att när det i 1905 års förslag ifrågasattes att belägga mål med en progressiv fullföljdsavgift i viss analogi med stämpelskatten på bouppteckningar och vissa andra handlingar, förslaget möttes bland annat av invändningen att en dylik anordning skulle vara obillig ur den synpunkten, att parts förmåga att bära en högre revisionsskilling icke kunde anses vara större därför att tvisten rörde sig om ett högre värde. Det riktiga synes mig vara att icke fästa allt för mycket avseende vid dylika individuella och konservativa synpunkter utan söka anordna fullföljdsrätten efter objektiva principer på sådant sätt, som för det allmänna befinnes vara ändamålsenligast.

Angående förslaget i fråga om brottmålen uttalade departementschefen:

Vad ovan anförts om det betänkliga i att från

fullföljd utesluta vissa klasser av mål — nämligen att därigenom vissa rättsområden skulle kunna helt undandragas högsta domstolens rättskipning — äger endast i mindre mån giltighet beträffande de smärre brottmålen. Det är i sådana mål endast sällan som tvivelaktiga rättsfrågor föreligger till bedömande; i allmänhet gäller det endast att värdera bevismaterialet eller att utmäta straffet, således domareuppgifter, vilka hovrätterna torde vara väl skickade att i sista instans handhava. Erfarenheten visar, att hovrätternas utslag i dylika mål jämförelsevis sällan blir ändrade.

Vad beträffar förslaget att införa skyldighet att nedsätta säkerhet för motparts kostnadsersättning anfördes:

Denna skyldighet är enligt min mening ett tjänligt medel att avhålla från obefogad fullföljd av talan. Särskilt gäller detta i fråga om sådana mål, där part är befriad från erläggande av fullföljdsavgift, vare sig på grund av fattigdom eller därför att han klagat över honom ådömt ansvar. I båda dessa fall giver erfarenheten vid handen att talan ofta obetänksamt fullföljes.

Det måste betecknas såsom en falsk humanitet att i så stor utsträckning, som hos oss är fallet, bereda missnöjd part tillfälle att i högre instans processa på kredit. I allmänhet bör det för en part, som vill klaga, vara vida bättre att från början tvingas till allvarlig eftertanke huruvida utsikten att vinna ändring svarar mot kostnadsrisken.

Vid granskningen av lagförslaget framhöll lagrådet att vad departementschefen i sitt yttrande anfört till bemötande av gjorda invändningar mot införande av en summa revisibilis syntes äga full giltighet. Lagrådet tillade att för den, som på nära håll inhämtat kännedom om hur obetydliga tvistefrågor drogs genom alla instanser, hur rätten därigenom under lång tid förhölls en part och kostnader åsamkades honom samt jämväl klaganden själv tillskyndade sig utgifter, vilka inte stod i rimlig proportion till den utsikt att få en oftast ganska betydelselös ändring, som en eller annan gång blev en verklighet, det torde stå klart att lagstiftaren ingalunda kunde med fog beskylldas för att han kränkt grundsatsen om allas likhet inför lagen, om han tvingade samhällsmedlemmen till ett handlingssätt som i stort sett bäst tillgodosåg dennes egna intressen.

Riksdagens lagutskott tillstyrkte i sitt ut-

låtande i allt väsentligt det framlagda lagförslaget, därvid anfördes bl. a.:

Då det är uppenbart, att de i det föregående berörda, av Kungl. Maj:t föreslagna åtgärderna (skyldigheten att nedsätta fullföljdsavgift och säkerhet för motparts kostnader) icke ens tillnärmelsevis är tillräckliga för åvägbringande av den behövliga minskningen i tillströmningen av mål till högsta domstolen, återstår ingen annan möjlighet än att helt utesluta vissa mål från fullföljd. Varje sådant uteslutande måste ur synpunkten av högsta domstolens uppgift te sig mer eller mindre godtyckligt. Inom utskottet har emellertid enighet rått därom, att vissa mindre brottmål skulle kunna utan skada avskäras. Mot regeringens förslag till närmare bestämmande av denna grupp av mål har utskottet intet att erinra. Mest trängande har det emellertid varit att utfinna någon princip för avskärande av någon del av revisionsmålen från fullföljd. Propositionen innehåller i detta avseende bestämmelser om förbud mot fullföljd i förmögenhetsrättsliga mål, däribland även civila besvärsmål, angående värden understigande 1 500 kronor (s. k. summa revisibilis). Med hänsyn till den mångentades förefintliga obegenheten mot att göra fullföljdsrätten till högsta domstolen beroende på ett omtvistat föremåls penningvärde har utskottet haft sin uppmärksamhet riktad även på andra tänkbara utvägar att avstänga vissa mål från fullföljd. Då utskottet ej kunnat utfinna någon efter tvisteföremålets beskaffenhet bestämd klass av mål, som skulle lämpa sig för uteslutande, har utskottet funnit sig stå inför valet mellan Kungl. Maj:ts nyssnämnda förslag om införande av summa revisibilis och ett inom utskottet väckt förslag om uteslutande från fullföljd av s. k. konforma mål, dvs. sådana, i vilka hovrätt fastställt underretts utslag.

Justitierådet Hellner yttrade i sitt utlåtande angående denna utväg:

»Detta förslag vilar uppenbarligen på den uppfattningen, att om två instanser bedömt en tvistefråga på samma sätt, sannolikheten talar för att avgörandet är riktigt. Jag vill till en början anmärka, att den allmänna förutsättningen för denna slutsats berättigande synes vara, att rättegången vid ifrågasvarande instanser är på ett tillfredsställande sätt anordnad, och att sålunda förutsättningen brister för närvarande eftersom just utredning pågår i syfte att få till stånd en reform av denna rättegång. Men även om sagda allmänna förutsättning vore för handen, lär tanken knappast låta sig genomföras. Om man närmare överväger innebörden av kravet på konformitet mellan de två första instansernas domar, finner man, att det innesluter två alternativ, det ena att konformitet är förhanden i avseende å slutet

allena, och det andra att konformitet finnes även i avseende å grunderna. Det första alternativet lär man snart nog finna förkastligt av materiella skäl. Om första instansen ogillar ett käromål, emedan det funnit att käranden ej styrkt de faktiska förhållanden, på vilka han grundat sitt yrkande, men andra instansen ogillar detsamma, emedan de åberopade grunderna, oaktat de befunnits styrkta, icke föranleder den slutsats käranden ur dem velat draga, så är det uppenbart, att här icke föreligger en sådan konformitet i rättsuppfattningen, som skulle utgöra förutsättningen för tilliten till avgörandets riktighet. Eller om bägge instanserna är överens, att vissa fakta är styrkta, men första instansen anser, att dessa fakta icke grundar det av käranden påstådda rättsförhållandet, andra instansen åter finner, att rättsförhållandet uppstått, men däremot gillar en av svaranden framställd sakinvändning, som går ut på att rättsförhållandet åter upphört, så föreligger ånyo en konformitet i själva domslutet, som ej motsvaras av konformitet i rättsuppfattningen. Att grunda förbud mot den tredje instansens anlåtande på konformitet allenast i fråga om själva domslutet skulle alltså vara det rena godtycket. Går man åter vidare och kräver konformitet i avseende å grunderna, visar det sig snart, att andra svårigheter möter. Om nämligen andra instansen ej nöjt sig med att helt enkelt fastställa domen, utan skrivit egen motivering, så gäller det att bedöma, om grunderna är desamma eller icke, och vilken betydelse skiftningar i motiveringen bör tillerkännas i ifrågasvarande avseende. För den, som har någon erfarenhet i fråga om domsmotivs avfattning eller tolkande, är det säkerligen rätt klart, att bedömandet, huruvida konformitet i grunderna föreligger eller icke, är ett spörsmål, som i och för sig skulle vara både besvärligt och tidsödande, och som detta bedömande uppenbarligen borde ankomma på tredje instansen, kommer man ovillkorligt till den slutsats, att om dess tid och arbete i vart fall måste tagas i anspråk, så är bättre att det sker på själva saken än på frågan, om fullföljd är lagligen medgiven eller icke. Denna uppfattning har gjort sig gällande i Tyskland, då för några år sedan frågan om åtgärder till minskning av tillströmningen av mål till Reichsgericht var under behandling samt bland andra åtgärder även ifrågasattes förbud att överklaga konforma domar. Och förslaget torde böra bedömas på samma sätt hos oss.»

Justitierådet Hellner har här kommit till samma resultat som nya lagberedningen i det s. k. principbetänkandet angående rättegångsväsendets ombildning. Nya lagberedningen förklarade nämligen konformitetsprincipens verkningar så godtyckliga och stundom även tillämpningen därav så vanskelig, att enligt bered-

ningens åsikt förslag om antagande därav icke borde väckas.

Utskottet delar till fullo de betänkligheter, som sålunda anförts mot principen, och finner dessa betänkligheter vida överväga dem, som kan andragas mot en revisionssumma, satt till det av Kungl. Maj:t föreslagna beloppet. Skulle det emellertid komma att visa sig, att de nu föreslagna åtgärderna till minskning av tillströmningen av mål till högsta domstolen icke är tillräckligt effektiva, vill utskottet uttala önskvärdheten av att Kungl. Maj:t måtte taga under övervägande, huruvida icke konformitetsprincipen skulle kunna i någon form såsom supplementärt medel bringas till användning beträffande andra förmögenhetsrättsliga mål än de enligt det kungl. förslaget från fullföljd uteslutna. I detta avseende har i justitierådet Hellners utlåtande behandlats ett uppslag, som går därpå ut, att konforma mål, i vilka nedre justitierevisionen hemställt om fastställelse av hovrätts utslag, skulle föredragas å en fåtaligare besatt avdelning av högsta domstolen. Möjligen skulle det även kunna tänkas, att ett fullständigt avskärande av konforma mål från fullföljd låte genomföra sig på något mindre område, såsom i förmögenhetsrättsliga mål, däri tvisteföremålets värde överstiger 1 500 kronor men icke uppgår till exempelvis 5 000 kronor.

Mot lagutskottets utlåtande gjordes åtskilliga reservationer. Två reservanter förordade att i stället för revisibilsreglerna skulle sättas ett förbud att fullfölja talan i konforma mål. I kritiken av den föreslagna summa revisibilis framhölls bl. a. att en rättegångs betydelse för en part ingalunda alltid kunde mätas efter tvisteföremålets värde. Även om det med fog kunde sägas att penningbelopp, som kunde anses jämförelsevis obetydliga för de flesta människor, inte borde få tvistas om även i högsta instans, var dock ett belopp inemot 1 500 kronor inte någon bagatell i gemen för svenska förhållanden. Gränsen var dragen uteslutande i syfte att få ett tillräckligt antal mål avskurna från högsta domstolen. Konsekvensen av denna metod var också att höja gränsen ytterligare i den mån beräkningarna svek. Man kunde vara på det klara med att förslaget liksom alla föregående inte innefattade någon bestående lösning utan endast en förespegling som inte skulle komma att hålla vad den lovade. Redan nu kunde inses att beloppet kanske snart måste

höjas avsevärt. Även detta visade att förslaget inte var rationellt. Faktiskt var att förslaget skapade en ny obehörig olikhet. Det kunde inte bestridas att processerna om de högre värdena väsentligen fördes av de mera burgna samhällsklasserna, inte heller att bland de mindre bemedlade en tvist om ett ringare förmögenhetsvärde kunde ha lika stor betydelse för personens hela ekonomiska välfärd som en tvist rörande ett högre värde för en mera förmögen person. Anordningen måste ge intryck av att högsta domstolen blev en domstol för de rika och för de större affärerna, men inte för folket. I den mån man senare skulle komma att tillgripa åtgärden att öka summa revisibilis växte i betydande grad betänkligheterna mot systemet.

Liknande synpunkter framfördes även vid förslagens behandling i riksdagens kamrar. Trots det motstånd som lagförslaget sålunda rönt vid riksdagsbehandlingen beslöt riksdagen att godkänna lagutskottets utlåtande. Lagstiftningen trädde i kraft den 1 oktober 1915.

I sitt år 1926 avgivna betänkande förordade *processkommissionen* (SOU 1926:31—33) den begränsningen i fullföljdsrätten till högsta domstolen att talan mot hovrätts dom i själva saken skulle få grundas endast på att hovrätten bedömt målet oriktigt i rättsligt hänseende eller att vid målets behandling förelupit rättegångsfel. Hovrättens prövning av vad som skulle anses såsom bevisat angående de faktiska omständigheterna och i brottmål utmätningen av straff inom stadgad latitud fick inte dras under högsta domstolens prövning. De genom 1915 års lagstiftning införda fullföljdsinskränkningarna, som kommissionen fann principiellt föga tilltalande, föreslogs skola avskaffas. Kommissionen anförde härom bl. a.:

Ett till sina huvuddrag muntligt rättegångsförfarande måste medföra, att högsta domstolens prövning begränsas till de sidor av målen, som kan provas utan att muntlig bevisning där förebringas. Domstolens uppgift blir därigenom huvudsakligen begränsad till rättsfrågan och frågan om målets formella behandling. Högsta domstolen blir en revisionsinstans.

Ifrågavarande begränsning av högsta dom-

stolens uppgift får emellertid icke betraktas endast som en oundgänglig följd av muntligheten. Begränsningen måste redan i sig anses som en fördel för rättskipningen i dess helhet, vilken fördel vinnes genom muntlighetens införande. Som från skilda håll framhölls vid behandlingen av den 1915 genomförda begränsningen av högsta domstolens arbetsbörda blir det i längden omöjligt att sammanhålla en högsta domstol och besätta den med fullt kvalificerade krafter, om dess uppgift skall bestå ej blott i att vara högsta vårdare av rättsenheten och den likformiga rättstillämpningen i landet utan också i att i hela dess vidd pröva varje mål, som hänskjutes dit. Det måste också betecknas som överflödigt, att rättskipningen erbjuder möjligheter för part att successivt av tre olika domstolar påkalla prövning av en rättegång i hela dess omfattning. Den styrka, grundlighet och tillförlitlighet, varmed förfarandet ej blott i underrätten utan ock i hovrätten utrustas enligt det här föreliggande förslaget, synes utgöra en fullgod garanti för att rättskipningens säkerhet icke åsidosättes, om prövningen av sakfrågan begränsas till två instanser. Genom en sådan begränsning vinnes också ökad möjlighet att undgå användningen av det medlet för begränsning av högsta domstolens arbetsbörda, som består i att avskära vissa grupper eller klasser av mål från fullföljd dit. Högsta domstolen kan därigenom i högre grad ägna sig åt den för rättstillståndet i landet så viktiga uppgiften att vårda rättsenheten.

Processkommissionen har därför ansett det vara en oomtvistlig vinst för rättskipningen i stort sett, att högsta domstolen i huvudsak begränsas till att bli en revisionsinstans över hovrätterna.

Processkommissionens förslag att begränsa högsta domstolens uppgift till att avgöra rättsfrågor väckte stark remisskritik. Därvid anfördes sammanfattningsvis följande. Enligt svensk uppfattning innefattade bevisfrågans prövning i högsta instansen ett sådant värde, att dess upphävande skulle betraktas som ett allvarligt försvagande av rättskipningen. Bevisfrågornas undantagande skulle komma att förläna domstolens rättskipning en formalistisk och verklighetsfrämmande prägel. Domstolens tid skulle i betänkelig mån komma att upptas av spörsmål, huruvida de förhållanden, som parterna lagt till grund för sitt överklagande, borde anses tillhöra bevisfrågan eller ej. Den med revisionsprincipen förbundna nödvändighe-

ten av en fullständig redogörelse i hovrättens dom för saksammanhanget skulle komma att i hög grad belasta hovrätterna med arbete. Högsta domstolen skulle slutligen ofta nödgas återförvisa målen till hovrätten, då erforderlig grundval för ny dom inte fanns i hovrättsdomens redogörelse för de faktiska omständigheterna. Lagrådet uttalarde i sitt utlåtande bl. a.:

Utan att i ärendets nuvarande läge vilja framställa något bestämt förslag anser lagrådet sig dock redan nu kunna uttala som sin uppfattning att ganska betydande modifikationer i kommissionens förslag synes möjliga och påkallade. Det förefaller först och främst böra övervägas, huruvida det kan vara rätt lämpligt att uppställa någon positiv begränsning i fullföljdsrätten, eller om icke bättre vore att blott giva ett stadgande av den innebörd att vid hovrättens prövning av bevisningen rörande de åberopade särskilda faktiska omständigheterna i målet skall i allmänhet bero, samt vidare huruvida denna regel bör göras fast, låt vara med vissa angivna undantag, eller om den icke hellre borde förklaras gälla endast försåvitt ej synnerliga skäl gäve anledning till avvikelse. På den nu till vidare undersökning förordade vägen synes man kunna vinna att högsta domstolen befrias från sådana bevisprövningsuppgifter, för vilka den till följd av rättegångssättet icke blir i erforderlig mån rustad, men vid målets bedömande i alla övriga delar blir obunden av hinderliga och i vissa fall svårbestämbara kompetensgränser. Mot densamma kan visserligen anföras att den icke kan förväntas i samma omfattning som kommissionens linje leda till minskning i domstolens arbetsbörda.

I sistnämnda hänseende förordade lagrådet emellertid bibehållande av de genom 1915 års lagstiftning införda fullföljdsbegränsningarna. En ledamot av lagrådet ifrågasatte, huruvida ej för både brottmål och tvistemål borde stadgas, att nya bevis i regel ej finge gälla. En annan ledamot ansåg, att fullföljdsrätten borde i princip begränsas till rättsfrågan. Till undvikande av att domstolen i dess helhet alltför mycket upptogs av en tidsödande prövning av ett ändringsyrkandes berättigande borde enligt denna ledamot frågan, om klagandens talan vore av beskaffenhet att kunna av högsta domstolen upptas till prövning, avgöras av en särskild avdelning, sammansatt som den dåvarande dispensavdelningen.

Vid behandlingen av huvudgrunderna för en rättegångsreform vid 1931 års riksdag avvisade statsmakterna processkommissionens förslag om begränsning av högsta domstolens prövning av målen till rättsfrågan. I propositionen (1931:80) framhöll departementschefen i denna del:

Enligt min mening är frågan om begränsning i rätten att fullfölja talan i första hand beroende av den uppgift, som anses i instansordningen böra tillkomma högsta domstolen. För den som ser denna uppgift uteslutande eller huvudsakligen i att främja en enhetlig rättstillämpning, mindre i att vaka över att de avgöranden, som i varje särskilt fall träffas, motsvarar det materiellt riktiga, ligger det nära till hands att giva sitt förord för det nu antydda förslaget. Det torde emellertid på goda grunder kunna ifrågasättas, huruvida icke en så stark begränsning av högsta domstolens prövningsrätt är för den allmänna uppfattningen ganska främmande och om det icke i särskilda fall kan leda till resultat, som ter sig för rättskänslan stötande. Säkert är att en dylik begränsning skulle medföra talrika tvistefrågor, hurvida rätt till fullföljd vore för handen. Korrektivet mot den fara, som ligger däri, att överrätten är hänvisad till det i underrättens protokoll återgivna bevismaterialet och sålunda icke är i tillfälle till en på omedelbar iakttagelse grundad bevisprövning, torde vara att söka i den varsamhet, som överrätten alltid har att ålägga sig i fråga om en rubbing av den bevisvärdering, vartill underrätten kommit. Äger de nu framhållna synpunkterna i allmänhet sitt berättigande i fråga om bevisupptagning i överrätt, måste uppenbarligen särskild betydelse tilläggas den i fråga om bevisningen i högsta domstolen. Goda skäl synes mig därför tala för att, såsom föreslagits, i rättegångslagen upptages en uttrycklig bestämmelse, att vid hovrätts bevisprövning skall i allmänhet bero, om ej synnerliga skäl föreligger för avvikelse. Förefintligheten av ett dylikt stadgande skulle helt visst bidra till att parterna avhölle sig från att i oträngt mål fullfölja bevisningsfrågor till högsta instansen.

Emellertid torde jämväl andra anordningar vara av nöden för att hindra en allt för stark tillströmning av mål till högsta domstolen. Erfarenheten har visat, att de lagstiftningsåtgärder, som i detta syfte vidtogs år 1915, icke är tillfyllest. Ytterligare anordningar är redan nu påkallade, och behovet därav torde bli än starkare efter införande av muntlig partsförhandling i högsta domstolen. De invecklade och ömtåliga spörsmål, som sammanhänger härmed, bör vid det fortsatta lagstiftningsarbetet göras till föremål för ingående utredning. Härvid torde särskilt böra undersökas, huruvida en

begränsning i tillströmningen kan ernås genom uteslutande från fullföljd av vissa grupper av mål.

I sitt av 1931 års riksdag godkända utlåtande anslöt sig särskilda utskottet i allt väsentligt till departementschefens uttalande men framhöll att det var lämpligt att åtgärder snarast vidtogs för nedbringande av den föreliggande arbetsbalansen i högsta domstolen. Utskottets uttalande bör ses mot bakgrunden av att den minskning av högsta domstolens arbetsbörda, som inträdde till följd av 1915 års fullföljdslagstiftning, inte varade stort mer än ett decennium. Måltillströmningen ökade och från mitten av 1920-talet steg högsta domstolens balans på nytt.

I samband med 1931 års dagsbotsreform aktualiserades en ändring av bestämmelserna om poena revisibilis. I betraktande kom också den fortskridande ökningen av antalet till högsta domstolen fullföljda bilmål. Den gamla regeln att tilltalad, som dömts till böter, inte ägde fullfölja talan om det ådömda bötesbeloppet inte uppgick till 1 500 kronor, ändrades därför år 1933 så att fullföljdsrätt ej heller förelåg, om den tilltalade dömts till lägre antal dagsböter än sextio. Denna reform som innebar en viss nedgång i måltillströmningen till högsta domstolen var emellertid inte tillräcklig för att högsta domstolens arbetsbörda skulle kunna bemästras. Arbetsbalansen nödvändiggjorde år 1935 en provisorisk ökning av antalet ledamöter av högsta domstolen till 28.

I betänkande med förslag till ny rättegångsbalk framhöll *processlagberedningen* (SOU 1938: 43 och 44) att högsta domstolens prövning av dit fullföljda mål i främsta rummet har sin betydelse i fråga om rättsliga spörsmål. Någon legal begränsning till rättsfrågan borde dock inte ske. I stället föreslogs vissa bestämmelser som begränsade högsta domstolens möjligheter att pröva sakfrågan. Beredningen anförde vidare:

Även om vad beredningen sålunda föreslår kan antagas leda till någon nedgång i antalet fullföljda mål liksom beträffande de fullföljda målen till minskning i högsta domstolens arbete, torde dock ej enbart på denna väg kunna

nås det åsyftade resultatet. Härför är med viss-
het även andra åtgärder erforderliga. Vad först
angår de inskränkningar i fullföljdsrätten, som
upptagits i 1915 års lagstiftning, är bered-
ningen av samma uppfattning som lagrådet,
att dessa bör i princip bibehållas. Nära till
hands ligger att genom höjning av summa re-
visibilis öka denna lagstiftnings effektivitet. Av
de statistiska uppgifter, som beredningen inför-
skaffat, framgår emellertid, att höjningen för
att medföra åsyftad verkan måste tilltagas
ganska stor. Som framgår av det statistiska
materialet skulle en effektiv begränsning av
fullföljden i tvistemål kunnat vinnas först vid
ett tvisteföremålsvärde av 5 000 kronor. Därvid
skulle från omedelbar fullföljd kommit att ute-
slutas omkring 30 procent av sammanlagda
antalet revisionsmål. Även i fråga om brottmål
torde en ytterligare begränsning av fullföljds-
rätten vara påkallad. Mot den ifrågasatta höj-
ningen av summa revisibilis kan framhållas, att
ett av de huvudskäl, som åberopats för denna
lagstiftning, nämligen nödvändigheten av att
processkostnaderna stode i rimligt förhållande
till processföremålets värde, väsentligt förlorar
i styrka vid en mera betydande höjning av sum-
ma revisibilis. Att med hänsyn till brottets art
eller straffets svårhet ytterligare begränsa full-
följdsrätten i brottmål torde ej heller vara
lämpligt. Beredningen har därför ansett sig
böra avvisa tanken på ytterligare fullföljdsin-
skränkningar i den riktning, som angives i 1915
års lagstiftning.

Beredningen har även undersökt frågan, hu-
ruvida från fullföljd kunde uteslutas vissa
grupper av mål, i vilka behovet av fullföljd
icke gjorde sig starkare gällande. En sådan av-
gränsning av målen skulle emellertid framstå
som godtycklig, och vinsten av densamma bleve
helt säkert obetydlig.

De svårigheter, som sålunda möter vid att
— i vidare mån än som redan skett i gällande
lagstiftning — göra fullföljdsrätten beroende
av det omtvistades värde eller andra omstän-
digheter, som omedelbart hänför sig till den
fullföljda talan eller målets beskaffenhet, har
bibragt beredningen den uppfattningen att de
fullföljdsbegränsningar, som nu kan komma i
fråga, bör givas en mera allmän innebörd och
principiellt äga tillämpning oavsett målets be-
skaffenhet. Även med denna utgångspunkt in-
ställer sig olika alternativ till övervägande. En
utväg, som varit under diskussion redan i sam-
band med 1915 års lagstiftning, är att full-
följdsrätten göres beroende av det i hovrätten
träffade avgörandets karaktär. Är detta avgö-
rande samstämmigt med underrättens, tillåtes
ej fullföljd; i annat fall står det parten öppet
att fullfölja. Det är hovrättsavgörandets egen-
skap av konformt eller difformt i förhållande
till underrättens, som är bestämmande. Till

grund för denna tanke ligger, att ett hovrätts
konforma avgörande innebär större garanti
för ett riktigt bedömande än ett difformt av-
görande, varav följer, att behovet av fullföljd
är mindre vid de konforma än vid de difforma
avgörandena. Detta förhållande bestyrkes också
i viss mån av rättsstatistiken. Ändring i de kon-
forma mål, som fullföljes till högsta domstolen,
förekommer i mindre antal fall än i de dif-
forma. Av en inom beredningen utarbetad sam-
manställningen för mål, avgjorda av HD under
åren 1915—34, med undantag för 1919 och
1920, framgår, att ändringsprocenten i medel-
tal utgjort för konforma mål: revisionsmål 15,3,
civila besvärsmål 17,1 och kriminella besvärsmål
15,1, samt för difforma mål: revisionsmål
30,7, civila besvärsmål 32,0 och kriminella be-
svärsmål 24,7. Uteslutes de konforma målen
från fullföljd, skulle därigenom antalet full-
följda mål kunna nedbringas till omkring en
tredjedel av det nuvarande antalet. Anord-
ningen skulle alltså vara i hög grad effektiv.

Den s. k. konformitetsprincipen innebär som
grund för fullföljdsbegränsning helt visst stora
fördelar. Mot densamma talar framförallt den
även i konforma mål ganska stora ändrings-
procenten. Även om det må antagas, att denna
med ett förbättrat förfarande i de lägre instan-
serna kommer att nedbringas, kvarstår dock ur
rättssäkerhetens synpunkt den anmärkningen,
att konformiteten är en alltför osäker omstän-
dighet för att läggas till grund för en så ingri-
pande åtgärd som målets uteslutande från full-
följd. Tydligt är, att denna princip i sin till-
ämpning måste kompletteras med ett dispens-
förfarande, som medger fullföljd åtminstone i
de fall, då det är av vikt med hänsyn till en-
hetlig lagtolkning eller rättstillämpning. Bered-
ningen har övervägt, huruvida icke den till
grund för konformitetsprincipen liggande tan-
ken, att fullföljdsrätten borde göras beroende
av den större eller mindre utsikten till ändring
i hovrätternas avgöranden, kunde på ett smidi-
gare och efter förhållandena i varje särskilt fall
mera anpassbart sätt komma till användning
vid fullföljdsreglernas utformning. Beredningen
har därvid stannat vid det uppslag, som antytts
av en av lagrådets ledamöter, syftande till att
i varje fullföljt mål högsta domstolens pröv-
ning skall bero av särskilt tillstånd. Vad bered-
ningen från denna utgångspunkt föreslår inne-
bär i huvudsak följande.

I mål eller ärende, som väckts vid underrätt,
må talan mot hovrättsens dom eller slutliga be-
slut icke komma under högsta domstolens
prövning, med mindre högsta domstolen med-
delat parten tillstånd därtill. Vid behandlingen
av sådan fråga är högsta domstolen domfö-
r med tre ledamöter. Prövningstillstånd må me-
delas endast på de i lagen angivna grunderna.
Som sådana upptages dels att för enhetlig lag-

tolkning eller rättstillämpning det är av synnerlig vikt, att talan prövas av högsta domstolen, eller parten visar, att talans prövning eljest skulle ha synnerlig betydelse utöver det föreliggande målet, och dels att med hänsyn till omständigheterna i målet skäl förekommer till sådan prövning.

I förslagets bestämmelser rörande prövnings-tillstånd har inarbetats de nu gällande reglerna rörande inskränkningar i fullföljdsrätten. I överensstämmelse härmed må i sådant tvistemål, där motgångsvärdet icke uppgår till 1 500 kronor, prövningstillstånd meddelas allenast på grund av avgörandets betydelse utöver det föreliggande målet; samma är förhållandet i fråga om de brottmål, som redan nu är underkastade fullföljdsbegränsning.

Med utgångspunkt från rättsstatistikens uppgifter om ändringsprocenten i de från hovrätt fullföljda målen räknade processlagberedningen med att prövningstillstånd kunde komma att meddelas i omkring 30 procent av samtliga fullföljda mål. Beredningen ansåg sig vidare med ganska stor sannolikhet kunna utgå ifrån att den arbetsbelastning, som tillståndsprövningen medför, ej skulle komma att uppgå till hälften av högsta domstolens hela arbetskapacitet.

I *proposition till 1942 års riksdag* (1942:5) framlade Kungl. Maj:t förslag till ny rättegångsbalk i huvudsaklig överensstämmelse med processlagberedningens förslag.

I utlåtande över propositionen anförde första särskilda utskottet beträffande frågan om fullföljden till högsta domstolen:

Vad angår förhandlingssättet i högsta domstolen anser utskottet följdriktigheten bjuda, att den muntliga partsförhandlingen som allmän princip bör komma till användning även i högsta instans. Tydligt är emellertid att, om denna förhandlingsform skulle tillämpas i samma omfattning som i hovrätt, härav skulle följa en så stark belastning av högsta domstolens arbetsbörda, att en väsentlig utökning av högsta domstolens arbetskrafter bleve nödvändig. Mot en sådan utökning talar starka skäl. Uppenbart är sålunda att svårigheterna att bevara rättskipningens enhetlighet härigenom skulle stegras och att den även med hänsyn till en lämplig rekrytering av högsta domstolen är ägnad att väcka betänksamhet. På grund av det nu anförda torde icke återstå annan utväg än den som processlagberedningen anvi-

sat eller att på kvalitativa grunder avskilja mål, i vilka prövningen är av enklare beskaffenhet. Detta syfte tillgodoses genom den i förslaget upptagna förprövningen. Vid denna underkastas, med det undantag som föreligger på grund av redan gällande fullföljdsbegränsningar, alla till högsta domstolen fullföljda hovrättsavgöranden en saklig granskning; för meddelande av tillstånd är tillräckligt att någon av de deltagande justitieråden anser tillstånd böra meddelas. Vägras tillstånd, innebär detta, att skäl till ändring i hovrättens avgörande ej förekommit. Genom tillståndsprövningen uppdrages sålunda en naturlig gräns mellan de fall, då högsta domstolens avgörande bör kunna äga rum på handlingarna och de fall, då den muntliga förhandlingen bör äga företräde. Utskottet anser sig alltså kunna ansluta sig till den i förslaget anvisade lösningen. Att härvid nu gällande fullföljdsinskränkningar, om ock i förändrad form, bibehållits har utskottet funnit utgöra en erforderlig garanti för att det åsyftade resultatet skall vinnas.

Om sålunda utskottet i princip ansluter sig till förslaget, har utskottet funnit att förtydligande på vissa punkter bör äga rum. Enligt stadgandet i 54 kap. 9 § må talan mot hovrätts dom eller slutliga beslut i mål eller ärenden som väckts vid underrätt, ej komma under högsta domstolens prövning med mindre högsta domstolen meddelat parten tillstånd därtill. Såsom framgår av nästföljande paragraf innebär även frågan huruvida tillstånd skall meddelas en prövning av målet. Stadgandet i 9 § torde därför böra innehålla att målet ej må komma under högsta domstolens prövning i vidare mån än vad framgår av 10 §, med mindre prövningstillstånd meddelats.

I sistnämnda lagrum bör likaledes viss jämkning äga rum. Såsom tillståndsgrund har i punkt 2 upptagits, om med hänsyn till omständigheterna i målet skäl förekommer till talans prövning. Härunder inbegripes, såsom framgår av det förut anförda, främst det fall, att anledning förekommer till ändring i det slut, vartill hovrätten kommit. Komplettering av lagrummet, på sätt angivits, bör enligt utskottets mening äga rum.

Utskottsutlåtandet godkändes i förevärande del av riksdagen. De antagna reglerna om fullföljd till högsta domstolen togs i huvudsak upp i lag den 23 mars 1945 som trädde i kraft den 1 juni samma år. Den nya rättegångsbalken i sin helhet trädde i kraft den 1 januari 1948. De ändringar, som därefter företagits i fråga om fullföljdslagstiftningen, är av formell natur.

Enligt § 17 regeringsformen i dess nu gällande lydelse skall Konungens domsrätt uppdras åt minst tolv justitieråd. I § 22 föreskrives att mål i högsta domstolen kan prövas och avgöras av fem justitieråd samt att flera än sju inte får på en gång delta i prövningen av något mål, om ej annat stadgas genom allmän lag. I sistnämnda ordning skall också bestämmas det antal, som skall delta i behandlingen av fråga, om talan må komma under högsta domstolens prövning, när härför enligt lag fordras särskilt tillstånd, ävensom av nådeärenden.

Enligt lagen den 20 december 1946 om högsta domstolens sammansättning och tjänstgöring, sådan den numera lyder, utgöres högsta domstolen av tjugofyra justitieråd. Kungl. Maj:t kan emellertid bestämma att antalet skall ökas till högst tjugosju, om så föranleds av justitieråds tjänstgöring i lagrådet.

Gällande bestämmelser om fullföljd av talan till högsta domstolen är upptagna i rättegångsbalkens 54—56 kap. Rättsmedlen är mot hovrätts domar revision och mot dess andra avgöranden, i den mån de får överklagas, i regel besvär. Den, som vill fullfölja talan mot hovrätts dom eller beslut, skall enligt 54 kap. 17 § i allmänhet nedsätta fullföljdsavgift, 150 kronor, samt lika stort belopp till säkerhet för den kostnadsersättning, som högsta domstolen kan komma att tillerkänna motparten. Fullföljdsavgiften äger parten återfå om hans ändringsyrkande helt eller i huvudsakliga delar bifalles. Undantagna från nedsättningsskyldighet är dels kronan, dels tilltalad, som hålls häktad i målet, och dels, såvitt avser fullföljdsavgiften, annan tilltalad, som för talan i fråga om ådömt ansvar. Härutöver gäller att nedsättning till säkerhet för kostnadsersättning inte erfordras, då enskild motpart inte finns.

I mål eller ärende, som väckts vid under rätt, må talan mot hovrätts dom eller slutliga beslut inte i vidare mån än som framgår av 54 kap. 10 § komma under högsta domstolens prövning, om inte högsta

domstolen meddelat part tillstånd därtill. Prövningstillstånd får meddelas endast på de i lagen angivna grunderna. Som sådana upptas i 54 kap. 10 § under punkt 1 att det för enhetlig lagtolkning eller rättstillämpning är av synnerlig vikt, att talan prövas av högsta domstolen (prejudikatdispens), eller parten visar, att talans prövning eljest skulle ha synnerlig betydelse utöver det föreliggande målet (intressedispens), och under punkt 2 att anledning förekommer till ändring i det slut, vartill hovrätten kommit, (ändringsdispens) eller eljest med hänsyn till omständigheterna i målet skäl förekommer till talans prövning (allmän dispens). Meddelas ej prövningstillstånd skall hovrätts dom eller slutliga beslut stå fast.

Parts möjligheter att få ändringsdispens eller allmän dispens inskränks av de s. k. revisibilisreglerna i 54 kap. 12 §. I mål av förmögenhetsrättslig natur kan part sålunda inte meddelas sådan dispens, om värdet av vad han tappat i hovrätten (motgångsvärdet) uppenbart inte uppgår till 1 500 kronor. I brottmål får ändringsdispens eller allmän dispens ej beviljas målsägande, om inte hans talan avser brott, för vilket är stadgat fängelse i mer än ett år eller avsättning, eller tilltalad eller vissa honom närstående, om inte talan avser sådant brott eller ock annat brott och den tilltalade dömts till annan påföljd än böter eller ådömts dagsböter ej under 60 eller böter omedelbart i pengar ej under 1 500 kronor eller blivit fälld till vite omedelbart i pengar ej under nämnda belopp eller för honom bestämts ny minsta tid för internering eller tillämpats 34 kap. 8 § andra stycket andra punkten brottsbalken.

Vid behandling av fråga om prövningstillstånd skall högsta domstolen, som eljest ej är domför med mindre än fem ledamöter, enligt 3 kap. 6 § rättegångsbalken bestå av endast tre ledamöter. Förekommer skiljaktiga meningar, huruvida prövningstillstånd skall meddelas, skall enligt 7 § tillstånd beviljas, om två ledamöter är ense därom eller i fall, som avses i 54 kap. 10 § 2, någon ledamot finner tillstånd böra meddelas.

I mål, vari högsta domstolen meddelar prövningstillstånd, skall i allmänhet hållas huvudförhandling. Meddelas prövningstillstånd, gäller det enligt 54 kap. 11 § domen eller det slutliga beslut i dess helhet, såvitt parten för talan däremot, ävensom beslut, mot vilken talan fullföljes i samband med talan om domen eller det slutliga beslutet.

I fråga om upptagande i högsta domstolen av bevis och om domstolens befattning i övrigt med sakfrågan ges i rättegångsbalken vissa inskränkande bestämmelser. Har i mål, som fullföljts till högre rätt, vid lägre rätt vittne eller sakkunnig eller part under sanningsförsäkran hörts eller syn å stället hållits, är enligt 35 kap. 13 § ej erforderligt att beviset tas upp på nytt, om inte högre rätt finner det vara av betydelse för utredningen eller ock part yrkar det och upptagandet ej finnes sakna betydelse. I högsta domstolen må dock sådant bevis tas upp på nytt endast om synnerliga skäl är därtill. I 55 kap. 14 § föreskrives, att, om vid huvudförhandling i lägre rätt rörande viss omständighet vittne eller sakkunnig eller part under sanningsförsäkran hörts inför rätten eller syn å stället hållits och avgörandet även i högsta domstolen beror av tilltron till den bevisningen, ändring inte må ske i denna del i hovrättens dom i tvistemål eller i brottmål annat än till den tilltalades förmån, om inte hovrätten, ehuru beviset ej tagits upp vid huvudförhandling i hovrätten, därutinnan gjort ändring i underrättens dom eller ock synnerliga skäl föreligger, att bevisets värde är annat än hovrätten antagit. I 55 kap. 13 § stadgas slutligen att part i tvistemål ej får i högsta domstolen till stöd för sin talan åberopa omständighet eller bevis, som ej tidigare förebragts, om inte han gör sannolikt, att han inte kunnat åberopa omständigheten eller beviset vid lägre rätt eller han eljest haft giltig ursäkt att ej göra det.

Framställningar om ändringar

Efter tillkomsten av den nya rättegångsbalken har förslag om ändringar i gällande

fullföljdsregler motionsvägen förelagts riksdagen.

I *motioner till 1949 och 1950 års riksdagar* yrkades att reglerna om summa revisibilis skulle upphävas. Vid vartdera tillfället bifölls första lagutskottets hemställan att motionen inte måtte föranleda någon riksdagens åtgärd. Som skäl för sin hemställan anförde utskottet — utöver det att rättegångsbalken varit i kraft för kort tid för att verkningarna av den ifrågasatta ändringen på högsta domstolens arbetsbörda skulle kunna tillförlitligen bedömas — i utlåtande till 1950 års riksdag (nr 25) bl. a.:

Man kan peka på åtskilliga omständigheter, varigenom olägenheterna för den rättssökande allmänheten av reglerna om summa revisibilis blivit mindre än vad de var vid dessa reglers införande år 1915. Den efterföljande tiden har medfört åtskilliga reformer i fråga om såväl förfarandet som domstolarnas organisation, vilka bidragit till att öka säkerheten i de lägre instansernas avgöranden. Viktigast har härvid varit införandet av nya rättegångsbalken. Skillnaden mellan de av reglerna om summa revisibilis berörda målen och övriga mål har vidare blivit mindre märkbar, sedan även de senare målen som regel blivit underkastade fullföljdsprövning. Beloppet av 1 500 kronor har till följd av penningvärdets fall nu betydligt lägre realvärde än 1915. Även den genom rättegångsreformen inträdda ökningen av processkostnaderna har sannolikt bidragit till att avhålla parter från att draga tvister, som rör mindre värden än 1 500 kronor, inför den högsta instansen.

De principiella invändningarna mot ifrågasvarande undantagsregler kvarstår emellertid. Den nuvarande ordningen med förprövning i skilda former för olika mål har också medfört en anmärkningsvärd inveckling av reglerna om fullföljd till högsta domstolen. När bestämmelserna om summa revisibilis infördes, skedde detta för att bemästra ett nödläge i form av en alltför stor arbetsbalans hos högsta domstolen, för vilket andra botemedel icke ansågs stå till buds. Det ligger då i sakens natur, att dylika regler icke bör bibehållas längre än som är nödvändigt.

Så länge den äldre ordningen för fullföljd av talan till högsta domstolen gällde, var det icke möjligt att avstå från de inskränkningar i fullföljdsrätten, som reglerna om summa revisibilis och däremot svarande regler för brottmålen innebär. Sedan numera förprövning införts för flertalet mål, som icke berörs av des-

sa regler, och rättegångsreformen även i övrigt genomförts, är emellertid situationen en annan. Över huvud kan tänkas, att rättegångsreformen leder till en minskning av antalet mål, som drages under högsta domstolens prövning. Skulle så ske, bör, såsom uttalades i utskottets utlåtande nr 11 till 1948 års riksdag, övervägas i vad mån gällande begränsning i rätten att fullfölja talan till högsta domstolen kunde mildras.

I motioner till 1957 års riksdag hemställdes om utredning och förslag angående sådana författningsändringar som erfordrades för åstadkommande av att ansökningar om prövningstillstånd antingen utan inskränkning bifölls i samtliga difforma mål samt i sådana konforma mål, i vilka de tilltalade förnekade brottslig gärning, eller för avgörande hänsköts till en särskild domstolskommitté, vari lekmän ingick och högsta domstolen var i minoritet. I anledning härav inhämtade riksdagen yttranden över motionerna från riksåklagarämbetet, hovrätten över Skåne och Blekinge, hovrätten för Västra Sverige, nedre justitierevisionen samt 1951 års rättegångskommitté, varjämte Sveriges advokatsamfund bereddes tillfälle att yttra sig. De båda hovrätterna, justitierevisionen samt rättegångskommittén avstyrkte helt motionärernas förslag. Riksåklagarämbetet och advokatsamfundet ställde sig inte avvisande till att undersökning gjordes av möjligheterna till reformer av annan eller mera begränsad räckvidd än som föreslagits i motionerna.

På hemställan av första lagutskottet (utl. nr 27) föranledde motionerna inte någon riksdagens åtgärd. Som motivering för sitt ställningstagande anförde utskottet:

Genom förevarande motioner aktualiseras spörsmålet om regleringen av fullföljden i brottmål till högsta domstolen. Frågan om utformningen av reglerna om fullföljd över huvud till den högsta dömande instansen är i avgörande grad beroende på vilken ställning denna instans givits i vårt lands domstolsväsen. Den reglering av fullföljdsrätten, som skedde i samband med processreformen, bygger i stor utsträckning på att tyngdpunkten i högsta domstolens funktion ansetts vara dess uppgift att tillgodose rättsenheten vid bedömningen av rättsliga spörsmål, medan dess verksamhet som bevisupptagande och bevisprövande instans icke

bedömts vara av samma betydelse. Visserligen har rätten att fullfölja talan icke begränsats till att avse allenast rättsfrågor utan denna rätt är, frånsett bagatellmål, i princip utan inskränkning. Reglerna om prövningstillstånd medför emellertid att handläggningen i högsta domstolen gestaltar sig olika alltefter prövningstillstånd beviljas eller icke. Sker så icke stannar handläggningen vid det förfarande, som avser bedömningen av frågan om prövningstillstånd skall beviljas. Även denna prövning, som utföres av högsta domstolen med en sammansättning av tre ledamöter och vilken sker på handlingarna, innefattar en förhållandevis ingående bedömning av sakfrågan i målet. Särskilt är detta fallet vid prövning av ansökningar om prövningstillstånd enligt 54 kap. 10 § 2. rättegångsbalken (s. k. ändringsdispens). Härvid måste nämligen bedömas huruvida skäl föreligger till ändring i hovrättens dom eller huruvida eljest med hänsyn till omständigheterna i målet skäl förekommer till talans prövning. Fullföljdsreglerna och deras tillämpning måste också ses mot bakgrunden av att i enlighet med de allmänna övervägandena rörande högsta domstolens ställning dennas funktion som bevisupptagande och bevisprövande instans väsentligen inskränkts genom de regler, för vilka ovan redogjorts. Dessa inskränkningar måste givetvis i fall, då målets avgörande är beroende av en värdering av muntlig bevisning, verka i restriktiv riktning vid dispensprövningen.

Såsom påtalas i motionerna gjordes under förarbetena till processreformen en beräkning av i vilken omfattning prövningstillstånd kunde komma att beviljas enligt den nya ordningen. Processlagberedningen bedömde med utgångspunkt från tidigare konstaterad ändringsprocent, att prövningstillstånd kunde beräknas bli beviljat i omkring 30 procent av samtliga fullföljda mål. De uppgifter, som av nedre justitierevisionen lämnats i föreliggande ärende, utvisar emellertid, att under den tid den nya processordningen varit i tillämpning prövningstillstånd meddelats i betydligt mindre omfattning än vad som antagits. I särskild grad är så förhållandet beträffande brottmålen.

Motionärerna har i motiveringen för sin hemställan fäst uppmärksamheten på den mycket låga frekvensen av medgivna tillstånd och ansett det vara ur rättssäkerhetssynpunkt betänkligt att härigenom — såsom det uttryckes — hovrätterna i realiteten kommit att fungera som sista instans i brottmål, något som säges innebära att enhetlig praxis icke kan erhållas, enär hovrätterna tillämpar sinsemellan delvis olikartade bedömningssätt. Motionärerna har vidare anført att det ur principiell synpunkt måste te sig föga tilltalande att en domstol, till vilkens prövning ett mål hänskjutits, själv

skall få avgöra, huruvida målet verkligen skall upptagas till prövning.

En säker bedömning av frågan huruvida råddande praxis vid tillståndsprövningen låter sig väl förena med vad som avsetts med de gällande fullföljdsreglerna låter sig givetvis icke göra utan att kännedom erhålles rörande omständigheterna i de mål, vari prövningstillstånd sökts. Till den hittillsvarande tillämpningen kan emellertid knytas några allmänna reflektioner. Det bör till en början beaktas, att processreformen medförde en genomgripande omgestaltning av rättegångsförfarandet i samtliga instanser, innebärande ett vidsträckt genomförande av principerna om muntlighet, omedelbarhet och koncentration i handläggningen. Ingen torde väl numera kunna göra gällande annat än att reformen inneburit väsentliga förbättringar av rättskipningen. I den mån härigenom bättre garantier skapats för en riktig bedömning i de lägre instanserna torde också behovet av fullföljd till högsta instans i motsvarande mån ha minskat. Särskilt torde behov av fullföljd mången gång icke ha förelegat i sådana fall, däri avgörandet berott av bevisbedömning. Beträffande sådan bedömning kan för övrigt en prövning i högsta domstolen icke få någon nämnvärd betydelse ur synpunkten av önskemålet att erhålla enhetlig praxis, något som motionärerna icke synes ha i tillräcklig mån beaktat. Detsamma kan också sägas i viss mån gälla sådana frågor, som för sitt avgörande kräver en skälighetsbedömning. Även i betraktande av dessa förhållanden och av de gällande begränsningarna i högsta domstolens funktion som bevisupptagande och bevisprövande instans kan det dock finnas anledning att ställa sig frågan inför att prövningstillstånd beviljats i en omfattning som så väsentligt avviker från vad som antagits under förarbetena till processreformen. De beräkningar som gjordes grundades emellertid på äldre statistiskt material rörande ändringsprocenten i fullföljda konforma och difforma mål och någon mera säker bedömning kunde givetvis icke göras, särskilt som också närmare kännedom saknades rörande i vilken mån det nya processförfarandet skulle komma att verka till större säkerhet i rättskipningen. Bristande överensstämmelse mellan den faktiska tillståndsgivningen och dessa beräkningar kan därför icke utan vidare tagas till intäkt för antagande att fullföljdsreglerna i praxis erhållit en mera restriktiv tillämpning än som avsetts. I anledning av vad som i motionerna uttalas därom att i praktiken hovrätterna kommit att fungera som sista instans i brottmål, vill utskottet erinra om att prövningen i högsta domstolen av ansökningar om ändringsdispens — såsom framgår bl. a. av vad nedre justitierevisionen anfört — innefattar en ingående behandling

av målet, låt vara endast på handlingarna. Med hänsyn härtill och till att för avslag av dylik ansökan erfordras att alla tre deltagande justitieråden är ense om att skäl ej föreligger till ändring i hovrättens dom synes ur rättssäkerhetssynpunkt icke kunna göras några vägande erinringar mot det nuvarande systemet eller dess tillämpning.

Emellertid kan ur andra synpunkter en i och för sig mycket begränsad tillståndsgivning tänkas ge upphov till allvarliga olägenheter. Det kan icke förnekas att, i den mån härigenom hos de rättsökande uppväckes den tron att tillståndsprövningen sker under hänsynstagande till den hos domstolen vid varje tid föreliggande arbetsbelastningen, tilltron till rättskipningen kan allvarligt äventyras. En sådan uppfattning kan göra sig gällande så mycket lättare som kanske kännedom ofta saknas om den ingående granskning ett mål erhåller vid tillståndsprövningen i högsta domstolen. Även om utskottet saknar underlag för bedömande huruvida fara verkligen föreligger för en utveckling som här antyts, är det utskottet angeläget att framhålla att tendenser i sådan riktning måste följas med uppmärksamhet. Utskottet vill icke heller ställa sig främmande till tanken att det kan befinnas önskvärt att i en framtid skapa något vidgad möjlighet till prövningstillstånds erhållande. En undersökning i sådant syfte måste emellertid bli mycket vittutseende, ej endast så till vida att även tvistemålen därvid bör komma i åtanke. Frågan om fullföljdsreglernas utformning hänger också samman med domstolsorganisationen i dess helhet. Vid genomförandet av processreformen lämnades reformåtgärder berörande domstolsorganisationen i princip å sido, i den mån de icke nödvändigtvis måste vidtagas för att sätta domstolarna i stånd att uppbära det nya processuella förfarandet. Anledningen till att frågan om en mera vittgående omläggning av domstolsorganisationen sökts på framtiden var att det ansågs att en sådan omläggning alltid komme att te sig skäligen oviss, innan någon erfarenhet vunnits rörande domstolarnas nya arbetsuppgifter. Sedermera har i enlighet med vad som förutsattes vid rättegångsbalkens tillkomst påbörjats reformarbete avseende rådhusrätternas och häradsrätternas organisation. Först sedan därmed sammanhängande frågor erhållit en slutgiltig lösning synes tiden vara inne att närmare överväga behovet av reformer rörande överrätternas organisation. Därvid kan också bli tillfälle att återkomma till frågan huruvida anledning finnes att revidera reglerna om fullföljd till den högsta instansen. Under dessa förhållanden synes en reform i det av motionärerna angivna syftet att bereda tilltalade i brottmål större möjlighet att erhålla prövningstillstånd f. n. icke böra övervägas, så-

framtidigt icke det rådande systemet medför allvarliga olägenheter. Sådana har, såvitt utskottet har sig bekant, ej försports. Det bör i detta sammanhang också framhållas, att den av motionärerna föreslagna anordningen bygger på den s. k. konformitetsprincipen, vilken efter ingående överväganden vid förarbetena till processreformen förkastades såsom varande en alltför osäker grundval för fullföljdsreglernas utformning.

I motionerna upptages såsom ett alternativ införandet av en anordning, innebärande att å en särskild domstolskommitté skulle ankomma att pröva ansökningar om prövningstillstånd. I en sådan kommitté skulle ingå lekmän och högsta domstolen vara i minoritet. Utskottet kan icke förorda ett sådant förslag. Även om genom en dylik anordning skulle undanröjas olägenheter av det slag som förut berörts, kan emellertid ur andra synpunkter häremot resas vägande invändningar. Utom att ytterligare ett slags instans skulle tillskapas, en omständighet om vars värde för rättskipningen stor tvekan kan råda, är det utom tvivel att högsta domstolens handläggning av dispensfrågor, vilken såsom ovan berörts innefattar en ingående sakprövning, icke kan ersättas av prövning i en kommitté av föreslagen sammansättning, vars enda uppgift skulle vara att avgöra om prövning över huvud finge ske i högsta domstolen.

Utländsk rätt

Regleringen av fullföljdsrätten till högsta instans är ett processrättsligt problem, som återkommer i varje rättsordning. Visserligen är utformningen av denna reglering starkt beroende av domstolsväsendets och instansordningens uppbyggnad i det enskilda landet men en jämförande översikt av utländsk rätt på detta område bör ändå kunna vara av intresse. Kommittén har därför sökt skaffa sig en bild i förevarande hänseende av förhållandena i fråga om de allmänna domstolarna i de nordiska staterna, Tyskland, Österrike, England, Frankrike och Italien. I det följande ges dock inte en fullständig redogörelse för fullföljdssystemen i dessa länder. I stället behandlas endast lösningar av några principiella frågor.

En grundläggande begränsning av fullföljdsrätten till högsta instans hänförs sig till det rättsmedel som i olika länder kommer till användning. Man kan i detta hänseende i stort sett skilja mellan tre katego-

rier av domstolar: kassationsdomstolar (Frankrike och Italien), revisionsdomstolar (Tyskland, Österrike och England) samt appelldomstolar (Danmark, Finland och Norge). Denna indelning utgår från att innehållet i ett överklagat avgörande juridiskt sett kan delas upp i två delar, sakfrågan och rättsfrågan. Appellen medger att såväl sakfrågan som rättsfrågan dras under högre rätts prövning. Kassationen och revisionen däremot — vilka huvudsakligen avser att främja enhet och konsekvens i rättstillämpningen — utesluter sakfrågan från prövning i högre instans och tar hänsyn endast till rättsfrågan. Kassation och revision skiljer sig från varandra därutinnan att kassationsdomstolen, om ansökningen om kassation finnes grundad och den oriktiga domen därför undanröjes, inte sätter något nytt domslut i stället, utan förvisar saken till förnyat avgörande av en annan domstol i samma instans som den, som meddelat den undanröjda domen. Revisionsdomstolen är däremot behörig att själv meddela slutlig dom, när saken är i sådant skick att detta kan ske. I annat fall har revisionsdomstolen att återförvisa saken till den domstol, som senast dömt i målet. Medan kassationsdomstolens uppgift är, inte att i rättegång uttala vad som är rätt, utan endast att säga vad som inte är rätt, är revisionsdomstolen behörig att avsluta rättegången. Revisionsförfarandet kan alltså betraktas som en till rättsfrågans bedömande inskränkt appell.

Kassationsdomstolen står utanför den egentliga instansordningen. Sedan de ordinarie rättsmedlen uttömts, kan talan alltid fullföljas till kassationsdomstolen, sålunda även i bagatellmål som endast handlägges i en instans. Begränsningen av fullföljdsrätten ligger endast i själva rättsmedlet. Vad gäller Italien skulle för övrigt en ytterligare begränsning av fullföljdsrätten vara inkonstitutionell. I det följande kommer möjligheterna till prövning i kassationsdomstolen i Frankrike och Italien inte att beröras vidare.

Nära besläktat med det svenska systemet är det *finska*. Domstolsväsendet har enahanda uppbyggnad som i Sverige. Prövning

Twistemålsdomstolarna framgår av följande uppställning.

Norge	Danmark	England	Tyskland	Österrike	Frankrike	Italien
Höyesterett	Höyesteret	House of Lords	Bundesgerichtshof	Oberste Gerichtshof	Cour de cassation	Corte di cassazione
Lagmannsrett	Landsret	Court of Appeal	Oberlandesgericht	Oberlandesgericht	Cour d'appel	Corte di appello
		High court Divisional court	Landesgericht	Kreisgericht	Tribunal de grande instance	Tribunale
Herredsrett	Underret	County court	Amtsgericht	Bezirksgericht	Tribunal d'instance	Pretore
Byrett		Magistrates court				Conciliatore

i högsta domstolen förutsätter i princip prövningstillstånd. Tillståndsprövningen utövas av en dispensavdelning inom högsta domstolen. Dispensgrunderna är i allt väsentligt överensstämmande med svensk rätt. Den enda egentliga skillnaden är att möjligheten till s.k. ändringsdispens är beskurten inte bara genom revisibilisbestämmelser utan också genom att vissa grupper av mål undantagits. Dit hör bl.a. mål angående underhåll till barn utom äktenskap, underhållsskyldighet enligt äktenskapslagen samt brott mot alkohollagstiftningen.

Övriga nämnda länder har åtskild civil- och straffprocessrättslig lagstiftning. Mestadels handläggs målen också av skilda tvistemåls- och brottmålsdomstolar. Det är därför lämpligt att i den fortsatta framställningen hålla isär instansgången för tvistemål och brottmål.

Ett nästan genomgående drag för ifrågasvarande rättssystem är att tvistemålen i första instans fördelas mellan domstolar med olika saklig kompetens. Enda undantaget är Norge, där alla tvistemålen inleds vid underretten.¹ I gengäld kan dock förmögenhetsrättsliga mål, där tvisteföremålets värde understiger 1 000 kronor, inte fullföljas till Lagmannsrett utan samtycke av lagmannen. Dispensförutsättningarna är desamma som gäller för tvistemål vid fullföljd till Höyesterett. Härtill återkommes längre fram. I övriga länder skall talan i *de mindre tvistemålen* väckas vid en domstol med lägre kom-

petens. Dessa tvistemål kan sedan i allmänhet inte alls eller i mycket begränsad utsträckning fullföljas till högsta instans. Kompetensfördelningen mellan domstolarna i första instans sker i huvudsak på två sätt. Dels hänföres till endera domstolen vissa särskilt i lag uppräknade grupper av mål. Dels sker beträffande förmögenhetsrättsliga mål en uppdelning med hänsyn till tvisteföremålets värde. Uppdelningen sker i Danmark mellan underret och Landsret vid 6 000 kronor, i England mellan County Court och High Court vid 500 pund, i Tyskland mellan Amtsgericht och Landesgericht vid 1 500 mark, i Österrike mellan Bezirksgericht och Kreisgericht vid 8 000 schilling, i Frankrike mellan Tribunal d'instance och Tribunal de grande instance vid 3 000 franc samt i Italien mellan Conciliatore och Pretore vid 25 000 lire och mellan Pretore och Tribunale vid 250 000 lire.

De mindre tvistemålen kan i allmänhet överklagas antingen till den domstol som i övriga tvistemål dömer i första instans (Danmark, Tyskland, Österrike och Italien) eller till den näst högsta instansen (England och Frankrike). Rättsmedlet är oftast av appellnatur. I vissa länder är fullföljdsrätten inskränkt genom bestämmelser om summa appellabilis (i England 20 pund, om det gäller en rättsfråga och eljest 200 pund; i

¹ Här bortses från de s.k. forlikrådens verksamhet.

Tyskland 200 mark; i Frankrike 1 500 franc; i Italien 10 000 lire). Från klagoinstansen kan talan i de mindre tvistemålen antingen inte alls fullföljas (Tyskland och Österrike) eller fullföljas endast till kassationsdomstolen (Frankrike och Italien) eller först sedan särskilt prövningstillstånd meddelats. I *Danmark* kan Justitsministeren sålunda meddela s. k. tredjeinstans-bevilling, om saken är av allmänt intresse eller för parten har betydande följder utöver det mål varom är fråga. I *England* kan prövningsstillstånd meddelas av Court of Appeal eller en Appeal Committee inom House of Lords. Förutsättningen för prövningsdispens torde vara att målet rör en rättsfråga av synnerlig allmän vikt.

Vad gäller *övriga tvistemål* får man skilja mellan länder, där andra instans utgöres av den högsta instansen (Danmark) och de, där en mellaninstans finns (Norge, England, Tyskland, Österrike, Frankrike och Italien). I det förra fallet är fullföljdsrätten oinskränkt, i det senare finns olika typer av begränsningar. I *Norge* kan tvistemålen enligt huvudregeln fullföljas till Høyesterett. I förmögenhetsrättsliga mål är dock förutsättningen att tvisteföremålets värde överstiger 8 000 kronor. För mål angående värden, som inte uppnår denna summa revisibilis, kan dispens meddelas av en avdelning inom Høyesterett, kjæremålsutvalget. Dispens kan som regel meddelas endast om saken är av principiell betydelse eller om den har stor betydelse för parten. Dispens får inte meddelas, om utvalget finner att talan ej kommer att bifallas. Vad gäller *England* hänvisas till vad förut sagts om de mindre tvistemålen. Ärligen lär endast några tiotal tvistemål prövas av House of Lords. I *Tyskland* kan alla av Oberlandesgericht avdömda förmögenhetsrättsliga mål, där tvisteföremålets värde överstiger 15 000 mark, fullföljas till Bundesgerichtshof. I övrigt gäller att talan endast kan fullföljas om Oberlandesgericht i domen meddelar tillstånd härtill. Revision kan tillåtas endast om saken har principiell betydelse. Har Oberlandesgericht avvikit från ett avgörande av Bundesgerichtshof, skall dispens

alltid meddelas. I *Österrike* kan tvistemålen i princip fullföljas till högsta instans. Härifrån gäller vissa undantag. De mindre tvistemål, som tidigare nämnts, och mål som rör storleken av underhållsbidrag kan inte under några omständigheter fullföljas. Inte heller kan till prövning tas upp förmögenhetsrättsliga mål, där tvisteföremålets värde inte överstiger 10 000 schilling. Vidare kan vissa hyresmål inte fullföljas utan tillstånd från den domstol som dömt i målet. Utan hinder av fullföljdsförbuden för de båda sistnämnda målgrupperna kan fullföljd tillåtas, om den överklagade domen innebär ändring av domen i första instans, dvs om målet är difformt.

I Tyskland är det möjligt att i de mål, som väcks vid Landesgericht, med motpartens samtycke från denna domstol genom s. k. *Sprungrevision* fullfölja talan till Bundesgerichtshof. Sådan revision kan dock endast förekomma i de mål, där prövningsstillstånd inte erfordras. Institutet återfinns även i norsk rätt. Talan mot en underrättsdom, som eljest skulle höra till Lagmannsrett, kan med samtycke av kjæremålsutvalget direkt tas upp till prövning av Høyesterett, om målet har principiell betydelse eller om det avgjorts under medverkan av sakkunniga bisittare eller om saken är av särskild betydelse för parten eller om särskilda skäl finnes för att saken skall avgöras snabbt. Tillstånd skall dock vägras om målet med hänsyn till bevisföringen bör tas upp av Lagmannsrett.

Intresset av att hindra att oriktiga avgöranden får prejudiciell verkan har i kassationssystemen föranlett inrättandet av särskilda myndigheter, som har befogenhet — under förutsättning att överklagande inte skett från parternas sida — att underställa lagligheten av ett avgörande kassationsdomstolens prövning. Denna befogenhet utövas i Frankrike av allmän åklagare, procureur general, och i Italien av en till kassationsdomstolen knuten tjänsteman, pubblico ministero. Institutet torde mera sällan komma till användning. Härtill torde bidra inte minst att kassationsdomstolens avgörande saknar betydelse för parterna.

Brottmålsdomstolarna i berörda länder framgår av följande uppställning.

Norge	Danmark	England	Tyskland	Österrike	Frankrike	Italien
Höyeste- rett	Höyeste- ret	House of Lords	Bundesge- richtshof	Obersten Gerichtshof	Cour de cassation	Corte di Cassazione
Lag- manns- rett	Lands- ret	Court of criminal appeal Divisional Court	Oberlandes- gericht	Kreis- gericht	Cour d'assises	Corte di Assise
Herreds- rett Byrett	Under- ret	Assizes Quarter sessions Magistrates Court	Landesge- richt med Schwurge- richt, Grosse Strafkam- mer och Kleine Strafkam- mer	Geschwo- renengericht Schöff- engericht	Tribunale correctionnel Tribunal de police	Tribunal Pretore
			Amts- gericht	Bezirks- gericht		

Liksom för tvistemålen sker en uppdelning av brottmålen på två eller tre olika domstolar i första instans. Alltefter brottets svårhetsgrad fördelas sålunda brottmålen i Norge mellan underrätt och Lagmannsrett, i Danmark mellan underrätt och Landsret, i England mellan Magistrates Court, Quarter Sessions och Assizes, i Tyskland mellan Amtsgericht och Landesgericht (behörigheten är ytterligare uppdelad, inom Amtsgericht mellan ensamdomare och Schöffengericht samt inom Landesgericht mellan Grosse Strafkammer, tillika överinstans i förhållande till Schöffengericht, och Schwurgericht; Kleine Strafkammer är endast överinstans i förhållande till ensamdomare vid Landesgericht), i Österrike mellan Bezirksgericht, Schöffengericht och Geschworenengericht, i Frankrike mellan Tribunal de police, Tribunal correctionnel och Cour d'assises samt i Italien mellan Pretore, Tribunale och Corte di Assise.

Den fortsatta instansgången för *de mindre brottmålen* är mestadels av invecklad natur. En närmare redogörelse härför torde sakna principiellt intresse. Generellt sett kan emellertid sägas att dessa mål endast i mycket begränsad utsträckning kan fullföljas till högsta instans. I Norge kan de mindre brottmålen fullföljas till Höyeste-

rett. I klagomålet kan emellertid inte åberopas någon grund, som kan leda till »fornytt behandling» vid Lagmannsrett. För »fornytt behandling» krävs samtycke av kjæremålsutvalget. Ansökan skall vara grundad på ett bestridande av domens riktighet i fråga om skuldspörsmålet. Har målet efter dispens på detta sätt prövats av Lagmannsretten, kan dess dom inte vidare överklagas. I Danmark och England kan dispens ges på samma sätt som gäller för de mindre tvistemålen. I Tyskland har Oberlandesgericht, dit de mindre brottmålen kan fullföljas genom revision, möjlighet att underställa avgöranden i dylika mål Bundesgerichtshof, om detta är befogat för säkerställande av enhetlig rättstillämpning.

De grövre brottmålen kan i allmänhet fullföljas till högsta instans. Handläggningen där präglas emellertid i Norge, Danmark och England av att dessa brottmål i första instans avdömes under medverkan av jury. Härigenom kommer prövningen i högsta instans att inskränkas till rättsfrågor liksom i Tyskland och Österrike, där rättsmedlet är revision.

Domstolskommittén

Statistisk undersökning. Från den officiella rättsstatistiken har inhämtats följande upp-

År	Ansökningar om prövningstillstånd								Ansökningar om resning och återställande av försutten tid ²	
	Twistemål ¹		Brottmål		Besvärsmål ¹		Summa			
	Antal	Index	Antal	Index	Antal	Index	Antal	Index	Antal	Index
1949	465	100	422	100	120	100	1 007	100	60	100
1950	369	79	413	98	120	100	902	90	79	132
1951	395	85	410	97	120	100	925	92	66	110
1952	405	87	385	91	120	100	910	90	70	117
1953	413	89	453	107	120	100	986	98	89	148
1954	390	84	484	115	114	95	988	98	104	173
1955	392	84	485	115	142	118	1 019	101	102	170
1956	393	85	546	129	132	110	1 071	106	109	182
1957	393	85	524	124	130	108	1 047	104	152	253
1958	393	85	605	143	171	143	1 169	116	160	267
1959	340	73	627	149	151	126	1 118	111	137	228
1960	401	86	678	161	165	138	1 244	124	132	220
1961	383	82	650	154	206	172	1 239	123	144	240
1962	376	81	629	149	185	154	1 190	118	154	257
1963	314	68	596	141	182	152	1 092	108	163	272
1964	340	73	624	148	232	194	1 196	119	190	317
1965	361	78	651	154	305	254	1 317	131	183	305
1966	323	69	640	152	245	204	1 208	120	177	295
1967	296	64	665	158	257	214	1 218	121	279	465
1968 ³	389	84	809	192	326	272	1 524	151	182	303

¹ I den officiella rättsstatistiken redovisas för tiden 1949—1953 inte ansökningar i besvärsmål om prövningstillstånd särskilt utan de ingår i twistemålssiffrorna. I tabellen har detta oaktat gjorts en fördelning av dessa målgrupper. Enär det statistiska grundmaterialet del-

vis gått förlorat, har emellertid vissa uppskattningar varit svårfrånkomliga. Berörda siffror är därför inte helt tillförlitliga.

² I siffrorna för åren 1964—1968 ingår några enstaka domvillobesvär.

³ Siffrorna för år 1968 är endast preliminära.

lysningar angående under åren 1949—1968 till nedre justitierevisionen inkomna *ansökningar om prövningstillstånd, resning och återställande av försutten tid*.

Uppställningen redovisar inte alla grupper av mål och ärenden. Sålunda har inte tagits med det till omkring 50 årligen uppgående antalet mål, vari prövningstillstånd inte erfordras. I förevarande sammanhang torde emellertid denna målgrupp vara av mindre intresse. Vidare har inte redovisats antalet nådeansökningar. Dessas antal ökade från något mindre än 1 000 år 1949 till mer än 2 000 år 1965. Under dessa år har nådeärenden uppenbarligen tagit en inte obetydlig och ständigt växande andel av

högsta domstolens arbetskapacitet i anspråk. Genom lagstiftning år 1965 har emellertid handläggningen av nådeärenden ändrats. Till följd härav redovisas dessa ärenden inte längre i justitierevisionens statistik.

Måltillströmningens utveckling sedan nya rättegångsbalkens tillkomst kan utläsas av indexsiffrorna. För att närmare belysa utvecklingen har — på sätt framgår av följande uppställning — för ifrågavarande grupper av mål och ärenden uträknats dels de årliga genomsnitten under femårsperioderna 1949—1953 och 1964—1968, dels de procentuella förändringar som skett mellan dessa femårsperioder.

Årligt genomsnitt	Ansökningar om prövningstillstånd				Ansökningar om resning och återställande av försutten tid
	Twistemål	Brottmål	Besvärsmål	Summa	
1949—1953	409	417	120	946	73
1964—1968	342	678	273	1 293	202
Proc. förändring	— 16	+ 63	+ 128	+ 37	+ 176

Uppställningen visar att antalet ansökningar om prövningstillstånd ökat med 37 procent. Anmärkningsvärt är att brottmålen ökat med inte mindre än 63 procent medan tvistemålen minskat med 16 procent. Proportionen mellan tvistemål och brottmål har alltså förskjutits avsevärt. Medan under den förra femårsperioden tvistemålen och brottmålen var ungefär lika många, så var under den senare perioden antalet brottmål nästan dubbelt så stort som antalet tvistemål. Vad gäller de särskilda rättsmedlen utvisar uppställningen en ökning med 176 procent.

Den utveckling som den vid utgången av varje år föreliggande *balansen av ansökningar om prövningstillstånd* undergått framgår av följande uppställning.

År	Ant. ink. mål	Ant. bal.	Index	Ant. bal. mål i % av ant. ink.
1949	1 007	314	100	31,2
1950	902	295	94	32,7
1951	925	352	112	38,1
1952	910	384	122	42,2
1953	986	568	181	57,6
1954	988	582	185	58,9
1955	1 019	673	214	66,0
1956	1 071	622	198	58,1
1957	1 047	592	189	56,5
1958	1 169	589	188	50,4
1959	1 118	531	169	47,5
1960	1 244	543	173	43,6
1961	1 239	512	163	41,3
1962	1 190	557	177	46,8
1963	1 092	494	157	45,2
1964	1 196	566	180	47,3
1965	1 317	643	205	48,8
1966	1 208	661	211	54,7
1967	1 218	673	214	55,3
1968	1 524	729	232	47,8

I avsikt att vinna upplysning om *rättegångstiderna för mål som fullföljts till högsta domstolen* har i det följande gjorts två jämförande sammanställningar av de upplysningar härom som står att finna i den officiella rättsstatistiken för åren 1962 och 1967. Den första sammanställningen tar upp av högsta domstolen avgjorda mål och avslagna ansökningar om prövningstillstånd

procentuellt fördelade efter tiden från målens anhängiggörande i första instans och till högsta domstolens avgörande.

Måltyp	Rättegångstid			
	T. o. m. 1 år	1—2 år	2—3 år	Över 3 år
Special-tvistemål				
1962	—	11,4	18,2	70,4
1967	—	6,7	10,0	83,3
Ändring	—	— 4,7	— 8,2	+ 12,9
Övriga tvistemål				
1962	10,9	47,5	29,7	11,9
1967	8,6	42,6	22,3	26,5
Ändring	— 2,3	— 4,9	— 7,4	+ 14,6
Brottsmål				
1962	65,2	27,9	4,7	2,2
1967	51,6	40,1	5,3	3,0
Ändring	— 13,6	+ 12,2	+ 0,6	+ 0,8
Special-besvärsmål				
1962	—	18,8	37,5	43,7
1967	5,6	22,2	22,2	50,0
Ändring	+ 5,6	+ 3,4	— 15,3	+ 6,3
Övriga besvärsmål				
1962	50,4	28,5	14,6	6,5
1967	47,8	25,8	10,7	15,7
Ändring	— 2,6	— 2,7	— 3,9	+ 9,2

En jämförelse mellan åren 1962 och 1967 visar en nästan genomgående förskjutning mot längre rättegångstider. Det är tydligt att det alldeles övervägande antalet special-tvistemål år 1967 har tagit mer än tre år att handlägga. För nära hälften av övriga tvistemål har rättegångstiden varit över två år, för mer än en fjärdedel för övrigt över tre år. Något mer än hälften av brottmålen har avgjorts på kortare tid än ett år. En motsvarande sammanställning återges i det följande för fördelningen efter tiden från det målen inkommit till nedre justitierevisionen och till högsta domstolens avgörande.

Även denna uppställning visar en allmän förskjutning mot längre rättegångstider. Härutöver må endast påpekas den tämligen kraftiga minskningen av andelen brottmål som kunnat avgöras på kortare tid än tre månader.

Måltyp	Rättegångstid					
	T. o. m. 3 mån.	> 3—6 mån.	> 6 mån. — 1 år	> 1— 1 ½ år	> 1 ½— 2 år	> 2 år
Specialtvistemål						
1962	2,3	4,5	25,0	18,2	20,5	29,5
1967	—	3,3	16,7	13,3	16,7	50,0
Ändring	— 2,3	— 1,2	— 8,3	— 4,9	— 3,8	+ 20,5
Övriga tvistemål						
1962	19,1	33,7	35,6	7,3	3,0	1,3
1967	14,5	27,7	35,5	15,2	2,7	4,4
Ändring	— 4,6	— 6,0	— 0,1	+ 7,9	— 0,3	+ 3,1
Brottmål						
1962	60,2	29,1	8,7	1,0	0,7	0,3
1967	45,5	39,1	13,0	1,0	0,4	1,0
Ändring	— 14,7	+ 10,0	— 4,3	± 0,0	— 0,3	+ 0,7
Specialbesvärsmål						
1962	3,1	15,6	43,8	18,7	9,4	9,4
1967	5,5	11,1	30,6	25,0	8,3	19,5
Ändring	+ 2,4	— 4,5	— 13,2	+ 6,3	— 1,1	+ 10,1
Övriga besvärsmål						
1962	44,8	26,0	20,3	7,3	0,8	0,8
1967	35,7	20,1	24,6	7,8	4,0	7,8
Ändring	— 9,1	— 5,9	+ 4,3	+ 0,5	+ 3,2	+ 7,0
Samtliga avgjorda mål						
1962	14,0	17,4	37,6	16,9	5,6	8,5
1967	12,7	15,5	37,1	13,6	6,5	14,6
Ändring	— 1,3	— 1,9	— 0,5	— 3,3	+ 0,9	+ 6,1
Samtliga avslagna ansökningar						
1962	48,7	30,8	15,6	2,3	1,7	0,9
1967	39,1	34,3	17,4	5,0	1,4	2,8
Ändring	— 9,6	+ 3,5	+ 1,8	+ 2,7	— 0,3	+ 1,9

Från nedre justitierevisionen har för åren 1966—1968 inhämtats upplysningar om *högsta domstolens sammanträdestider*. I följande uppställning har uträknats dels det årliga genomsnittet, dels hur stor procentuell andel av sammanträdestiden som faller på de olika grupperna av mål och ärenden.

	Föredragning			Huvud- för- handling
	dispens- ansökn.	nåde- ärenden	fem- mans- mål	
Antal timmar	1 111	192	374	385
Proc. för- delning	54	9	18	19

Härav framgår att drygt hälften av domstolens sammanträdestid tas i anspråk för dispensföredragning. Den enskilde ledamotens sammanträdestid fördelar sig på ett något annorlunda sätt. Härvidlag måste nämligen hänsyn tas till att dispensansökningar och nådeärenden kan avgöras av endast tre justitieråd. Beaktas detta, blir den procentuella fördelningen i stället 43, 8, 24 respektive 25.

Den officiella rättsstatistiken innehåller uppgifter för åren 1949—1960 och 1962—1968 om *antalet avslagna och bifallna ansökningar om prövningstillstånd*. Redovisningen för åren 1962—1968 skiljer sig från

tidigare år dels såtillvida att besvärsmålen fördelats på brottmål och tvistemål medan tidigare samtliga besvärsmål förts till tvistemålen och dels därigenom att i siffrorna för de senare åren ingår även mål som avgjorts av högsta domstolen i andra instans. På grundval av dessa uppgifter har i följande uppställning uträknats den procentuella andelen beviljade ansökningar om prövningstillstånd samt det årliga genomsnittet i procent för hela tidsperioden.

År	Tvistemål	Brottmål	Samtliga mål
1949	33,8	10,5	24,2
1950	29,8	9,0	20,4
1951	29,1	5,2	18,3
1952	25,7	4,7	16,0
1953	30,1	5,2	17,5
1954	18,1	2,7	10,9
1955	19,9	4,2	11,9
1956	19,7	4,1	11,9
1957	23,0	5,6	14,3
1958	20,6	5,4	12,9
1959	22,6	5,6	13,4
1960	23,2	5,3	13,2
1962	26,9	6,3	15,7
1963	24,8	6,8	15,4
1964	28,6	5,2	15,7
1965	25,6	8,7	15,9
1966	26,1	10,3	17,0
1967	20,2	6,1	10,4
1968 ¹	21,2	6,9	12,8
Årligt genomsnitt	24,7	6,2	15,1

¹ Preliminära siffror

Om man bortser från att antalet beviljade ansökningar om prövningstillstånd i brottmål — uppenbarligen till följd av

brottsbalkens införande — nära fördubblats under åren 1965 och 1966, ger uppställningen vid handen att prövningstillstånd meddelas i ungefär vart fjärde tvistemål (inkl. civila besvärsmål) och vart tjugonde brottmål (inkl. kriminella besvärsmål).

Vid sidan av de upplysningar som sålunda inhämtats har inom kommittén gjorts en undersökning avseende under åren 1961—1965 av högsta domstolen genom dom avgjorda tvistemål och brottmål samt avslagna ansökningar om prövningstillstånd i dylika mål. I materialet har tagits med endast mål, vari domen i första instans meddelats av häradsrätt eller rådhusrätt. Till grund för undersökningen har lagts redovisningen av högsta domstolens avgöranden i Nytt Juridiskt Arkiv. Materialet har fördelats med hänsyn till om målet varit konformt eller difformt, om prövningstillstånd meddelats eller ej och, i det förra fallet, om avgörandet inneburit ändring eller ej. För de mål, vari prövningstillstånd meddelats, har vidare gjorts ett försök att bestämma i vilken utsträckning prejudikatdispens förekommit. Detta har skett på det sättet att till prejudikatmål hänförts alla refererade mål. Resultatet av undersökningen framgår av följande uppställning (K = konformt; D = difformt).

Delresultaten för de olika fem åren har, undantagandes siffrorna för brottmålen år 1965, visat tämligen god överensstämmelse. Materialet ger följande bild av högsta domstolens verksamhet.

	Tvistemål			Brottmål			Samtliga		
	K	D	Summa	K	D	Summa	K	D	Summa
Prejudikatdispens därav ändrade	86	75	161	31	39	70	117	114	231
	45	53	98	21	23	44	66	76	142
Annan dispens därav ändrade	40	53	93	56	38	94	96	91	187
	23	43	66	45	31	76	68	74	142
Dispensansökan avslagen	772	435	1 207	1 963	736	2 699	2 735	1 171	3 906
Summa	898	563	1 461	2 050	813	2 863	2 948	1 376	4 324

Till högsta domstolen fullföljdes under ifrågavarande femårsperiod dubbelt så många brottmål som tvistemål. Av samtliga mål var 68 procent konforma. För tvistemålen var konformitetsprocenten 61 och för brottmålen 72. Dispensfrekvensen var för tvistemålen 17,4 procent. Detta tal ligger avsevärt lägre än det här tidigare redovisade resultatet för åren 1949—1968, enligt vilket antalet beviljade dispenser i tvistemål (inkl. civila besvärsmål) genomsnittligt uppgått till 25 procent. Det är uppenbarligen så att dispensfrekvensen är förhållandevis betydligt högre för andra mål av civil natur än de som omfattas av undersökningen. Dispensfrekvensen för brottmål, 5,7 procent, stämmer däremot väl med vad tidigare angetts. Av de beviljade dispenserna var något mer än hälften (55 procent) pre-

judikatdispenser. I detta hänseende föreligger dock en markant skillnad mellan tvistemål och brottmål. Den procentuella andelen prejudikatdispenser var för tvistemålens del 63 men för brottmålen del endast 43. Ser man till prejudikatdispensernas andel i förhållande till det totala antalet fullföljda mål av de båda måltyperna visar det sig att det var nästan fem gånger vanligare att prejudikatdispens meddelas i tvistemål än i brottmål. Det var vidare ungefär dubbelt så vanligt såväl att prejudikatdispens som att annan dispens meddelades i difforma som i konforma mål. I absoluta tal däremot meddelades dispens i ungefär lika många konforma som difforma mål.

Undersökningen ger också följande upplysningar om ändringsfrekvensen i procent för olika typer av mål.

Ändring efter	Tvistemål			Brottmål			Samtliga		
	K	D	Totalt	K	D	Totalt	K	D	Totalt
prejudikatdispens	5,0	9,4	6,7	1,0	2,8	1,5	2,2	5,5	3,3
annan dispens	2,6	7,7	4,5	2,2	3,8	2,7	2,3	5,4	3,3
totalt	7,6	17,1	11,2	3,2	6,6	4,2	4,5	10,9	6,6

Kommittén har även sökt utröna *revisibilisbestämmelsernas betydelse för måltillströmningen till högsta domstolen*. I detta syfte har till en början undersökts i vilken omfattning i hovrätt meddelats fullföljdshänvisning av innebörd att prövningstillstånd kan meddelas endast med stöd av 54 kap. 10 § p. 1, s. k. liten fullföljd. Till grund för undersökningen har lagts de rättsstatistiska uppgifterna för mål, avgjorda under åren 1962 och 1967. Uppgifterna för dessa år är de senaste, av vilka kan utläsas i vilka mål liten fullföljd meddelats. I statistikblan-

ketterna anges emellertid inte anledningen till denna fullföljdshänvisning. Materialet ger alltså inte med säkerhet vid handen om anledningen varit revisibilisbestämmelserna eller den i 54 kap. 13 § upptagna bestämmelsen ifråga om rättegångskostnader. Från de mål, i vilka meddelas liten fullföljd, har därför avskilts sådana, i vilka — enligt vad blankettens övriga uppgifter ovedersägligen visar — den lilla fullföljden inte kan ha sin grund i revisibilisbestämmelserna. Resultatet av undersökningen framgår av följande uppställning.

	År	Tvistemål	Brottmål	Besvärsmål	Samtliga
Totalt antal i hovrätterna avgjorda mål	1962	1 285	3 778	1 973	7 036
	1967	1 132	3 699	2 721	7 552
Mål med liten fullföljd	1962	232	884	220	1 336
	1967	132	742	300	1 174
Procentuell andel mål med liten fullföljd	1962	18,1	23,4	11,2	19,0
	1967	11,7	20,1	11,0	15,5

För att utröna i vilken omfattning part fullföljt talan i mål däri han av hovrätten meddelats liten fullföljd har undersökts de av högsta domstolen under åren 1963 och

1968 avgjorda målen. Undersökningen redovisas i följande uppställning. Inom parentes har angivits i hur många mål med liten fullföljd prövningstillstånd meddelats.

	År	Tvistemål	Brottmål	Besvärsmål	Samtliga
Totalt antal i HD avgjorda mål	1963 1968	350 337	576 750	190 266	1 116 1 353
Mål med liten fullföljd	1963 1968	30 (4) 28 (6)	103 (10) 106 (6)	36 (6) 40 (13)	169 (20) 174 (25)
Procentuell andel mål med liten fullföljd	1963 1968	8,6 8,3	17,9 14,1	18,9 15,0	15,1 12,9

Revisibilisreglernas inverkan på fullföljden till högsta domstolen belyses vid jämförelse mellan å ena sidan den procentuella andelen mål med liten fullföljd i hovrätterna och å andra sidan motsvarande procenttal i högsta domstolen. Genom sammanställning av uppgifterna kan beräknas den ungefärliga fullföljdsfrekvensen utom i fråga om besvärsmålen. Besvärsmålen i högsta domstolen kan nämligen inte ställas i relation till besvärsmålen i hovrätt, eftersom de till en inte obetydlig del består av mål, vari talan fullföljts mot beslut som tagits upp i domar i tvistemål och brottmål. För tvistemålens och brottmålen del blir fullföljdsfrekvensen på detta sätt uträknad följande.

revisibilisreglernas återhållande verkan, skulle ett ungefärligt mått på dessa reglers betydelse kunna erhållas genom att man beräknar hur många fler mål med liten fullföljd som skulle föras till högsta domstolen, om fullföljdsfrekvensen för dessa mål sätts lika med fullföljdsfrekvensen för mål med stor fullföljd. Resultatet av en sådan beräkning för de båda undersökningstillfällena blir detta.

Målgrupp	Antal av hovrätt avgjorda mål	Antal av HD avgjorda mål	Fullföljdsfrekvens
<i>År 1962/63</i>			
Tvistemål			
med stor fullföljd	1 053	320	30,4 %
med liten fullföljd	232	30	12,9 %
Brottmål			
med stor fullföljd	2 894	473	16,3 %
med liten fullföljd	884	103	11,7 %
<i>År 1967/68</i>			
Tvistemål			
med stor fullföljd	1 000	309	30,9 %
med liten fullföljd	132	28	21,2 %
Brottmål			
med stor fullföljd	2 957	644	21,8 %
med liten fullföljd	742	106	14,3 %

Målgrupp	Antal i hovrätt avgjorda mål med liten fullföljd	Skillnad i fullföljdsfrekvens	Antal ytterligare fullföljda mål
<i>År 1962/63</i>			
Tvistemål	232	(30,4—12,9=)	17,5 41
Brottmål	884	(16,3—11,7=)	4,6 41
<i>År 1967/68</i>			
Tvistemål	132	(30,9—21,2=)	9,7 13
Brottmål	742	(21,8—14,3=)	7,5 56

Revisibilisreglerna skulle således från angivna förutsättning åren 1963 och 1968 ha medfört en minskning av tillströmningen till högsta domstolen med sammanlagt 82 respektive 69 tviste- och brottmål. Härtill kommer de besvärsmål, som kan tänkas stanna i hovrätt på grund av revisibilisbestämmelserna. Medräknas dessa hade den totala minskningen av målantalet dock inte överstigit 100 per år.

Om man förutsätter att skillnaderna i fullföljdsfrekvens är en följd uteslutande av

Överväganden och förslag. Syftet med varje instansordning är att trygga rättssäkerheten. Det allmänna domstolsväsendet har alltsedan 1849, då lagmans- och kämnärsrätterna avskaffades, varit organiserat med domstolar i tre instanser, underrätter, hovrätter och högsta domstolen. Denna domstolsväsendets beprövade uppbyggnad finns det inte anledning att nu rubba. Det ingår inte heller i kommitténs uppdrag att överväga förslag till lösningar som skulle innebära ett sönderbrytande av den nuvarande ramen för domstolsorganisationen.

Genom prövningen av ett mål i mer än en instans ökar garantierna för att fel eller förbiseende inte sker och att de rättssökandes intressen överhuvudtaget beaktas på ett betryggande sätt. Härmed är inte sagt att den dom, som meddelas i högre instans, under alla förhållanden är riktigare än en i lägre instans meddelad dom med annan utgång. Olika meningar måste ofta råda om vad som är rätt och riktigt. För den förlorande parten framstår naturligtvis gärna domstolens avgörande såsom oriktigt. Särskilt gäller väl detta om hans talan bifallits i tidigare instans. Det är emellertid heller inte otänkbart, att om möjlighet funnits till fullföljd i ytterligare en instans, utgången där ännu en gång skulle ändrats. Uppenbart är dock att någonstans måste gränsen för fullföljdmöjligheterna sättas. Hur många instanser som än tar befattning med ett mål och vad än den slutliga utgången blir, kan alltid någon part anse sig missgynnad. Det är härvid att märka att en ändamålsenlig instansordning samtidigt som den tillgodoser rättssäkerhetens krav också måste fylla rimliga anspråk på snabbhet och billighet. Oinskränkt rätt att få ett mål prövat genom flera instanser medför ökad tidsutdräkt och ökade kostnader för såväl den enskilde som samhället. I det stora flertalet fall ligger en sådan fullföljdsrätt om man ser till utgången i högsta domstolen inte i den slutligt vinnande partens intresse. Erfarenheten visar nämligen att fullföljd till högsta domstolen i det alldeles övervägande antalet fall — omkring 90 procent — inte leder till någon ändring i hovrättens avgörande. Möj-

ligheten att överklaga i högsta instans kan sålunda inte utan fog sägas merendels innebära ett av hänsyn till undantagsfall betingat, temporärt undanskjutande av den i hovrätten vinnande partens rätt.

Hänsynstagandet till de för en god rättsordning mest betydelsefulla faktorerna — säkerhet, snabbhet och billighet — kan i betraktande av vad nu sagts väl anses ge vid handen att rättsskyddet totalt sett skulle kunna tillgodoses bättre eller lika bra med endast en klagoinstans. Av avgörande vikt för rättssäkerheten är emellertid att rättsskipningen blir likformig. Med den geografiska utbredning som vårt land har måste andra instans vara fördelad på ett flertal hovrätter, var och en med sitt jurisdiktionsområde, och med tillhoppa ett stort antal avdelningar. Enhetlighet i rättstillämpningen kan därför genom hovrätterna vinnas endast i begränsad omfattning. Ur rättsenhetens synpunkt och för ledning överhuvudtaget av rättstillämpningen kan en för hela riket gemensam högsta instans inte undvaras. Vårdandet av rättsenheten och den härför behövliga prejudikatbildande verksamheten innefattar otvivelaktigt högsta domstolens centrala uppgift. I vad mån därutöver prövning i högsta instans bör förekomma kan vara föremål för olika meningar. Att under inga förhållanden en obegränsad prövningsmöjlighet kan medges framgår av det förut sagda.

I redogörelsen för utländska fullföljds-system har erinrats att man, alltefter de uppgifter som ankommer på den högsta instansen, skiljer mellan tre huvudtyper av rättsmedel: kassation, revision och appell. Hos oss har högsta domstolen närmast ställning som appelldomstol. Prövningsmöjligheten är visserligen beroende på särskilt tillstånd, men redan tillståndsgivningen förutsätter — fränsett den begränsning som ligger i revisibilisreglerna — att prövning sker ej blott med avseende å frågor av rättslig natur utan också beträffande sakfrågan. Ett befastande av högsta domstolens ställning som prejudikatinstans skulle otvivelaktigt ske genom att omvandla den till kassations- eller revisionsdomstol. Ställningstagandet

till frågan om en sådan ändring sammanhänger emellertid med den uppfattning man har om möjligheten och lämpligheten av att vid prövningen i högsta instans särskilja sakfråga och rättsfråga. I samband med tidigare reformförslag har spörsmålet ingående behandlats. De invändningar som därvid riktats mot förslag i förevarande hänseende — senast framfört av processkommissionen — har lett till att något särskiljande av detta slag ansetts inte böra ifrågakomma. Processkommissionens berörda förslag kom dock att få viss inverkan på rättegångsbalkens regler om sakfrågans behandling vid fullföljd av mål i högsta domstolen. Högsta domstolens sakprövning är sålunda enligt gällande rätt begränsad i tre hänseenden. Enligt 35 kap. 13 § rättegångsbalken får högsta domstolen ta upp muntlig bevisning endast om synnerliga skäl är därtill. Vidare är möjligheterna till ändring i hovrättens bevisprövning inskränkt genom den s. k. tilltrosparagrafen, 55 kap. 14 § rättegångsbalken. Slutligen är möjligheten att i tvistemål åberopa omständighet eller bevis, som inte förebragts i lägre rätt, beskuren genom stadgandet i 13 § samma kapitel. Genom dessa processuella bestämmelser torde utan att frågan om särskiljande av sak- och rättsfråga ställes på sin spets omfattningen av högsta domstolens prövning få anses löst på ett i princip tillfredsställande sätt. Kommittén utgår vid de fortsatta övervägandena från att högsta domstolen alltså i de mål som tas upp till prövning skall vara oförhindrad att — med den begränsning som följer av nämnda stadganden — bedöma målen i hela deras vidd. I sammanhanget bör för övrigt nämnas att det kan vara tveksamt i vad mån fullföljdsinstansens formella begränsning till rättsfrågan skulle få betydelse för målbelastningen.

En tillbakablick på de reformer och reformförslag i vårt land som berört fullföljdsrätten ger knappast vid handen att de skulle haft till ursprung en önskan att principiellt slå fast högsta domstolens ställning och uppgifter i instansordningen. Anledningen har i stället väsentligen varit att komma till rätta med högsta domstolens arbets-

börda. Emellertid utgår strävandena i detta hänseende uppenbart från en allmänt omfattad mening att högsta domstolen i första rummet har betydelse som prejudikatinstans. Genom 1915 års lagstiftning skedde en genombrytning av den gamla rätten att i alla mål och ärenden »gå till kungs». Domstolsväsendets utbyggnad och den moderna processens utveckling har starkt medverkat till att denna rätt numera framstår som föråldrad och omotiverad. Skulle tillgången i princip till prövning i två instanser anses otillräcklig ur rättssäkerhetssynpunkt — något som inte med fog synes kunna göras gällande — torde ansträngningarna i första hand få inriktas på förstärkning av underätter och hovrätter. Högsta domstolens uppgift som vårdare av rättsheten nödvändiggör att denna domstol ges begränsad storlek. Ju större målbelastningen är och ju fler ledamöter som domstolen följaktligen måste ha dess mer försvåras möjligheterna att sörja för den erforderliga enhetligheten och konsekvensen i rättskipningen. Den enskilde ledamoten får allt svårare att överblicka domstolens verksamhet. Ett brett målunderlag har visserligen också fördelar. Det ger tillfälle till en vidsträcktare inblick i rättslivets olika områden och till en allsidigare prejudikatbildning. Avvägningen av dessa synpunkter leder dock till att ledamöterna måste vara tämligen få. Det bör också beaktas att det i ett litet land som vårt är svårt att rekrytera ett stort antal domare med de kvalifikationer som bör fordras av en ledamot i högsta domstolen. År 1926 anförde processkommissionen i detta hänseende att antalet justitieråd, som då utgjorde 24, enligt vad det allmänt erkändes var i förhållande till landets folkmängd alldeles för stort. År 1935 ökades antalet detta oaktat till 28 för att emellertid efter några år bringas ned till samma antal som tidigare. Efter senaste ändring av 1 § lagen den 20 december 1946 om högsta domstolens sammansättning och tjänstgöring kan antalet justitieråd uppgå till 27. I sammanhanget är därjämte att beakta att vår högsta förvaltningsdomstol, regeringsrätten, för närvarande kräver 22 ledamöter. Enligt gällande lag-

stiftning förutsattes det sålunda sammanlagt kunna finnas i det närmaste ej mindre än 50 högsta domare, ett för våra förhållanden uppenbarligen mycket högt antal.

Arbetsbalansen i högsta domstolen har länge varit tämligen oförändrad. Under tioårsperioden 1958—1967 uppgick den varje år till 500 à 600 mål. Antalet inkomna ansökningar om prövningstillstånd har visserligen växlat, men vid ökad måltillströmning har också antalet avgjorda mål stigit. Förklaringen kan i viss mån vara att söka i dispenssystemets elasticitet, som medför att högsta domstolens totala arbetsbörda inom vissa gränser kan göras oberoende av antalet inkommande mål. Processlagberedningen räknade med att prövningstillstånd kunde komma att beviljas i omkring 30 procent av samtliga fullföljda mål. Om denna beräkning motsvarats av verkligheten, hade arbetet i högsta domstolen inte kunnat bemästras. Antalet under nämnda tioårsperiod beviljade dispenser uppgick emellertid endast till i medeltal för år mellan 10 och 17 procent av antalet ansökningar. Det är naturligtvis inte lyckligt om utvecklingen skulle leda till att dispensförfarandet användes som regulator av arbetsbelastningen. Omständigheterna synes peka mot en utveckling som, om inte högsta domstolens arbetsbörda minskas, i stället för en önskvärd nedskärning av antalet ledamöter medför att domstolen måste utökas. Tillkomsten av flera lagråd har medfört behov av flera justitieråd. I varje lagråd förutsattes tjänstgöra tre justitieråd. Även om andra domare och pensionerade befattningshavare i någon utsträckning kan ifrågakomma, medför ökningen av antalet lagråd att antalet justitieråd som står till förfogande för tjänstgöring i högsta domstolen blir färre och att domstolens arbetskapacitet sålunda minskar. Samtidigt kan, om motåtgärder ej vidtas, en ökad måltillströmning vara att vänta. I detta hänseende kan anföras följande.

Det första året efter nya rättegångsbalkens ikraftträdande, år 1949, handlade underrätterna ungefär 32 000 tvistemål och 68 000 brottmål. Motsvarande tal var för år 1967 respektive 50 000 och 132 000. Ök-

ningen av måltillströmningen till underrätterna har sålunda för tvistemålens del varit omkring 55 procent och för brottmålens del inte mindre än 94 procent. Till hovrätterna inkom 1949 ungefär 1 500 tvistemål och 2 100 brottmål. Motsvarande tal för år 1967 var respektive 1 700 och 4 300. Tvistemålen, som mot 1950-talets mitt översteg 1 800, är alltså på tillbakagång. Brottmålen däremot visar i hovrätterna i stort sett samma ökning som i underrätterna eller 104 procent. Det mer och mer komplicerade samhället ger upphov till allt fler tvister. Den jämförelsevis mindre ökningen av tvistemålen torde bero på den vidsträckta användningen av skiljemannaförfarandet och andra former för avgörande av tvister på utomprocessuell väg, främst de allt vanligare förlikningarna. De höga rättegångskostnaderna har verkat återhållande på benägenheten att få en tvist prövad inför domstol. Lättas denna hämsko genom utbredningen av rättsskyddsförsäkringar eller genom vidgade möjligheter till fri rättshjälp, kan en ändring därutinnan inträda. Ökningen av antalet brottmål är markant. Det är visserligen möjligt att ökningen av antalet inkommande mål kan avta något, vilket sammanhänger med de reformer som under senare tid genomförts med syfte att avlasta domstolarna bagatellbrottsligheten. Men därmed kan de kvarvarande målen antas genomsnittligt bli vidlyftigare och även eljest mera arbetskrävande. Härtill kommer att brottsligheten under de senaste åren ökat väsentligt. Ökningen har varit särskilt stark beträffande grövre och mer svårutredda brott. Totalt sett kan alltså befaras en betydligt ökad belastning på domstolsväsendet. Det är naturligt att därmed även antalet till högsta domstolen fullföljda mål ökar. Att så är fallet bestyrks av de preliminära siffrorna för år 1968.

I belysning av det sagda framstår det som angeläget att gällande fullföljdsregler över ses under beaktande av att, om högsta domstolen skall kunna fullgöra sin vägledande uppgift på rättskipningens område, organisationen måste hållas inom snäva gränser. Enligt det nuvarande fullföljdssystemet begränsas arbetslastningen av högsta

domstolen förutom genom dispensförfarandet dels genom de s. k. revisibilisreglerna, enligt vilka mål, som rör ekonomiska värden under ett visst belopp eller — i brottmål — som avser endast ringare brott, överhuvud inte kan beviljas dispens annat än ur prejudikat- eller s. k. intressesynpunkt, dels genom skyldighet för den som önskar fullfölja talan mot hovrättens dom att nedsätta vissa belopp. Av de sålunda gällande bestämmelserna är de som reglerar dispensförfarandet de ur arbetssynpunkt viktigaste. Även tillståndsprövningen innebär visserligen en prövning av det fullföljda målet, men denna prövning sker under mer arbetsbesparande former än den som sedan förekommer, om ansökan om prövningstillstånd beviljas.

Dispensförfarandet i dess nuvarande form infördes år 1945. Den genomsnittliga årliga tillströmningen av mål till högsta domstolen såsom tredje instans uppgick under tioårsperioden före denna reform till 1 391 mål och under tioårsperioden därefter till 1 123 mål. Nedgången i den årliga måltillströmningen — 268 mål eller omkring 19 procent — kan betecknas som blygsam, särskilt om man beaktar att de högre rättegångskostnaderna, som sammanhänger med den nya rättegångsbalkens muntliga processform, måste ha verkat dämpande på klagobenägenheten under den senare tioårsperioden. Under den tioårsperiod som sedan följde, eller åren 1955—1964, steg antalet till högsta domstolen fullföljda mål något. Utvecklingen är anmärkningsvärd med hänsyn till det förhållandevis ringa antalet beviljade dispenser, under tiden efter nya rättegångsbalkens tillkomst i genomsnitt 25 procent av antalet fullföljda tvistemål och 6 procent av antalet fullföljda brottmål. Att dispenserna varit så relativt få synes alltså inte ha verkat återhållande på benägenheten att fullfölja. Den stora mängd mål, i vilka överklagandet varit så tillvida meningslöst att klaganden inte uppnått någon ändring i hovrättens avgörande, har inneburit olägenheter för såväl parter som högsta domstolen. Domstolens arbetskapacitet har i betydande grad tagits i anspråk för mål beträffande vilka anledning till prövning i

högsta instans inte förelegat. Det kan beräknas att omkring hälften av sammanträdestiden nu åtgår för behandling av dispensansökningar. Den i och för sig värdefulla kontrollfunktion som ligger i dispenssystemet får anses på detta sätt medföra större arbete för vår högsta dömande myndighet än som är rimligt med hänsyn till systemets betydelse för rättssäkerheten. En minskning av detta arbete skulle komma verksamheten i övrigt tillgodo bl. a. genom snabbare handläggning av målen. Det är ur allmän synpunkt inte likgiltigt om domstolens ledamöter skulle tvingas att i så stor utsträckning syssla med dispensärenden att den i egentlig mening dömande verksamheten blir lidande.

Ett förhållande, som inte heller kan lämnas utan beaktande i sammanhanget, är att även det för målens förberedande och föredragning i högsta domstolen behövliga antalet arbetskrafter i nedre justitierevisionen efter hand ökat. Antalet ordinarie revisionssekreterare uppgår numera till 27, vartill kommer ett inte obetydligt antal tillförordnade. En mycket stor del av justitierevisionens arbetstid tas i anspråk för dispensföredragning och vad därmed sammanhänger. Det kan mot bakgrunden av vad förut sagts ifrågasättas om värdet av denna verksamhet står i rimlig proportion till det arbete som nu läggs ned på densamma.

En anledning till den stora skillnaden mellan antalet fullföljda mål och antalet mål, vari meddelats prövningstillstånd, kan vara att i vissa fall — det gäller särskilt brottmålen — överklagandet huvudsakligen haft annat syfte än att få målet prövat av högsta domstolen. Erfarenhetsmässigt är det så att åtskilliga tilltalade fullföljer talan endast för att fördröja verkställigheten av ådömd påföljd. Även i tvistemål förekommer att den tappande parten vill förhåla tidpunkten för en lagakraftgående dom. Dylika fall av ohemul klagan kan aldrig helt förhindras. Det är emellertid uppenbart ett intresse att det arbete som måste läggas ned på mål av detta slag i högsta domstolen begränsas.

Flertalet överklaganden sker likväl säker-

ligen därför att klaganden anser eller håller för troligt att hans sak blivit oriktigt bedömd av hovrätten. Med denna subjektiva uppfattning hos parten vill det mycket till för att denne skall låta sig övertygas om att förutsättning för prövning av målet i högsta instans inte föreligger. Härvidlag ger de nuvarande dispensgrunderna honom föga vägledning. Stadgandet i 54 kap. 10 § punkt 2 medger prövningstillstånd om anledning förekommer till ändring i det slut vartill hovrätten kommit eller eljest med hänsyn till omständigheterna i målet skäl förekommer till talans prövning. Denna generella och vida utformning av dispensgrunden stämmer knappast till besinning. Det är också lätt för klaganden att bortse från den begränsning i ändringsmöjligheterna som följer av bestämmelserna i 35 kap. 13 § samt 55 kap. 13 och 14 §§ rättegångsbalken. Här till kommer för den part som mera medvetet överväger skälen för och mot ett överklagande den lockelse som ligger i att dispensprövningen sker på handlingarna. Detta innebär nämligen att klaganden i någorlunda svårbedömda mål, där han själv är tveksam om huruvida hovrättens avgörande är riktigt eller ej, för en betydligt lägre kostnad än en muntlig process medför kan få ett auktoritativt besked angående ändringsmöjligheterna. I tvistemål kan ett överklagande i detta läge från ren kostnadssynpunkt te sig motiverat även om chanserna till ändring inte kan anses vara särskilt stora. I brottmålen är självfallet dylika ekonomiskt grundade överväganden inte lika naturliga. Inte desto mindre måste det i många fall framstå för den dömde som frestande att genom ett överklagande till högsta domstolen få hovrättens dom prövad.

Med hänsyn till de möjligheter som dispensprövningssystemet ger till ett lämpligt urval av mål, som bör ankomma på högsta domstolens prövning, anser kommittén att systemet, även om det i nuvarande utformning är förenat med vissa nackdelar, som sådant är överlägset andra metoder för avgränsning av domstolens arbete. Den redogörelse som lämnats för tidigare reformför-

slag visar att innan nuvarande lagstiftning genomfördes andra utvägar undersöktes att komma till rätta med hithörande spörsmål. Förutom det av processkommissionen förordade förslaget att begränsa domstolens prövning till uteslutande rättsfrågor, vilket förslag såsom nämnts ansågs inte vara praktiskt genomförbart, övervägdes olika möjligheter att begränsa måltillströmningen genom att — utöver de inskränkningar i fullföljdsrätten som revisibilsbestämmelserna innebar — helt undanta vissa mål från rätt till fullföljd. Två tillvägagångssätt kom härvid i centrum för diskussionen. Det ena avsåg förbud mot fullföljd till högsta domstolen av sådana grupper av mål, i vilka behovet av prövning i högsta instans kunde anses mindre starkt. Det andra gick ut på att fullföljdsrätten skulle vara beroende av om hovrättens avgörande var konformt eller difformt i förhållande till underrättens. I konforma mål — dvs. om de båda instansernas domar sinsemellan överensstämde — skulle fullföljd ej tillåtas.

Intetdera av nu berörda slag av fullföljdsförbud ansågs emellertid böra genomföras. Särskilt mötte tanken att från fullföljd utesluta vissa bestämda grupper av mål allvarliga erinringar. Sålunda framhölls bl. a. dels att urvalet av de målgrupper, som skulle avskäras från fullföljd, måste komma att bli mer eller mindre godtyckligt, dels att genom det ifrågasatta förfarandet vissa rättsområden skulle bli undandragna från högsta domstolens prövning. Invändningarna kan inte lämnas därhän. Enhetlighet i rättstillämpningen är ur rättssäkerhetssynpunkt lika viktig beträffande det ena slaget av mål som beträffande det andra. Rättsenheten kan ej upprätthållas om inte åtminstone alla mål som är av vikt ur prejudikatsynpunkt kan prövas av högsta domstolen. Även om således möjlighet till prejudikatdispens alltid hålles öppen, är svårigheten att göra en godtagbar avgränsning påtaglig. Under alla förhållanden torde ej heller ett sådant fullföljdsförbud kunna ifrågakomma annat än beträffande ett fåtal målgrupper. Någon större betydelse ur arbetssynpunkt skulle det därför knappast få. Kommittén kan med

hänsyn till vad nu sagts inte förorda någon ändring av fullföljdsbestämmelserna i förevarande riktning. De invändningar som anförts beträffande fullföljdsförbud äger motsvarande tillämpning beträffande förbud mot prövningstillstånd.

Mot konformitetsprincipen har invänts att dess tillämpning visserligen skulle innebära stora fördelar med hänsyn till målbelastningen i högsta domstolen, men att den ur andra synpunkter ger ett otillfredsställande resultat. Förutom att urvalet av de mål, som underkastades högsta domstolens prövning, kunde befaras bli mindre gott har anförts bl. a. att om kravet på konformitet begränsades till domslutet detta kunde leda till att ett mål ej finge fullföljas oaktat hovrättens avgörande byggde på ställningstagande till andra omständigheter och bevis än de som förelegat i första instans, samt att, å andra sidan, om konformitet fordrades beträffande såväl domslut som domskäl, bestämningen av fullföljdsrätten kunde bli svår och tidsödande. En annan invändning gäller att om i underrätten två likartade mål får olika utgång konformitetsprincipen medför den egendomligheten att det av målen, i vilket underrättens dom fastställs av hovrätten, inte får fullföljas medan det, i vilket underrättens dom ändras till överensstämmelse med den fastställda, får gå vidare. Vidare har anförts att fullföljdsrätten kunde påverkas otillbörligt. Sålunda har framhållits att parterna efter inbördes överenskommelse genom någon enkel manipulation, t. ex. medgivande i hovrätten av en mindre delpost, kunde tvinga hovrätten att ändra det överklagade avgörandet och därmed öppna vägen för fullföljd till högsta domstolen. Även hovrätten kunde bestämma möjligheterna till fullföljd. Genom att fastställa underrättens dom skulle hovrätten kunna undandra sin egen dom högsta domstolens kritik. Men hovrätten kunde också tänkas i tveksamma fall vara benägen att ändra underrättens avgörande enbart för att målet skulle kunna prövas av högsta domstolen.

Liksom vid övervägandet av frågan om fullföljdsförbud beträffande vissa målgrupper utgick man vid nu återgivna kritik av

konformitetsprincipen från att dispensmöjlighet inte förelåg. Inarbetas konformitetsprincipen i ett dispensprövningssystem, blir läget i viss mån ett annat. Då processlagberedningen i sitt förslag till ny rättegångsbalk inte ville sammanbinda fullföljdsrätten med frågan om ett måls konformitet eller difformitet anfördes som motiv härför inte heller i främsta rummet de i det föregående redovisade invändningarna utan den enligt beredningen ganska stora ändringsprocent som förekom även i konforma mål. Processlagberedningen åberopade i detta hänseende, att för de till högsta domstolen fullföljda målen ändringsprocenten under åren 1915—1934 i medeltal legat för konforma mål omkring 16 procent.

Mot ändringsprocentens betydelse överhuvudtaget för frågan i vilken utsträckning prövningsmöjlighet skall medges må till en början erinras, i anslutning till vad tidigare anförts, att den omständigheten att högsta domstolen, om den varit i hovrättens ställe, skulle dömt annorlunda än denna domstol gjort, inte alltid kan vara tillräcklig anledning att medge prövningstillstånd. Bedömer man emellertid rättssäkerheten i de lägre instanserna ur synpunkten av antalet i högsta instans ändrade avgöranden, bör vidare beaktas att risken för att hovrätten fastställer uppenbart oriktiga underrättsavgöranden måste betraktas som mycket liten. En närmare analys av de konforma mål, i vilka högsta domstolen gjort ändring annat än efter prejudikatdispens, torde ge vid handen att den annorlunda utgången i de lägre instanserna — såsom i fråga om påföljd, skälighetsprövning eller bevisvärdering — inte kan anses direkt felaktig utan innefattar en i och för sig försvarlig bedömning av målet om än högsta domstolen funnit en annan bedömning riktigare. Detta bestyrks inte sällan av i högsta domstolen förekommande skiljaktiga meningar till förmån för det resultat, vid vilket de lägre instanserna stannat.

Det bör också anmärkas att, ehuru den åberopade statistiken visar en förhållandevis stor ändringsprocent, denna dock är endast ungefär hälften så stor för de konfor-

ma som för de difforma målen. Härtill kommer att efter tillkomsten av vår nya rättegångsordning ändringsfrekvensen överhuvudtaget sjunkit avsevärt. Den tidigare redovisade undersökningen avseende åren 1961—1965 visar sålunda att ändringsprocenten i medeltal under dessa år blott uppgick för konforma mål till omkring 5 procent och för difforma mål till omkring 11 procent. Om hänsyn tas endast till ändringar i sådana mål, i vilka meddelats prövningstillstånd enligt 54 kap. 10 § 2, blir motsvarande siffror 2,3 och 5,4. Förhållandet mellan de båda procenttalen är som synes praktiskt taget oförändrat eller dubbelt så hög ändringsprocent för difforma som för konforma mål.

Under åren 1962—1966 var av de i högsta domstolen fullföljda målen avsevärt mer än hälften eller omkring 70 procent konforma. En skärpning av fullföljdsreglerna i fråga om dessa mål på sådant sätt att de i princip uteslöts från möjlighet till ren ändringsdispens skulle alltså kunna medföra en betydande arbetsbesparing för högsta domstolen. Det skulle innebära en inte obetydlig arbetslättning och tidsvinst också för nedre justitievisionen.

Ytterligare kan till förmån för konformitetsprincipen åberopas att det för rättssäkerhetskravets behöriga tillgodoseende allmänt måste anses tillfyllest att ett mål prövas i två instanser och att detta särskilt torde gälla om underrätt och hovrätt varit eniga i sin bedömning. Det är inte tillfredsställande att ett mål i dylikt fall utan synnerliga skäl skall kunna tas upp till prövning av ännu en instans för att där eventuellt ges annan utgång. Utöver vad tidigare anförts härutinnan må erinras om det även ur rättssäkerhetssynpunkt ingalunda invändningsfria resultat som en obegränsad ändringsdispens i konforma mål kan leda till, nämligen att den mening, i enlighet med vilken målet slutligt avgöres, avviker från den bedömning som — om man ser till samtliga domare som i de tre instanserna deltagit i prövningen — flertalet funnit vara den riktiga.

Mot bakgrunden av det anförda har kom-

mittén övervägt en begränsning av den nuvarande ändringsdispensen på så sätt att den skulle gälla endast sådana mål i vilka underrätt och hovrätt kommit till olika slut. Till denna ändringsdispens för difforma mål skulle knytas de nuvarande revisibilsreglerna. Även en sådan i dispensprövningssystemet inarbetad konformitetsprincip ger likväl upphov till erinringar. Dessa har väsentligen sin grund i att begränsningen till de difforma målen blir av rent formell natur. Ett mål kan emellertid, ehuru det ur formell synpunkt är konformt, ha varit föremål för så skiljaktiga meningar i de lägre instanserna eller ha av dessa båda instanser, oaktat de kommit till samma slut, bedömts från så olika utgångspunkter att målet i realiteten framstår som difformt. Inte heller kan det anses tillfredsställande att möjlighet till ändringsdispens alltid skall föreligga om ett mål är difformt. Visserligen torde målets difformitet inte sällan vara ett uttryck för att målet är svårbedömbart. Den formella gränsdragningen mellan konforma och difforma mål medför dock att av de difforma målen åtskilliga och troligen det stora flertalet är sådana i vilka skiljaktigheterna i de lägre instansernas bedömning är ringa. I tvistemål kan sålunda skillnaden mellan i underrätt och i hovrätt utdömda belopp vara tämligen obetydlig. I brottmål har kanske hovrättens ändring inte alls berört påföljden eller bestått i endast en mindre straffjustering. Det kan med fog hävdas att det inte är angelägnare att bereda möjlighet till ändringsdispens i ett dylikt mål än i ett konformt. En annan svårbemästrad konsekvens av systemet är att — eftersom frågan om ett mål är difformt eller inte måste bedömas uteslutande med hänsyn till utgången i hovrätten — ett mål i fullföljdshänseende kan bli att anse som difformt och sålunda komma att omfattas av ändringsdispensen, oaktat talan i högsta domstolen föres endast i en del av målet, vari underrätt och hovrätt varit samstämmiga. Möjligheten att erhålla prövningstillstånd kommer sålunda att bli mer vidsträckt än som erfordras ur de synpunkter, som ligger till grund för konformitetsprincipen.

Med hänsyn till vad nu anförts synes en begränsning av ändringsdispensen till att gälla difforma mål inte innefatta en tillfredsställande lösning av fullföljdsfrågan. Kommittén föreslår i stället att ifrågavarande dispensgrund helt avskaffas, samtidigt som emellertid övriga dispensbestämmelser ges ett innehåll som bättre än nu ansluter till syftet med högsta domstolens verksamhet sådant det angivits i det föregående. Avskaffandet av ändringsdispensen utesluter inte att vid tillståndsprövningen beaktas den större eller mindre anledning som kan föreligga till ändring i hovrättens avgörande. Men det innebär att den omständigheten att högsta domstolen har en från hovrätten avvikande mening om den rätta utgången av målet inte blir självständig dispensgrund. Den enskilde partens önskan om ändring i hovrättens avgörande bottnar merendels uteslutande i hans intresse av ett för honom gynnsammare resultat av målet. För den i hovrätten vinnande parten skulle det däremot ur flera synpunkter vara bäst om målet ej alls fick fullföljas. Som förut framhållits innebär fullföljdsrätten för honom i allmänhet endast en förlängning av rättegången med allt vad detta innebär av besvär och kostnader. Två i princip likvärdiga intressen står på detta sätt mot varandra. Den grund för prövning i högsta instans som hänför sig till vikten av enhetlig rättstillämpning och en i övrigt ur allmän synpunkt tillfredsställande rättskipning har för de enskilda parterna underordnad betydelse. Vid avvägningen ur fullföljdssynpunkt av de enskilda partsintressena skulle en obegränsad ändringsdispens kunna framstå som befogad om det vore möjligt att i varje mål träffa ett avgörande beträffande vilket det med säkerhet kunde sägas att det innefattade den enda, absolut riktiga utgången. På detta sätt förhåller det sig naturligtvis dock inte. Vad särskilt gäller den sakliga prövningen är underlaget härför i högsta domstolen ej sällan sämre än det som stått de lägre instanserna till buds och högsta domstolens förutsättningar att komma till ett rättvisande resultat alltså i motsvarande grad mindre goda än underrätternas. För

att en part skall få bifall till framställning om prövningstillstånd kan det därför inte vara tillräckligt att högsta domstolens mening om utgången avviker från hovrättens. Den grund som beträffande de difforma målen i första hand återopats för möjlighet till sådant tillstånd är heller inte att anledning kan finnas att ändra hovrättens avgörande, utan det förhållandet att hovrätten och underrätten inte varit samstämmiga i sin bedömning och att det därför — oavsett prövningens betydelse för rättsenheten eller rättsutvecklingen — kan med hänsyn till rättssäkerheten vara befogad att målet prövas av en tredje domstol. Även i konforma mål kan emellertid omständigheterna vara sådana att möjlighet till prövning i högsta domstolen framstår som berättigad. Det lämpligaste synes vara att ifrågavarande dispensbehov täcks genom samma regler i det ena som i det andra fallet.

Med hänvisning till vad här sagts finner kommittén följande synpunkter böra anläggas på regleringen av fullföljdssystemet.

Liksom för närvarande bör fullföljdsrätten i princip vara fri men möjligheten att få målet prövat av högsta domstolen bero på särskilt tillstånd, som kan meddelas under vissa förutsättningar. Generellt skulle förutsättningen för prövningstillstånd kunna uttryckas så, att det ur annan synvinkel än parternas subjektivt begränsade skall föreligga ett intresse av sådan vikt att prövning i högsta instans med hänsyn härtill är påkallad. Detta intresse hänför sig närmast till behovet av auktoritativa avgöranden för främjande av enhetlighet i lagtolkning och annan rättstillämpning. Är det från denna synpunkt av betydelse att målet prövas i högsta domstolen, då bör sådan prövning också ske. Ifrågavarande intresse har föranlett den nuvarande möjligheten till prejudikatdispens enligt rättegångsbalkens 54 kap. 10 § punkt 1. En dispensgrund av detta slag, som ansluter till huvudsyftet med högsta domstolens verksamhet, måste finnas även i fortsättningen. Högsta domstolens ställning som företrädesvis prejudikatinstans motiverar att ifrågavarande dispensgrund

liksom nu kommer till särskilt uttryck i lagtexten.

Även om enligt vad här sagts värdet av en högsta domstol främst ligger i de ökade förutsättningarna för samstämmiga avgöranden i likartade mål, som tillgången till en prejudikatinstans innebär, följer emellertid av domstolens uppgift som vårdare av rättsheten, att möjlighet till dispens ur allmän synpunkt bör hållas öppen även för vissa andra, om än sällan förekommande, fall av mera extraordinär natur än de rena prejudikatmålen. Skulle hovrättens avgörande t. ex. strida mot vedertagna rättsgrundsatser eller eljest på ett mera anmärkningsvärt sätt utan godtagbara skäl avvika från rådande praxis, vore det otillfredsställande om inte rättelse kunde vinnas oberoende av målets eventuella prejudikatintresse. Omständigheterna kan även i övrigt vara sådana att möjlighet till prövningstillstånd av andra än prejudiciella grunder inte bör uteslutas. Enligt 10 § punkt 2 kan för närvarande prövningstillstånd meddelas — förutsatt att revisibilsreglerna inte lägger hinder i vägen — dels om anledning förekommer till ändring i det slut till vilket hovrätten kommit, dels även eljest om med hänsyn till omständigheterna i målet skäl förekommer till talans prövning. Ehuru som nyss sagts vissa dispensmöjligheter utöver de som innefattas i prejudikatdispensen alltjämt torde behövas, kan de dock utan åsidosättande av några rättssäkerhetskrav ges en väsentligt snävare begränsning än de nuvarande reglerna i punkt 2. Tidigare har framhållits att den omständigheten, att högsta domstolen finner anledning till annan bedömning av ett mål än hovrätten, inte i sig är tillräcklig för prövningstillstånd. Även frånsatt detta synes kravet på de förutsättningar, som måste föreligga för att dispens skall kunna beviljas, böra skärpas. Kommittén föreslår att de enligt 54 kap. 10 § punkt 2 gällande dispensbestämmelserna ersätts av ett stadgande av innebörd, att prövningstillstånd som inte erfordras ur prejudikatsynpunkt får meddelas endast under förutsättning att med hänsyn till särskilda omständigheter eljest *synnerliga*

skäl förekommer till prövning i högsta domstol. Genom stadgandet utesluts den nuvarande ändringsdispensen men hålls å andra sidan öppen möjlighet till prövningstillstånd oberoende av om anledning förekommer att ändra hovrättens avgörande. Som redan framhållits torde tillämpning av stadgandet komma ifråga endast sällan. Stadgandets utformning avser också att ange, att det skall tillämpas mycket restriktivt. En begränsning av tillämpningsområdet följer ytterligare av rättegångsbalkens omförmälda regler om bevisupptagning och bevisprövning.

Enligt nuvarande 10 § punkt 1 är med prejudikatdispens jämställd den s. k. intressedispensen. Ifrågavarande två dispensgrunder står varandra nära så tillvida att i båda fallen tillståndsprövningen är beroende på omständigheter som ligger utom det förvarande målet. Den särställning som intressedispensen fått enligt gällande lag sammanhänger med revisibilsreglerna. Kommittén föreslår i det följande att dessa regler upphäves. På grund härav och med hänsyn till innehållet i de föreslagna nya dispensbestämmelserna blir särskilda bestämmelser om intressedispens inte vidare behövliga.

I samband med att 54 kap. 10 § rättegångsbalken ändras i överensstämmelse med vad här anförts torde ändring böra göras i 55 kap. 4 § och 56 kap. 4 §. I 55 kap. 4 § andra stycket stadgas att om revisionskäranden anser att prövningstillstånd skall meddelas enligt 54 kap. 10 § punkt 1 — prejudikat- eller intressedispens — han bör i revisionsinlagan närmare ange de omständigheter han åberopar till stöd därför. Motsvarande bestämmelse för besvärsmålen del finns i 56 kap. 4 § andra stycket. Om 54 kap. 10 § får det innehåll, som kommittén förordar, synes de nämnda föreskrifterna om klagoskriftens innehåll böra ändras att avse även det fallet att en part ansöker om dispens av andra skäl än prejudiciella samt därvid ges en mera kategorisk avfattning än de nu har. Frågan om de nya dispensgrundernas omfattning och tillämpning i övrigt behandlas i specialmotiveringen.

Vad angår den begränsning i prövningsmöjligheterna som revisibilisreglerna innebär enligt gällande lag, har den åstadkommits genom att tidigare bestämmelser om summa och poena revisibilis, enligt vilka vissa mål helt uteslöts från fullföljdsrätt, inarbetats i dispensprövningssystemet. Då revisibilisbestämmelserna första gången infördes i svensk rätt, skedde det efter stor tvekan med hänsyn till de invändningar om avsteg från principen om allas likhet inför lagen, som bestämmelserna i fråga kunde ge anledning till. Dessa principiella betänkligheter kan inte heller i dag fränkännas fog. Det gäller kanske särskilt tvistemålen. Storleken av det belopp, som tvisten avser, är inte någon säker mätare på dess betydelse för parten. Även om likheten inför lagen upprätthålls såtillvida att samma revisibilisregler gäller för alla är det uppenbart att de drabbar olika. I viss mån kan motsvarande invändningar riktas mot poena revisibilis. Det måste också principiellt sett ifrågasättas riktigheten av att ett brotts svårhetsgrad eller ett straffs storlek skall vara avgörande för möjligheten till rättelse av en klart felaktig dom. I angivna hänseenden föreligger otvivelaktigt en fråga om jämlikhet. Att invändningarna numera inte görs gällande med samma styrka som tidigare torde sammanhånga med dels den långa tid som bestämmelserna varit i kraft, dels det förhållandet att under denna tid storleken av revisibilisbeloppet, 1 500 kronor, varit oförändrat medan däremot penningvärdet sjunkit avsevärt. Om bestämmelserna om prövningstillstånd i 54 kap. 10 § får det ändrade innehåll, som kommittén föreslagit, kommer emellertid att mot varandra stå å ena sidan det allmänna stadgandet om prövningstillstånd under förutsättning av synnerliga skäl samt å andra sidan revisibilisreglernas förbud mot prövningstillstånd annat än i undantagsfall, oavsett om synnerliga skäl föreligger. Frånsett det principiellt diskutabla i revisibilisreglerna som sådana, blir anmärkta förhållande så motsägelsefullt, att konstruktionen knappast kan anses godtagbar. Det måste på det hela taget anses rimligt och riktigt att, om synnerliga skäl talar för att ett mål kommer

under högsta domstolens prövning, detta också sker, oberoende av motgångsvärdets storlek eller brottets beskaffenhet.

Den gjorda anmärkningen kan väl i viss mån riktas redan mot fullföljdsreglerna i deras nuvarande utformning. Även gällande lag medför att, hur starka skälen för prövningstillstånd i och för sig än är, sådant tillstånd likväl med hänsyn till revisibilisreglerna kan meddelas endast under vissa förutsättningar. Motsättningen blir emellertid mer framträdande om de av kommittén föreslagna ändringarna i dispensgrunderna genomförs. Kommittén har till undvikande härav övervägt en omläggning av revisibilisreglernas placering i fullföljdssystemet på så sätt att de skulle knytas inte som nu till tillståndsprövningen utan till rätten att överhuvudtaget fullfölja talan. Man skulle alltså återgå till den tidigare gällande ordningen med förbud i vissa mål att fullfölja talan mot hovrättens dom eller beslut utan särskilt tillstånd. Även om genom en sådan omläggning skulle vinnas att revisibilisreglerna formellt inte kom i direkt motsatsförhållande till de allmänna dispensreglerna för prövningstillstånd, bleve emellertid sakligt sett läget oförändrat. Påtalade missförhållande skulle alltjämt bestå. På grund härav och med hänsyn till den komplicerande av fullföljdssystemet som det skulle innebära med i vissa fall dubbel tillståndsprövning — dels fullföljdstillstånd, dels prövningstillstånd — synes utvägen i fråga inte vara lämplig.

Det i sammanhanget mest rationella och otvivelaktigt mest riktiga ur rättssäkerhetssynpunkt är att revisibilisreglerna avskaffas. Reglerna har alltid varit kontroversiella. De har inte tillkommit av principiella skäl utan syftet med dem är uteslutande att hindra för stor arbetsbelastning i högsta domstolen. Av intresse är därför att söka få en uppfattning om i vad mån detta syfte uppnåtts och vilken verkan som avskaffandet av reglerna skulle ha på högsta domstolens arbete.

Vad beträffar revisibilisreglernas betydelse för måltillströmningen till högsta domstolen visar den statistiska undersökningen att de under åren 1963 och 1968 av högsta

domstolen avgjorda ansökningarna om prövningstillstånd till ett förhållandevis så stort antal som 169 respektive 174 eller 15,1 procent respektive 12,9 — av brottmålen 17,9 respektive 14,1 procent — var av beskaffenhet att inte kunna erhålla sådant tillstånd annat än enligt 54 kap. 10 § punkt 1, s. k. liten fullföljd. Hade mål av detta slag fullföljts i samma utsträckning som mål i vilka förelåg rätt till stor fullföljd, beräknas att antalet skulle under 1968 ha stigit med 13 tvistemål och 56 brottmål. Vad besvärsmålen beträffar är bedömningen svårare. År 1968 uppgick antalet sådana mål med liten fullföljd i högsta domstolen till 40. Antar man att borttagandet av revisibilisbestämmelserna medför en procentuell ökning av fullföljdsfrekvensen i dessa mål av samma storlek som nyss antagits beträffande tviste- och brottmålen, skulle antalet stiga med 20.

Det statistiska underlaget är i viss mån bristfälligt. När det gäller att besvara frågan vilken verkan som skulle bli följden av revisibilisreglernas upphörande finns det ej några säkra bedömningsgrunder. Undersökningen får emellertid anses ge vid handen att revisibilisreglernas begränsande effekt på måltillströmningen är mindre än man kunnat förmoda. Skillnaden i fullföljdsfrekvens mellan mål med stor och mål med liten fullföljd är framförallt beträffande brottmålen anmärkningsvärt ringa. Det får hållas för sannolikt att mål, i vilka meddelats endast liten fullföljd, även utan revisibilisregler skulle ha fullföljts i mindre utsträckning än andra mål, eftersom redan deras mindre vikt många gånger måste verka hämmande på lusten att förlänga rättegången i ytterligare en instans. Å andra sidan är det, som förut framhållits, uppenbarligen så, att i åtskilliga fall — det gäller särskilt brottmålen — talan fullföljs alldeles oavsett utsiktorna till framgång. Det enda effektiva sättet att hindra sådan ohemul talan skulle vara att helt förbjuda fullföljd i vissa mål. Denna väg torde dock enligt det redan sagda inte vara framkomlig.

Vad beträffar tvistemålen kan förklaringen till att revisibilisreglernas inverkan på måltillströmningen i högsta domstolen inte

är större delvis vara att finna i det ändrade penningvärdet. En höjning av summa revisibilis kunde ur denna synpunkt anses motiverad. Skall ifrågavarande stadgande få den verkan som avsågs då det infördes torde emellertid en mångdubbling av beloppet bli nödvändig. Antalet i hovrätterna avdömda tvistemål är numera så jämförelsevis litet att revisibilisreglerna i fråga om dessa mål inte har större vikt för högsta domstolens arbetsbörda. Det praktiska värdet av en mindre höjning, exempelvis till 3 000 eller 5 000 kronor, skulle därför bli obetydligt. Å andra sidan skulle även en sådan höjning ge den på principiella betänkligheter grundade kritiken ökad styrka. Någon skärpning av de gällande reglerna synes på grund av vad sålunda anförts inte lämpligen böra företas.

Ett större värde än deras fullföljdsbegränsande effekt kan ligga i den möjlighet som revisibilisreglerna ger högsta domstolen till snabbare och enklare handläggning av mål på vilka bestämmelserna äger tillämpning. Möjlighet till sådan förenklad handläggning kommer emellertid att finnas även enligt kommitténs förslag, nämligen såtillvida att enligt detta prövningstillstånd överhuvudtaget inte kan meddelas annat än ur prejudikatsynpunkt eller eljest på grund av särskilda omständigheter och synnerliga skäl. Av betydelse är härvid att det enligt de föreslagna ändringarna i 55 kap. 4 § och 56 kap. 4 § åligger klaganden att i högsta domstolen närmare ange de omständigheter han åberopar som grund för ansökan om prövningstillstånd. Tillståndsprövningen kan härigenom många gånger begränsas avsevärt. Vidare bör anmärkas att, enligt vad kommittén föreslår i specialmotiveringen, nuvarande omröstningsregel i 3 kap. 7 § förutsätts ändrad därhän, att vid tillståndsprövningen majoritetens mening alltid skall vara utslagsgivande på samma sätt som är fallet vid andra domstolsavgöranden. Genom att sålunda, till skillnad mot vad nu är fallet, en ledamot aldrig kan mot de övriga båda i tillståndsprövningen deltagande ledamöternas bestridande göra sin mening i tillståndsfrågan gällande, torde handläggningen av målen underlättas.

Vid tiden för införandet av revisibilisreglerna var det särskilt tvistemålen som påkallade uppmärksamhet. Läget är nu förändrat. Antalet i högsta domstolen fullföljda tvistemål är som redan erinrats inte anmärkningsvärt stort. Däremot har brottmålen ökat kraftigt. Möjligheterna att genom revisibilisregler minska fullföljdsfrekvensen i brottmål är emellertid som förut framhållets mycket begränsade. Genom de år 1945 införda bestämmelserna om tillståndsprövning i alla mål, oavsett beskaffenheten, för-lorade revisibilisreglerna i betydelse. Med den generella begränsning av möjligheterna till prövningstillstånd, som kommitténs förslag innebär, torde deras värde minska ytterligare. Att under sådana förhållanden, i trots av de principiella betänkligheter till vilka de ger anledning och deras oförenlighet med de av kommittén föreslagna tillståndsgrunderna, likväl bibehålla desamma kan inte vara motiverat. Kommittén förordar på anförda skäl att revisibilisreglerna utgår ur fullföljdssystemet. Den tanke, på vilken de bygger, kan för övrigt i den mån så finnes påkallat beaktas vid tillståndsprövningen utan stöd av särskilda undantagsregler. Det ligger nämligen i sakens natur att den större eller mindre vikt, som fullföljden har för parterna, inverkar på bedömningen av om dispens som inte föränds från prejudikatsynpunkt skall meddelas.

Mera underordnad betydelse har den skyldighet som åligger part att vid fullföljd av talan mot hovrättens dom eller beslut nedsätta vissa belopp eller dels 150 kronor i fullföljdsavgift, dels enahanda belopp till säkerhet för motparts kostnadsersättning. Förekomsten av en fullföljdsavgift har den förtjänsten att den kan medverka till att den med hovrättens avgörande missnöjda parten närmare tänker över om ett överklagande är befogat. Den kan därmed bidra till att hindra okynnesprocesser och bagatelttvister. Dessutom ersätts naturligtvis genom avgiften i någon utsträckning statens kostnader för rättskipningen i högsta domstolen. Mot fullföljdsavgiften kan emellertid resas en rad invändningar. Redan den grundläggande tanken att parts möjlighet

att komma till sin rätt skall vara betingad av erläggande av en avgift är föga tilltalande. Liknande villkor gäller heller inte för rätten till talan i lägre instans. Härtill kommer att en klagande vars ekonomiska bärkraft inte är så stor drabbas förhållandevis hårdare än andra. Väl vore en differentiering av avgiften med hänsyn till tvistemålets värde eller klagandens villkor möjlig. Det kan dock befaras att en sådan reglering i praktiken skulle ge mindre tillfredsställande resultat. Avgiften har vidare knappast någon återhållande verkan på den som avsiktligt vill förhala processen genom överklagande. Å andra sidan torde avgiften, i den mån den har någon återhållande verkan, inte motverka fullföljd endast i sådana mål i vilka ändring inte är att förvänta; även den som har fog för sin talan kan genom avgiften avhållas från att överklaga.

De här anförda invändningarna mot fullföljdsavgiften har i stort giltighet även beträffande kostnadsersättningen. Nedsättningsskyldighetens betydelse som säkerhet för motpartens kostnader urholkas för övrigt avsevärt genom att de personer, vilkas solvens är sådan att ett ställande av säkerhet ter sig särskilt angelägen, ofta blir befriade från skyldigheten i fråga. Det kan också anmärkas att, ehuru behovet av säkerhet för rättegångskostnaderna måste antas vara väl så stort i de lägre instanserna, motsvarande bestämmelser inte finns beträffande rättegången där.

Utöver vad nu sagts gäller i fråga om såväl fullföljdsavgiften som kostnadsersättningen att det vid nedsättning, redovisning och återbetalning av avgifterna uppkommer kameralt och administrativt arbete som inte står i rimlig proportion till de fördelar, som vinnas, i varje fall med nuvarande avgiftsbelopp. Nedsättningsskyldigheten gör också hovrättens fullföljdshänvisningar komplicerade. Ett obetydligt misstag vid iakttagande av formalia i samband med avgiftens nedsättning kan leda till att revisionstalan avvisas. Ifrågavarande institut har även i praktiken visat sig innebära tillämpnings-svårigheter. I Nytt Juridiskt Arkiv redovisas ett stort antal rättsfall inom detta om-

råde. Det kan alltså med ett visst fog göras gällande att nedsättningsskyldigheten för högsta domstolens vidkommande inte alltid inneburit någon lättnad i arbetsbördan.

Kommittén föreslår att nuvarande nedsättningsskyldighet såväl beträffande fullföljsavgift som beträffande kostnadsersättning utgår.

De föreslagna ändringarna i dispensgrunderna innebär att högsta domstolen i allt väsentligt blir en prejudikatinstans. Avskaffandet av ändringsdispensen bör verka återhållande på meningslösa prövningsyrkanden och sålunda vara ägnat att minska tillströmningen av mål till domstolen. Bortfallet av revisibilsbestämmelserna och av den fullföljsbegränsning, som föranleds av skyldigheten att nedsätta fullföljsavgift och kostnadsersättning, kan medföra att till högsta domstolen fullföljs en del mål som eljest stannat i hovrätten. Om än till följd härav den målbegränsade effekten något beskärs, måste likväl de nya fullföljsreglerna, rätt tillämpade, leda till att arbetet med dispensprövningen avsevärt underlättas. De former i vilka detta arbete bedrivs har härvid betydelse. Kommittén återkommer till den frågan i närmast följande kapitel.

Avlastningen av högsta domstolen skulle naturligtvis öka om själva dispensförfarandet kunde ordnas på annat sätt än nu. Störst arbetsbesparing i detta avseende, sett ur domstolens synpunkt, skulle vinnas om ifrågavarande prövning överflyttades från domstolen till något annat organ. Närmast kunde väl härvid komma i fråga att låta den hovrätt — hovrättsavdelning — som dömt i målet pröva dispensfrågan. Det lämpligaste skulle för sådant fall vara om hovrätten redan vid avgörandet av målet angav, om prövningsrätt förelåg eller ej. En sådan ordning skulle med hänsyn till hovrättens kännedom om målet knappast förorsaka nämnvärt arbete. Häremot må dock erinras om svårigheterna för hovrätten att ta ställning i dispensfrågan utan kännedom om de skäl, som kan vara att anföra i frågan från parternas sida. Mot hovrätten som dispensmyndighet kan i övrigt riktas flera vägande invändningar. En betydande risk

finns att dispensprövningen på grund av det stora antalet hovrättsavdelningar skulle bli oenhetlig. Hovrätten har inte heller högsta domstolens samlade överblick och förmåga att avgöra en frågas prejudiciella betydelse. Även om prejudikatdispens kunde bli tillfredsställande handhavd av hovrätten, återstår svårigheten att säkra en rätt avvägd dispensgivning i mål, vilka av andra skäl bör underställas högsta domstolens prövning. Det innebär ej någon misstro mot hovrättens objektivitet om man antar att hovrätten även i svårbedömda fall understundom kunde genom bundenhet till sitt eget ställningstagande få svårt att inse det befogade i ett överklagande. Överhuvudtaget är det inte tillfredsställande att den domstol, som avgjort ett mål, också avgör om målet skall få föras vidare till högre instans. En förutsättning för att hovrätten skulle kunna anförtros dispensprövningen måste därför vara att dispensprövningsbeslutet finge överklagas. Men därmed skulle en betydande arbetsbörda återföras till högsta domstolen. Någon ändamålsenlig lösning synes därför knappast kunna vinnas på denna väg. Än mindre torde det ifrågakomma att låta något annat organ bli dispensmyndighet.

En bättre möjlighet vore då att minska det i högsta domstolens dispensprövning deltagande antalet ledamöter, eventuellt på så sätt att en av ledamöterna ersattes med en revisionssekreterare. Nuvarande regel enligt vilken tre justitieråd bildar s. k. dispensavdelning sammanhänger med att, då ett mål efter dispens prövas av högsta domstolen, i denna prövning som regel deltar fem justitieråd och att således den mening som omfattas av tre justitieråd blir gällande. Att dispensprövningen skall göras av justitieråd följer av § 22 regeringsformen. Stadgandet torde få anses motiverat med hänsyn till den betydelse som ifrågavarande prövning har. Dispensprövningen är knappast vare sig ur allmän synpunkt eller ur synpunkten av parternas intressen mindre viktig än den prövning som sedan sker om dispens meddelas. Det är därför naturligt att prövningen ankommer på högsta

domstolen i det förra fallet likaväl som i det senare, om än det för domförhet erforderliga antalet ledamöter i förra fallet kan sättas något lägre. Att gå ned under nuvarande antal av tre ledamöter synes dock inte lämpligt. Kommittén har alltså stannat för att inte föreslå någon ändring i vad som för närvarande gäller i förevarande hänseende. Omröstningsreglerna för dispensprövningen behandlas i specialmotiveringen.

Ehuru det är svårt att med säkerhet bedöma vilken minskning av högsta domstolens arbete som kommittéförslaget i sin helhet leder till, bör det kunna antas att förslaget, med den restriktiva tillämpning som kommittén förutsätter, åtminstone efter en övergångstid skall på sådant sätt lätta arbetsbelastningen, att antalet justitieråd kan inte oväsentligt nedbringas. Enligt 1946 års lag om högsta domstolens sammansättning och tjänstgöring bestäms antalet av Kungl. Maj:t med iakttagande av att det ej skall understiga 24 eller överstiga 27. Det får bero av erfarenheterna efter förslagets omsättning i praktiken hur mycket lägre dessa gränser kan sättas.

Gällande rätt

Enligt 24 § regeringsformen skall justitieärendena i nedre justitierevisionen beredas till prövning och avgörande i högsta domstolen. Det stadgas i 3 kap. 8 § rättegångsbalken att i justitierevisionen för detta ändamål skall finnas lagfarna revisionssekreterare. Vid justitierevisionen skall också finnas kansli för högsta domstolen. Det tillkommer Kungl. Maj:t att meddela närmare bestämmelser om justitierevisionens organisation och verksamhet. Enligt 3 kap. 6 § rättegångsbalken ankommer det vidare på Kungl. Maj:t att bestämma i vilken omfattning åtgärd, som avser allenast måls beredande, må vidtas av justitierevisionen eller tjänsteman vid denna.

Kungl. Maj:t har med stöd av angivna bestämmelser i rättegångsbalken den 26 juni 1948 fastställt arbetsordning för nedre justitierevisionen. Justitierevisionens samband med högsta domstolen kommer till uttryck i 3 § arbetsordningen, enligt vilken högsta domstolen skall hållas underrättad om fråga som angår målens fördelning och föredragning eller eljest berör högsta domstolen. Justitierevisionen har också att ställa sig till efterrättelse vad högsta domstolen där om kan bestämma. Detta stadgande bör sammanställas med 6 § lagen den 20 december 1946 om högsta domstolens sammansättning och tjänstgöring. Enligt sistnämnda lagrum bör mål, som fullföljts till

högsta domstolen eller skall av denna omedelbart upptas, i allmänhet tilldelas viss ledamot (referent), som har att meddela för målets beredande erforderliga anvisningar. Det stadgas vidare, att referenten bör delta i målets handläggning och avgörande i högsta domstolen. Är avdelning, varå referenten är indelad, fri från tjänstgöring och angår målet häktad eller fordrar målet eller däri uppkommen fråga eljest skyndsamt avgörande, bör annan ledamot utses att vara referent i målet eller i den särskilda frågan.

Enligt arbetsordningen i övrigt gäller bl. a. följande. Justitierevisionen består av revisionssekreterare som ledamöter. En av dessa är revisionens ordförande. Vid revisionen finns justitierevisionsexpeditionen, som är högsta domstolens och revisionens kansli (1 §). På justitierevisionen ankommande åtgärder för beredande av mål och ärenden, vilkas prövning och avgörande ankommer på högsta domstolen, vidtas — enligt vad som närmare anges i arbetsordningen — antingen av en revisionssekreterare (t. ex. meddelande av föreläggande för att avhjälpa brist i fullföljdsinläga, förordnande om personundersökning) eller av justitierevisionen i närvaro av tre revisionssekreterare (t. ex. beviljande av fri rättegång, förordnande av offentlig försvarare) eller av annan tjänsteman. Administrativa ärenden avgöres enligt vad i arbetsordningen anges antingen i plenum eller av ordfö-

randen (4 §). Målen fördelas mellan rotlar. Varje revisionssekreterare skall inneha en rotel, om ej annat bestämmes av ordföranden. Rotlarna är dels specialrotlar, som företrädesvis erhåller mål av viss beskaffenhet (specialmål), dels allmänna rotlar (5 §).

Revisionssekreterarens huvuduppgift är föredragning inför högsta domstolen. Avgörandet av frågor om prövningstillstånd (dispensprövning) föregås alltid av föredragning. Har prövningstillstånd beviljats eller erfordras inte sådant tillstånd, avgörs målen eller ärendena efter huvudförhandling eller på handlingarna. Arbetsordningen föreskriver att föredragning av mål på handlingarna skall — vare sig det gäller dispensprövning eller slutlig prövning — ske med ledning av minnesanteckningar, som innefattar en ordnad och fullständig redogörelse för vad handlingarna innehåller av betydelse för den prövning, varom är fråga. Minnesanteckningarna skall undertecknas av föredraganden och efter föredragningen förvaras bland handlingarna i målet. Högsta domstolen äger bestämma, huruvida och i vilken mån fullständig redogörelse får i minnesanteckningarna ersättas av hänvisning till handlingarna i målet så ock meddela närmare föreskrifter i övrigt angående föredragningar och minnesanteckningarna (21 §). När omedelbart upptaget mål eller ansökningsärende avgörs på handlingarna, skall i målet föreligga förslag till rubrik försett med föredragandens underskrift. I fullföljt mål, som å fullsutten avdelning avgöres på handlingarna, avger föredraganden betänkande, där ej enligt grunder som högsta domstolen äger bestämma skall anses tillfyllest med av föredraganden underskrivet förslag till rubrik (22 §). Då föredragning skall äga rum, avlämnar föredraganden förteckning över de mål, som anmäles till föredragning, så ock, där betänkande avgivits eller förslag till rubrik föreligger, till envar av ledamöterna övertryck av betänkande eller förslaget till rubrik. Om det är erforderligt, att ledamöterna vid föredragningen har tillgång till skriftligt material, såsom avskrifter av dom, parts inlagor i högsta domstolen, kontrakt eller

brevväxling, uppställningar eller skisser, skall revisionssekreteraren tillse, att sådant material i förväg tillställs ledamöterna (23 §).

Med stöd av 21 § arbetsordningen har högsta domstolen den 22 september 1954 bestämt att hänvisning till akten får — i enlighet med riktlinjer som angivits i en i augusti 1954 upprättad *promemoria angående åtgärder för avarbetande av arbetsbalansen inom högsta domstolen* — ske beträffande utsaga som tagits upp genom stenografi eller på fonetisk väg och vidlyftigare skriftligt utlåtande av sakkunnig så ock beträffande annat material om särskilt skäl är därtill.

Tidigare förslag till ändringar

Nedre justitierevisionens ställning. Frågan om lämpligheten av nedre justitierevisionens ställning som ett i förhållande till högsta domstolen formellt självständigt ämbetsverk synes i processuella reformsammanhang inte ha aktualiserats förrän i samband med nya rättegångsbalkens genomförande. År 1946 tillsatte Kungl. Maj:t en utredning angående omorganisation av justitierevisionen i anledning av processreformen. Enligt direktiven för utredningen skulle särskild uppmärksamhet ägnas frågan om revisionens ställning i administrativt hänseende i förhållande till högsta domstolen. Därvid framhölls, att det ändrade rättegångssättet skulle komma att innebära ett vida närmare samarbete mellan justitierevisionens personal och vederbörande avdelningar inom högsta domstolen eller dessas ledamöter. Det syntes böra övervägas, om inte detta borde medföra, att högsta domstolen tillerkändes en mera direkt ledning av arbetet inom revisionen.

Med anledning härav uttalade utredningen i *betänkande år 1947 med förslag till arbetsordning för nedre justitierevisionen* att det formellt sett innebar en egenartad anordning att målens beredande till behandling i högsta domstolen samt kansligörömlen m. m. alltjämt skulle handhas av ett vid sidan av domstolen inrättat ämbetsverk.

Till detta ämbetsverk kom sålunda att överlämnas uppgifter, som strängt taget ankom på högsta domstolen eller som eljest direkt hänförde sig till domstolens verksamhet. Anordningen medförde emellertid påtagliga praktiska fördelar, i det att högsta domstolens ledamöter mera odelat kunde inrikta sig på den rent dömande verksamheten. Därigenom hade det även blivit möjligt att med befattningen som ordförande i högsta domstolen förena tjänstgöring som ordförande på en av högsta domstolens avdelningar. Då de förberedande åtgärderna framdeles skulle bli av långt mera ingripande och vittutseende beskaffenhet än hittills och av denna anledning påkallades ett närmare samarbete mellan högsta domstolen och nedre revisionen, borde dock genom bestämmelser i arbetsordningen för justitierevisionen tillses, att ett sådant samarbete i erforderlig omfattning säkerställes. Det ändrade läge, som inträdde med rättegångsreformens genomförande, borde även i övrigt leda till en vidgad samverkan mellan nedre revisionen och högsta domstolen. Från nu angivna utgångspunkter ansåg utredningen att den nuvarande organisationen i sina huvuddrag kunde behållas. Vissa organisatoriska förändringar inom verkets ram föreslogs dock.

I remissyttrande över betänkandet understök *högsta domstolens ledamöter* uttalandet att det formellt sett innebar en egenartad anordning att justitierevisionen utgjorde ett vid sidan av högsta domstolen inrättat självständigt ämbetsverk. Den verksamhet, som förekom och fortfarande skulle bedrivas inom nedre revisionen, utgjorde en del av högsta domstolens verksamhet, och det kunde från denna synpunkt synas naturligt, att revisionen fick en fastare anknytning till domstolen. Enligt 3 kap. 8 § nya rättegångsbalken skulle vid revisionen finnas kansli för högsta domstolen, och det kunde tänkas att åt nedre revisionen ge sådan organisation, att den i stort sett skulle komma att framstå som ett högsta domstolens kansli. Å andra sidan skulle det inte förnekas, att skäl talade även för den av utredningen intagna ståndpunkten. Att ett

ämbetsverk i sina hävdvunna och erfarenhetsmässigt godtagna arbetsformer visat sig väl fylla sitt ändamål manade i och för sig till återhållsamhet vid organisationsreformer. Man måste även räkna med svårigheten att förutse hur det nya rättegångsfarandet skulle komma att te sig i sin praktiska utformning såväl i fråga om arbetets omfattning som beträffande de olika arbetsuppgifterna. Det kunde vara berättigat att inta ett beprövat utgångsläge och att därefter genomföra de reformer, till vilka den framtida utvecklingen kunde ge anledning. Detta betraktelsesätt hade sådant fog för sig, att domstolens ledamöter inte heller var beredda att föreslå några genomgripande ändringar i organisationen av revisionen.

I fråga om utredningens förslag att nedre justitierevisionen allttjämt borde inta en självständig ställning i förhållande till högsta domstolen uttalade *departementschefen i 1948 års statsverksproposition* efter att ha erinrat om stadgandena i 24 § regeringsformen samt 3 kap. 6 och 8 §§ rättegångsbalken:

Mot de sakkunnigas förslag på denna punkt har jag för min del intet att erinra. Under den diskussion, som förts i denna fråga, har framhållits det egenartade i att målens beredande till behandling i högsta domstolen samt kansligöromålen m. m. allttjämt skulle handhas av ett vid sidan av domstolen inrättat verk. I skilda sammanhang har uttalats, att det måhända skulle vara lämpligt att åt justitierevisionen giva sådan organisation, att den i stort sett kommer att framstå som ett högsta domstolens kansli. En dylik anordning synes emellertid knappast vara förenlig med nyss anförda lagstadganden. Dessa — liksom de i § 22 regeringsformen upptagna domförhållsreglerna för högsta domstolen — förutsätter en sådan arbetsfördelning mellan högsta domstolen och nedre revisionen, att högsta domstolens ledamöter företrädesvis skall kunna inrikta sig på den rent dömande verksamheten. I enlighet härmed skall det tillkomma revisionen att ombesörja ej blott kansligöromål i egentlig mening utan även förberedande åtgärder av skilda slag samt föredragning i högsta domstolen. Sistnämnda uppgifter kan — som även lagen utmärker — med hänsyn till sin art och betydelse ej jämställas med kansligöromål. Att revisionen allttjämt intar en fristående ställning i förhållande till högsta domstolen synes även

utgöra ett villkor för att med befattningen som ordförande i högsta domstolen skall kunna förenas tjänstgöring som ordförande på en av högsta domstolens avdelningar. I detta sammanhang må emellertid framhållas, att det nya förfarandet i långt högre grad än tidigare förutsätter en samverkan mellan revisionens personal samt högsta domstolens avdelningar och ledamöter. I arbetsordningen för revisionen bör upptagas bestämmelser, som säkerställer detta samarbete. På sätt de sakkunniga förordat bör i sådant syfte revisionssekreterarna jämte viss kanslipersonal indelas att tjänstgöra vid högsta domstolens avdelningar. Även i övrigt bör åt högsta domstolen givas möjlighet att utöva en mera direkt ledning av arbetet inom revisionen.

I ett av särskild utredningsman avgivet *betänkande år 1962 angående nedre justitierevisionens arbetsorganisation* (SOU 1962: 20) anfördes i fråga om verkets ställning:

Redan den avfattning, som arbetsordningens första paragraf erhållit, ger en antydning om den bristande inre logiken i ämbetsverkets konstruktion. I nämnda paragraf säges nämligen, att nedre justitierevisionen omfattar »i övrigt» (dvs. fränsett revisionssekreterarna) »justitierevisionsexpeditionen», som är högsta domstolens och nedre revisionens kansli.

Fråga är, om inte i förhållande till högsta domstolen såväl revisionssekreterarna som biträdespersonalen utgör domstolskansli. Att då ytterligare differentiera i dels högsta domstolens, dels justitierevisionens kansli synes oomöjligt.

Rimligtvis borde såväl föredragandena/revisionssekreterarna som biträdespersonalen (den rättsbildade och den icke rättsbildade) på ett mera omedelbart sätt ställas under högsta domstolens förmanskaps.

Med de genom den nya rättegångsordningen skapade tillfällena till högsta domstolens omedelbara kontakt med parterna och deras advokater följer naturligtvis, att i åtskilliga fall — utan motsvarighet under äldre rättegångsbalkens tid — krav och önskemål framföres från högsta domstolens och dess ledamöters sida, som skall efterkommas av revisionssekreterarna och övrig personal eller genom deras försorg. Detta kan visserligen synas oförenligt med justitierevisionens formellt självständiga ställning. Men lika självklart som det är att revisionssekreterarna bör intaga förmansställning till biträdespersonalen, lika klart är det att vid en intressekonflikt det är högsta domstolen resp. dess ledamöter som bör ha det avgörande ordet.

Den bristande följdriktigheten i den nuvarande uppbyggnaden av justitierevisionen tar sig också uttryck på andra sätt. Det måste sålunda betecknas som anmärkningsvärt, att justitierevisionen har ett avsevärt förslag till anslagsäskanden icke blott för sig utan även för högsta domstolen och därvid, åtminstone teoretiskt, äger ingå på högsta domstolens löneförhållanden.

Att en med sakens natur bättre överensstämmande konstruktion icke sett dagen torde väl endels bero på en i historiska förhållanden bottnande långvarig tradition. Men säkerligen har till ett fastlåsande i gällande former mycket bidragit en strävan att låta högsta domstolens ledamöter exklusivt ägna sig åt den dömande verksamheten. Att dessa förhållanden stundom lägger hinder i vägen för ett rationellt anordnande av de skilda arbetsmomenten torde icke kunna förnekas.

Mot bakgrunden av det sagda framstår det som ett önskemål, att en konstruktion av justitierevisionen, som bättre svarar mot dess ställning, åvägabringas.

Utredningsmannen har med experterna överlagt om en i överensstämmelse med de andragna synpunkterna förändrad organisation. Det har sålunda övervägts, att justitierevisionen skulle icke längre bestå som ett självständigt ämbetsverk utan erhålla karaktären av ett, även i yttre måtto, till högsta domstolen anslutet kansli. En följd härav skulle bli, att arbetsordningens bestämmelser om bl. a. handläggning av ärenden i plenum skulle upphöra att gälla. Ej heller skulle befattningen som justitierevisionens ordförande längre äga bestånd. Justitierevisionen skulle enligt dessa överväganden bestå av dels en föredragandeorganisation, revisionssekreterarna, dels det egentliga kansliet, bestående av den administrativa personalen. Såsom ledare för den samlade organisationen skulle stå en kanslichef.

Utredningsmannen har emellertid icke ansett sig kunna för det närvarande förorda en så vittgående ändring. Även om det får medgivas, att skäl i och för sig ej saknas för en ändring av antytt slag, kan dock enligt utredningsmannens mening skäl av större tyngd andragas mot att en sådan ändring nu företages. Det synes utredningsmannen angelägnare att nu — utan brytande av en långvarig tradition — söka åstadkomma förbättringar med bibehållande i stort av den nuvarande uppbyggnaden.

I yttranden över betänkandet föranledde frågan om nedre justitierevisionens ställning följande uttalanden. *Högsta domstolens ledamöter* erinrade att högsta domstolen — liksom regeringsrätten — enligt regerings-

formen intog en annan ställning än övriga domstolar och ämbetsverk. Högsta domstolen innefattades under begreppet Kungl. Maj:t. Det var mot denna bakgrund man hade att se bestämmelsen i § 24 regeringsformen, att justitierevisionerna skulle i nedre justitierevisionen beredas till prövning och avgörande i högsta domstolen. Justitierevisionen torde ha samma ställning i förhållande till högsta domstolen som, på sätt framgår av §§ 5 och 25 regeringsformen, statsdepartementen intar i förhållande till Kungl. Maj:t i statsrådet och regeringsrätten.

Nedre justitierevisionen, som inte kunde godta utredningsmannens uttalande om den bristande inre logiken i verkets konstruktion, anförde i denna fråga bl. a. följande.

Nedre justitierevisionen vill här till anmärka att det uppenbarligen måste vara riktigt, att högsta domstolens ledamöter så långt detta kan ske får ägna sig uteslutande åt dömande verksamhet och i största möjliga uträkning befrias från administrativa göromål. Det kan icke vara rationellt att öka justitierådets arbetsuppgifter så att på dem lägges uppgifter, som utan olägenhet kan utföras av mindre kvalificerad arbetskraft. Erfarenheten har visat, att ett system, utformat så att den för högsta domstolen erforderliga administrativa verksamheten jämte föredragningen i domstolen ombesörjes av ett relativt självständigt ämbetsverk, nedre revisionen, på intet sätt hindrar ett i alla erforderliga hänseenden mycket nära samarbete mellan högsta domstolen och revisionen samt mellan justitieråden, å ena, samt revisionssekreterarna och personalen i justitierevisionsexpeditionen, å andra sidan. Detta samarbete har ökat väsentligt efter nya rättegångsordningens genomförande, och revisionen ställer sig givetvis de önskemål, som framföres från högsta domstolen eller dess ledamöter, till efterrättelse. Naturligtvis kan det — bl. a. vid en jämförelse med förhållandena vid övriga allmänna domstolar — sägas vara en egenartad anordning, att målens beredande till handläggning i högsta domstolen samt kansligöromål där handhaves av ett vid sidan av domstolen inrättat ämbetsverk, men om detta icke visat sig fördelaktigt hade säkerligen redan tidigare en ändring genomförts. Rättegångsreformen torde knappast ha gjort anordningen mindre lämplig. Under sådana förhållanden finns det icke anledning att byta ut det nuvarande systemet mot ett annat, som icke kan förutsättas vara bättre. Utredningsmannen

har också stannat vid att icke för närvarande föreslå någon ändring. Det anförda hindrar emellertid icke, att det inom systemets ram kan finnas plats för rationaliseringar.

Göta hovrätt uttalade, att om — såsom utredningsmannen gjort gällande — brister vidlåder den nuvarande ordningen i fråga om organisationen, arbetsmetoderna och samarbetet mellan justitierevisionen och högsta domstolen, det syntes hovrätten antagligt att dessa brister bottnade i anordningen med justitierevisionen såsom ett självständigt ämbetsverk och att den med utredningen åsyftade förbättrade effektiviteten bäst skulle kunna nås om föredragandena och tjänstemännen inordnades under högsta domstolen såsom dess kansli, i överensstämmelse med förhållandena vid andra domstolar. Det syntes vara en brist att utredningsmannen inte utfört denna tanke. — Från detta yttrande var föredraganden i ärendet skiljaktig och anförde:

Den nuvarande ordningen med justitierevisionen som ett självständigt ämbetsverk medför betydande olägenheter, främst bristande kontakt mellan högsta domstolens ledamöter och revisionssekreterarna vid målens och ärendenas förberedande. Enligt min uppfattning leder detta i sin tur till att revisionssekreterarna — åtminstone på de allmänna rotlarna — utför åtskilligt arbete till ringa nytta. Dessa olägenheter kan enligt min mening icke till väsentlig del undanröjas utan att justitierevisionen upphör såsom ett självständigt ämbetsverk och dess föredragande och tjänstemän inordnas under högsta domstolen såsom dess kansli. Att genom en sådan lösning en långvarig tradition skulle brytas, synes mig i detta sammanhang ej få vara avgörande. Mot sagda lösning skulle måhända också kunna invändas, att högsta domstolens ledamöter kunde komma att betungas med nya arbetsuppgifter som menligt invercade på deras dömande verksamhet. De farhågor som i skilda sammanhang härutinnan uttalats synes mig emellertid överdrivna. Med hänsyn till det anförda anser jag, att den angivna åtgärden är den riktiga lösningen.

Hovrätten över Skåne och Blekinge föreslog uttryckligt, att nedre justitierevisionen avskaffas såsom ett särskilt ämbetsverk. I stället borde högsta domstolens kansli få en ändamålsenlig uppbyggnad med utgångspunkt från att det skulle stå under domstolens direkta ledning och kontroll. Kans-

liets administration borde ledas av kvalificerad tjänsteman med administrativ utbildning, vilken borde vara jämställd med expeditionschef. Hovrätten anförde till stöd för sin uppfattning bl. a.:

Enligt hovrättens mening bör man göra klart för sig att man i diskussionen rör sig med två principiellt åtskilda betraktelsesätt och att det är nödvändigt att göra ett bestämt val mellan dem; av detta val följer sedan lösningen på de i betänkandet behandlade frågorna. Det ena betraktelsesättet innebär att man med stöd i traditionen uppfattar nedre justitierevisionen såsom ett fristående ämbetsverk som har att bearbeta dit inkomna mål samt utarbета och förelägga högsta domstolen fullständiga promemior, vilka i högsta domstolen behandlas som processmaterial, i varje fall i den mån saken icke företages till huvudförhandling. Det andra betraktelsesättet är att nedre justitierevisionens personal anses allenast som högsta domstolens kansli, vilket icke har någon självständig ställning utan hör till domstolen på samma sätt som varje annat domstolskansli och fyller sina arbetsuppgifter såsom ett led i domstolens verksamhet.

Det är enligt hovrättens mening uppenbart, att det traditionella betraktelsesättet av nedre justitierevisionen som ett ämbetsverk numera strider mot fundamentala principer i rättegångsbalken. Härom anförde hovrätten vidare:

De processuella uppgifter som åvilat ämbetsverket och som gjort dess existens berättigat är sedan länge avskaffade; att enbart av administrativa skäl bibehålla denna organisationsform kan icke vara motiverat. Det är från processuella synpunkter framför allt oriktigt att ett annat organ än domstolen har att ta del av processmaterialet och framlägga detta för domstolen i bearbetat skick. Hovrätten finner det självklart att högsta domstolens ledamöter bör vara principiellt skyldiga att ta del av processmaterialet i original. På vad sätt detta sker hör inte till saken; i viss utsträckning lär domstolens ledamöter vid fullgörande av denna skyldighet, på samma sätt som gäller inom all annan judiciell och administrativ verksamhet, få lita på kollegers och medhjälparens arbete utan att därför kunna skjuta det slutliga ansvaret från sig.

Även Föreningen Sveriges häradshövdingar anslöt sig till tankegången, att justitierevisionen mera direkt anknytes till och un-

derordnas högsta domstolen såsom dess kansli.

Vid anmälan av 1963 års statsverksproposition förklarade sig chefen för justitiedepartementet med hänsyn till domstolskommitténs arbete inte vara beredd att förordna några mera genomgripande förändringar i nedre justitierevisionens organisation.

Medverkan från högsta domstolens sida vid måls förberedande. I motiven till stadgandet i 6 § lagen om högsta domstolens tjänstgöring och sammansättning, att fullföljda och omedelbart upptagna mål i allmänhet bör tilldelas viss ledamot (referent), som har att meddela för målets beredande erforderliga anvisningar, framhöll *processlagberedningen* att de uppgifter som tillkommer referenten är av särskild betydelse i mål, vari huvudförhandling äger rum, medan behovet av referent däremot inte är lika framträdande i besvärsmål, vilka i regel kommer att avgöras på handlingarna. Vilka undantag som borde göras från den allmänna regeln borde enligt processlagberedningens mening bestämmas i den i 9 § ifrågavarande lag föreskrivna ordningen. Enligt detta lagrum beslutas närmare grunder för bl. a. målets fördelning av högsta domstolen samfällt.

Frågan om medverkan från högsta domstolens sida bragtes på tal i *propositionen till 1942 års riksdag med förslag till rättegångsbalk* i samband med beräkningen av antalet sessionsdagar i högsta domstolen. Efter att ha beräknat att i högsta domstolen skulle enligt nya rättegångsordningen förekomma 411 sessionsdagar mot tidigare 559 dagar jämte 25 dagar för prövning av dispensansökningar, uttalade departementschefen att jämförelsen gav närmast vid handen, att en avsevärd minskning kunde komma att inträda i högsta domstolens arbetsbörda. Emellertid — fortsatte departementschefen — måste i detta sammanhang beaktas, att högsta domstolens ledamöter, utöver deltagande i sessionerna, förutsattes komma att medverka vid målets beredande, varvid de skulle biträdas av revisionssekreterare.

I förut nämnda 1947 års betänkande med förslag till arbetsordning för justitierevisionen yttrades, att man i fråga om de särskilda målens handläggning hade att räkna med ett samarbete mellan referenten eller ordföranden på avdelningen samt vederbörande revisionssekreterare. I betänkandet anfördes vidare:

Enligt 6 § i den nya lagen om högsta domstolens sammansättning och tjänstgöring bör mål, som fullföljts till högsta domstolen eller skall av denna omedelbart upptagas, i allmänhet tilldelas viss ledamot (referent), som har att meddela för målets beredande erforderliga anvisningar. Vidare stadgas, att referenten bör delta i målets handläggning och avgörande i högsta domstolen. I vilka fall och vid vilken tidpunkt inkomna mål skall fördelas mellan referenter har alltså ej fullständigt angivits i lagen; det tillkommer högsta domstolen att bestämma närmare grunder för denna fördelning (se 9 § i lagen). Några sådana grunder har ännu ej antagits. Då frågan är av betydelse för revisionssekreterarnas tjänstgöring, har de sakkunniga funnit sig böra undersöka vad inom lagens ram kan anses utgöra en ändamålsenlig anordning i detta hänseende.

Härvid må till en början framhållas, att lagens ordalag närmast ger vid handen, att referent skulle utses i det stora flertalet mål och att detta borde ske redan innan målen föredrogs för tillståndsprövning. Av ett uttalande i processlagberedningens motiv synes också framgå, att undantag från regeln om måls fördelning mellan referenter skulle vara påkallat huvudsakligen med hänsyn till besvärsmål, vilka liksom nu kommer att avgöras på handlingarna. Å andra sidan får beaktas att grunden för stadgandet om utseende av referent är, att högsta domstolen därmed skall erhålla möjlighet att leda förberedelserna i fall, då åtgärder erfordras utöver den sedvanliga skriftväxlingen. Detta är av särskild betydelse med hänsyn till de mål, som kräver huvudförhandling. På grund av föreskrifterna om prövningstillstånd kommer emellertid huvudförhandling att hållas endast i ett begränsat antal mål. Även i övrigt torde särskilda förberedande åtgärder vara erforderliga endast i jämförelsevis ringa utsträckning. I det stora flertalet mål lär prövningstillstånd komma att vägras, och det är att antaga, att i dessa mål i allmänhet ej skall erfordras annan förberedelse än vanlig skriftväxling. Under dessa omständigheter måste ifrågasättas om det kan vara påkallat att referent utses i så stor utsträckning som lagens ordalag synes utvisa och om referent regelmässigt skall behöva utses redan före tillståndsprövningen.

Enligt de sakkunnigas uppfattning borde i

regel vara tillfyllest, att referent för visst mål utses först då prövningstillstånd i målet beviljas. Stundom kan dock redan före tillståndsprövningen erfordras åtgärd, som påkallar biträde av referent.

Högsta domstolens ledamöter, som i sitt remissyttrande över betänkandet visserligen förklarat sig inte vara beredda att föreslå några genomgripande ändringar av organisationen, uttalade fortsättningsvis att det likväl i vissa hänseenden syntes lämpligt att redan nu åvägabrinda större samverkan mellan nedre justitierevisionen och högsta domstolen. Det kunde för övrigt förutses att vidgad samverkan — i mindre bundna former än hittills och med större inflytande från högsta domstolens ordförande och avdelningsordföranden — skulle på skilda områden visa sig påkallad för befordrande av ett gott arbetsresultat och till underlättande av arbetets jämna gång.

I en av justitierådet Erik Söderlund år 1958 upprättad promemoria rörande 3 § arbetsordningen för justitierevisionen görs vissa uttalanden om den ledning och kontroll som högsta domstolen har att utöva över arbetet inom revisionen. Sålunda erinras om att revisionssekreteraren är skyldig att genast anmäla brådskande frågor och att eljest anmäla, när mål är färdiga för slutlig handläggning, samt att han är skyldig att följa anvisningar från avdelning och referent. I promemorian framhålls att det från början var avsett att referent skulle utses i flertalet mål. Denne hade då fortlöpande kunnat följa handläggningen av honom tilldelade mål och öva erforderlig kontroll. Då denna ordning ej kommit till utförande, måste ordföranden på avdelningen ha befogenhet att vid behov öva kontroll även över den förberedande handläggningen. Vissa mål var av den dynamiska karaktär att de borde kräva referent redan på ett tidigt stadium. Ville man ej sålunda tidigt binda målet på viss ledamot såsom referent, borde revisionssekreteraren ha rätt och skyldighet att hänvända sig till avdelningen, så snart anledning därtill förekom. När förslaget till ny arbetsordning för revisionen utarbetades förutsattes, att revisionssekreteraren i så-

dant fall skulle kunna begära att referent utsågs. Högsta domstolen hade ingalunda att ta befattning med eller eljest ägna uppmärksamhet åt mål och ärenden först då de anmälades till föredragning på avdelning.

I 1962 års *betänkande om nedre justitierevisionens arbetsorganisation* anfördes:

Det står för utredningsmannen klart, särskilt i beaktande av nuvarande korta tider för tjänstgöringen i justitierevisionen, att det på grund av bristande rutin ofta för promemorieförfattaren/föredraganden skall vara tveksamt vad som av aktmaterialet bör medtagas i promemorian för att den skall vinna den föreskrivna fullständigheten. Och ovissheten härutinnan i förening med farhågan att icke anses ha presterat ett fullgott arbete med den följdverkan som en anmärkning härom kan ha för vederbörande torde ofta föranleda till promemior av för stor omfattning.

Det kan tydligtvis icke i siffror presteras utredning om antalet förspillda arbetstimmar, som härav, till förfång för föredraganden och även statsverket, blir en följd; det lider dock icke tvivel om att denna tidsspilla är betydande. En invändning, att en alltför spatiös promemorieskrivning dock regelmässigt uppmärksammas och uppläsningen av överflödigt material förhindras av ledamöterna på vederbörande avdelning i högsta domstolen och alltså icke i någon mer betydande mån åsamkar högsta domstolen tidsspilla, kan åsinas ha sin riktighet men har ingen bärighet därutöver. För övrigt framstår också den omständigheten, att ett av en kvalificerad jurist färdigställt arbetsmaterial icke skall komma till användning, såsom oegentlig; också detta ett skäl varför orsakerna här till bör undanröjas.

Mot en större och längre gående samverkan från högsta domstolens sida har inväntats att detta skulle medföra att högsta domstolens ledamöter icke skulle kunna odelat ägna sig åt den dömande verksamheten. Självfallet skulle detta vara till olägenhet, om verkligen en sådan effekt vore att befara av en reform i antydd riktning. Frånsett att av ett yttrande från högsta domstolens sida synes framgå, att högsta domstolens ledamöter vore beredda att åhöra föredragning av mål i större utsträckning än som sker, kan det betvivlas att en rådgivning till revisionssekreterarna skulle i märklig grad kunna inkräkta på den för den dömande verksamheten utmätta tiden. Visserligen skulle en sådan rådgivning icke kunna inordnas under begreppet förberedande åtgärder i strängt teknisk bemärkelse. Å andra sidan kan en sådan utbyggnad av samverkan mellan högsta domstolen och justitierevisionen förvisso vara ägnad att verka — såsom i högsta domstolens

förberörda yttrande sagts — befrämjande av ett gott arbetsresultat och till underlättande av arbets jämn gång. Och det skulle stå illa samman med uttalandena om vidgat samarbete, därest icke i varje fall en försöksanordning i detta hänseende bleve tillämpad och prövad.

Utredningsmannen får sålunda till övervägande förorda, att, i varje fall försöksvis, på varje av högsta domstolens tre avdelningar utses referent redan från det att mål inkommit och lottas på revisionssekreterarens rotel. Referenten bör vara pliktig att på föredragandens därom framställda begäran ge råd och anvisningar angående det material, som i en eller annan form skall upptagas i promemorian. Självfallet skall sådana råd och anvisningar ha bindande karaktär, så att föredraganden är berättigad hänvisa till dem. Skulle det visa sig att ett sålunda på ett tidigt stadium tillkommet referentskap utgör hinder för målens föredragning inom behörig tid genom svårigheten att samordna föredragningsturer och referenternas tjänstgöringsturer (hemveckor), synes man likväl kunna bibehålla grundtanken i vad sålunda föreslagits med följande utformning. Av de sju ledamöterna på en avdelning är ordföranden befriad från referentskap. De tre till tjänsteåren i högsta domstolen yngsta ledamöterna torde åter regelmässigt redan nu tagas i anspråk som referenter. Däremot torde de återstående tre ledamöterna icke vara i sådant hänseende betungade. Lämpligen kunde därför åt dem uppdragas att med den verkan förut sagts medela för avdelningen bindande råd och anvisningar.

Med en sådan samordning skulle ernås, att promemorian skulle innehålla allt vad som verkligen behövede föredragas men intet därutöver (promemorians anordnande i detalj lämnas i detta sammanhang därhän) och att promemorian kom att föredragas i sin helhet. Att en sådan anordning i det långa loppet skulle vara till bättnad och innebära en effektiviserad arbetstid torde icke kunna betvivlas. Därmed skulle också av högsta domstolen och justitierevisionen uttalade farhågor i samband med tidigare förslag rörande föredragningspromemoriornas beskaffenhet undanröjas.

I sitt yttrande över *betänkandet* avstyrkte *högsta domstolens ledamöter* förslaget om medverkan från domstolens sida vid måls förberedande samt anförde:

Arbetsordningen förutsätter, att anvisningar rörande förberedelsen kan meddelas av vederbörande avdelning eller av ledamot, som är referent i målet. Avfattningen av 6 § lagen om domstolens sammansättning och tjänstgöring ger vid handen, att för meddelande av anvisningar om förberedelsen referent skall finnas

i flertalet fullföljda mål. Antalet mål, som kräver medverkan av referent vid förberedelsen, är emellertid i högsta domstolen icke stort. Med hänsyn till att prövningstillstånd i betydande utsträckning icke lämnas kan i allmänhet parternas inlagor, eventuellt kompletterade enligt revisionssekreterarens anvisningar, sägas innefatta tillräcklig förberedelse. I de fall, då sakkunnigutlåtande erfordras, avgöres frågan därom lämpligen i samband med föredragningen för tillståndsprövning. Att beslut om omedelbar bevisupptagning och personlig inställelse i högsta domstolen i regel bör meddelas först i anslutning till beslut om att förhandling skall hållas, ligger i öppen dag. Infordrande av fullständig bevisuppgift är också vanligen något som tager sikte på beslutad förhandling. Det måste under här angivna förhållanden te sig onödigt omständligt, att referent med uppgift att kontrollera revisionssekreterarens granskning och lämna honom råd och anvisningar angående förberedelsen skulle behöva utses i flertalet fullföljda mål. Ledamöternas arbetskraft kan bättre utnyttjas för andra uppgifter, och det bör vara tillräckligt att referent i fullföljt mål utses, då prövningstillstånd meddelas och huvudförhandling skall följa eller då eljest omständigheterna är sådana att referent lämpligen erfordras för målets beredande eller slutliga handläggning. Den risk som med en sådan anordning möjligen kan föreligga för att revisionssekreteraren i ett eller annat fall råkar förbise exempelvis, att avvísingsanledning föreligger eller att handlingar behöver kompletteras, får uppvägas av fördelen att högsta domstolens ledamöter befrias från en oftast onödig kontroll av aktmaterialet. För att eventuella förbiseenden i tid skola rättas till är emellertid nödvändigt, att åtminstone någon ledamot före en huvudförhandling granskar akten i målet från handläggningsteknisk synpunkt. Att i detta hänseende lita till föredragningspromemorian är icke tillräckligt; har ett förbiseende skett, kan detta sällan utläsas av promemorian, och frågor av betydelse för huvudförhandlingens anordnande har föredraganden vanligen ej haft anledning att behandla i promemorian. — Att referent — eller annan ledamot — skulle i det särskilda fallet ha att biträda revisionssekreterare med råd och anvisningar angående föredragningspromemorians innehåll är en tanke, varom varje antydning saknas i förarbetena till rättegångsreformen. Med anvisningar rörande målens beredande avses något helt annat än råd och anvisningar till revisionssekreteraren under dennes arbete med upprättandet av föredragningspromemorior. Hur en föredragning skall läggas upp och vad därvid skall medtagas är så beroende av omständigheterna i det särskilda fallet, att några anvisningar svårigen kan lämnas av en utomstå-

ende utan att han själv grundligt satt sig in i målet. Men anordningen med särskilda föredragande avser just att befria högsta domstolens ledamöter från den betungande uppgiften att sova och sammanfatta materialet för dess framläggande i domstolen. Föredragningspromemoriorna är stundom onödigt vidlyftiga. Anledningarna härtill kan vara flera. En vanlig anledning är, att föredragandena, för att undgå kritik från tappande part att ha förbigått något som enligt partens uppfattning är särskilt betydelsefullt, ser sig föranlåtna att hellre taga med för mycket i promemorian än att underkasta materialet en välbehövlig sovring. Utredningsmannens förslag innebär, att revisionssekreteraren skulle äga vända sig till referent eller annan ledamot i domstolen, som skulle taga på sig ansvaret för en önskvärd gallring vid framläggande av materialet inför domstolen. Frånsett andra invändningar som kan framställas häremot lär vara uppenbart, att en prövning i detta hänseende måste förutsätta ett ofta ingående studium av målet och därför skulle medföra en högst olämplig anordning från arbetssynpunkt. Förslaget måste redan därför avvisas.

Även av andra skäl måste förslaget enligt ledamöternas mening betecknas såsom opraktiskt. Förslaget lär förutsätta, att den till referent utsedde ledamoten skall deltaga vid avgörande av frågan om prövningstillstånd. För att detta skall kunna uppnås måste en samordning ske mellan ledamöternas indelning till tjänstgöring och revisionssekreterarens föredragningsturer. Betydande svårigheter möter emellertid att genomföra en indelning av ledamöternas tjänstgöring och föredragningsturer som innebär icke blott att referenten och föredraganden tjänstgör samtidigt utan även att revisionssekreterarna får sin föredragning på de för dem lämpliga tidpunkterna. Utöver de vanskligheter av arbetsteknisk art som förslaget sålunda skulle medföra utgör förslaget ett avsteg från den nuvarande som fördelaktig betraktade ordningen, att det väsentligen beror av slumpen vilka ledamöter som kommer att deltaga i handläggningen av visst mål.

Nedre justitierevisionen avstyrkte likaledes i huvudsak utredningsmannens förslag i förevarande del samt anförde:

Vill man få till stånd någon ändring i nuvarande förhållanden och härigenom åstadkomma nämnvärd lättnad för revisionssekreterarna i deras arbete med målens förberedande och upprättande av promemorior, måste man rubba den nuvarande arbetsfördelningen mellan högsta domstolen och nedre revisionen. Det blir sålunda, såsom utredningsmannen funnit, erforderligt med en medverkan i en eller an-

nan form från högsta domstolens sida före målens företagande till avgörande.

Mot en dylik medverkan torde intet vara att erinra i de fall, då den kan ordnas i sådan form att den ej medför ökning av högsta domstolens arbetsbörda.

Vad övriga fall beträffar måste självfallet beaktas önskemålet att man ej utan särskilda skäl till högre kvalificerad arbetskraft överför arbetsuppgifter, som kan utföras av lägre kvalificerad sådan. Förutsättningarna för högsta domstolens medverkan i dessa fall måste vara, att man kan ernå en total arbetsbesparing. Härvid kan man dock icke stanna. Den totala arbetsbesparingen måste vara av beaktansvärd storlek. Det besvär och den tidsutdräkt, som förorsakas högsta domstolen måste kunna bedömas som ringa i jämförelse med den inbesparing av revisionssekreterarnas arbetskraft som kan vinnas. Endast under denna förutsättning bör högsta domstolens intresse av en så god service som möjligt få vika för det — av statsekonomiska skäl och ur domarkarriärsynpunkt — motiverade intresset att nedre revisionens arbetsmängd minskas och därmed revisionssekreterarnas antal begränsas. Den riktiga avvägningen mellan dessa båda intressen är naturligtvis vansklig.

Utredningsmannen har föreslagit en medverkan från högsta domstolens sida i den formen att i alla mål skulle utses en referent och att denne skulle ha att på föredragandens därom framställda begäran lämna råd och anvisningar angående det material som skall upptagas i promemoriorna. Därmed skulle enligt utredningsmannen vinnas att promemoriorna skulle innehålla allt som verkligen behövde föredragas men intet därutöver samt att promemoriorna komme att föredragas i sin helhet.

Utredningsmannen synes sålunda förmena, att råd och anvisningar skall inhämtas och lämnas i praktiskt taget alla de fall, där tvekan kan uppstå hur pass omfattande en föredragningspromemoria bör vara. En sådan ordning är knappast genomförbar i praktiken och i de flesta fall snarare ägnad att medföra en merbelastning icke blott för justitieråden utan även för revisionssekreterarna. Härav framgår även att det är onödigt att utse referent i alla mål.

Härmed är icke sagt att det ej finnes mål där den föreslagna metoden med inhämtande av råd och anvisningar skulle kunna med fördel tillämpas.

I första hand förtjänar härvid uppmärksammas mål, däri förekommer fråga, vars avgörande i viss riktning gör föredragning av målet i övriga delar onödig. I den i betänkandet omnämnda, i augusti 1954 inom högsta domstolen upprättade promemorian har anförts, att revisionssekreteraren i mål av omnämnd beskaffenhet äger efter samråd med avdelningens

ordförande begränsa sin föredragningspromemoria under förutsättning bland annat att det framstår som osannolikt att sekundärfrågan kommer under bedömande. Denna möjlighet till rationalisering av revisionssekreterarnas arbete torde hittills ha tillämpats i mycket ringa utsträckning framför allt på grund av de stränga krav, som uppställts för att en dylik begränsning skall få komma till stånd. Det borde emellertid vara möjligt att beträffande den här avsedda typen av mål ernå en icke obetydlig arbetsbesparing genom att utvidga möjligheten till delföredragning. En uppdelning av föredragningen borde regelmässigt kunna ske så snart det är sannolikt att målet kan avgöras på primärfrågan och utredningen beträffande övriga frågor är av någorlunda stor omfattning. Möjlighet att tillämpa metoden bör även förefinnas redan då avgörandet av primärfrågan är tveksamt och utredningen i denna fråga är mycket liten i förhållande till utredningen beträffande målet i övrigt.

Även för vissa andra enstaka fall synes möjlighet böra införas att tillämpa ett förfaringsätt, likartat med det här förordade. Nedre revisionen avser t. ex. vissa mål, där omfattande vittnesbevisning förebragts beträffande förhållande av tvivelaktig relevans.

Revisionssekreteraren bör sålunda i de i praktiken säkerligen ganska sällan förekommande fall som nu sagts rådgöra med högsta domstolen i syfte att åstadkomma en begränsning av arbetet till allenast den del av målet som synes behöva föredragas. Nackdelen med att i något fall ett mål skulle, efter komplettering av promemorian, behöva föredragas ånyo torde till fullo uppvägas av den arbetsbesparing, som i flertalet mål av nu anförd beskaffenhet skulle vinnas med den här föreslagna ordningen.

Utredningsmannens förslag att kontakten i dessa angelägenheter från högsta domstolens sida skulle handhavas av de tre — efter ordföranden — till tjänsteåren äldsta ledamöterna synes vara en lämplig anordning. Inom varje avdelning borde sålunda förslagsvis en av dessa ledamöter utses för ändamålet. Nämda ledamots befattnings med målet bör icke vara att betrakta som referentskap i lagens mening.

De anvisningar, som vederbörande justitieråd lämnar vid samråd av här berört slag, bör ha den innebörden, att revisionssekreteraren har att ställa sig dessa till efterrättelse vid föredragning av målet.

Nedre revisionen har undersökt även andra möjligheter att inbespara revisionssekreterarnas arbetskraft utan att nämnvärt öka justitierådens arbetsbörda. Nedre revisionen har därvid övervägt, huruvida man icke i vissa mål skulle kunna avskaffa föredragningen och därmed upprättande av föredragningspromemoria.

I åtskilliga mål kan man redan efter genom-

läsning av underinstansernas domar och revisionskrifterna ganska säkert komma till slutsatsen att skäl för meddelande av prövningstillstånd saknas. En exemplifiering av dessa mål är vanskelig. Nedre revisionen avser bl. a. vissa smärre och enklare mål, däri prövningstillstånd kan meddelas endast enligt 54 kap. 10 § 1 rättegångsbalken eller däri fråga är allenast om straffmätning och vissa andra skälighetsavvägningar. Ehuru i ett dylikt mål föredraganden bedömer möjligheten av prövningstillstånd såsom utesluten, kan han, om han skall föredraga målet, av olika skäl behöva nedlägga ett icke obetydligt arbete på målets förberedande, framförallt upprättande av promemoria.

På likartat sätt förhåller det sig i vissa mål, där man med tämligen stor säkerhet kan bedöma, att prövningstillstånd kommer att meddelas, vissa mål om resning m. fl.

I de mål, som här avses, borde man kunna tillämpa ungefär följande förfaringsätt. Revisionssekreteraren läser handlingarna i målet och ägnar därvid särskild uppmärksamhet åt frågan om alla formalia o. d. iakttagits. Därefter överlämnar han till ett justitieråd rubrik, hovrättsdom och eventuellt övrigt tryck, revisionskrifterna (ev. i avskrift) samt de anteckningar han anser påkallade för vederbörandes information. Därest justitierådet delar revisionssekreterarens uppfattning angående målets bedömande, överlämnas till justitierådet handlingarna i målet. Dessa få sedan cirkulera mellan honom och ytterligare två — i mål om resning fyra — ledamöter. Beslut i frågan fattas därefter utan föredragning. Under hela tiden föreligger självfallet möjligheten att återställa handlingarna till revisionssekreteraren och i samband därmed begära att målet i stället behandlas i ordinär väg. Den ökning av justitierådets arbete, som den ifrågasatta ordningen kan medföra, torde vara ringa, eftersom justitieråden ändå måste taga del av tryck och åhöra viss föredragning även i dessa mål.

Nedre revisionen vill sålunda — med avstyrkande i huvudsak av utredningsmannen förslag i denna del — tillstyrka anordnandet, åtminstone försöksvis, av en medverkan från högsta domstolens sida i enlighet med de riktlinjer som ovan skisserats.

Förslaget att referent, i varje fall försöksvis, skall utses redan från det ett mål inkommit och lottats på revisionssekreterares rotel tillstyrktes av *riksåklagarämbetet*, *Svea hovrätt*, *hovrätten för Nedre Norrland*, *domstolskommittén* och *styrelsen för Sveriges advokatsamfund*.

Hovrätten för Övre Norrland uttalade däremot, att det för genomförandet av en

förenklad promemorieskrivning — vilket hovrätten tillstyrkte — inte syntes erforderligt att referent förordnades på sätt utredningsmannen föreslagit.

Hovrätten för Västra Sverige och *Sveriges juristförbund* ifrågasatte, om inte en möjlighet var, att den rådföring, varav revisionssekreterarna kunde vara i behov, skulle kunna ske med justitierevisionens ordförande. Hovrätten framhöll, att en sådan lösning givetvis förutsatte, att justitierevisionens ordförande fortfarande hämtas ur domarkåren samt att hans råd lämnades på grundval av överläggningar med och anvisningar från högsta domstolen. Juristförbundet ansåg att om det i något fall inte skulle vara möjligt att genomföra en sådan ordning det lämpligaste syntes vara, att revisionssekreteraren, om han likväl önskade begränsa en föredragningspromemorias omfattning, underställde avdelningens ordförande eller någon av denne utsedd ledamot denna fråga. Juristförbundet ansåg det sålunda — med sistnämnda undantag — inte vara erforderligt att belasta högsta domstolens ledamöter med nu ifrågavarande arbetsuppgifter.

Svea hovrätt förklarade att referenten för sin medverkan ingalunda behövde ta befattning med hela akten i målet. Det var tillräckligt att han fick kännedom om innehållet i underrättens dom samt inlagorna i högsta domstolen. Att referenten skulle vara pliktig att i detalj ge anvisning angående det material som föredraganden skall ta upp i promemorian syntes inte lämpligt. Däremot borde det vara referentens uppgift att på föredragandens förfrågan ge besked, huruvida med hänsyn till målets beskaffenhet promemoria behövde upprättas och — därest så var fallet — om promemorian måste vara fullständig eller kan avfattas i förkortad form.

Styrelsen för Sveriges advokatsamfund ansåg, att det inte kunde komma i fråga att tillägga referentens eller någon annan domstolsledamots råd och anvisningar till revisionssekreteraren den betydelsen, att avdelningens övriga ledamöter skulle bli bundna därav i annan mening än att avdelningarna

självfallet inte kunde ha anledning att rikta någon kritik mot revisionssekreteraren för att denne följt de meddelade råden och anvisningarna.

Hovrätten över Skåne och Blekinge framhöll, att föredragning av processmaterialet och förberedelsen härför var en del av den dömande verksamheten och en mycket viktig del därav, för vilken ansvaret, oavsett i vilken utsträckning det praktiska arbetet därmed utfördes självständigt av en befattningshavare, ytterst åvilade domstolens ledamöter. Vad saken gällde var alltså endast rent praktiska utvägar för att förverkliga ett samarbete, om vars önskvärdhet alla måste vara ense. Hovrätten anförde att möjligheterna härtill oskiljaktigt sammanhänge med nedre justitierevisionens principiella ställning och organisation, varom hovrätten i det föregående uttalat sin uppfattning.

Föredragningspromemoriorna. Före år 1911 innehöll instruktionerna för nedre justitierevisionen inte något om föredragningspromemior. Därefter följande instruktioner (SFS 1911:140, 1915:352 och 1957:191) uppger bestämmelser av i allt väsentligt samma innehåll som 21 § nuvarande arbetsordning. Föredragningen torde dock även tidigare ha skett med ledning av promemior. Enligt *Birger Wedberg* (Konungens högsta domstol I:225 ff, II:168 ff, jfr Om föredragning i SvJT 1924) torde föredragningen under äldre tid i allmänhet ha gått till så, att först lämnades en kortfattad överblick av målet och därefter lästes ur akten vad som kunde vara av betydelse för avgörandet. Wedberg framhåller, att föredraganden oftast torde ha gjort skriftliga anteckningar, något slags promemoria, till stöd för minnet. Att akterna ibland saknar promemoria utesluter enligt Wedberg inte att sådan funnits. Promemorian var emellertid en privat handling. Ännu på 1870-talet fanns föredragande som av princip aldrig lät promemorian ligga kvar i akten.

De tidigare promemoriorna hade också i övrigt annan karaktär än de nuvarande. Någon promemoria, ägnad att såsom de

nuvarande läsas innantill, förekom inte enligt Wedberg. Av Wedberg anförda exempel visar, att promemoriorna kunde vara uppställda så, att de möjliggjorde ett ledigt muntligt föredrag. Vanligt synes ha varit att promemorian uppställdes i korta punkter med talrika förkortningar.

Efter hand blev promemoriorna av flera anledningar utförligare. Wedberg anmärker att föredragningen sedan Karl Johans-tiden tenderat till allt större vidlyftighet. Den växande arbetsbördan lär ha medfört att målen inte alltid kunde diskuteras genast efter föredragningen. Ledamöterna blev därför tvungna att gå igenom målen hemma, därvid fullständiga promemior var till hjälp bland annat såtillvida att akten kunde läsas av en och promemorian av en annan ledamot. En annan omständighet, som kunde ha medverkat till att promemoriorna gjordes mera omfattande, var att föredragandena i allt större utsträckning övergick till att låta utskryva promemorian med ledning av en av föredraganden upprättad stomme, innehållande hänvisningar till akten. Slutligen var det uppenbart, att införandet av bestämmelserna, att promemorian efter målets avgörande skulle förvaras i akten, medförde att föredraganden, för att undgå kritik att ha förbisett något av parterna åberopat förhållande, föranleddes att i promemorian ta upp även sådant material, som var i och för sig betydelselöst och därför inte bort tas med i promemorian.

Redan i ett år 1910 avgivet betänkande ifrågasattes av 1902 års *löneregleringskommitté* förenkling i promemorieskrivningen. Kommittén anförde att föreskrifter inte fanns om föredragning i högsta domstolen efter en på förhand upprättad promemoria. Enligt praxis utarbetades emellertid utan undantag i varje mål en skriftlig promemoria, som följdes vid föredragningen så noggrant förhållandena medgav. Denna promemoria gjordes så fullständig, att revisionssekreteraren i allmänhet under föredragningen inte i någon mån behövde begagna sig av handlingarna i målet. Utarbetandet av dylika fullständiga promemior var uppenbarligen ett synnerligen betungande arbete,

som borde kunna väsentligen förenklas, särskilt genom att i promemorian gjordes hänvisningar till sådana delar av akten, som måste mer eller mindre fullständigt refereras. Kommittén hade visserligen inte förbiset, att en förenkling av promemoriorna i antydd riktning kunde komma att i någon mån försvåra den s.k. kontrolläsning av målen, som med ledning av promemoriorna ägde rum inom högsta domstolen. Kommittén hade dock ansett saken vara av den betydelse, att den borde uppmärksammas i syfte att de förenklningar, som utan fara för rättssäkerheten kunde åstadkommas, skulle vidtas. — En ledamot av kommittén var av skiljaktig mening och ansåg den föreslagna förenklingen inte böra komma till stånd.

Förslaget avstyrktes av högsta domstolen och nedre justitierevisionen.

Högsta domstolen yttrade bland annat:

Den stora omfattning, högsta domstolens arbetsmaterial i Sverige tagit, beror uppenbarligen därpå, att rätten att fullfölja mål till högsta instansen hos oss är friare än i andra länder, och ifrågavarande förhållande kommer säkerligen att fortfara, till dess genom förändrad lagstiftning fullföljdrätten blir på ett tillfredsställande sätt begränsad.

Det synes otvivelaktigt, att nämnda förhållande med därav följande nödvändighet att i största möjliga grad uppdriva den kvantitativa arbetsprodukten i mycket tryckt sin prägel på de arbetsmetoder, som i högsta domstolen under tidernas lopp kommit till utveckling.

En första följd av det tryck, under vilket högsta domstolen sålunda arbetar, är, att mycket stora krav måste ställas på föredragningen i fråga om systematisering, fullständighet och koncentring.

Högsta domstolens ledamöter måste fordra att genom föredragningen erhålla en så klar och fullständig kunskap om handlingarnas innehåll, att i största möjliga utsträckning avgörandet kan grundas omedelbart på densamma. Det blir ändå alltid avsevärt många mål över, som fordrar särskilda studier av handlingarna från ledamöternas sida. Anspråket på en sådan föredragning, att vid dess slut själva sakförhållandet ligger klart för domstolens ledamöter, gör sig ännu mera gällande, därest man såsom ett önskemål fasthåller, att den högsta instansens arbete bör i största möjliga mån koncentreras på den rent juridiska sidan av saken och vinnande av enhet i rättstillämpningen. För att en strävan i denna riktning skall

i någon mån kunna förverkligas, erfordras tydligen, att den del av domstolsledamöternas arbetstid, som kan ägnas åt hemarbete, icke i allt för stor utsträckning upptages av arbete med att vinna insikt i själva de sakförhållanden, som i de särskilda målen föreligger till prövning.

Huru viktig för arbetets skyndsamma fortgång föredragningens koncentring är, torde ej behöva mer än påpekas.

Med de stora fordringar, som sålunda måste ställas på en föredragning i högsta domstolen, kräves naturligtvis ett betydande förarbete för målens beredande till föredragning. Detta arbete utgör ock till såväl omfång som innebörd den allra väsentligaste delen av revisionssekreterarnas verksamhet. För att vid föredragningen av ett rättegångsmål kunna på en gång systematiskt och kortfattat redogöra för den föreliggande utredningen nödgas föredraganden i stor utsträckning uppdelas densamma. Sålunda måste i regel föredragningen för att bli begriplig anordnas så, att vart yrkande bildar en avdelning för sig. Inom varje sådan avdelning måste vidare i regel parternas anföranden uppställas efter en systematisk plan samt redogörelsen för bevisningen så ordnas, att i fråga om varje sakförhållande, som behöver göras till föremål för bevisning, en logiskt sluten beviskedja uppstår eller, om en sådan ej kan avinnas handlingarna, förefintliga luckor genast faller i ögonen. Då nu handlingarna ingalunda återger målet på detta sätt systematiserat, följer av det redan anförda, att såväl parternas anföranden som vittnesmål måste — i den mån sådant kan ske utan ändring av deras innebörd — i och för föredragningen styckas sönder, varjämte anförandena mången gång lämpligen bör till formen förkortas eller samarbetas med andra. Detta förhållande får så mycket större betydelse i fråga om föredragningen i högsta domstolen, som ju i rättegångsmålen bevisningen spelar en helt annan roll än till exempel i de administrativa besvärsmålen.

Den nu antydda besakförelsen av denna föredragning och den oefftergivliga fordran på dess i varje del fullständiga överensstämmelse med handlingarna i målet förutsätter med nödvändighet, att till grund för föredragningen ligger en väl utarbetad promemoria. Att lita på sitt minne skulle föredraganden icke våga, allra helst som målen vanligen måste beredas en tid innan de kommer att föredragas. Men om det således är uppenbart, att promemoriorna i och för sig är nödvändiga med hänsyn till förenämnda anspråk på en systematisk och koncentrerad föredragning, så får det ej heller förbises, att dessa anspråk skulle i betänklig grad åsidosättas, i fall promemorian ej vore fullständig, utan föredraganden måste ur handlingarna uppsöka vissa delar av ämnet. Att

föredragningens jämna gång och därmed lätt-
heten för högsta domstolens ledamöter att upp-
fatta och i minnet bibehålla saken därigenom
skulle bli lidande, kan icke betvivlas. Det är
även klart, att en föredragande, som utarbe-
tat en fullständig promemoria, i regel behärs-
kar målet på ett helt annat sätt än han skulle
göra, därest han inläst det för föredragning di-
rekt från handlingarna, och att han följaktli-
gen även har lättare att för de åhörande dom-
stolsledamöterna klargöra sakens innebörd.

Den ifrågasatta förändringen skulle således
icke kunna genomföras utan efterskänkande i
väsentlig mån av anspråken på föredragning-
en. Därav skulle åter givetvis följa ett betyd-
ligt försenande av domstolens arbete till olä-
genhet framför allt för den rättssökande all-
mänheten.

Fordringen på promemoriornas fullständig-
het har emellertid även en annan grund, som
jämväl den sammanhänger med storleken av
den arbetsbörda, vilken påvilar högsta domsto-
len. Som redan förut antytts, kommer, även
om ett stort antal mål kan avgöras på blotta
föredragningen, åtskilliga mål att återstå, be-
träffande vilka detta icke är möjligt utan som
fordrar studier av handlingarna. Detta är sär-
skilt fallet med mål, i vilka sakförhållandet
är mera invecklat. För närvarande söker man
beträffande dylika mål, för att ej mer än nö-
digt fördröja avgörandet genom deras tagande
på cirkulation, i största möjliga utsträckning
medhinna läsningen till justeringsdagen, som i
regel infaller på måndagen och veckan efter den,
då målet föredragits. Då emellertid i akten
handlingarna i allmänhet ej föreligger i mer
än ett exemplar, är det klart, att det ofta skul-
le möta svårighet för ledamöterna att medhin-
na läsningen inom nu angivna tid. Dessa svå-
righeter skulle i betydande mån ökas, därest
ej promemoriorna vore så fullständiga, att de
inehölle allt vad man måste veta för avgör-
andet. Såsom promemoriorna nu är avfattade,
öppnas möjlighet för domstolens ledamöter att
så ordna läsningen, att några taga del av ak-
ten och andra av promemorian, vars mera kon-
centrerade form tillika gör läsningen mindre
tidsödande. Beträffande de mål, som föredra-
gits under slutet av veckan, har systerberörda om-
ständighet särskild betydelse, helst en del av
ledamöterna även under nuvarande förhållan-
den måste åtnöja sig med att i dessa mål få
nödigt arbetsmaterial tillgängligt först under
söndagen.

Klart är, att en förändring i den av kommit-
tén avgivna riktningen skulle komma att med-
föra, att promemoriorna ej vidare kunde tjäna
det viktiga syftemål, varför nu senast redo-
gjorts. En följd härav skulle otvivelaktigt bli,
att ett vida större antal mål, än nu är för-
hållandet, behövde tagas på cirkulation, och

att således avgörandet av dessa mål komme
att väsentligt fördröjas samt domstolsarbetets
jämna gång bli lidande.

I det föregående har redogjorts för de hu-
vudsakliga syften, till vilkas vinnande kravet
på promemoriornas fullständighet måste vid-
hållas, men oavsett dessa synpunkter torde för
frågans riktiga bedömande även andra sådana
vara att beakta.

Sålunda får man ej underskatta kontrollsyn-
punktens betydelse — — —. Då högsta dom-
stolen måste avgöra en avsevärd del av de mål,
som förekommer till prövning, utslutande i
förlitande på föredragningens riktighet, är det
nämligen, särskilt med hänsyn därtill att of-
fentlig förhandling inför högsta domstolen icke
äger rum, angeläget att i promemorian äga
tillgång till kontroll över det sätt varpå målet
föredragits.

Med avseende å den i stadgan angående
måls handläggning i vissa fall av högsta dom-
stolens avdelningar samfällt meddelade be-
stämmelsen, att en avdelning av högsta dom-
stolen skall tillse, huruvida den å avdelningen
rådande mening avviker från rättsgrundsats
eller lagtolkning, som förut varit av högsta
domstolen antagen, kan de fullständiga prome-
moriorna svårligen av högsta domstolen und-
varas. För bedömande av nämnda spörsmål er-
fordras nämligen i de flesta fall kännedom
om innehållet av handlingarna i det tidigare
avgjorda målet. Därest nu vederbörande part
efter ett måls avgörande, såsom ofta sker, ut-
tagit samtliga av honom ingivna protokoll och
utslag däri, skulle högsta domstolen, om full-
ständig föredragningspromemoria ej funnes till-
gänglig i akten, sakna för frågans avgörande
nödigt material.

Frånsett nu angivna fall förekommer det
ofta, att högsta domstolen för ett måls avgör-
ande behöver äga kännedom om vad som fö-
rekommit i ett annat av högsta domstolen ti-
digare avgjort mål. Betydelsen av promemori-
ornas fullständighet även i dessa fall framgår
av det nyss anförda.

Det är också av vikt för alla rikets domsto-
lar, för advokatståndet och för allmänheten,
att redogörelser för de av högsta domstolen
avgjorda mål, som kan vara vägledande för
framtiden, i tryck offentliggöres. I saknad av
fullständiga promemior skulle dylikt offent-
liggörande betydligt försvåras, framför allt i
det stora antal mål, där parterna återtagit sina
handlingar.

I jämförelse med de olägenheter av många-
handla slag, som således skulle uppstå, därest
fordran på fullständiga promemior eftergä-
ves, bleve den lättnad i revisionssekreterarens
arbete, den ifrågasatta förändringen skulle med-
föra, skäligen oväsentlig, helst det redan nu
icke möter hinder för dem att, i den mån för-

hållandena medger att längre sammanhängande stycken ur handlingarna återgives i följd, till dylika styckens avskrivande anlita skrivbiträde.

Det må ock i detta sammanhang påpekas, att inom nedre revisionen ingen röst höjts för förändring beträffande promemoriornas beskaffenhet. Härav synes, att föredragandena själva till fullo inse oumbärligheten av fullständiga promemior och säkerligen icke, även om frihet att välja en annan form stode dem öppen, skulle vilja frångå den nuvarande. I sådant hänseende torde vara tillräckligt att erinra om den känsla av otrygghet och det ökade arbete för repetition av redan beredda mål, som skulle bli en följd, därest föredraganden ej hade sin fullständiga promemoria att tillgå.

Då gentemot vad ovan anförts om behovet av fullständiga föredragningspromemior skulle kunna anmärkas, att i hovrätterna i regel användes promemior av en mera schematisk form, torde slutligen här böra framhållas, att sådant är möjligt allenast under förutsättningar, som ej äro tillfinnandes vid högsta domstolens arbete. I hovrätterna föredrages så gott som alla civila mål av ledamöterna själva i tur och ordning. Detta möjliggör för den föredragande att med det ringa antal mål, han samtidigt behöver ha beredda, i väsentlig mån anlita sitt minne till stöd vid föredragningen. Vidare läses i alla mål handlingarna i hemmet, i regel av samtliga och i varje fall av ett flertal bland de ledamöter, som deltaga i avgörandet, ett förhållande, som givetvis i sin mån bidrager till, att den tid, som ägnas åt arbete å tjänsterummet, måst begränsas till förmån för hemarbetet. Det torde också ha visat sig, att föredragningen av ett och samma mål i hovrätten i regel kräver längre tid än i högsta domstolen, vilket förhållande säkerligen står i nära samband med promemoriornas olika beskaffenhet.

Av de skäl, här ovan anförts, måste genomförandet av den av kommittén i förevarande hänseende ifrågasatta förändringen på det allvarligaste avstyrkas såsom ödesdigert inverkan på högsta domstolens hela arbete.

Frågan om förenklad promemorieskrivning berördes sedermera i 1911 års *statsverksproposition* i samband med förslag om lönerreglering för nedre justitierevisionen. Departementschefen hänvisade därvid till högsta domstolens yttrande samt sade sig instämma däri, att förändringen skulle verka menligt på föredragningens kvalitet, vilken det med högsta domstolens arbetsmetod var av synnerlig vikt att upprätthålla. Även andra olägenheter kunde följa. Departementschefen fann alltså förenkling i fråga

om promemorieskrivningen inte vara möjlig under rådande förhållanden. Däremot var det naturligtvis önskvärt, att en viss grad av koncentration iakttogs när promemiorerna utarbetades. Föredragningen kunde därigenom förkortas och blev även mera njutbar. — Departementschefen uttalade sig mot att utskrift av promemoriorna regelmässigt skedde med ledning av en stomme med hänvisningar till akten. Det helt och hållet egna arbetet utgjorde den bästa garantin för att revisionssekreterarens promemoria skulle motsvara de stora anspråk, som med hänsyn till sättet för målens behandling i högsta domstolen måste ställas på promemorian. Vid uppgörandet av stommar kunde lätt inträffa att önskvärd koncentration inte iakttogs.

Tillkomsten år 1911 av uttrycklig instruktionsbestämmelse angående föredragningspromemoriornas beskaffenhet torde få ses mot bakgrunden av vad sålunda förekommit. I *yttrande över förslaget till instruktion* anförde *nedre justitierevisionen* att bestämmelserna om promemoriorna i allt väsentligt överensstämde med vad som sedan lång tid varit praxis. Att, såsom föreslagits, promemorian skulle undertecknas av föredraganden hade dock dittills inte varit brukligt. Revisionen ansåg, att bestämmelsen därom borde utgå. I sådant avseende anfördes i yttrandet bl. a. att man inte kunde på promemorians yttre form ställa samma anspråk som på det förslag till rubrik, vilket föredraganden skulle underteckna och lämna till vederbörande ordförande. Promemorian måste sålunda ofta skrivas på så kort tid, att föredraganden såg sig nödsakad återge en del ord i förkortad form, varjämte understrykningar, kortfattade randanteckningar samt hänvisningar till handlingarna i målet nästan alltid förekom, dels till underlättande av målets repeterande och dels till ledning vid föredragningen.

I *propositionen om nya rättegångsbalken* uttalade departementschefen, i samband med överväganden beträffande den arbetsbörda som bör påläggas revisionssekreterarna:

En ökning av antalet föredragningsdagar bör kunna ske med hänsyn till de förändringar i arbetsuppgifterna, som förslaget (till ny rättegångsbalk) medför. Den väsentliga delen av revisionssekreterarnas arbete kommer att avse målens föredragning för prövning av fullföljdsfrågan. Förberedande till sådan föredragning torde i många fall kräva väsentligt mindre tid än som åtgår för att bereda målet till slutlig handläggning i högsta domstolen. I detta samband får också beaktas, att upprättande såsom nu av fullständiga promemior icke torde behöva ifrågakomma såsom grundval för föredragningen.

I 1947 års *betänkande med förslag till arbetsordning för nedre justitierevisionen* förordades bl. a. att i arbetsordningen skulle tas upp ett stadgande av innehåll, att föredragningen skall ske med ledning av minnesanteckningar av den utförlighet målets eller ärendets beskaffenhet kräver. I detta hänseende anförde utredningen:

För närvarande kräves vid promemoriornas sammanställande att processmaterialet, sådant det föreligger i protokoll och andra handlingar, omgrupperas och systematiskt bearbetas och i övrigt så behandlas, att föredragningen blir koncentrerad men samtidigt fullständigt överensstämmande med handlingarna i målet. En mer eller mindre vittgående omarbetning av materialet är alltså för närvarande nödvändig; enligt den äldre rättegångsordningen handlägges målen vanligen vid flera tillfällen, yrkanden, invändningar och bevisning framkomna i skilda sammanhang och parternas skrifter tages i allmänhet till protokollet. Det kan med fog antagas att förhållandena kommer att i dessa hänseenden väsentligen förändras. Förberedelsen möjliggör en ändamålsenlig anordning av huvudförhandlingen. Protokollet vid underrättens huvudförhandling kommer att i lämplig ordning redovisa yrkanden och invändningar jämte grunden därför samt bevisningen. Pläderingen kommer ej att protokollföras. Skrifter från parterna är i allmänhet ej medgivna. Vittnesmålen torde i regel vara återgivna i koncentrerad form. Vid en redogörelse för målet lärer därför protokollet kunna tjäna som grund utan nämnvärd förändring. Kravet på processmaterialets uppdelning och systematisering i en fullständig promemoria torde alltså icke framstå lika starkt efter den nya processordningens genomförande som för närvarande. Det bör dock framhållas att detta i hög grad blir beroende av det sätt, varpå underdomstolarna komma att tillämpa nya rättegångsbalkens bestämmelser.

Även i andra avseenden blir läget ett annat

än under den äldre rättegångsordningen. När offentlig förhandling var utesluten och avgörandet förutsattes skola ske på grundval av en fullständig föredragning, kunde måhända för kontroll av det sätt, på vilket processmaterialet framlagts, synas vara av intresse att äga tillgång till en fullständig föredragningspromemoria. För de fall, då framdeles huvudförhandling skall hållas i högsta domstolen, är från denna synpunkt likgiltigt i vad mån en fullständig revisionssekreterarpromemoria utarbetats eller ej. Vad angår föredragning för tillståndsprövning är att märka, att denna prövning avser frågan, huruvida skäl föreligger, att det överklagade avgörandet må komma under prövning på dömande avdelning i högsta domstolen. Beslutet i denna del har alltså icke samma karaktär av saklig prövning som det slutliga avgörandet i händelse av prövningstillstånd beviljats. För att taga ståndpunkt till frågan, om prövningstillstånd skall meddelas, är ej heller alltid erforderligt, att målet föredrages i hela dess vidd. En fullständig promemoria skulle sålunda i dessa fall icke vara ägnad att lämna tillförlitlig upplysning om det sätt på vilket målet föredragits.

Vad i övrigt av högsta domstolen åberopats till stöd för att bibehålla de fullständiga promemoriorna torde däremot i viss mån äga giltighet även efter införandet av en ny processordning. De sakkunniga vill särskilt betona fördelen av fullständiga promemior, då det gäller att taga kännedom om vad som förekommit i tidigare av högsta domstolen avgjort mål samt vid offentliggörande i tryck av redogörelser för prejudikatmål.

Rörande frågan i vad mån promemoriorna under dessa omständigheter må kunna förenklas, kan till en början fastslås, att beträffande det övervägande flertalet mål, revisionsmålen, starka skäl talar för att kravet på promemoria i dess nuvarande form eftergives. Föredragningen av dessa mål bör kunna ske med ledning av minnesanteckningar, som självfallet kan vara mer eller mindre vidlyftiga alltefter målets beskaffenhet. Ledamöterna bör tillika erhålla avskrifter av relevanta handlingar i erforderlig omfattning. Medgivnas måste att i vissa av dessa mål utredningen kan vara av den beskaffenhet och vidlyftighet, att minnesanteckningarna bör erhålla samma fullständighet som de nuvarande promemoriorna. Så kan vara fallet i vattenmål, invecklade fastighetstvister m. m. I dessa mål kan ock en föredragning inför fullsuttens avdelning före huvudförhandlingen vara behövlig, varvid en sådan fullständighet kan vara till gagn. Vad nu sagts om utförligare minnesanteckningar i vissa revisionsmål äger tillämpning jämväl i de fall, då — såsom i besvärsmål samt ärenden om nåd eller resning — högsta domstolen på dömande av-

delning träffar sitt avgörande allenast på handlingarna utan att muntlig huvudförhandling äger rum. I dessa fall medför den nya rättegångsordningen icke någon principiell förändring i vad för närvarande tillämpas. Särskilt för att påskynda kontrollläsningen är angeläget att alltiämt äga tillgång till mera fullständiga anteckningar.

Även där fullständigare minnesanteckningar sålunda erfordras, bör de dock ej i något fall fogas till akten såsom en offentlig handling. Farhågan att relevant processmaterial skulle undandragas högsta domstolens prövning är — med hänsyn till de nya reglerna om protokoll och aktbildning, föredragandenas kvalifikationer samt den kontroll som utövas från högsta domstolens sida — ogrundad, varför krav på offentlighet ej längre än motiverat.

Högsta domstolens ledamöter ställde sig i avgivet yttrande över betänkandet avvisande till tanken på annan utformning av promemoriorna och anförde:

Ehuru förenklings bör eftersträvas, ej minst i besparingssyfte, måste undersökas, huruvida icke vad som i sådant hänseende kan vinnas måste köpas på bekostnad av värden, vilka visat sig vara förenade med den nuvarande ordningen.

Vid bedömande av denna fråga är till en början att märka, att den del av domstolsarbetet, som består i föredragning i högsta domstolen, icke kan sägas vara berörd av de principer, som varit ledande för rättegångsreformen. Med hänsyn till dessa huvudprinciper, som väsentligen angår den offentliga handläggningen, kan det icke anses erforderligt att vidtaga ändring i fråga om föreskrifterna rörande föredragningen i högsta domstolen. Från denna allmänna utgångspunkt måste lämpligheten av förslagets genomförande underkastas närmare prövning. I högsta domstolens yttrande med anledning av lönekommitténs år 1910 avlämnade betänkande redovisas utförligt de skäl, som anförts till stöd för föredragningspromemior av nu gängse typ. Styrkan i dessa skäl, vilka icke här skall upprepas eller ytterligare utvecklas, till fulllo bevisats under den gångna tiden. De sakkunniga har själva framhållit värdet av tillgång till skriftlig promemoria i särskilt angivna fall, och de torde väl icke ha förbisett vad den nuvarande arbetsordningen även eljest har att betyda i förevarande avseende. Emellertid har de antagit, att tillämpningen av nya rättegångsbalken i avsevärd mån rubbar förutsättningarna för nu gällande bestämmelser i ämnet. Detta antagande måste anses vara ogrundat. Vi är förvisade om att de tidigare anförda skälen alltiämt äger full giltighet. Förhållandena kan icke beräknas bli

så ändrade, att enahanda synpunkter icke skulle kunna anläggas för framtiden. Särskilt vill vi understryka den utomordentliga betydelse, som promemorian äger med hänsyn till högsta domstolens arbetsformer. Oaktat rättegångsmaterialet i viss mån kommer att framträda i annan form än för närvarande, kvarstår kravet på dess uppdelning och systematisering i en föredragningspromemoria. Därest de enskilda domstolsledamöterna regelmässigt skulle vara hänvisade till genomgång av akterna i de olika målen, låt vara med ledning av föredragandens minnesanteckningar, bleve ledamöternas arbete utan tvivel alltför betungande, och läsningen av akterna komme under alla omständigheter att inkräkta på den tid, som borde ägnas åt viktigare domaruppgifter. Vad nu sagts gäller icke minst om föredragning för tillståndsprövning. Att tillämpningen av nya rättegångsbalkens fullföljdsregler ofta måste medföra en stark begränsning av promemorians innehåll och att promemorieskrivningen således skulle förete viss avvikelse från den nu förekommande kan icke utgöra tillräckliga skäl för övergång till ett annat system.

På grund av det anförda får vi avstyrka förslaget i denna del och hemställa, att den nuvarande ordningen bibehålles med de jämkningar, som betingas av den nya rättegångsbalkens regler om fullföljd till högsta domstolen. Med iakttagande av kravet på systematisk och koncentrerad framställning av processmaterialet bör föredraganden i den skriftliga promemorian upptaga vad som är av beskaffenhet att kunna inverka på prövningen av det mål, varom är fråga. Att märka är, att — såsom nyss påpekats — promemoriorna med hänsyn till de begränsningar, som skola gälla i fråga om högsta domstolens möjligheter att pröva bevisningen, i många mål kan göras betydligt kortare än för närvarande. Till ledning för läsning i akten bör lämpligen — såsom jämväl nu plägar ske — i marginalen till promemorian göras hänvisning till de sidor i akten, som motsvara referatet i promemorian.

Det har under förarbetena till nya rättegångsbalken förutsatts, att var och en av domstolens ledamöter vid huvudförhandling i fullföljt mål skall äga tillgång till avskrift av sådana handlingar — kontrakt och dylikt — som är av betydelse för målets prövning. Att promemoria föreligger i målet utesluter självfallet icke behov av sådana utskrifter, vilka kommer att te sig såsom bilagor till promemorian. Liksom för närvarande är fallet, bör promemorian, som undertecknas av föredraganden, efter målets avgörande förvaras bland handlingarna i målet och utgöra offentlig handling.

Av bifall till denna vår hemställan lär icke föränlidas någon egentlig ökning av den arbets-

börda, som skulle åvila föredraganden, om de sakkunnigas förslag genomfördes. Därvid kommer jämväl i betraktande, att enligt den nya rättegångsordningen protokoll och andra handlingar från underrätter och hovrätter åtminstone så småningom får antagas erhålla sådan uppställning, som gör det lättare att i promemoriorna ordna materialet systematiskt. Därest någon ökning i revisionssekreterarnas antal skulle behöva tagas i beräkning, måste motsvarande kostnadsökning komma att spela en helt underordnad roll i jämförelse med de betydande fördelar, som därmed skulle vinnas. Vad sist sagts gäller även om de något ökade skrivkostnader, som otvivelaktigt är förbundna med promemoriornas bibehållande.

Även *justitierevisionen* avvisade förslaget till förenklad promemorieskrivning och avstyrkte förslaget att promemoriorna skulle undandras offentligheten. I det senare hänseendet framfördes från principiell synpunkt vikten av att möjlighet till kontroll fanns att intet av vikt i målet utesluts vid föredragningen. I det förra hänseendet framhölls att det ur praktisk synpunkt var betänkligt att slopa de fullständiga promemoriorna. De mycket stora krav, som måste ställas på föredragningen i fråga om systematisering, fullständighet och koncentration, skulle i betänklig grad sättas åsido, om promemorian inte var fullständig utan föredraganden måste ur handlingarna uppsöka vissa delar av ämnet.

Arbetsordningen för nedre justitierevisionen erhöll den utformning som tidigare återgivits.

I förut omnämda i augusti 1954 inom högsta domstolen upprättade *promemoria angående åtgärder för avarbetande av arbetsbalansen inom högsta domstolen* togs frågan om föredragningspromemoriornas beskaffenhet upp till behandling. Efter redogörelse för de i 1947 års förslag upptagna reglerna, för kritiken mot desamma och för den gällande arbetsordningens hithörande bestämmelser, anfördes i promemorian vidare:

Här torde icke behöva närmare redogöras för skälen för och emot de båda systemen. Sammanfattningsvis torde kunna sägas att fördelarna med fullständiga promemior är att föredragningen därigenom blir lättare att genomföra, att framställningen blir säkrare och att

ledamöternas möjligheter att efter föredragningen taga del av materialet underlättas. Skälen för promemior som i huvudsak endast hänvisar till akten ("skelettpromemior") är att arbetet med promemoriornas utarbetande i viss mån underlättas och utskrivningsarbetet minskas.

Erfarenheterna under den tid som förflutit sedan arbetsordningen trädde i kraft den 1 juli 1948 torde icke motivera en allmän övergång från systemet med fullständiga promemior till ett system, där promemorian i huvudsak endast innefattar ett register med hänvisningar till handlingarna i målet. Det bör emellertid övervägas, om icke möjlighet bör öppnas att i viss omfattning begagna det senare systemet.

Ej sällan är vittnesutsagor eller utsagor av part, målsägande eller sakkunnig upptagna genom stenografi eller på fonetisk väg och där efter ordagrant återgivna i vanlig skrift. I regel torde sådant material, som ofta till stor del består av kortfattade frågor och svar, före intagandet i promemorian ha omarbetats i syfte att det skall kunna lättare tillgodogöras vid föredragningen. Omarbetningen medför att föredragningen är lättare att följa och tar mindre tid i anspråk. Man kan emellertid ej bortse från att en sådan omarbetning alltid är förenad med viss risk för förvanskning. Det är därför tvivelaktigt om man bör tillämpa ett dylikt tillvägagångssätt. Härtill kommer att omarbetningen är tidskrävande. Såsom regel synes därför vara att förorda att man avstår från att bearbeta utsagorna. Härigenom ernås en viss arbetsbesparing för revisionssekreterarna. Vidare synes man, när utsagorna ej omarbetats, kunna underlåta att intaga dem i promemorian. Utsagorna är ofta av betydande omfattning och även om den besparing som därigenom vinnes huvudsakligen gäller utskriftsarbetet, synes den motivera att man nöjer sig med hänvisning till akten. Möjlighet torde alltså böra öppnas att, där så befinner arbetsbesparande, föredraga utsagan direkt från handlingarna.

I vissa mål förekomma ibland längre skriftliga sakkunnigutlåtanden. Dessa måste i regel vid föredragningen återgivas i sin helhet. Även beträffande sådant material kan det vara tillfyllest att i promemorian endast intaga en hänvisning till utlåtandet och föredraga detta direkt ur akten.

Också beträffande visst annat material kan det tänkas att en föredragning direkt från handlingarna kan ske utan olägenhet. Så kan t. ex. vara fallet med större sammanhängande avsnitt i förundersökningsprotokoll eller liknande. I fråga om sådant material torde man kunna underlåta att återgiva det i promemorian och i stället göra en hänvisning till handlingen i fråga. Man bör dock hålla på att särskilda skäl skall påkalla förenklingen, såsom att materialet

är särskilt vidlyftigt eller av mera perifer beskaffenhet.

För att öppna möjlighet att i promemorian, i stället för att däri intaga en fullständig redogörelse, hänvisa till handlingarna fordras jämligt 21 § tredje stycket arbetsordningen för revisionen ett särskilt beslut av högsta domstolen. Detta torde kunna erhålla det innehållet, att hänvisning till akten må ske beträffande utsaga som upptagits genom stenografi eller på fonetisk väg och vidlyftigare skriftligt utlåtande av sakkunnig så ock beträffande annat material, om särskilda skäl är därtill.

Den förordade möjligheten att i promemorian hänvisa till handlingarna i målet är såsom redan antytts avsedd att tillämpas med försiktighet. Det torde vara av värde att högsta domstolen får pröva systemet med hänvisningar i viss omfattning. Med ledning av de erfarenheter som vinnes torde sedermera få övervägas, om man bör gå vidare på den inslagna vägen eller tvärtom begränsa användningen av hänvisningar.

Såsom förut nämnts skall i promemorian icke redovisas allt material i målet utan självfallet endast sådant som är av avgörande betydelse för den prövning varom är fråga. Att avgöra vad som är av betydelse för prövningen är emellertid ofta vanskligt. Svårigheterna i detta hänseende torde närmast ha ökat genom nya rättegångsbalkens fullföljdsregler. Särskilt begränsningen i högsta domstolens möjlighet att göra ändring i hovrättens bevisvärdering torde härvid vara av betydelse. Att i detta hänseende uppdraga några allmängiltiga riktlinjer torde knappast låta sig göra, utan frågan om promemorians begränsning måste lösas från fall till fall.

Ibland kan till prövning föreligga två eller flera frågor, av vilka en är sekundär i förhållande till en annan så att man ej behöver taga ställning till sekundärfrågan med mindre primärfrågan bedömes på visst sätt. Sålunda måste t. ex. frågan om rättegångshinder eller preskription prövas innan målet i övrigt kan komma under bedömande. Och innan skäligheten av yrkat skadestånd prövas bör avgöras om skadeståndsskyldighet överhuvud skall anses föreligga. I dylika fall synes det ibland kunna vara praktiskt att promemorian till en början begränsas till primärfrågan och att övrigt material upptages däri endast om vid föredragning av primärfrågan sådan komplettering finnes erforderlig. En allmän förutsättning för ett sådant förfaringssätt måste emellertid vara att det enligt revisionssekreterarens uppfattning framstår som osannolikt att sekundärfrågan kommer under bedömande, något som vid föredragning av frågan om prövningstillstånd knappast torde vara fallet annat än när hovrätten avgjort primärfrågan så, att ställning

icke behövt tagas till sekundärfrågan. Vidare torde böra förutsättas, att det material som rör sekundärfrågan är av mera betydande omfattning eller att dess upptagande i promemorian eljest kräver mera avsevärt arbete. Föreligger dessa förutsättningar synes hinder icke böra möta mot att revisionssekreteraren efter samråd med ordföranden förfar på angivet sätt. Något särskilt beslut härom av högsta domstolen synes ej behövt.

Jämväl 1955 års domarutredning har behandlat promemorieskrivningen. Efter att ha bl. a. redogjort för de förslag som framlagts i 1947 års betänkande anförde utredningen:

De förväntningar i fråga om promemorieskrivningen, varåt de tidigare nämnda sakkunniga gav uttryck, har enligt vad utredningen inhämtat på intet sätt infriats. Erfarenheten ger vid handen, att dispositionen i underrätternas protokoll oftast inte kan följas. Anledningen härtill varierar, men en mycket vanlig orsak är att frågeställningen i målet är en annan i högsta domstolen än när målet förekom vid underrätten. Vidare återges vittnesmålen numera i allmänhet inte i koncentrerad form. I stället användes i stor omfattning fonetisk eller stenografisk — ofta utomordentligt vidlyftig — direktupptagning. Dispositionen av vittnesförhören är dessutom i regel ej sådan, att den kan användas vid föredragningen. Av dessa och närliggande skäl blir revisionssekreterarnas arbete med upprättande av föredragningspromemorior numera ofta svårare än under den tid, då underrättsprocessen var muntligt protokollarisk och hovrättsprocessen väsentligen skriftlig samt materialet, som i sin helhet fanns samlat i akten, koncentrerats och merendels genomgått viss juridisk bearbetning i underrätternas protokoll. Någon förenkling av föredragningspromemoriornas utformning har ej heller i stort sett kunnat genomföras. Arbetet med promemoriornas avfattning samt verkställande av dithörande rättsutredningar m. m. tillgår på ungefär samma sätt nu som förr. Såsom fullföljdsreglerna utformats har revisionssekreterarna nämligen knappast nu större möjligheter än tidigare att inskränka promemoriornas omfattning och förberedelsearbetet i övrigt, när de i betraktande av bevisningsregler eller av andra skäl bedömer en förd talan som utsiktslös.

En teknisk förenkling har emellertid såtillvida företagits som, när målens beskaffenhet det tillåter, promemoriorna i vad avser utsagor, som upptagits genom stenografi eller på fonetisk väg, och vidlyftigare skriftliga utlåtanden av sakkunnig samt, om särskilda skäl därtill föreligger, även i fråga om annat material ut-

utformas som s. k. stompromemorior med hänvisningar för föredragningen till akten i stället för som fullständiga promemorior avsedda att läsas i stället för akten. Den praktiska betydelsen av denna möjlighet till förenkling är emellertid för revisionssekreterarnas del inte stor. Den vinst metoden medför består väsentligen i minskat arbete för skriversonalen. Det bör också framhållas, att därest justitieråden före avgörandet av ett föredragande mål önskar kontrollera intrycken från föredragningen, så kan det med denna form av promemorieskrivning inte, såsom eljest vanligen är fallet, ske genom kontrolläsning av promemorian utan måste ske genom läsning direkt ur akten, ett förfaringssätt som, ofta tillämpat, skulle i hög grad tynga högsta domstolens arbete. Bland annat av nu anförda skäl kan denna form av förenkling vid promemoriornas avfattning inte vinna tillämpning i mål av mera invecklad beskaffenhet. Ett annat sätt att förenkla promemorieskrivningen är att preliminärt i föredragningspromemorian upptaga endast viss fråga, vilkens avgörande i viss riktning kan göra föredragningen av andra delar av målet onödig. Det är emellertid mycket sällsynt att, efter beaktande jämväl av nackdelarna av ett dylikt förfaringssätt, metoden kan vinna tillämpning.

Rättegångsreformens genomförande har sålunda enligt utredningens uppfattning inte medfört någon förenkling av revisionssekreterarnas arbetsuppgifter i vad avser upprättande av föredragningspromemorior. Snarare torde upprättandet av dessa, offentlig insyn underkastade handlingar numera ofta vara mera krävande än på den äldre rättegångsordningens tid. Att en förenkling av promemorieskrivningen inte kunnat genomföras i någon mera betydande omfattning torde främst bero på att det inte föreligger någon skyldighet och, med hänsyn till högsta domstolens arbetsbörda, ej heller någon praktisk möjlighet för justitieråden att regelmässigt kontrollera underrätts- och hovrättsakterna i de mål, som föredragits, samt att till följd härav promemoriorna är behövliga dels för högsta domstolens arbete med målen och dels för att utåt redovisa det processmaterial som revisionssekreterarna framlagt för högsta domstolens ledamöter.

I 1962 års betänkande angående nedre justitierevisionens arbetsorganisation anförde utredningsmannen:

Vad beträffar föredragningspromemoriornas anordnande har, såsom av det förut anförda framgår, redan nu införts vissa bestämmelser innefattande avsteg från principen om den fullständiga promemorian dvs. från principen att i promemorian skall ordagrant vara upptecknat allt som skall muntligen föredragas, så att

föredraganden icke, beträffande vad i målet förekommit, skall för föredragningen behöva ha tillgång till annat än promemorian. För närvarande ges sålunda möjlighet att i promemorian upptaga hänvisning till visst aktmaterial utanför densamma, således utan återgivande i promemorian av detta aktmaterial.

Att härigenom möjlighet till någon lättnad vunnits, kan väl icke bestridas. Även med denna möjlighet tagen i anspråk är promemoriarnas färdigställande dock rätt tidskrävande. Man bör härvid icke heller bortse från att en promemoria för sitt färdigställande kräver insatser även från andra befattningshavares sida än föredragandens. Utöver hans författarskap kommer sålunda flerahanda arbetsmoment med maskinskrivning, kollationering, mångfaldigande etc.

Vid en översyn av justitierevisionens arbetsorganisation bör uppenbarligen även här möjligheter till förenklingar eftersökas och prövas. Härvid kommer själva principen, att till grund för föredragningen skall ligga en föredragningspromemoria, i blickfånget. Man bör här, synes det, fasthålla vid att föredragningspromemorian är ett hjälpmedel för föredraganden och intet annat. Det kan alltså icke sägas ha något egenvärde. Det spörjes då, varför en obligatorisk promemorieskrivning med nödvändighet skall medföra att promemorian får egenskapen av offentlig handling och, omvänt, varför principen om allmänna handlingars offentlighet skall medföra att promemorian skall vara obligatorisk. Det bör uppmärksammas, att promemorian erhåller sin karaktär av offentlig handling icke från det den färdigställts utan först från det den, efter målets avgörande, bifogats handlingarna i målet.

Det har någon gång anförts, att parterna ha ett oavvisligt krav på att genom ett studium av promemorian kunna kontrollera att till de i avgörandet deltagande justitierådens prövning framlagts allt material som borde ha framlagts och att intet som i sammanhanget varit av betydelse — av en eller annan orsak — hemlighållits eller eljest ej kommit till deras kännedom. Mot en sådan argumentering torde kunna invändas följande. Frånsett att den berörda kontrollen borde kunna sättas in före föredragningen för att ha någon egentlig effekt, särskilt som det här gäller ett avgörande i sista instans, verkar argumenteringen ej heller eljest särskilt övertygande, eftersom den, i varje fall teoretiska, möjligheten alltid finnes att något avsnitt i promemorian av vikt för målets avgörande blivit överhoppat vid den muntliga föredragningen. Enligt utredningsmannens mening betingas icke heller en sådan efterföljande kontroll från parternas sida av något reellt behov. Utredningsmannen vill härutinnan påpeka följande. När, såsom i det föregående föreslagits,

referent eller annan ledamot lämnat medgivande till att föredragningspromemorian i större eller mindre utsträckning förkortas, innebär detta medgivande tillika en effektiv garanti för att vad som med vederbörligt tillstånd icke kommer att föredragas saknar betydelse för högsta domstolens prövning. Lägges här till, att vid denna prövning de inlagor, som ingivits i sista instans, blir föremål för åtminstone en i prövningen deltagande ledamots kontrolläsning, lär tvekan icke behöva hysas inför tanken att uppgä föredragningspromemoriornas offentlighet.

Vad särskilt angår den föredragning, som äger rum för tillståndsprövning, lär det icke kunna förnekas, att högsta domstolens beslut i frågan om prövningstillstånd icke är ett dömmande i saken utan en förprövning. Eljest synes svårförklarligt, att i inmot 90 % av till högsta domstolen fullföljda mål rättegången bringas till slut genom ett avgörande fattat av tre justitieråd medan i återstående 10 % av målen kräves medverkan av fem eller flera justitieråd. Att förläna ett avslag å ansökan om prövningstillstånd karaktären av ett godkännande av domslutet men icke av domskälen synes vara ett resonemang som, med hänsyn till det intresse och den betydelse domskälen dock måste ha för parterna, ter sig alltför vanskligt.

Utgående från vad sålunda anförts finner utredningsmannen, som därutinnan icke finner anledning frågå den ståndpunkt som intogs i betänkandet den 28 februari 1947, några betänkligheter icke möta mot att, åtminstone såvitt angår föredragning av ärenden rörande prövningstillstånd, uppgiva offentlighetsprincipen beträffande därvid brukade föredragningspromemior. Användningen av föredragningspromemorierna bör i övrigt kunna förlänas den form, som målets storlek och beskaffenhet och övriga omständigheter gör naturlig. Härav torde otvivelaktigt följa en betydande lättnad i arbetet. Att siffermässigt framräkna denna lättnad låter sig icke göras förrän efter gjorda försök. Självfallet skall högsta domstolen kunna föreskriva att i mål, som på grund av antingen sin storlek eller sin svårighet gör det naturligt, promemorian skall vara fullständig. Det torde för övrigt komma att för föredraganden te sig självfallet, att i sådana mål utarbeta en fullständig promemoria. Högsta domstolen bör även äga, där omständigheterna därtill föranleder, förordna att promemorian efter föredragningen skall förvaras bland handlingarna i målet.

I remissyttrandena över betänkandet var meningarna delade. Utredningsmannens uttalanden beträffande behovet av föredragningspromemior och dessas innehåll bi-

trädde i princip eller lämnades utan erinran av riksåklagaren, *Svea hovrätt, hovrätten för Västra Sverige, de båda norrländska hovrätterna, domstolskommittén, föreningen Sveriges häradshövdingar och Sveriges juristförbund. Hovrätten över Skåne och Blekinge* tillstyrkte förslagen under förutsättning att nedre justitierevisionen inordnades i högsta domstolen såsom dess kansli.

Förslagen avstyrktes däremot av *högsta domstolens ledamöter* (justitierådet Conradi skiljaktig), *nedre justitierevisionen* och *styrelsen för Sveriges advokatsamfund*.

Högsta domstolens ledamöter anförde:

Som ett skäl för sitt förslag rörande promemorieskrivningen anför utredningsmannen — under åberopande av ett uttalande i 1947 års betänkande — att högsta domstolens beslut att vägra prövningstillstånd icke innefattar ett dömmande i saken utan endast avser frågan, om målet skall prövas på dömmande avdelning. Utredningsmannen förbigår att i det stora flertalet mål som förutsättning för att prövningstillstånd må vägras gällar, att anledning icke förekommer till ändring i det slut vartill hovrätten kommit (jfr. 54 kap. 10 § 2 RB). Under förarbetena till rättegångsbalken betonades, att följaktligen jämväl tillståndsprövningen innefattar en materiell prövning, något som för övrigt kommit till uttryck även i lagtexten (se 54 kap. 9 § första stycket; jfr. NJA II 1943 s. 698 och 694 överst). Tillståndsprövningen är i många fall med hänsyn till målets beskaffenhet förenad med ringa svårighet; i andra fall kan den kräva långvarigt övervägande och omfattande studier. Vad utredningsmannen anför om det vanskliga i att vid tillståndsprövningen till äventyrs godkänna domslutet men icke hovrättens domskäl kräver också ett bemötande. Det kan mycket väl förhålla sig så, att man kommer till den bestämda uppfattningen, att hovrättens domslut är riktigt, ehuru domskälen ej kan godtagas. Frågan blir då, om domskälen kan anses så missvisande och om målet är av sådant intresse att prejudikatdispens är påkallad. Finnes prejudikatdispens ej böra meddelas, är man enligt lagen fullt befogad att vägra prövningstillstånd utan att detta får anses innebära att hovrättens domskäl godtagits. I dylikt fall måste ledamöterna på prövningsavdelningen ha gjort klart för sig på vilka skäl de själva finner sig kunna godkänna domslutet.

I fråga om promemorieskrivningen sammanhänger förslaget med utredningsmannens uppfattning att föredragningspromemorian är "ett hjälpmedel för föredraganden och intet annat". Såsom dylikt hjälpmedel torde dock, om pro-

cessmaterialet icke är av alltför obetydlig omfattning, fullständigt utskriven promemoria vara bättre än en stompromemoria. Med utskriven promemoria blir föredragningen lättare att genomföra och framställningen säkrare än med stompromemoria, som upptager ett stort antal hänvisningar till akten. Uppfattningen att promemorian endast tjänar föredraganden kan emellertid icke anses riktig. Utredningsmannen förbigår i motiveringen till sitt förslag helt, att promemorian är av betydelse för högsta domstolens ledamöter, ehuru detta förhållande angivits såväl av domstolens ledamöter i yttrande över 1947 års betänkande som av 1955 års domarutredning. Det förekommer ofta, att de enskilda domstolsledamöterna efter föredragningen önskar kontrollera sina intryck från denna, och kontrollen sker regelmässigt genom läsning av promemorian. Om domstolens ledamöter i större utsträckning bleve nödsakade att i stället genomgå akterna, låt vara med ledning av hänvisningar i stompromemorior, skulle detta i hög grad tynga domstolens arbete och inkräkta på tid, som erfordras för andra arbetsuppgifter.

Emellertid ställde sig högsta domstolens ledamöter inte helt avvisande till tanken att i vissa fall förenkla föredragningspromemorian. Detta borde vara möjligt när tillståndsprövning kunde ske huvudsakligen på det material som upptagits i domar och fullföljdsinlaga samt när sådant tillstånd borde meddelas på grund av uppenbart prejudikatintresse och målet skulle gå till huvudförhandling. Ledamöterna underströk dock att försiktighet måste iakttas vid medgivande av undantag från principen om fullständigt utskrivna promemorior.

Justitierådet *Conradi* anförde:

För advokaterna, och allmänheten över huvud, torde de fullständiga promemoriorna ha ganska ringa värde. Den högsta garantin för att parternas synpunkter vederbörligen uppmärksammas vid dispensprövningen är utan tvivel att argumenteringen, den rättsliga icke att förglömma, översiktligt men icke alltför kortfattat — och helst skulle jag för min del vilja säga i en sammanhängande framställning utan hänvisning till vad som tidigare anförts i målet — framläggas i skriftväxlingen inför högsta domstolen. Parterna kan nämligen vara övertygade om att skrifterna i högsta domstolen noggrant studeras vid dispensprövningen. Att härigenom — liksom genom dispensprövningen i övrigt — ett moment av skriftlighet är infört i det eljest muntliga förfarandet är beklagligt

men torde vara oundvikligt, därest icke dispensprövningen radikalt omläggas. Denna prövning får nu betraktas som ett i viss mån utanför processen i övrigt liggande, summariskt förfarande, som i huvudsak blott går ut på att konstatera dels huruvida det finns något prejudikatintresse i målet och dels huruvida hovrättens slut kan — med hänsyn även till de begränsade möjligheterna för parterna att förebbringa ny bevisning i högsta domstolen och för domstolen att pröva bevisningen i målet — anses godtagbart. — Det har påståtts att vissa advokater, när huvudförhandling skall hållas, begagnar promemorian till kontroll av att några väsentliga synpunkter icke gå förlorade. Även om så skulle vara fallet, är detta givetvis icke något bärande skäl för bibehållande av promemoriorna i deras nuvarande form.

Det skall icke förnekas, att promemoriornas slopande kan innebära vissa nackdelar för domstolsledamöterna. Promemorian är lätthanterligare än akten. En tveksam ledamot kan taga promemorian med sig hem för vidare studium, under det att akten regelmässigt kan läsas blott på ämbetsrummet och måhända med något större besvär. Icke sällan är vittnesmål o. dyl. återgivna i promemorian i form av sammandrag gjorda av revisionssekreteraren — med stor möda — och fullt tillräckligt för dispensprövningen. (Sedan dispens meddelats, kan promemorian tjäna till viss vägledning vid anordnande av huvudförhandling. Eftersom domen skall grundas på vad vid huvudförhandlingen förekommit, är däremot möjligheten att använda promemorian efter huvudförhandlingen högst begränsad.) — Promemorian är upprättad i minst två exemplar, medan en ledamot läser akten, kan alltså ytterligare två ledamöter efter föredragningen studera var sitt exemplar av promemorian.

De nu angivna nackdelarna med avskaffandet av de fullständiga offentliga promemoriorna torde emellertid icke böra överdrivas, och de lär komma att alltmåra försvinna i den mån högsta domstolens ställning av prejudikatinstans accentueras.

Det bör i princip ankomma på revisionssekreteraren att avgöra, hur fullständiga minnesanteckningar kan vill begagna för att kunna genomföra föredragningen. Stora variationer är här möjliga med hänsyn till personlig läggning, rutin osv. Förslaget att en ledamot av domstolen skulle äga att ge bindande anvisningar härutinnan avstyrkes såsom helt verklighetsfrämmande. För att kunna ge sådana anvisningar torde vederbörande ledamot oftast vara nödsakad att i detalj sätta sig in i målet. Nyttan av den föreslagna anordningen står icke i rimlig proportion till den insats som sålunda skulle krävas.

Nedre justitierevisionen anförde:

Utredningsmannen har förmodat att största delen av revisionssekreterarnas arbetstid åtgår för själva upprättandet av föredragningspromemoriorna. För att icke en oriktig utgångspunkt för den fortsatta framställningen skall erhållas bör fastslås, att det icke är det rent manuella upprättandet av koncept till promemorian som tar tid. Det som tar tid är penetrerandet av målet och disponerandet av det samma för föredragning. Parallellt härmed framväxer konceptet till promemorian, vilket regelmässigt har karaktären av ett slags stomme med hänvisningar till akten, sammanbundna med kortfattad text. Konceptet renskrives av skrivpersonal, varvid akthänvisningarna inryckes i utskriften.

I mindre omfattande och föga invecklade mål kan bruk av stompromemoria lätta revisionssekreterarens arbetsbörda. Denna lättnad är dock ringa. En stompromemoria torde nämligen omfatta ungefär detsamma som revisionssekreterarens koncept till en fullständig promemoria. Skillnaden ligger i att akthänvisningarna medtages vid den utskrift av konceptet, som verkställles av skrivpersonalen. För skrivpersonalen innebär sålunda användandet av stompromemorier en beaktansvärd arbetsminskning.

Tilläggas kan att, enligt vad erfarenheten visat, bruk av stompromemorier ökat omfattningen av det repetitionsarbete revisionssekreteraren får utföra före föredragningen, något som bör ses mot bakgrunden av det förhållandet, att en icke obetydlig tid kan förflyta från inläsningen till föredragningen.

Vad angår föredragningen av mera omfattande eller mera invecklade mål — och dessa torde taga den helt övervägande delen av revisionssekreterarnas tid i anspråk — torde ett bruk av stompromemorier vara ägnat att leda till en i flera fall icke oväsentlig ökning av revisionssekreterarnas arbete. Målens omfattning och kravet på en systematisering av aktinhållet, regelmässigt från tre instanser, leder till att antalet akthänvisningar blir stort. Att med ledning av endast en stompromemoria vid föredragningen behärska ett större mål — för övrigt kanske åtskillig tid efter den egentliga inläsningen — kräver utan tvivel avsevärt större arbetsinsats än nu är fallet. Nedre revisionen finner därför icke tillräddligt att i större eller mera invecklade mål eftergiva kravet på fullständig promemoria.

Det ovan anförda har tagit sikte på främst revisionssekreterarnas och skrivpersonalens arbetsförhållanden. Vad justitieråden angår är ett minskat bruk av fullständiga promemorier ägnat att leda till ökat arbete för dem, om de efter föredragningarna önskar taga del av målen. I fråga om större mål skulle tillgång

till endast en stompromemoria eller liknande minnesanteckning medföra att justitieråden ofta nödgades läsa stundom mycket skrymmande och svåröverskådliga akter. Detta skulle säkerligen — till förfång för angelägnare verksamhet — i hög grad tynga högsta domstolens arbete.

Styrelsen för Sveriges advokatsamfund framhöll att utredningsmannen, trots vad högsta domstolen och nedre justitierevisionen yttrat i sin kritik av tidigare förslag, förbigått den betydelse som föredragningspromemorian har såsom ett praktiskt användbart medel för högsta domstolens ledamöter att själva sätta sig in i målen utan studium av handlingarna. Styrelsen anförde härom vidare:

Tydligen hade utredningsmannen ansett att underlaget för denna kritik skulle undanröjas, om hans förslag i fråga om utseende av referent och om råd och anvisningar från dennes sida skulle genomföras. Styrelsen kan icke dela denna uppfattning. Olika meningar kan råda i frågan huruvida vad parter i skilda avseenden anfört och styrkt är av betydelse eller icke, och det är icke säkert att referentens och revisionssekreterarens uppfattning i en sådan fråga delas av de övriga domstolsledamöter som skall delta i avgörandet. Med allt beaktande av den betydelse ur rättssäkerhetssynpunkt som referentens eller annan ledamots medverkan vid promemorian avfattande givetvis skulle ha, vågar styrelsen dock tro att högsta domstolens ledamöter, icke skulle vara benägna att utan vidare utgå ifrån att vad handlingarna i visst avseende innehåller är betydelselöst, enbart därför att referenten och revisionssekreteraren ansett så vara fallet. Ett genomförande av den ordning som utredningsmannen föreslår skulle antagligen ej sällan leda till att enskilda ledamöter såge sig nödsakade att själva genomgå aktmaterialet, vilket skulle innebära en icke oväsentlig ökning av domstolsledamöternas arbete. Vad nu anförts innefattar enligt styrelsens mening avgörande skäl mot den av utredningsmannen föreslagna ordningen. Det kan icke vara rimligt att söka lätta revisionssekreterarnas arbetsbörda på ett sätt som — såvitt styrelsen förstår — i stället skulle vara ägnat att öka justitierådets arbete.

Utredningsmannens förslag i fråga om uppgivande av offentlighetsprincipen beträffande föredragningspromemoriorna avstyrktes av *högsta domstolens ledamöter* (justitierådet Conradi skiljaktigt), *nedre justi-*

tierevisionen, Göta hovrätt, hovrätten över Skåne och Blekinge, hovrätten för Västra Sverige, hovrätten för Övre Norrland, föreningen Sveriges häradshövdingar, styrelsen för Sveriges advokatsamfund och Sveriges juristförbund. Förslaget tillstyrktes eller lämnades utan erinran av riksåklagarämbetet, Svea hovrätt och domstolskommittén.

Högsta domstolens ledamöter ansåg, att utredningsmannens förslag på denna punkt — vilket grundade sig på hans uppfattning om promemorian såsom enbart ett hjälpmedel vid föredragningen — knappast kunde anses tillräckligt underbyggt. Det torde vara önskvärt, att denna handling alltså fick vara underkastad offentlig insyn. Att promemorian togs tillvara i akten var av skilda anledningar en praktisk åtgärd och torde inte vara förenat med någon olägenhet. Nedre justitierevisionen uttalade, att promemoriorna — fullständiga sådana såväl som stompromemior — borde undertecknas av revisionssekreteraren samt förvaras i akten efter föredragningen. Förvarades promemoriorna på sistnämnda sätt efter målets avgörande, måste de bli allmänna handlingar. Hovrätten för Västra Sverige och hovrätten för Övre Norrland var av samma uppfattning. Förstnämnda hovrätt framhöll därutöver, att, oavsett om detta påkallades av tryckfrihetsförordningens offentlighetsregler, syntes — så länge den nuvarande ordningen med föredragning av dispens- och resningsärenden av tjänstemän behölls — parter och andra ha ett berättigat intresse av en viss insyn i det skriftliga förfarandet i högsta instans. Liknande synpunkter framfördes av Sveriges juristförbund.

Styrelsen för Sveriges advokatsamfund anförde:

Styrelsen måste för sin del bestämt motsätta sig förslaget att uppge offentlighetsprincipen i fråga om revisionssekreterarpromemoriorna. Även om denna princip icke innebär någon hundra procentig effektiv kontroll, och även om kontrollmöjligheten av parterna utnyttjas i mycket begränsad omfattning, innebär detta icke att principens upprätthållande är värdefullt. Revisionssekreterarens vetskap om att promemorian blir tillgänglig för parterna innefattar i och för sig ett incitament till omsorg

och noggrannhet vid författandet. Häri ligger ett icke betydelselöst komplement till den kontroll som utövas från högsta domstolens sida. Med den erfarenhet vi i vårt land vunnit om hur lätt sekretess tages till intäkt för i och för sig obefogade mistänklighetsöranden av förhållanden inom rättsväsendet, vore det också enligt styrelsens mening ur allmän synpunkt oklokt att i det avseende varom nu är fråga införa en sekretess, för vilken några bärande skäl icke kan åberopas. Sekretess är i många avseenden nödvändig, men onödig sekretess för icke något gott med sig.

Föreningen Sveriges häradshövdingar ansåg det lämpligt att promemior, såsom i regel torde vara fallet i fråga om hovrättspromemoriorna, även om de inte är obligatoriska bevaras för framtiden åtminstone i de fall, då de representerar en arbetsinsats av någon betydelse. Promemoriorna kunde vara av stort värde för parterna och ibland även för bedömning av målen ur prejudikatsynpunkt. Det borde sålunda bli regel och inte som utredningsmannen föreslår undantag, att de biläggas akten. I den mån så skedde torde de enligt gällande bestämmelser bli att betrakta som i princip offentliga handlingar. Göta hovrätt samt hovrätten över Skåne och Blekinge anmärkte, att tryckfrihetsförordningens bestämmelser om rätt att utbekomma allmänna handlingar — med nuvarande arbetsorganisation — lade hinder i vägen för att föredragningspromemior eller andra minnesanteckningar undandros offentligheten.

Domstolskommittén

Nedre justitierevisionens ställning som självständigt ämbetsverk bottnar i en historisk tradition. Ordningen framstår numera som föråldrad. Ehuru under senare tid i flera sammanhang påtalats det principiellt egenartade i förhållandet har någon ändring emellertid inte kommit till stånd. Skälet härför synes främst ha varit den nuvarande ordningens förankring i gällande grundlagsbestämmelser. Därjämte har åberopats angelägenheten av att högsta domstolen inte genom administrativa göromål hindras i sin dömande verksamhet, varvid särskilt framhållits svårigheterna för högsta domstolens

ordförande att om, såsom ifrågasatts, justitierevisionen ombildades till ett högsta domstolens kansli, med chefskapet för detta förena honom nu åliggande tjänstgöring som ordförande även på en av domstolens avdelningar.

Domstolskommittén delar i princip meningen att nedre justitierevisionen bör upphöra i nuvarande form och anslutas direkt till högsta domstolen. De administrativa uppgifter som härigenom skulle läggas på domstolen torde genom lämpliga anordningar kunna bemästras utan att domstolens ledamöter behöver betungas i någon nämnvärd grad. Betänkligheterna ur denna synvinkel torde därför inte ha större tyngd. Inte heller synes hänvisning till grundlagen böra tilläggas avgörande vikt. Revisionens ställning av självständigt ämbetsverk är visserligen reglerad i regeringsformen och en reform i antydd riktning skulle alltså nödvändiggöra en grundlagsändring. Regeringsformens bestämmelser om de dömande organen och deras uppgifter är föremål för övervägande i pågående allmänna grundlagsöversyn. I sina år 1963 avgivna betänkanden (SOU 1963: 16 och 17) föreslog författningsutredningen att regeringsformen i förevarande hänseende skulle stadga endast att högsta domstolen har högsta domsrätten i mål, som hör till allmänna eller särskilda domstolars prövning, samt att inskränkning i rätten att fullfölja talan till högsta domstolen får ske endast enligt grunder som anges i lag. I övrigt fann utredningen inte anledning att grundlagfästa någon motsvarighet till nu i regeringsformen upptagna bestämmelser rörande högsta domstolen och nedre justitierevisionen. Förslaget torde innebära bl. a. att högsta domstolen inte längre på sätt nu är fallet innefattas under begreppet Kungl. Maj:t. Om en grundlagsändring av denna innebörd kommer till stånd föreligger inte längre något formellt hinder mot att högsta domstolen och nedre justitierevisionen organisatoriskt förenas. Det vidare sammanhang i vilket den konstitutionella regleringen av den dömande verksamheten sålunda är under bedömning kan kanske föranleda tvekan om det finns anledning att genomföra organisa-

tionsreformen som en separat åtgärd. Något hinder däremot möter dock inte.

Om nedre justitierevisionen avskaffas blir emellertid den kanske mest betydelsefulla av de frågor, som vid en sådan omorganisation måste lösas, hur högsta domstolens behov av arbetskrafter för målens beredande och föredragning i fortsättningen skall tillgodoses. Bl. a. aktualiseras frågan om och på vilket sätt tjänstgöring som föredragande i domstolen skall ingå i den allmänna domarkarriären. Svaret härpå blir beroende av hur domarutbildningen överhuvudtaget ordnas samt rekryteringen och utformningen av domarkåren. Dessa spörsmål omfattas av kommitténs uppdrag. Kommittén avser dock att ta upp dem till behandling först senare, i särskilt betänkande. Det har synts kommittén inte vara lämpligt att bryta ut och söka för sig lösa ett i sammanhanget så betydelsefullt organisationsproblem som det här förevarande. Att det slutliga ställningstagandet till problemet sålunda får tillsvidare anstå något hindrar inte den översyn av nedre justitierevisionens och högsta domstolens nuvarande arbetsformer och de ändringar däri, som de föreslagna ändringarna i fullföljdsreglerna kan föranleda. Förslag i detta hänseende läggs fram i det följande.

Flertalet mål som fullföljes till högsta domstolen underkastas dispensprövning. Handläggningen tillgår härvid i stora drag oftast på följande sätt. När ett mål är i skick att kunna föredras, upprättar revisionssekreteraren en föredragningspromemoria samt förslag till rubrik upptagande parterna och den dom mot vilken talan föres. Promemorian och rubrikförslaget undertecknas av revisionssekreteraren. Dessutom iordningställer han för varje mål det s. k. trycket. Detta omfattar avskrifter av rubrikförslag och underrättsdomar ävensom skisser, uppställningar och övrigt skriftligt material, till vilket ledamöterna bedöms böra ha tillgång. På rubrikförslaget antecknas ändringsyrkanden, uppgifter om underinstansernas sammansättning, skiljaktiga meningar i dessa instanser, belopp som nedsatts vid fullföljden till högsta domstolen, uppgifter om fri rättegång, partsombud eller

försvarare samt yrkanden om ersättning för rättegångskostnader i högsta domstolen. Vidare brukar göras korta hänvisningar till doktrin och praxis av intresse för i målet föreliggande rättsfrågor. Föredragningen sker i allmänhet på av högsta domstolen i förväg utsatta dagar. Trycket lämnas för vidarebefordran till ett vart av de i dispensprövningen deltagande justitieråden senast fredagen före föredragningsveckan. Vid föredragningen lämnar revisionssekreteraren en av honom underskriven lista på de mål som skall föredras till det justitieråd som tjänstgör som ordförande. Innan föredragning av ett mål börjar, lämnas vidare originalrubriken i målet till ordföranden och akten till ett av de andra justitieråden. Föredraganden läser rubriken, varvid det justitieråd som har akten kollationerar uppgifterna i rubriken. Sedan rubriken justerats, föredras målet. Efter föredragningen lägges ett exemplar av promemorian i akten. Beslut i dispensfrågan fattas i de flesta mål efter överläggning i omedelbart samband med föredragningen.

Föredragning av mål som efter meddelad dispens eller utan dispens skall avgöras på fullsuttan avdelning utan huvudförhandling — s. k. femmansmål — äger rum efter vad högsta domstolen i varje särskilt fall bestämmer. Sådan föredragning går i huvudsak till på samma sätt som föredragning för dispensprövning. Utöver vad som sagts om dispensföredragning skall, om ej högsta domstolen meddelat andra bestämmelser, vid föredragning på fullsuttan avdelning i varje mål finnas ett av revisionssekreteraren avgivet och undertecknat betänkande med förslag till dom eller beslut. Kopia av betänkandet tillställs varje i prövningen deltagande ledamot.

Som framhållits i annat sammanhang beräknas ungefär hälften av högsta domstolens sammanträdestid gå åt för dispensföredragning. Medräknas föredragningen i övrigt av mål och ärenden som avgöres på handlingarna, torde för föredragning i högsta domstolen tas i anspråk mer än sjuttio procent av tiden. Föredragningen är sålunda en mycket väsentlig arbetsfaktor. Det är uppen-

bart av intresse att alla möjligheter till förenkling av ifrågavarande arbete tas tillvara i den mån så kan ske utan att rättssäkerheten blir lidande.

Föredragningens syfte är att underlätta de i avgörandet deltagande ledamöternas arbete genom att materialet läggs fram i ordnad och såvitt möjligt koncentrerad form samt överhuvudtaget på sådant sätt att det ger underlag för ledamöterna att efter överläggning omedelbart fatta beslut i den föreliggande frågan. Föredragningen bör sålunda å ena sidan inte tyngas med uppgifter som saknar betydelse för avgörandet. Å andra sidan måste iaktas att inte något av vikt uteslutes. Det är ur dessa synpunkter man har att se det enligt arbetsordningen för nedre justitierevisionen gällande kravet att föredragandena skall göra anteckningar till stöd för minnet med ledning varav föredragningen skall ske, de s. k. föredragningspromemoriorna. Promemorieskrivningen är obligatorisk. Visserligen har högsta domstolen medgivit att i stället för fullständigt utskrivna promemorior får i vissa fall användas s. k. stompromemorior, i vilka materialet i lämplig utsträckning redovisas endast genom hänvisning till akten. För skrivpersonalen innebär detta naturligtvis en vinning. I övrigt blir skillnaden huvudsakligen den att, medan en fullständig promemoria möjliggör föredragning direkt ur denna, en stompromemoria däremot inte kan föredras eller eljest tillgodogöras utan samtidig tillgång till akten.

I diskussionen om föredragningspromemoriornas behövlighet och beskaffenhet har framhållits den belastning som det med promemorieskrivningen förenade arbetet innebär för justitierevisionen. En begränsning av promemorieskrivningen skulle ur denna synpunkt vara av betydelse. Domstolskommittén biträder uppfattningen att en promemorias främsta syfte måste anses vara att utgöra ett hjälpmedel för revisionssekreteraren vid målets föredragning. Sambandet mellan promemoria och föredragning gör emellertid att promemorieskrivningen indirekt också inverkar på arbetsbelastningen i högsta domstolen. En illa disponerad eller

onödigt omfattande promemoria försämrar föredragningen och tynger domstolens arbete. Föredragning utan något som helst stöd av minnesanteckningar torde visserligen i allmänhet knappast vara möjlig. Behovet gör sig dock företrädesvis gällande i vidlyftiga eller mera invecklade mål. Om anteckningarna har formen av fullständig promemoria eller av stompromemoria är för föredragningen av mindre vikt. Tillgången till fullständig promemoria har härvid den fördelen att den onödiggör det slående i akten som stompromemorian förutsätter, men den kan å andra sidan så binda föredragningen att denna blir onödigt omständlig och tidsödande. Intresset ur arbetsorganisatorisk synpunkt knyter sig därför framför allt till frågan i vad mån föredragningspromemorior överhuvudtaget måste vara obligatoriska. Frågan sammanhänger med vilka anspråk som bör ställas på arten och omfattningen av det material, som skall tas med vid målens föredragning, eller med andra ord vilka möjligheter som finns att så begränsa föredragningen, att någon promemoria i egentlig mening inte blir behövlig.

Skyldigheten för revisionssekreterarna att upprätta föredragningspromemorior synes ha tillkommit först genom 1911 års arbetsordning även om i praktiken promemorieskrivning förekommit långt tidigare. Innan kommittén går in på möjligheten att förenkla nuvarande arbetsregler kan det vara av värde att något beröra de förutsättningar under vilka föredragningen skedde vid tiden för uppställandet av gällande bestämmelser. I anslutning härtill bör undersökas i vad mån dessa förutsättningar sedermera förändrats.

Under den äldre rättegångsbalkens tid ålåg det principiellt högsta domstolen att ta upp alla fullföljda mål till slutlig prövning. Några begränsningar i möjligheten och skyldigheten att pröva det överklagande avgörandet i hela dess vidd förelåg inte. Högsta domstolen var alltså nödsakad att ta del av såväl sak- som rättsfrågor på i allt väsentligt samma sätt som hovrätten. En förutsättning för att detta skulle kunna ske

var att föredragningen innefattade en fullständig redogörelse för vad handlingarna i målet innehöll av beskaffenhet att kunna inverka på målets prövning. Allt som förekommit i målet och redovisats i domstolarnas protokoll var processmaterial. Under rätternas domar var till utformning och innehåll mycket växlande. Rättegångsbalken stadgade härom endast att i domen skulle anges själva saken och målet, som tvisten gällde, ävensom de huvudskäl och den lag, varå slutet grundades.

Tillkomsten av den nya rättegångsordningen har medfört väsentliga ändringar i sålunda tidigare rådande förhållanden. Som förut erinrats kan ett överklagat mål numera i princip inte komma under högsta domstolens prövning, om inte högsta domstolen meddelat parten tillstånd därtill. Prövningstillstånd meddelas av dispensavdelning efter föredragning. Har dispens beviljats, skall målet avgöras antingen efter huvudförhandling eller på handlingarna. I sistnämnda fall sker prövningen efter föredragning på fullsuttan avdelning. Det föreligger alltså två olika typer av föredragning, sådan som skall utgöra underlag endast för dispensprövning och sådan som syftar till en slutlig prövning av målet utan huvudförhandling.

Underrätternas handläggning är i allmänhet koncentrerad till ett eller ett fåtal rättegångstillfällen, huvudförhandlingen. Endast det som därvid åberopas blir processmaterial. I domen skall under skilda avdelningar redovisas bl. a. parternas yrkanden och invändningar samt de omständigheter, varå de grundats, domskälen med uppgift på vad i målet är bevisat samt domslut. Genom den nya rättegångsbalken har vidare såsom tidigare erinrats högsta domstolens prövningsmöjligheter ej obetydligt begränsats. Enligt 55 kap. 14 § kan högsta domstolen sålunda som regel ej utan synnerliga skäl göra ändring i hovrättens värdering av muntlig bevisning annat än i brottmål till den tilltalades förmån. Enligt 35 kap. 14 § får högsta domstolen ej utan synnerliga skäl ånyo ta upp bevisning som förebragts i underrätt, och enligt 55 kap. 13 § får part i tvistemål

i högsta domstolen till stöd för sin talan ej åberopa omständighet eller bevis, som inte förebragts tidigare, om han inte gör sannolikt att han haft ursäkt för sin underlåtenhet.

Angivna ändringar i rättegångsordningen har inte avsatt större spår i 1947 års allttjämt gällande arbetsordning för nedre justitierevisionen såvitt angår föredragningen i högsta domstolen. Med hänsyn till att ledamöterna före föredragningen tillställes skriftligt material i en helt annan omfattning än tidigare torde ha varit fallet är det likväl tydligt att föredragningen måste få delvis annan utformning än förr. Någon redogörelse för innehållet i det för ledamöterna redan kända materialet behöver uppenbarligen inte lämnas. Kravet på att fullständiga föredragningspromemorior skall ha upprättats kvarstår dock, om än högsta domstolen med stöd av bemyndigande i arbetsordningen medgivit att under vissa förutsättningar stompromemorior får användas.

Såväl 1947 som 1962 års utredningar har i sina förslag till förenkling av arbetsformerna särskilt berört dispensföredragningen. Att förslagen ej heller i denna del lett till resultat torde böra ses mot bakgrunden av gällande bestämmelser om ändringsdispens. Båda de nämnda utredningarna åberopade i förevarande hänseende, att dispensprövningen inte innebar ett avgörande i sak på samma sätt som högsta domstolens slutliga avgörande sedan prövningstillstånd beviljats, samt hävdade att det med hänsyn härtill inte var nödvändigt för ställningstagande till dispensfrågan att målet prövades i hela dess vidd. Hållbarheten av denna mening har ifrågasatts i remisskritiken. Invändningarna synes grundade. Av stadgandet i 54 kap. 10 § 2. rättegångsbalken följer att prövningen blir densamma vare sig frågan gäller endast dispens eller slutligt avgörande av målet utan huvudförhandling. Den omständigheten att prövningstillstånd enligt nämnda lagrum kan meddelas, om anledning förekommer till ändring i det slut, vartill hovrätten kommit, gör nämligen att dispensprövningen måste omfatta även det överklagade avgörandets materiella riktig-

het. Beslutet i dispensfrågan kommer därmed visserligen formellt men inte reellt att skilja sig från ett avgörande i sak.

Med de av domstolskommittén föreslagna nya dispensgrunderna blir läget i viss mån ett annat. Vid dispensprövningen enligt dessa grunder är det i första hand inte fråga om en granskning av det överklagade avgörandets materiella riktighet utan en bedömning av om sådana särskilda förhållanden föreligger som enligt förslaget kräves för att målet skall kunna underkastas prövning i högsta instans. I och med att högsta domstolen sålunda inte längre är bunden av ändringsdispensens krav har förutsättningarna för en förenkling av dispensföredragningen ökat. Även om gällande regler behålls beträffande föredragning på fullsutten avdelning torde därför, om kommittéförslaget genomföres, en översyn av bestämmelserna i vad de avser dispensföredragningen vara motiverad. Kommittén får härutinnan närmare anföra följande.

Genom det tryck som före dispensföredragningen tillställes de i prövningen deltagande ledamöterna får dessa i förväg kännedom om vad målet gäller, de omständigheter på vilka parterna grundat sina yrkanden i de lägre instanserna samt dessas bevisbedömning, övriga domskäl och domslut. Dispens kan enligt de av kommittén föreslagna grunderna, om prejudiciella motiv inte föreligger, beviljas endast under förutsättning av särskilda omständigheter och synnerliga skäl. Det åligger klaganden att i fullföljdsinlagan närmare ange vad han åberopar i dessa avseenden. Med hänsyn till vad nu sagts torde det för dispensprövningen i de flesta fall vara tillräckligt om själva föredragningen begränsas huvudsakligen till en redovisning av parternas yrkanden och argumentering i högsta domstolen, i förekommande fall kompletterad med redogörelse för personalia eller andra fakta som kan ha betydelse för ställningstagandet men inte framgår av det nämnda materialet.

Även vid dispensprövning enligt de av domstolskommittén föreslagna grunderna kan visserligen frågan om anledning föreligger till ändring i hovrättens avgörande

komma in i bilden, men det blir enligt förslaget en fråga i andra hand. Den aktualiseras först vid förhandenvaron av särskilda omständigheter. Då för att prövningstillstånd skall kunna beviljas därjämte fordras synnerliga skäl, blir möjligheterna att med åberopande av ändringsanledning få ett mål upptaget till prövning så begränsade, att det inte i högre grad påverkar förutsättningarna för användningen av den förenklade föredragning som här förordats. Vad gäller särskilt bevisprövningen följer av de bestämmelser för vilka tidigare redogjorts att högsta domstolen i tvistemål endast i undantagsfall kan gå in på värdering av muntlig bevisning. Om hovrätten på grund av parternas och vittnens utsagor funnit ett sakförhållande styrkt men klaganden i högsta domstolen ifrågasätter hovrättens bevisvärdering, hindrar detta därför inte i och för sig att förenklad föredragning kommer till användning. I brottmål äger visserligen högsta domstolen ändra bevisvärderingen till den tilltalades förmån även utan synnerliga skäl. Vad den tilltalade i högsta domstolen anför mot de lägre instansernas bevisvärdering torde dock många gånger ej föranleda att högsta domstolen för att avgöra dispensfrågan behöver ta del av bevisningen i vidare mån än som den återgivits i de lägre instansernas domar. Någon fullständig föredragning är naturligtvis då inte nödvändig. Detta gäller också om, såsom ofta är fallet, den fullföljda talan uteslutande avser straffmätningen eller valet av påföljd.

Kommittén föreslår att regler om förenklad föredragning i anslutning till vad nu anförts tas upp i arbetsordningen för justitierrevisionen. Förutsättning för att sådan föredragning skall komma till användning är, som framgår av det sagda, att tillräckligt underlag redan med denna föredragningsform skapas för högsta domstolens prövning. I vidlyftiga eller mera invecklade mål kan även i fortsättningen en fullständig föredragning bli nödvändig. Bl. a. måste hänsyn tas till de svårigheter att tillgodogöra sig materialet som genomgången av trycket kan bjuda in sådana mål. Valet av föredrag-

ningsform ur såväl dessa som andra synvinklar måste i första hand bero på föredragandens omdöme. Gäller dispensprövningen endast ett måls prejudikatintresse torde med hänsyn till den precisa frågeställningen bedömningen inte behöva innebära större vanskligheter. Förenklad föredragning måste då regelmässigt anses tillräcklig. Är det däremot fråga om annan dispensgrund kan det vara svårare att avgöra vilken föredragningsform som är den lämpligaste. Föredraganden har härvid till en början att ta ställning till om, ehuru högsta domstolens prövning av målet inte behövs ur prejudikatsynpunkt, sådana med dispensstadgandet avsedda särskilda omständigheter dock föreligger att — under förutsättning tillika av synnerliga skäl — möjlighet finns för prövningstillstånd. I anslutning till vad som anförts i nästföregående kapitel och vidare utvecklas i specialmotiveringen, kap. 7, bör föredraganden särskilt uppmärksammas:

om omständigheterna är sådana att, för den händelse det överklagade avgörandet vunnit laga kraft, resning skulle kunnat beviljas;

om, utan att det överklagade avgörandet kan sägas uppenbart strida mot lag och sålunda är ett resningsfall, det dock avviker från lagtolkning eller rättsgrundsats som tidigare antagits av högsta domstolen, eller eljest grundar sig på rättstillämpning som innebär ett klart avsteg från stadgad praxis;

om underrätt och hovrätt kommit till väsentligt olika slut eller eljest stora skiljaktigheter förekommit vid bedömningen av målet.

Föredragandens ställningstagande till föredragningsformen underlättas genom klagandens skyldighet att i samband med ansökan om prövningstillstånd ange de omständigheter som han åberopar. Anser föredraganden att omständigheterna inte är av beskaffenhet att kunna föranleda prövningstillstånd, bör som regel väljas förenklad föredragning. Detsamma gäller om, ehuru omständigheterna visserligen i sig skulle möjliggöra prövningstillstånd, de dock uppenbarligen inte kan anses innefatta tillräckliga skäl härför. Förenklad föredragning bör

å andra sidan också användas om det framstår som uppenbart med hänsyn till omständigheterna att dispens bör meddelas.

Av vad som anförts tidigare framgår att förenklad föredragning inte heller är utesluten i andra fall än här nämnts. Någon för alla förhållanden gällande regel kan med hänsyn till målens varierande beskaffenhet inte ställas upp. Vid tvekan synes det lämpligaste vara att föredraganden för sin del bereder sig på fullständig föredragning av målet. Skulle det senare visa sig att högsta domstolen anser fullständig föredragning obehövlig, finns alltid möjlighet att begränsa framställningen i enlighet med domstolens önsknings. En från arbetssynpunkt mera besvärande situation kan uppkomma om föredraganden inställt sig på förenklad föredragning men högsta domstolen finner denna föredragningsform otillräcklig. För sådant fall kan det bli nödvändigt att föredragningen uppskjutes.

Med hänsyn till osäkerheten i tveksamma fall om vilken föredragningsform som högsta domstolen önskar har kommittén övervägt möjligheten att föredraganden beredes tillfälle att innan han beslutar i frågan samråda med någon ledamot av domstolen. En sådan möjlighet skulle kunna öka användningsområdet för den förenklade föredragningen och därmed medföra en nedskärning av tiden för dispensföredragning. Häremot kan emellertid invändas att detta samråd kunde komma att innebära en inte oväsentligt ökad arbetsbörda för vederbörande ledamot. Visserligen förutsätter lagen om högsta domstolens sammansättning och tjänstgöring att målen i allmänhet tilldelas ledamot såsom referent, vilken har att meddela erforderliga anvisningar för målets beredande. Enligt den praxis som utbildats utses emellertid referent merendels endast i de relativt få mål, vari prövningstillstånd meddelats och som skall avgöras efter huvudförhandling eller annan muntlig förhandling. En mera utbredd användning av referentinstitutet skulle tynga högsta domstolens arbete. Härtill kommer att om samrådsmöjligheten skulle bli av praktiskt värde den referent som givit anvisningar om föredrag-

ningen måste delta i avgörandet av dispensfrågan. Detta förutsätter en samordning av ledamöternas indelning till tjänstgöring och revisionssekreterarnas föredragningsturer som kan vara svår att genomföra. Enligt de principer som för närvarande tillämpas är, medan beredandet av ett mål för dispensföredragning pågår, sammansättningen av den avdelning, på vilken föredragningen skall äga rum, ännu oviss. En generell medverkan från ledamöternas sida i förevarande hänseende torde med hänsyn till vad som anförts inte böra föreskrivas. Det sagda utesluter inte att samråd som här avses undantagsvis bör kunna komma till stånd, om det för föredraganden står klart att en inte obetydlig arbetslättnad skulle vinnas däri genom. Det synes emellertid böra överlämnas åt högsta domstolen att förfara härutinnan på sätt den finner lämpligast.

Vad angår föredragningen för annat ändamål än dispensprövning, eller således på fullsuttens avdelning, tillämpas även här det förfarandet, att ledamöterna i förväg tillställs tryck i målen. Med hänsyn härtill kunde övervägas att införa bestämmelser om förenklad föredragning också i dessa mål. Till skillnad mot dispensprövningen förutsättes emellertid prövningen på fullsuttens avdelning skola på samma sätt som hittills omfatta målet i hela dess vidd. Någon ändring i gällande rättegångsregler av beskaffenhet att inverka på föredragningen på fullsuttens avdelning är inte föreslagen. Då här alltså inte föreligger de särskilda skäl som åberopats i fråga om föredragningen av dispensmål, har kommittén funnit reglerna om förenklad föredragning böra begränsas till dessa sistnämnda. En annan sak är att — även utan uttryckliga bestämmelser i arbetsordningen — föredragningen även på fullsuttens avdelning i praktiken måste få olika innehåll beroende på i vad mån materialet i målet genom trycket blivit känt för ledamöterna i förväg.

Om, såsom kommittén föreslår, förenklad föredragning tas upp i arbetsordningen för justitierevisionen som en under angivna förutsättningar tillåten och lämplig föredragningsform, bör i samband härmed också

reglerna om promemorieskrivning förenklas. I princip torde större krav inte böra ställas på innehållet i de anteckningar, som ligger till grund för en föredragning, än på föredragningens innehåll. Redan av denna anledning leder den förenklade föredragningen till att nuvarande generella krav på promemorieskrivning inte bör upprätthållas. Det torde emellertid inte finnas skäl för att i fråga om minnesanteckningar ha olika bestämmelser beroende på om ett mål skall föredras på dispensavdelning eller på fullsutten avdelning. Bedömningen måste i båda fallen bli densamma. Kraven på behållande av promemorieskrivningen i nuvarande form synes huvudsakligen bottna i det värde man velat tillmäta promemoriorna vid sidan av deras uppgift som hjälpmedel vid föredragningen. Man har härvid särskilt framhållit dels den möjlighet som promemorian ger till insyn i och kontroll av högsta domstolens och nedre justitierevisionens arbete, dels promemorians betydelse för ledamöterna vid genomgång av målet efter föredragningen. Vad beträffar det första av de åberopade skälen kan häremot invändas att även om fullständiga promemior upprättas detta inte innebär garanti för att vad som tagits upp i en promemoria också läggs fram för högsta domstolen. Å andra sidan kan det inte uteslutas att om än något material saknas i promemorian domstolen får kännedom därom direkt ur akten. Någon skyldighet för domstolens ledamöter att läsa promemorian finns inte. Parterna kan inte, lika litet som då ett mål avgjorts på handlingarna i hovrätt, säkert veta med vilken noggrannhet ledamöterna tagit del av materialet. Det bör emellertid kunna förutsättas såväl att föredraganden vinnlägger sig om att ej vid föredragningen utelämnat något som kan ha betydelse för målets prövning, som att ledamöterna, om de har behov av att ytterligare studera processmaterialet, gör detta även utan tillgång till promemoria. I sammanhanget bör erinras att mycket beror av det sätt på vilket parterna utför sin talan i domstolen. Om detta sker i överensstämmelse med anvisningarna i rättegångsbalken, skapas härigenom de bästa garantierna för

att ingenting som parterna anser vara av vikt för prövningen förbises av domstolen.

Vad beträffar promemoriornas betydelse för högsta domstolens ledamöter med hänsyn till deras möjligheter att efter föredragningen vid behov lätt ta ytterligare del av processmaterialet, kan denna synpunkt väl inte lämnas utan beaktande. Värdet får dock ej överskattas. Flertalet promemior torde överhuvudtaget inte läsas av ledamöterna. Något behov av att på detta sätt komplettera föredragningen uppkommer nämligen i praktiken endast i undantagsfall, då ett mål är av särskilt vidlyftig eller invecklad beskaffenhet. Obligatorisk promemorieskrivning i alla mål kan således knappast vara motiverad av nu förevarande anledning. Det bör för övrigt hållas i minnet att ledamöterna alltid har tillgång till utskrift av underrätternas domar ävensom annat skriftligt material, som i allmänhet ger ett tillräckligt underlag för de fortsatta överväganden efter föredragningstillfället som kan komma ifråga. I den mån promemoriekravet avser att möjliggöra kontroll från ledamöternas sida av föredragandens redovisning av målet, saknar det berättigande. En sådan kontroll förutsätter, om den skall ha någon verklig uppgift, att genomgång sker av akten i målet. Ej heller kan — bl. a. med hänsyn till den utförlighet med vilken underrätternas domar numera skrivs — promemoriornas värde som underlag för inhämtande av vad som förekommit i tidigare av högsta domstolen efter föredragning avgjorda mål eller för offentliggörande i tryck av redogörelse för prejudikatmål anses sådant, att promemorieskrivningen av denna anledning inte kan undvikas.

Beträffande promemorieskrivningen i nuvarande omfattning må slutligen anföras att dess behållande kunde vara motiverat om det därmed förenade arbetet uppvägdes av arbetsbesparing i annan form. Så är dock inte fallet. Det kunde tyckas att, om allt av betydelse för prövningen av ett mål måste återges i promemorieform, den efterföljande föredragningen mer eller mindre förlorar berättigande. Föredragningen skulle

kunna ersättas av att domstolens ledamöter var för sig före överläggningen läste promemorian. Medverkan från revisionssekreterarens sida efter promemorians upprättande skulle alltså kunna i huvudsak inskränkas till närvaro vid sammanträdet för att vara ledamöterna behjälplig vid behövlig ytterligare genomgång av materialet och för att tillhandagå med erforderlig rättsutredning. En sådan omläggning av de nuvarande arbetsformerna vore dock med all säkerhet inte lycklig. Enbart läsning i förväg av en promemoria ger inte den ledning och det underlag för gemensam diskussion om målet och dess utgång, som — oavsett vilken kännedom ledamöterna redan vunnit om omständigheterna i målet — föredragningen skänker. Ur denna synvinkel är föredragningen överlägsen som arbetsform. Den kan inte ersättas av en aldrig så fullständig promemoria.

Med åberopande av vad nu anförts förordar kommittén att de i arbetsordningen för nedre justitierevisionen upptagna reglerna om minnesanteckningar får sådant ändrat innehåll, att någon generell skyldighet att föra anteckningar av detta slag inte vidare skall finnas. I princip torde det få ankomma på föredraganden att efter eget skön avgöra om och i vilken utsträckning minnesanteckningar behöver föras i ett mål. Principen bör dock inte upprätthållas undantagslöst. I vissa fall kan svårigheterna att ur akten inhämta och på ett överskådligt sätt framlägga materialet utan tillgång till systematiserad skriftlig sammanställning av innehållet i handlingarna vara sådana, att med hänsyn till den tyngande inverkan, som avsaknad av minnesanteckningar på detta sätt skulle kunna få på högsta domstolens arbete, frågan om förande av dylika anteckningar inte kan under alla förhållanden bli uteslutande en angelägenhet för föredraganden. Om minnesanteckningar från den åberopade synpunkten behövs eller inte beror på omfattningen av aktmaterialet och målets beskaffenhet. Frågan får kanske främst aktualitet i vissa större specialmål såsom expropriationsmål, jorddelningsmål, vattenmål och patentmål. Ehuru föreskrift om

minnesanteckningar alltså bör finnas i arbetsordningen, synes det emellertid inte vara nödvändigt eller lämpligt att frågan regleras närmare där. Det mest praktiska torde i stället vara att föredragandens skyldigheter i förevarande avseende blir beroende av grunder som högsta domstolen äger att besluta i anslutning till vad här anförts.

Minnesanteckningar, som föredragande även enligt kommitténs förslag blir skyldig att föra, bör på samma sätt som nu undertecknas av föredraganden och bevaras i akten. De blir liksom hittills offentliga handlingar. Vad angår anteckningar som upprättas utan att skyldighet föreligger därtill blir frågan om de skall betecknas som offentliga eller inte beroende på förfarandet med dem efter föredragningen. Läggs de in i akten, blir även sådana anteckningar offentliga handlingar.

Kommittén räknar med att de föreslagna arbetsformerna skall möjliggöra ej obetydliga vinster i såväl tid som arbete. Något förslag till personalminskning anser sig kommittén emellertid inte böra lägga fram. Liksom i fråga om högsta domstolen torde beträffande justitierevisionen någon tids erfarenhet böra avvaktas. Vad angår justitierevisionen kommer här till att, som tidigare framhållits, revisionens framtida ställning i domstolsorganisationen förutsättes inom kort bli föremål för omprövning. Därvid kommer också arbetskraftsbehovet att aktualiseras.

Direktiven

Med stöd av Kungl. Maj:ts bemyndigande den 20 maj 1960 tillkallade chefen för justitiedepartementet samma år sakkunniga för att verkställa utredning av frågan om hovrätts domförhet. I direktiven erinrades, att 1958 års besparingsutredning (SOU 1959: 28) ifrågasatt en minskning av det för domförhet erforderliga antalet från nuvarande fyra till tre. Efter att ha uttalat att det inte utan närmare utredning kunde bedömas, om tanken gick att realisera, men att sådan utredning borde komma till stånd, anförde departementschefen bl. a.:

En minskning av antalet domföra ledamöter borde kunna medföra en viss ökning av hovrätternas samlade arbetsinsats. Detta innebär ett bättre utnyttjande av den kvalificerade juristpersonalen, vilket i sin tur främjar intresset att domarkadern icke sväller ut i sådan grad, att ett strängt kvalitativt urval vid rekryteringen ej kan upprätthållas. Å andra sidan är det självklart, att en reform i den angivna riktningen ej bör genomföras, om det skulle visa sig, att rättssäkerhetskravet ej blir i erforderlig grad tillgodosett. Det bör i detta sammanhang beaktas, att hovrätterna på grund av de begränsningar som gäller i fråga om högsta domstolens befattningsområde med fullföljda mål i verkligheten fungerar som slutinstans i det stora flertalet mål. En förutsättning för ändring av domförhetsreglerna för hovrätterna bör jämväl vara, att den kan genomföras utan väsentliga ändringar i fråga om organisationen av och förfarandet i underrätterna. Likaså bör en utgångspunkt för utredningen vara, att ändringar beträffande fullföljdsrätten till högsta domstolen eller domförheten i denna

instans icke f. n. är aktuella. Vidare bör uppmärksammas i vad mån en minskning av det för domförhet erforderliga antalet ledamöter i hovrätt skulle försvåra för hovrätterna att fullgöra den funktion de har beträffande utbildningen av domaspiranter. Överhuvudtaget bör vid utredningen olika fördelar och nackdelar av den ifrågasatta reformen noggrant prövas och vägas mot varandra. I utredningsuppdraget bör ingå att överväga vilka organisatoriska förändringar beträffande hovrätterna som lämpligen bör vidtagas i samband med en eventuell minskning av det domföra antalet ledamöter.

I samband med tillkomsten av domstolskommittén återkallades det sålunda meddelade särskilda utredningsuppdraget beträffande hovrätternas domförhet och uppdrogs i stället åt domstolskommittén att verkställa ifrågavarande utredning. I direktiven för kommittén den 29 december 1961 uttalas härutinnan, att vid behandlingen av denna fråga i tillämpliga delar bör beaktas vad som anförts i direktiven för domförhetsutredningen samt anføres vidare:

Det ligger emellertid i sakens natur att vid en översyn av hela domstolsväsendet jämväl andra synpunkter kan komma in i bilden än de som närmast tilldrar sig uppmärksamhet vid ett reformarbete av det begränsade slag som en separat utredning av hovrätternas domförhet innebär. Givet är sålunda, att lösningen av andra för utredningen aktuella problem såsom frågan om underrätternas sammansättning, hovrätternas inställning och uppgifter i rättskipningen och fullföljdsrätten till tredje instans är av stor betydelse, när det gäller att taga ställning till

hur hovrätterna lämpligen bör vara samman-
satta i sin dömande verksamhet. Det samband,
som sålunda finns mellan olika spörsmål, måste
uppenbarligen vinna beaktande vid utredning-
ens bedömande.

Historik

Den första hovrätten, Svea hovrätt, inrättas-
des som tidigare nämnts genom 1614 års
rättegångsordinantia. Den bestod av 14 le-
damöter. Redan år 1634 tillkom Göta hov-
rätt. Det dröjde sedan till år 1820 innan
nästa hovrätt, hovrätten över Skåne och
Blekinge, inrättades. År 1935 bildades en
särskild hovrätt för Övre Norrland. I sam-
band med ikraftträdandet av 1942 års rätte-
gångsbalk tillkom slutligen ytterligare två
hovrätter: hovrätten för Västra Sverige och
hovrätten för Nedre Norrland. Antalet hov-
rätter i riket är därmed nu sammanlagt sex.

Domförhållsreglerna hade under tiden
ändrats upprepade gånger. Till en början
stadgades att åtta ledamöter skulle vara
domfört antal. Genom Kungl. Maj:ts reso-
lution år 1687 förklarades, att om någon
hade förfall eller var jävig, hovrätt skulle
vara domför med sju ledamöter. Det dom-
föra antalet ledamöter sattes ytterligare ned
genom ett Kungl. brev år 1699, däri be-
stämdes, att, då hovrätterna inte kunde
vara besatta med sju ledamöter, sex, fem
eller fyra av rättsens ledamöter, om fyra var
i sina vota alldeles ense, skulle vara dom-
föra beträffande sådana mål, som inte var
av större vikt och svårhet.

Genom tillkomsten av 1734 års lag fick
bestämmelserna större stadga. I 23 kap. 1 §
rättegångsbalken föreskrevs sålunda att fem
ledamöter var domföra i ringare mål, så ock
fyra, om de var ense om slutet. I viktigare
mål skulle dock sju ledamöter sitta i rätten.
Även dessa föreskrifter blev dock föremål
för omprövning. I Kungl. brev den 12 no-
vember 1772 förklarades, att endast de
mål, som angick liv och ära, borde anses
bland de viktigare, vari sju hovrätternas le-
damöter skulle vara domfört antal, och att
alla övriga mål tills vidare fick avgöras av
fem ledamöter eller av fyra, om de var ense.
Genom Kungl. förordning den 19 juli 1815

uteslöt föreskriften om sju ledamöter i vik-
tigare mål och bestämdes för övrigt, att inte
färre än fem ledamöter fick döma i mål
som angick liv och ära men att i andra mål
fyra fick utgöra domfört antal, om alla var
ense om slutet.

Lagkommittén (1810–1839), som bl. a.
utarbetade förslag till ny rättegångsbalk, fö-
reslog, att inte flera än sju och ej färre än
fem ledamöter skulle sitta i rätten.

I sitt år 1849 avgivna förslag till rätte-
gångsbalk föreslog *lagberedningen*, att i hov-
rätt inte skulle på en gång sitta i rätten
flera än fem eller färre än tre.

Genom Kungl. förordning den 23 augusti
1851 fick slutligen 23 kap. 1 § rättegångs-
balken i 1734 års lag sin senast gällande
lydelse, varigenom det domföra antalet le-
damöter i hovrätt bestämdes till fem, så ock
fyra, om tre var ense om slutet.

Den kommitté, som år 1874 avgav *för-
slag till lönereglering för hovrätterna* föror-
dade att det domföra ledamotsantalet sattes
ned till tre.

Nya lagberedningen föreslog i sitt år 1884
avgivna betänkande angående rättegångsvä-
sendets ombildning, att antalet ledamöter i
hovrätt vid huvudförhandling och prövning
i sak, som inkommit genom vad eller un-
derställning, skulle vara minst fyra och i öv-
riga fall tre. Beredningen anförde i denna
del bl. a.:

Det skäl, som vid 1851 års riksdag av lagut-
skottet anfördes till stöd för det då antagna,
ännu gällande lagbudet, var väsentligen att man
borde tillämpa den grundsats att den högre
domstolen alltid skulle sammansättas av flera
personer än den lägre, enär den förra eljest icke
kunde uppfylla fordringarna på en väl organi-
serad granskningsdomstol och man endast under
nämnda förutsättning kunde där »förvänta den
djupare kritiken, det mognare bedömandet».

Den sålunda uttalade grundsatsen, enligt vil-
ken den högre domstolens förmåga att fullgöra
sin uppgift i avseende å granskning och döman-
de skulle vara uteslutande beroende av ledamö-
ternas antal, är dock icke hållbar. Vad angår
domstol, sammansatt av ordförande och rätts-
nämnd, som kan bestå av ända till tolv ledamö-
ter, är detta uppenbart, men även om man all-
deles fränser dylik domstol, är en konsekvent
tillämpning av grundsatsen knappt möjlig, säker-
ligen ej av särdeles vikt.

Det väsentliga är icke antalet utan i främsta rummet domarnas insikter och duglighet för det domarevärv, som blivit dem anförtrött, och den ställning av överordnad, som domaren i den högre instansen på grund av sitt ämbete intager i förhållande till den lägre. Ingen lärar påstå att skickligheten hos underdomaren, individuellt betraktad, ovillkorligen är underlägsen överdomarens, än mindre att dugligheten bör uppskattas efter rangordningen. Men då överdomarens ämbete företrädesvis medför skyldighet för honom att utöva granskning och kritik över den lägre domstolens åtgärder, bör det kunna förutsättas att överdomaren ock till följd av anlag och utbildning företrädesvis besitter den speciella skickligheten och lämpligheten för detta slag av verksamhet.

Vad särskilt angår det i 1851 års förordning gjorda medgivandet att det normala antalet av fem ledamöter i överrätten må nedsättas till fyra, såvitt tre är ense om domslutet, torde befogade anmärkningar kunna göras emot det däri framträdande föreställningssättet att tillvaron eller frånvaron av dylik enighet hos domarna bör äga den återverkan på deras antal, att den medgivna minskningen däri varder i förra fallet oskadlig men i det senare skadlig och därför otillätlig.

Vad här ovan blivit i allmänhet anført föranleder därtill att en nedsättning i det nuvarande domföra antalet i hovrätt icke bör möta hinder av den vid 1851 års riksdag återopade grundsats och att vid bestämmandet av det domföra antalet någon skillnad icke bör göras för de fall, då ledamöterna är mer eller mindre ense om slutet.

I fråga om den siffra, vilken vid nedsättningen av det domföra antalet bör väljas, har olika åsikter yppats inom beredningen, så till vida att en ledamot ansett det av den äldre lagberedningen föreslagna antalet av minst tre ledamöter i alla förekommande slag av mål vara tillräckligt, under det att enligt den mening, som omfattats av beredningens flertal, det funnits lämpligare att bestämma det ej färre än fyra ledamöter skulle vara tillstades vid huvudförhandling och avdömande av mål, som inkommit genom vad, men att i alla övriga fall hovrätt skulle vara domför med tre ledamöter. Det sistnämnda antalet skulle sålunda vara tillfyllest vid handläggning och prövning av preliminärfrågor i vademålen ävensom av besvär i utsökningssmål, ansökningssären den m. m.

Till stöd för åsikten att tre ledamöter vore tillfyllest i alla förekommande mål har anförts att underrätterna för den högst betydligt större delen av landets invånare ägde allenast en lagfaren ledamot och att följaktligen dylika domstolar utgjorde regeln. Även om man ville antaga den vid 1851 års riksdag tillämpade grund-

satsen skulle således tre lagfarna ledamöter i överrätt kunna anses utgöra ett efter förhållandena vid flertalet bland underrätterna avpassat antal. Vore sålunda i regeln tretalet tillfyllest, borde den tillfälliga omständigheten att undantagsvis ett mindre antal bland underrätterna bestode av tre lagfarna ledamöter icke skäligen föranleda därtill att domföra antalet i överrätt höjdes utöver det eljest tillräckliga. Utan tvivel bleve garantien för ett riktigt domslut i överrätten ej mindre därför att de lagfarna ledamöternas antal i underrätt vore i det ena fallet större än i det andra. Kunde sålunda rättskipningen i allmänhet i överrätt tillfredsställande uppehållas genom tre ledamöter, vore det en misshushållning med såväl arbetskraft som penningar att i det ena fallet mer än i det andra öka det domföra antalet. Särdeles i vademålen, där genom en muntlig plädering av lagfarna sakförare ämnet erhöles en mångsidigare belysning, vore det på ovan antydda grunder än mindre behöfligt att höja antalet utöver det eljest antagna.

Den andra åsikten har åter motiverats därmed att, med avseende å de sistnämnda målens vanligen större svårighet och förfarandets nya anordning, det ansetts icke vara lämpligt eller rådligt att redan nu föreslå en nedsättning av ledamotsantalet till samma siffra som i de andra.

Av den ovan uttalade grundsatsen att någon särskild betydelse ej bör fästas vid den omständighet, huruvida de i dömandet deltagande ledamöterna är ense eller hyser olika meningar, följer att, även om de stannar två emot två eller var i sin särskilda mening, någon annan ledamot icke behöver tillkallas för att skilja dem emellan. Ett sådant tillkallande, vilket måste föranleda till ett upprepande av föredragningen eller förhandlingen, är i den muntliga proceduren ännu mera olämpligt än i den skriftliga. Även då domstolsledamöterna är fem, kan enahanda meningsskiljaktigheter yppas dem emellan, och om, såsom stundom inträffar, domen utfärdas enligt den mening, vilken omfattas av endast en bland fem, är domslutets riktighet antagligen icke mera höjt över tvivel än om det samma inträffat, då ledamöterna endast varit fyra. För dylika undantagsfall kan det icke skäligen begäras att staten skall bekosta en tillökning i personalen, som i allmänhet är överflödig. Hyser parten till följd av meningsskiljaktigheterna mindre förtroende till domslutet, står det honom öppet att påkalla granskning därav i den högsta instansen.

Antager man att rättskipningen kan i överrätt ombesörjas lika tillfredsställande med det mindre som med det större domföra antalet, är det naturligen den genom det mindre antalets antagande uppkommande ekonomiska bespa-

ring, vilken är bestämmande. Under nämnda förutsättning är frågan sålunda endast en penningfråga. Minskningen i det domföra antalet gör det möjligt att med samma personal åstadkomma ett större antal domstolsavdelningar och därigenom även ett ökat antal domstols-sessioner. Det sistnämnda är i synnerhet av vikt i den förordade muntliga proceduren, vilken väl otvivelaktigt bereder minskning i domstolsledamöternas hemarbete, men i stället antagligen erfordrar mera tid i själva domstolen.

Förstärkta lagberedningen anförde i sitt år 1887 avgivna betänkande beträffande nya lagberedningens förslag:

Vad till en början angår vademålen, har förstärkta lagberedningen ansett en överdomstol, domför med ett så ringa och därtill jämnt antal ledamöter, icke erbjuda tillfredsställande garantier för en fullgod rättskipning. Skall åt dessa mål beredas en tillräckligt mångsidig prövning, synes domföra antalet ledamöter icke kunna i allmänhet sättas lägre än till fem. Att bestämma antalet ledamöter till fyra föranleder särskilt den olägenheten, att, då vid omröstning två ledamöter stannar emot två, domen kommer att i tvistemål bestämmas av den främsta ledamoten i rätten, vilket icke kan betraktas såsom någon lycklig lösning. Erfarenheten från andra länder med muntligt förfarande i andra instansens domstolar giver ock vid handen, att en ordförande och fyra ledamöter å varje avdelning funnits av nöden, för att det arbete, som målens skyndsamma och ordentliga behandling kräver av domstolens ledamöter, skall kunna medhinnas. En klokushållning med arbetskraft och penningmedel torde därför bjuda, att antalet icke sättes lägre än till fyra utom ordföranden.

Införes muntlig huvudförhandling i vademålen, synes emellertid undantag från nämnda regel påkallas för den händelse, att någon ledamot under pågående huvudförhandling skulle bliva av förfall hindrad att övervara densamma till slut och deltaga i sakens prövning. Skulle i dylika fall en ny ledamot tillkallas, bleve det nämligen nödvändigt att ånyo från början upprepa den muntliga förhandlingen, vilket icke allenast skulle vålla tidspillan för domstolen utan även bli särdeles betungande för parterna och deras ombud. I sådana händelser bör därför, enligt förstärkta lagberedningens åsikt, de fyra återstående ledamöterna utgöra domfört antal. Någon betänklighet att medgiva ett dylikt undantag bör desto mindre förefinnas, som behov av dess tillämpning säkerligen endast sällan komme att inträda.

Beträffande hovrätts domförhet i övriga fall, såsom vid prövning av preliminarfrågor i vademål, av besvär i tvistemål, brottmål eller utsök-

ningsmål, av ansökningsärenden, m. m., instämmer förstärkta lagberedningen i nya lagberedningens ovanberörda förslag.

Sedan Kungl. Maj:t tillkallat *sakkunniga för utredning angående ändringar i hovrätternas organisation, arbetssätt och löneförhållanden m. m.* hemställde dessa i sitt år 1926 avgivna betänkande (SOU 1926: 20), att det domföra antalet ledamöter i hovrätt måtte sättas ned till tre, dock skulle minst två av dem vara av Konungen utnämnda till ämbetet. De sakkunniga anförde härom:

De sakkunniga finner de skäl, som av äldre lagberedningen och inom den nya lagberedningen gjorts gällande för möjligheten och lämpligheten av det domföra antalets nedsättning till tre, vara värda synnerligt beaktande.

Visserligen måste det i och för sig anses som en fördel, att de vid måls handläggning samverkande domarnas antal är relativt stort. Granskningen blir mångsidigare, domstolens och dess utslags auktoritet utåt torde i viss mån ökas med de dömandes antal. Denna synpunkt — som visserligen får anses ha sin största betydelse i fråga om högsta instansen, vars uppgift det är att uppehålla rättstillämpningens enhet — äger påtagligen giltighet även beträffande hovrätterna. Men i den mån, med stigande folkmängd och det ekonomiska livets rikare och mera komplicerade utveckling, rättskipningens uppgifter ökas och därmed antalet dömande avdelningar måste höjas, ställer det sig allt svårare att bibehålla hovrätternas avdelningar vid deras ursprungliga numerär. Av ovanstående historik framgår, att en minskning av det i hovrätt domföra antalet efter hand vidtagits och att de viktigare lagförslagen på processrättens område syftat till en ytterligare nedsättning. När äldre lagberedningen härutinnan yttrar, att det för lagskipningens säkerhet och tillbörliga gång vore ett oeftergivligt villkor, att domarna åtnjote avlöning, som beredde dem nödig självständighet, även i ekonomiskt avseende, men att en sådan icke kunde i ett land med knappa tillgångar äga rum, om icke antalet domarämbeten inskränktes till vad behovet oundgängligen krävde, synes beredningen därmed ha angivit den riktning utvecklingen härutinnan måste ta.

Då de sakkunnigas förslag går ut på dels att genom förhöjda löner åt hovrätternas ledamöter söka vinna dugande krafter för stadigvarande tjänstgöring vid dessa domstolar och dels att genom avskaffande av det nu tillämpade systemet med extra ordinarie bisittare skapa garantier för att de i hovrätterna dömande skall äga nödig mognad och erfarenhet, torde enligt de sakkunnigas mening hovrätternas sammansätt-

ning i framtiden bli sådan, att menliga påföljder av det domföra antalets nedsättande icke skäligen kan befaras. Visserligen har den grundsatsen gjorts gällande, att — enligt regeln, att fyra ögon ser mer än två — ledamöterna i överrätt städse bör vara flera än bisittarna i underlydande domstol. Nämnda grundsats, som i detta sammanhang äger tillämpning i fråga om vissa större rådhusrätter i vilka tre lagfarna ledamöter deltagar i dömandet, torde dock på de skäl, som i nya lagberedningens yttrande anförts, icke i och för sig böra tillerkännas allt för stor betydelse, och någon tvekan lär icke böra råda därom, att överdomstolar, inrättade enligt de sakkunnigas förslag, skall finnas fullt kompetenta även då det gäller granskningen av nyssnämnda rådhusrätters avgöranden. Härvid må för övrigt framhållas, att processkommissionen lär komma att föreslå, att även i underrätt, vars domkrets helt eller delvis utgörs av stad, skall sitta endast en lagfaren ledamot.

Under det att nya lagberedningens pluralitet föreslagit ett domfört antal av fyra ledamöter i hovrätt, har de sakkunniga, i överensstämmelse med äldre lagberedningen, funnit sig böra föreslå antalets nedsättande till tre. Med det av de sakkunniga föreslagna systemet kommer de skäl, som skulle tala för bibehållande av den nuvarande ordningen med i regel fyra bisittare, att väsentligen förlora sin giltighet. Att ett relativt stort antal domare sitter tillsammans i ett kollegium har tvivelsutan sin största betydelse däri, att synpunkterna blir flera och diskussionen därigenom mera klargörande. Men i själva verket kommer den av de sakkunniga förordade organisationen att, även vad beträffar antalet i överläggningen till dom deltagande jurister, praktiskt taget icke nämnvärt skilja sig från den ordning, som nu i regel tillämpas. Med det nuvarande systemet avgöres målen i regel av fyra ledamöter, av vilka åtminstone en, ofta två och stundom tre adjungerade; de närvarande hovrättsrådets antal blir alltså respektive tre, två och ett. Enligt den föreslagna organisationen skulle i målens avgörande delta regelmässigt tre hovrättsråd, någon gång två hovrättsråd samt en adjungerad ledamot, den sistnämnde vida högre kvalificerad än de flesta av de nu anlitade vikarierna; inför dessa tre ledamöter skulle samtliga mål föredragas av en tjänsteman, som visserligen ej skulle äga röst rätt men som, enligt vad de sakkunniga i annat sammanhang kommer att föreslå, skulle vara skyldig att vid föredragning av mål ha på förhand uppsatt förslag till hovrättens beslut. Enligt de sakkunnigas mening lär med denna anordning vinnas samma garanti för ett allsidigt dryftande av målen som om ledamöternas antal varit fyra.

Då Svea hovrätt avstyrkte en ifrågasatt nedsättning av det domföra antalet, grundade hovrätten denna sin mening därpå att, eftersom hovrätten hade till uppgift även att utbilda yngre jurister, alla ledamöter ej kunde ha förvärvat nödig mognad för domarkallets utövning. Det av hovrätten sålunda åberopade förhållandet är givetvis av stor vikt under den nuvarande ordningen, men kan icke utgöra något skäl mot genomförandet av det av de sakkunniga föreslagna systemet, eftersom detta går ut på att själva dömandet principiellt skall förbehållas hovrättens ordinarie ledamöter, under det att de i hovrätten tjänstgörande domaraspiranterna under utbildningsstadiet skall deltaga i rättskipningen allenast i egenskap av föredragande.

Slutligen vill de sakkunniga framhålla, att de anser stor vikt böra läggas vid den omständigheten, att såväl den nya norska och danska lagstiftningen som ock den svenska processkommissionens blivande förslag till ny rättegångsordning funnit ett domfört antal av tre lagfarna ledamöter vara till fyllest i överrätt. Då man lär vara berättigad till antagandet, att en på muntlighetens och omedelbarhetens grundsatser byggd processordning ställer högre krav på domaren än vårt nu gällande rättegångsförfarande, vill det synas som om den princip, vilken beträffande domförheten i överrätt godtagits i nyssnämnda lagstiftning och förslag, skulle utan olägenhet kunna redan i detta sammanhang genomföras.

Men för att avgörandet av de till hovrätten inkomna målen skall kunna med trygghet anförtros åt ett av allenast tre ledamöter bestående domarkollegium, kräves ökade garantier med hänsyn till ledamöternas kompetens. Sådana garantier torde huvudsakligen böra sökas däri, att det nu rådande vikariatsystemet avskaffas eller väsentligen inskränkes; detta åter erfordrar, att ytterligare vissa organisatoriska förändringar samtidigt vidtages.

Även *processkommissionen* föreslog att det domföra antalet lagfarna ledamöter i hovrätt borde minskas till tre. Som skäl här för anförde kommissionen:

I fråga om hovrätts sammansättning, då den utövar sin dömande verksamhet, gäller nu, att det domföra antalet ledamöter skall vara fem eller fyra, om tre bland dem är ense. Denna regel är en tillämpning av den grundsats, som i fråga om de lagfarna ledamöterna bjuder, att den högre domstolen för att fylla fordringarna på en väl organiserad överrätt skall sammansättas av flera personer än den lägre. Ehuru dess fulla hållbarhet med fog torde kunna ifrågasättas, då det väsentliga icke kan sägas vara antalet domare i en domstol utan domar-

nas duglighet och insikter, har processkommissionen ej funnit anledning föreslå avvikelser från densamma.

Den nu hos oss gällande regeln medför, att om bland de fyra i ett måls behandling deltagande domarna tre icke blir ense, en femte ledamot måste tillkallas. Med hovrätternas nuvarande rättegångsordning föranleder detta icke alltför stora olägenheter, men en sådan ordning skulle vara högeligen olämplig vid ett på muntlighet grundat förfarande. Först sedan ett mål handlagts till slut, kan det bli klart, om dylik enighet föreligger eller ej. Visar det sig då, att den icke föreligger, måste den femte domaren tillkallas och målet alltså för hans skull ånyo behandlas i hela dess vidd. Det domföra antalet kan således icke göras beroende därav, huruvida meningsskiljaktigheter inom domstolen är för handen eller icke. Att bestämma antalet för varje fall till fem skulle innebära en höjning av det nuvarande antalet, som skulle nödgas till en icke obetydlig förstärkning av hovrätternas arbetskrafter. Det torde därför blott återstå att välja mellan ett antal av tre och ett antal av fyra ledamöter. Under det att den äldre lagberedningen föreslog, att ett antal av minst tre alltid skulle vara tillräckligt, delade sig åsikterna inom den nya lagberedningen mellan dessa båda alternativ.

Då processkommissionen förutsätter, att i underrätterna städse endast en rättsbildad ledamot skall ha säte, uppfyller tydligen redan tretalet fordringen att vara högre än underrättens. I samma mån som antalet domare kan nedsättas, kan också anspråket på deras duglighet stegras och urvalet vid deras utnämmande bli strängare. Om en minskning av antalet därjämte möjliggör, att lönevillkoren kan i motsvarande grad förbättras, ökas än vidare utsikterna, att rättskipningen med det mindre antalet skall kunna fullt tillfredsställande upprätthållas.

Processkommissionen diskuterade vidare utförligt i sitt betänkande de omständigheter som talade för och emot lekmäns användande som domare. Dessa överväganden ledde kommissionen bl. a. till den slutsatsen, att lekmäns deltagande i rättskipningen var mera angeläget i fråga om brottmålen än beträffande tvistemålen. Enligt kommissionen skulle den bästa formen för lekmäns medverkan vara den, som återfinns i meddomarsystemet. Från dessa utgångspunkter förordade kommissionen i fråga om underrätterna att i domkretsar, som utgjordes av enbart landsbygd eller av både landsbygd och stad, underrätt — av kommissionen be-

nämnd lagmansrätt — skulle bestå av lagfaren domare med nämnd i såväl brottmål som tvistemål, medan i stad, som bildade egen domkrets, nämnd skulle medverka endast i viktigare brottmål. Antalet nämndemän, som skulle sitta i rätten, föreslog kommissionen till fem. Kommissionen fortsatte:

Om lekmän skall såsom domare deltaga i rättskipningen i hovrätterna, vore det beträffande dem lika väl som beträffande det lagfarna elementet önskligt, att genom sammansättningen bereddes garanti för att lekmannaelementet i hovrätten besatte högre kvalifikationer än samma element i underrätten. Detta låter sig dock svårigen göra. Genom att höja antalet lekmannedamöter torde intet vara att vinna, och lika litet lär ett urval kunna anordnas så, att av lekmännen i hovrätten med säkerhet kan väntas en värdefullare insats än den lekmännen i underrätten giva. I visst hänseende kan snarare motsatsen befaras, i det lekmännen i hovrätten, vilka måste hämtas från ett vida större område än lekmännen i lagmansrätten, ej kan företräda en lika omfattande kännedom om lokala och personliga förhållanden som dessa. Ur praktisk synpunkt möter avsevärda svårigheter att ordna ett lekmannadeltagande i hovrätterna i samma ordning som i lagmansrätterna. Det skulle ock innebära, att ett stort antal dugande lekmän skulle under en avsevärd del av året slitas från sin vanliga verksamhet; detta bleve en alltför tung börda för lekmännen, för att man skulle kunna påräkna att erhålla tillräckligt gott material. Kostnaderna skulle även bli betydande. Förbises bör ej heller, att den tradition, som processkommissionen, vad angår lagmansrätterna, tillmätt stor betydelse, alldeles saknas i fråga om hovrätterna.

Vid nu angivna förhållanden har processkommissionen ansett lekmäns deltagande i rättskipningen i hovrätten icke böra äga rum annat än i mera inskränkt omfattning.

I sådant avseende synes i första rummet böra ifrågakomma att från behandlingen med nämnd undantaga tvistemålen. Såsom förut utvecklats, har lekmännens deltagande vad angår tvistemålen icke på långt när samma betydelse som i fråga om brottmålen. Särskilt torde lekmännen vara mindre erforderliga vid den prövning i andra hand, som i hovrätt skall äga rum. Erinras bör ock, att enligt processkommissionens förslag i de större städernas lagmansrätter lekmän ej skall deltaga i behandlingen av tvistemålen. I de tvistemål, som sålunda vid lagmansrätt handlagts utan deltagande av lekmän, bör tydligen lekmän ej heller ha

plats i hovrätten. Men att i hovrätten behandla tvistemålen olika allteftersom de kommer från den ena eller andra lagmansrätten vore ej lämpligt.

Däremot synes lekmän böra sitta i hovrätten i brottmål. Lekmännens betydelse framträder här starkast. För de mindre brottmålen torde det dock ej vara lämpligt begagna nämnd. Redan i vissa lagmansrätter kan dessa mål komma att handläggas utan nämnd, och behandlingen av dem i hovrätterna har av processkommissionen ansetts böra i regel ske så, att bevisningen där förebibras medelst lagmansrättens protokoll däröver, en handläggningsform, som föga lämpar sig för lekmannadomare. I viss anslutning till den gräns, som i nyssnämnda hänseenden dragits, anser sig processkommissionen böra föreslå, att lekmäns medverkan skall bero på, huruvida i målet kan uppstå fråga om den tilltalades dömande till straffarbete eller till fängelse i mer än sex månader. Det skall således till en början vara fråga om ett brott, som kan medföra sådant straff. Och vidare skall antingen ändring sökas i lagmansrättens dom till den tilltalades nackdel eller ock talan i hovrätten föras om hans befrielse från honom av lagmansrätten ådömt sådant straff, eller om nedläggning i straffet.

I fråga om alla de fall, då nämnd sålunda ej skulle deltaga i hovrätten, må erinras att, när lekmän deltagit vid rättegången i lagmansrätten, den insats lekmännen i rättskipningen skall göra icke behöver bli alldeles utesluten vid prövningen i hovrätten, även om lekmän ej har sätet därstädes. Lekmannainflytandet får nämligen antagas komma till uttryck i lagmansrättens dom, och det kan förväntas att, såsom förhållandet torde vara nu, omdömesgilla juristdomare i hovrätten taga tillbörlig hänsyn därtill.

Kommissionen yttrade vidare att, om lekmännens deltagande i hovrätten inskränktes såsom nyss sagts, de omförmälda svårigheterna att anordna tjänstgöring av lekmän även i hovrätterna torde kunna övervinnas. Antalet nämndemän skulle liksom i underätterna vara fem. Kommissionen föreslog den omröstningsregeln, att den mening som omfattades av majoriteten av de tre lagfarna ledamöterna skulle gälla, om inte nämndens samtliga ledamöter förenade sig om annan mening eller ock fyra nämndemän biträde av en lagfaren ledamot omfattad särmening. Om de lagfarna ledamöterna omfattade en mildare mening än nämndemännen skulle emellertid de lagfarna ledamöternas mening gälla.

Yttranden över processkommissionens betänkande (SOU 1927: 15) avgavs av bl. a. rikets hovrätter, juridiska fakulteten vid universitet i Lund och föreningen Sveriges häradshövdingar. Processkommissionens förslag i fråga om domfört antal ledamöter i hovrätt tillstyrktes av *Svea hovrätt* och *häradshövdingföreningen*, under det att *Göta hovrätt* avstyrkte detsamma. I båda hovrätterna var dock åtskilliga ledamöter av skiljaktig mening. *Hovrätten över Skåne och Blekinge* yttrade sig inte i detta sammanhang närmare angående denna fråga. *Juridiska fakulteten vid universitetet i Lund* ansåg sig på grund av vissa av professorn Kallenberg i särskilt yttrande framställda erinringar mot principbetänkandet inte kunna tillstyrka att betänkandet lades till grund för en reformering av rättegångsväsendet. Oaktat sin inställning till förslaget i stort, fann *professorn Kallenberg* i sitt yttrande tanken att begränsa antalet domföra ledamöter i hovrätt till tre inte möta några allvarliga betänkligheter. En sådan reducering borde självfallet ha till följd ökning av hovrätternas arbetsprodukt och en snabbare rättskipning i denna instans.

Förslaget om nämnds deltagande i hovrätt tillstyrktes av *Svea hovrätt*, under förutsättning att nämnden utsågs så, att garanti vanns för att den inom sig inneslöt ors- och personkännedom. *Häradshövdingföreningen* avrådde. Åtminstone borde användningen enligt föreningens mening begränsas. Avstyrkande utlåtanden förelåg från *Göta hovrätt*, *hovrätten över Skåne och Blekinge* samt *professorn Kallenberg*. *Lagrådet* däremot fann anordningen förtjäna att införlivas med vårt rättegångsväsen, ehuru man borde stanna vid en betydligt snävare gräns än kommissionen tänkte sig. En lagrådsledamot avstyrkte.

Sedan *ekonomisakkunniga* (SOU 1928: 20) föreslagit det domföra antalet till fyra ledamöter, varvid som fjärde ledamot kunde anlitas en extra-ordinarie befattningshavare, vann detta förslag anslutning av *häradshövdingföreningen*, *hovrätten över Skå-*

ne och Blekinge samt Sveriges advokatsamfund.

I *proposition till 1931 års riksdag* angående huvudgrunderna för en rättegångsreform (prop. 1931: 80) stannade *departementschefen* vid att sätta det domföra antalet ledamöter till fyra. Härom anfördes:

Hovrätterna utövar nu sin rättskipande verksamhet på avdelningar. Å varje avdelning är indelade fem ledamöter, varav dock i allmänhet allenast fyra samtidigt deltagar i målens avgörande. En förutsättning för att så må ske är emellertid, att tre av dem är ense om domslutet. Skulle sådan enighet ej kunna uppnås, överlämnas handlingarna till den femte ledamoten, som efter granskning av dessa avger sitt votum. Denna anordning kan tydligen ej bibehållas vid en på omedelbarhet grundad muntlig förhandling. Vid denna måste de domare, som deltagar i avgörandet, samtliga ha övervarit förhandlingen. Att på denna grund fastställa det domföra antalet till fem, synes dock icke vara erforderligt. Å andra sidan synes ett antal av allenast tre vara väl lågt särskilt med hänsyn till att de kollegiala stadsdomstolarna skulle vara besatta med ett lika antal domare. Härtill kommer, att vid förfall för någon av de ordinarie ledamöterna och inträdet av en tillfällig ledamot i domstolen dess sammansättning skulle bli allt för svag. Sättes antalet till fyra, torde det finnas större utsikt att upprätthålla det i hög grad beaktansvärda kravet, att i alla mål minst tre ordinarie ledamöter skall deltaga i avgörandet.

I fråga om lekmannainflytandet på rättskipningen fann departementschefen skälen härför inte med samma styrka som i fråga om häradsrätterna tala för nämnds införande i hovrätt, då tradition härför saknades. På grund därav kunde befaras, att lekmanndeltagandet inte skulle komma att där uppbäras av samma intresse, varigenom det kunde komma att möta svårigheter att erhålla för uppdraget lämpliga personer, som var villiga att åta sig detta. Med den av departementschefen intagna ståndpunkten i fråga om bevisprövningen såsom en i främsta rummet underrätten åliggande uppgift gjorde behovet av nämnd i överinstansen sig även mindre starkt gällande. Ett undantag härifrån bildade de grövre brottmålen, i vilka liksom vid underrätten bevisningen alltid skulle förebringas omedelbart inför dom-

stolen. Departementschefen fann sig böra föreslå, att i grövre brottmål nämnd infördes i hovrätt. Till stöd för sin ståndpunkt framhöll departementschefen, att rättskipningen i dessa mål rörde medborgarens mest oförytterliga rättigheter och att det var angeläget, att allmänheten genom sina målsmän tog del i dömandets ansvar och därigenom erhöll förtroende till det sätt, varpå domstolen fullgjorde sin maktpåliggande och ömtåliga uppgift.

Särskilda utskottet vid 1931 års riksdag anslöt sig till departementschefens förslag om det domföra antalet ledamöter i hovrätt. Utskottet framhöll att det syntes angeläget, att även i hovrätterna vikariatsystemets tillämpning begränsades. Förslaget att införa nämnd i hovrätt avstyrktes däremot av utskottet, som anförde bl. a. att betydande svårigheter möter, då det gäller att inordna nämnden i en kollegialt sammanfatt domstol.

Mot utskottets utlåtande avgavs reservationer. Vad gäller det domföra antalet ledamöter ansåg herr *Schlyter m. fl.*, att utskottets utlåtande bort erhålla följande lydelse:

Vad angår antalet ledamöter på varje avdelning i hovrätt bör beaktas, att enligt utskottets förslag i varje mål skall utses en referent. Utskottet har närmast tänkt sig, att denne skulle tagas bland de yngre jurister, som aspirerar på befordran inom hovrätten och vilka närmast skulle motsvara de nuvarande assessorerna. Dessa referenter komme att erhålla en ställning snarlik en ledamots. Tydligen borde de äga avgiva förslag till hovrättens dom på samma sätt som för närvarande. Tjänstgöringen som referent komme att innebära en utmärkt utbildning för dessa unga jurister och torde i detta hänseende i huvudsak komma att motsvara den utbildning de skulle erhållit genom att såsom fjärde man på en hovrättsdivision deltaga i målens avdömande. Vid sådant förhållande lärer icke av hänsyn till juristutbildningen det nuvarande extra ordinariesystemet i hovrätterna behöva upprätthållas i den utsträckning, som varit tänkt, om den av departementschefen föreslagna domförhållningsregeln skolat införas, utan bör det tagas under övervägande, huruvida icke det domföra antalet ledamöter i hovrätt, i samband med skärpning av kravet att de ordinarie hovrättsledamöterna själva skall förvalta sina ämbeten, kunde sättas till tre. Ett udda antal le-

damöter i hovrätten synes dessutom givet vara att föredraga framför en ordning, enligt vilken en hovrättsdom skulle kunna meddelas med två röster mot två, något som för närvarande icke är tillåtet. Genom den ifrågasatta inskränkingen av ledamotsantalet skulle även kunna uppvägas den av referentföredragningen vållade merkostnaden för statsverket.

I fråga om införande av nämnd i hovrätt uttalade sig flera reservanter för departementschefens förslag.

Utskottets förslag beträffande det domföra antalet ledamöter i hovrätt bifölls av *båda* kamrarna. I fråga om införandet av nämnd i hovrätt stannade kamrarna i olika beslut. *Första kammaren* följde utskottets förslag, medan *andra kammaren* godtog reservationerna. Någon sammanjämkning av kamrarnas beslut fann utskottet inte möjlig.

Processlagberedningen föreslog att hovrätt — bortsett från vissa förberedande åtgärder, som skulle kunna vidtas av en ledamot ensam — skulle vara domför med fyra ledamöter samt att inte flera än fem skulle få sitta i rätten. Beredningen anförde här- om:

Beträffande hovrätts domförhet upptager förslaget som huvudregel, att hovrätt är domför med fyra ledamöter. Av reservanter i utskottet, liksom tidigare av processkommissionen, har förslag framställts, att det domföra antalet ledamöter i hovrätt skulle bestämmas till tre. Som i det följande skall närmare utvecklas kommer hovrätterna att få ökad betydelse ej minst till följd av de begränsningar av högsta domstolens befattning med fullföljda mål, som beredningen föreslår. Dessa begränsningar förutsätter, att hovrätternas rättskipning äger en hög grad av tillförlitlighet. Ur denna synpunkt torde ett högre antal än tre vara påkallat. Beredningens ståndpunkt överensstämmer ock med vad i propositionen och av riksdagen uttalats. Bestämmande av det domföra antalet till fyra leder till att, då två röster står mot två, i tvistemål den mening kommer att gälla, som biträdes av den äldste ledamoten, varemot i brottmål den mildare meningen blir utslagsgivande. Väl skulle det ur denna synpunkt vara önskvärt, om i de nu antydda fall det domföra antalet kunnat sättas till fem. Det nu tillämpade förfarandet att vid lika röstetal en femte ledamot tillkallas för att deltaga i målets avgörande låter sig emellertid icke förena med rättegångens muntlighet och omedelbarhet. Att

i tvistemål vid lika röstetal den äldsta ledamoten erhåller utslagsröst, synes icke kunna betecknas som oegentligt eller framstå som störande, lika litet som att i brottmål i nu antydda fall avgörandet utfaller till förmån för den tilltalade. För att vid större måls handläggning hovrätten icke till följd av uppkommet förfall för någon ledamot under pågående handläggning skall förlora sin domförhet, föreslår emellertid beredningen, att utöver de fyra ytterligare en ledamot må sitta i rätten. I nu angivna fall kan alltså i avgörandet av ett mål komma att deltaga fem ledamöter.

Processlagberedningen fann inte skäl att föreslå införande av nämnd i hovrätt. Enligt beredningens uppfattning var nämndens medverkan inte av samma betydelse i andra som i första instans. Med de regler som beredningen föreslog i fråga om förfarandet i andra instans förelåg inte heller något ovillkorligt krav på omedelbar bevisupptagning eller fullständigt ny handläggning i andra instans ens för de grövre brottmålsens del. Eftersom nämnden hade sin största betydelse vid uppskattningen av den bevisning, som förebringades omedelbart, förföll i viss mån härmed ett av huvudskälen för nämndens medverkan. Mot införande av nämnd i hovrätt talade även de stora praktiska olägenheter, som skulle vara förenade därmed.

I förut nämnda *proposition till 1942 års riksdag* (1942: 5) föreslog departementschefen beträffande hovrätternas domförhet samma huvudregel som processlagberedningen. I samband med behandlingen av rättegångsreformens ekonomiska verkningar anförde emellertid departementschefen bl. a.:

I detta sammanhang torde ock något böra beröras frågan om de besparingar beträffande kostnaderna för hovrätternas verksamhet, som rådande statsfinansiella läge kan nödvändiggöra. Härvid torde i första hand ifrågakomma en ändring av reglerna om hovrätts domförhet. En nedsättning av det domföra antalet, nu fyra och i vissa fall fem, till tre har vid flera tillfällen varit under övervägande; processkommissionen förordade ett antal av tre ledamöter. Att en sådan nedsättning, om den ur ekonomiska synpunkter finnes nödvändig, låter sig genomföra även inom den nya rättegångsordningens ram torde vara tydligt; betänkligheterna mot densamma blir icke andra eller större än de, som gör sig gällande redan under det nuvarande förfarandet.

I likhet med processlagberedningen fann departementschefen, att övervägande skäl talade för att inte införa nämnd i hovrätt. Departementschefen återopade härvid särskilt kostnadssynpunkter.

I sitt av *riksdagen* godkända utlåtande lämnade första särskilda utskottet departementschefens förslag beträffande domförheten i hovrätt utan erinran. Frågan om nämnd i hovrätt berördes inte särskilt. Det kan anmärkas, att utskottet, i motsats till processlagberedningen och departementschefen, ansåg rådhusrätt böra, när lekmän deltog, bestå av endast en lagfaren domare med nämnd, vilket även blev riksdagens beslut. Till motivering av sitt ställningstagande anförde utskottet bl. a., att det svårligen torde kunna bestridas att en organisation med ett juristkollegium jämte nämnd var ägnad att försvaga nämndens ställning och minska dess betydelse. Nämndemännens möjligheter att göra sig gällande gentemot ett i allmänhet enhälligt domarkollegium torde bli mindre än i häradsrätterna. Var de lagfarna ledamöterna inte ense, förelåg risk för att lekmännen skulle inrikta sig på de spörsmål, beträffande vilka juristerna råkat i delo, och inte tillräckligt uppmärksamma andra, kanske viktigare frågor.

Gällande rätt

De grundläggande reglerna om hovrätts organisation och arbetsformer är upptagna dels i 2 kap. rättegångsbalken, dels i arbetsordningen för rikets hovrätter. Omfattningen och den närmare utformningen av organisationen växlar beroende på anslagstilldelningen och beslut som Kungl. Maj:t meddelar i anslutning till denna.

Enligt 2 kap. 3 § rättegångsbalken skall i hovrätt finnas president, en eller flera lagmän samt hovrättsråd, vilka samtliga skall vara lagfarna. Vidare stadgas att hovrätt skall vara delad i två eller flera avdelningar samt att avdelning skall bestå av presidenten eller en lagman såsom ordförande och minst tre hovrättsråd, av dem en vice ordförande.

Enligt 2 kap. 4 § rättegångsbalken är hovrätt domför med fyra ledamöter. Ej må flera

ledamöter än fem sitta i rätten. Härutöver stadgas att Konungen äger bestämma, i vilken omfattning åtgärd, som avser allenast måls förberedande, må vidtas av en ledamot i hovrätten eller av tjänsteman vid denna.¹

Presidenter, lagmän och hovrättsråd är ordinarie tjänstemän. Kungl. Maj:t anger för varje budgetår i personalförteckning hur många sådana tjänster som skall finnas vid de olika hovrätterna. I personalförteckningen tas upp därjämte för varje hovrätt ett antal icke-ordinarie lagfarna tjänstemän, nämligen dels assessorer, dels fiskaler. I den mån tillgängliga medel förslår kan i viss utsträckning anställas ytterligare fiskaler och fiskalsaspiranter.

Enligt arbetsordningen (1 §) är president, lagmän och hovrättsråd hovrätternas ordinarie ledamöter. Vid sidan av dessa kan emellertid, beroende på arbetskraftsbehovet, finnas extra ledamöter. Beslut om det antal extra ledamöter, som får finnas vid hovrätterna, meddelas av Kungl. Maj:t i allmänhet halvårsvis.

Vid ledighet för ordinarie ledamot tjänstgör som regel assessor eller fiskal som ersättare. Undantagsvis kan förekomma att ordinarie underrättsdomare eller lagfaren person utanför domstolsorganisationen förordnas att uppehålla tjänsten. På samma sätt uppehålls förefintlig extra ledamotsbefattning. Den som sålunda, utan att vara ordinarie ledamot i hovrätten, deltar i hovrättsens dömande verksamhet kallas adjungerad ledamot eller adjunkt.

Antalet avdelningar, vari hovrätt skall vara delad, är enligt arbetsordningen (2 §) elva för Svea hovrätt, tre för en var av Göta hovrätt och hovrätten över Skåne och Blekinge, fyra för hovrätten för Västra Sverige

¹ Enligt 11 kap. vattenlagen skall Svea hovrätt i särskild sammansättning vara vattenöverdomstol. För fullgörande av denna uppgift skall, förutom lagfarna ledamöter enligt vad i rättegångsbalken sägs, finnas vattenrättsråd. I 11 kap. 16 § vattenlagen föreskrivs, att vattenöverdomstolen är domför med fyra ledamöter, av vilka minst tre är lagfarna, samt att ej flera än fem må sitta i rätten. Enligt 76 § arbetsordningen skall Svea hovrätts verksamhet som vattenöverdomstol utövas av två bestämda avdelningar i hovrätten.

och två för envar av hovrätterna för Nedre Norrland och hovrätten för Övre Norrland.

Avdelning skall enligt arbetsordningen (3 §) ha sådan sammansättning, att av ledamöterna minst fyra eller, om avdelningen består av endast fyra ledamöter, minst tre är antingen innehavare av ordinarie domartjänst i hovrätt eller underrätt eller ock assessor i hovrätt. Vid förfall för sådan ledamot får avdelning under kortare tid än en månad ha annan sammansättning. Skulle på grund av särskilda omständigheter hinder möta att iaktta dessa föreskrifter, har hovrätten att hos Kungl. Maj:t göra den framställning, som kan anses påkallad. Tjänstgöring på avdelning bör om möjligt så ordnas, att i huvudförhandling deltar minst tre sådana ledamöter, som avses ovan i första punkten av detta stycke. Ordföranden skall alltid vara innehavare av ordinarie domartjänst.

I övrigt gäller såvitt här är av intresse i huvudsak följande.

På avdelning skall varje ledamot utom ordföranden inneha en rotel. Rotlarna är dels specialrotlar, vilka företrädesvis erhåller mål av viss beskaffenhet, dels allmänna rotlar. Ledamot, som innehar rotel, har att i roteln tilldelade mål såsom referent leda målens beredande och delta i deras handläggning och avgörande.

Enligt arbetsordningen (45 §) bör i Svea hovrätt presidenten delta i lagskipningsarbetet i den mån övriga honom åliggande skyldigheter medger det. I annan hovrätt är presidenten tillika ordförande på en av hovrättens avdelningar och bör i sådan egenkap — i den mån hinder ej möter — delta i arbetet i den utsträckning som kan anses motsvara hälften av den tjänstgöring som åligger lagman.

Ordförande på avdelning kan enligt de grunder, som hovrätten bestämmer, befrias från deltagande i arbetet på avdelningen. För sådant fall inträder vice ordföranden i hans ställe (46 §). Hovrätten kan i anledning av vice ordförandens tjänstgöring som ordförande bereda honom lättnad såsom referent (47 §).

Inkomna mål och ärenden — vad i fortsättningen sägs om mål äger motsvarande tillämpning beträffande ärenden — fördelas mellan hovrättens avdelningar och rotlar, i allmänhet genom lottning.

Sedan ett mål tilldelats en rotel, omhändertas det av fiskal — fiskalsaspirant kan förordnas att fullgöra enahanda uppgifter, vilka ankommer på fiskal — som tjänstgör på avdelningen, och underkastas av denne, under referentens ledning, en förberedande granskning. Därvid beaktas bl. a., om part bör föreläggas att avhjälpa brist i fullföljdsinlaga eller att förete fullmakt, eller om anledning förekommer, att målet skall avvisas. Vidare tillses, att frågor, som eljest påkallar omedelbar åtgärd, blir behandlade samt att övriga förberedande åtgärder vidtas. Fiskalen tar i samråd med referenten ställning till, huruvida målet skall föredras för avgörande på handlingarna eller sättas ut till huvudförhandling.

I mål, som skall föredras för avgörande på handlingarna, skall föredragningen fullgöras i väddade tvistemål och i jorddelningsmål av referenten samt i övriga mål av fiskal. Presidenten kan emellertid föreskriva avvikelser från denna fördelning av föredragningsskyldigheten. Är föredraganden fiskal, har denne vanligen att före föredragningen sätta upp förslag till dom eller beslut. De deltagande ledamöterna får en kopia av underrättsdomen, ett exemplar av skisser eller andra viktigare skriftliga bevis och ett exemplar av föredragandens förslag till rubrik eller till dom eller beslut i sin helhet. I anslutning till föredragningen skall föredraganden i tillämpliga delar redogöra för förekommande litteratur och rättsfall. Sedan målet föredragits, hålls överläggning, varvid domens eller beslutets innehåll preliminärt beslutas. Är föredraganden fiskal, lämnar han efter föredragningen över målet till referenten, som har att kontrolläsa handlingarna i målet och justera fiskalens förslag till rubrik. Han skall även ta ställning till hur enligt hans mening själva domen eller beslutet bör avfattas. Handlingarna i målet cirkulerar härefter mellan övriga ledamöter.

Om målet föredragits av referenten, kontrollläses det av den ledamot, som får målet efter referenten. När handlingarna i målet cirkulerat mellan samtliga ledamöter, meddelas, om ledamöterna är ense, domen eller beslutet. Förekommer olika meningar, hålls ny överläggning, varvid ledamöterna tar slutlig ställning. Domen eller beslutet meddelas därefter. Meddelande av dom eller beslut skall i allmänhet ske inom sex veckor från det målet föredragits för avgörande. I undantagsfall kan tiden utsträckas till tio veckor.

I huvudförhandlingsmål bestämmer fiskalen i samråd med referenten, vilka som skall kallas till huvudförhandlingen och tiden för huvudförhandlingen. I tveksamma fall föredras målet i erforderliga delar för ordföranden eller avdelningen. Om särskild sessionsplan inte finns, bestäms tiden för huvudförhandlingen efter samråd med ordföranden. Kallelser till förhandlingen utfärdas genom kanslipersonalens försorg. Fiskalen upprättar en huvudförhandlingspromemoria, som i allmänhet anger tiden för huvudförhandlingen, vilka som kallats till den, parternas yrkanden i hovrätten enligt vadeinlaga och genmål, den bevisning som förebragts i underrätten, den bevisning som parterna avser att förebringa i hovrätten, samt, i brottmål, den utredning om den tilltalades personalia som föreligger i målet. Vid promemorian fogas kopior av förefintliga skisser och andra viktigare skriftliga bevis. I invecklade mål fordras ibland sammanställningar av olika slag, som kan underlätta för ledamöterna att följa förhandlingen. Slutligen skall promemorian innehålla en redogörelse för föreliggande rättsfrågor samt hänvisningar till förekommande litteratur och rättsfall. Fiskalen skall vidare upprätta ett förslag till rubrik, som skall granskas av referenten. Nu angivna handlingar tillställs före huvudförhandlingen alla ledamöter, som skall delta i förhandlingen. Akten i målet överlämnas till referenten, som närmare tar del av densamma före huvudförhandlingen. Övriga ledamöter läser före huvudförhandlingen endast de till dem överlämnade handlingarna.

Efter huvudförhandlingens slut hålls överläggning. Är målet av enklare slag, beslutas och avkunnas domen omedelbart. I annat fall tar ledamöterna endast preliminärt ställning och beslutas, att dom skall meddelas senare på viss dag, i allmänhet efter cirka 14 dagar. Under mellantiden sker ytterligare överläggningar och studier av målet. Efter som i huvudförhandlingsmål domen skall grundas endast på vad som förekommit vid förhandlingen, förekommer dock inte någon kontrolläsning i egentlig mening.

Expediering av dom eller beslut samt av föreskrivna uppgifter i anslutning därtill ombesörjs i allmänhet av hovrättens kanslipersonal.

Framställningar om ändringar

1955 års domarutredning. I sitt slutbetänkande Domarbanan (SOU 1959: 17) tog domarutredningen upp vissa organisatoriska frågor beträffande hovrätterna till behandling.

I fråga om *hovrättsavdelningarnas lämpliga sammansättning* framhöll utredningen att en avvägning måste ske mellan två motsatta intressen, nämligen å ena sidan kravet att den dömande verksamheten i princip skulle utövas av ordinarie domare, å andra sidan angelägenheten av att tillgodose behovet av adjunktion för utbildnings- och prövningsändamål. Vid denna avvägning ansåg sig utredningen böra beakta att med nuvarande regler om fullföljd till högsta domstolen hovrätterna i stor utsträckning i realiteten fungerar som slutinstans. Detta förhållande gjorde det enligt utredningens mening särskilt angeläget, att hovrätternas dömande verksamhet i huvudsak utövas av ordinarie domare. Utredningen fann, att detta önskemål inte tillgodosetts i tillfredsställande utsträckning. Utredningen anmärkte härutinnan att år 1955 mer än en fiskal deltog i 26 procent av samtliga hovrättsavgöranden. Som regel var i de angivna fallen två av de i avgörandet deltagande ledamöterna adjungerade fiskaler, men i vissa fall — inte fullt två procent av samtliga avgöranden — var

sammansättningen en ordinarie domare jämte tre adjungerade fiskaler. Motsvarande siffror för år 1957 var resp. 38,9 och 5 procent samt för år 1958 resp. 35,2 och 3,9 procent. Den utsträckning i vilken adjungerade fiskaler sålunda deltagit i den dömande verksamheten måste enligt utredningens mening med hänsyn till innehållet i 3 § arbetsordningen för rikets hovrätter betecknas som anmärkningsvärd.

För att säkerställa en mera önskvärd sammansättning förordade utredningen följande regler.

Vid varje särskilt avgörande borde regelmässigt minst tre ordinarie hovrättsdomare — eller i förekommande fall ordinarie underrättsdomare med långvarig erfarenhet — delta. På grund av angelägenheten att tillgodose behovet av adjunktion kunde det dock godtas, att i viss utsträckning endast två ordinarie domare deltog. Möjlighet till undantag under en övergångstid borde föreligga. Stadgandet borde utsträckas till att omfatta — förutom huvudförhandling — även avgörande av mål på handlingarna. I de undantagsfall då ordinarie underrättsdomare med långvarig erfarenhet kunde beräknas tjänstgöra i hovrätt borde ett önskemål att likställa honom med ordinarie hovrättsdomare kunna tillgodoses genom särskilt beslut av Kungl. Maj:t.

De anförda önskemålen krävde också vad gäller indelningen på avdelning av de i tjänst varande ledamöterna ett större inslag av ordinarie domare, detta med hänsyn till att partiella ledigheter för ledamöterna i viss utsträckning erfordrades för arbetets jämna gång på avdelningarna. Utredningen föreslog, att på en fyrmannaavdelning minst tre och på en femmannaavdelning minst fyra skulle vara ordinarie hovrättsdomare.

Utredningen underströk, att dess ståndpunkt i fråga om önskvärdheten av en begränsning av icke-ordinarie domares deltagande i hovrätternas dömande verksamhet inte innebar, att den likställde kategorierna hovrättsassessor och adjungerade fiskaler. I den mån icke-ordinarie domare deltog var det enligt utredningens mening av vikt att

användningen av adjungerade fiskaler begränsades i enlighet med stadgandena i 3 § arbetsordningen.

Beträffande frågan hur förslaget i praktiken skulle realiseras pekade utredningen på möjligheterna att begränsa antalet hovrättsråd, som var tjänstlediga för tjänstgöring i nedre justitierevisionen eller för offentliga uppdrag. I den mån det ansågs erforderligt att för offentligt uppdrag ta i anspråk ett hovrättsråd, ifrågasatte utredningen om inte överstatförföring av tjänsten borde kunna ske i större utsträckning än enligt gällande regler härom. Vidare framhölls angelägenheten av att extra ledamotsbefattning omvandlades till ordinarie tjänst, så snart behovet av befattningen kunde anses stadigvarande.

I fråga om *adjunktionstjänstgöringen* framhöll utredningen att dess förslag avseende avdelnings sammansättning innebar, att helst samtliga på avdelning indelade ledamöter borde bestå av ordinarie domare eller hovrättsassessorer, och att därvid de adjungerade fiskalerna skulle komma att i huvudsak tjänstgöra som vikarier vid ledamöternas partiella ledigheter men i viss utsträckning inneha egen ledamotsrotel, t. ex. vid ledamots mera tillfälliga tjänstgöring utom hovrätten.

För att besvara frågan i vad mån angivna ordning lämnade tillräckligt utrymme för den utbildning och prövning, vartill adjunktionstjänstgöringen var avsedd, undersökte utredningen dels hovrätternas behov av adjungerade ledamöter, dels de adjunktionsmöjligheter, som därigenom kunde beräknas föreligga för fiskalerna, om vad utredningen förordat genomfördes.

I förra avseendet hämtade utredningen ledning av antalet under senare år meddelade assessorsförordnanden. För tioårsperioden 1949–1958 utgjorde detta antal i genomsnitt 17,7 per år. Med hänsyn till att måltillströmningen visat stigande tendens samt antalet assessorsförordnanden under de senaste åren av nämnda period hade legat något under vad som kunde anses normalt erforderligt, beräknade utredningen behovet till i det närmaste 20 nya assessorer årligen.

I fråga om adjunktionsmöjligheterna räknade utredningen med att ledamöternas partiella ledigheter föranledde adjunktionstjänstgöring motsvarande fortlöpande förordnande för i genomsnitt en å en och en halv adjungerad ledamot per år i en treavdelningshovrätt, vilket med ett beräknat antal av 26 avdelningar i hela riket skulle motsvara full tjänstgöring för omkring 11 vikarier per år, och att de fall, då adjungerad fiskal kunde beräknas komma att inneha egen rotel, t. ex. vid ledamots mera tillfälliga tjänstgöring utom hovrätten, medförde adjunktion för i genomsnitt minst en fiskal per treavdelningshovrätt eller, på sammanlagt 26 avdelningar, för omkring 9 fiskaler per år. Denna bedömning av adjunktionsmöjligheterna ansåg utredningen vara försiktig. Även med ett så begränsat inslag av adjungerade fiskaler som utredningen räknade med borde således utbildnings- och prövningsändamålen kunna tillgodoses.

Yttranden över domarutredningens betänkande inhämtades från ett stort antal remissinstanser.

För tanken att hovrätternas dömande verksamhet i huvudsak borde utövas av ordinarie domare uttalade sig samtliga hovrätter, föreningen Sveriges häradshövdingar, Sveriges Juristförbund och föreningen Yngre Jurister vid Svea hovrätt. I frågan hur långt denna princip kunde genomföras var emellertid meningarna delade.

Förslaget om avdelnings sammansättning vid varje särskilt avgörande tillstyrktes av Svea hovrätt (med tvekan), Göta hovrätt, hovrätten för Västra Sverige, hovrätten för Nedre Norrland, hovrätten för Övre Norrland, föreningen Sveriges häradshövdingar, Sveriges Juristförbund och föreningen Yngre Jurister vid Svea hovrätt.

Hovrätten över Skåne och Blekinge anslöt sig till tankegången bakom förslaget men ansåg att det var svårt att genomföra i praktiken. Bl. a. uppkom enligt hovrättens mening särskilda svårigheter med hänsyn till nödvändigheten av att understundom inrätta extra avdelningar för avgörande av särskilt vidlyftiga mål.

Uppfattningen att bestämmelserna om avdelnings sammansättning vid huvudförhandling skulle gälla även vid avgörande av mål på handlingarna omfattades av Svea hovrätt, hovrätten över Skåne och Blekinge, hovrätten för Västra Sverige, hovrätten för Övre Norrland och föreningen Sveriges häradshövdingar.

Förslaget om avdelnings ordinarie sammansättning tillstyrktes av föreningen Sveriges häradshövdingar och Sveriges Juristförbund.

Svea hovrätt, hovrätten över Skåne och Blekinge, hovrätten för Nedre Norrland, hovrätten för Övre Norrland och föreningen Yngre Jurister vid Svea hovrätt avstyrkte förslaget. Dessa hävdade, att detta inte medgav tillräckligt adjunktionsutrymme åt hovrätternas fiskaler. Några av de avstyrkande remissinstanserna uttalade sig för minst tre ordinarie ledamöter på varje avdelning. Sålunda förordade hovrätten för Nedre Norrland, att man tillsvidare borde avstå från krav på fler än tre ordinarie ledamöter per femmannaavdelning, hovrätten för Övre Norrland, att såväl på femmanna- som på fyrmannaavdelningar antalet ordinarie ledamöter skulle vara minst tre, samt föreningen Yngre Jurister vid Svea hovrätt, att på varje avdelning minst tre ledamöter skulle vara ordinarie domare och — vad gällde femmannaavdelningar — en ledamot hovrättsassessor.

Hovrätten över Skåne och Blekinge uttalade, att, i den mån en fiskal endast till följd av exceptionellt lång väntetid på assessorsförordnande ännu ej fått sådant förordnande, det ej syntes vara betänkligt att han jämte annan fiskal ingick i avdelningens sammansättning.

Utredningens uttalande om hur förslaget i praktiken skulle realiseras föranledde yttrande av hovrätten för Övre Norrland, som ansåg att möjligheter utan tvivel torde föreligga såväl att begränsa det antal hovrättsråd, som var tjänstlediga för offentliga uppdrag, som att utöka ledamotsorganisationen med ordinarie ledamöter.

Utredningens beräkningar av hovrätternas behov av adjungerade ledamöter godtog av

Svea hovrätt och föreningen Yngre Jurister vid Svea hovrätt, av hovrätten dock endast under förutsättning, att några sådana väsentliga förbättringar av proportionerna mellan antalet begynnelse- och sluttjänster — innebärande en kraftig nedskärning av fiskalskåren — som hovrätten i annat sammanhang föreslagit, inte vidtogs.

Beräkningarna av de adjunktionsmöjligheter, som kunde antas föreligga, om vad utredningen förordat i fråga om avdelnings sammansättning genomfördes, kritiserades av samtliga hovrätter och föreningen Yngre Jurister vid Svea hovrätt.

Svea hovrätt anförde:

De av utredningen angivna siffrorna måste betecknas som ytterst osäkra, särskilt som de avser samtliga hovrätter tillhopa och inte beaktar förekommande skiljaktigheter hovrätterna emellan. Vidare tar siffrorna tydligen inte hänsyn till de stora ojämnheter som inom en hovrätt kan råda beträffande adjunktionstillfällen vid jämförelse såväl mellan olika år som mellan olika perioder av ett löpande arbetsår. På grund av nu angivna förhållanden måste man enligt hovrättens förmenande räkna med en avsevärd marginal, om det förutnämnda antalet fiskaler varje år skall kunna erhålla full adjunktion. De föreslagna reglerna om avdelnings sammansättning lämnar emellertid inte utrymme för en sådan marginal.

Göta hovrätt, hovrätten över Skåne och Blekinge, hovrätten för Nedre Norrland och hovrätten för Övre Norrland ansåg, att utredningen överskattat möjligheterna att bereda fiskaler adjunktion de angivna vägarna.

Enligt Göta hovrätt uppgick summan av adjunktioner i hovrätten på grund av ledamöters partiella ledigheter normalt till 4 à 6 månader per år. Hovrätten över Skåne och Blekinge upplyste att en undersökning av förhållandena i hovrätten under de två sistförflutna åren visade, att den sammanlagda längden av ledamöternas ledigheter enligt 66 § 2 mom. arbetsordningen och för sjukdom uppgått under år 1958 till drygt tre månader och under år 1959 till drygt fem månader. Motsvarande siffror beträffande ledamöternas mera tillfälliga ledigheter för tjänstgöring utanför hovrätten utgjorde år 1958 åtta månader och år 1959 knappt två månader. Hovrätten för Nedre Norrland

uppgav att under senaste 5-årsperiod adjunktion på grund av partiell ledighet för ledamöter i denna hovrätt hade möjliggjort endast under i medeltal 2½ månader årligen. Hovrätten för Övre Norrland framhöll att utredningen syntes helt ha inriktat sig på frågan, om den adjunktion som kunde beredas fiskalerna var tillräcklig för att få fram erforderligt antal assessorer per år. En fråga av vida större vikt var emellertid, om de fiskaler som fullgjort tingssekreterartjänstgöring kunde beredas adjunktion i den utsträckning, att för assessorsförordnande föreskriven adjunktionstjänstgöring kunde fullgöras på den av utredningen i annat sammanhang förordade tiden av två år. Med ganska stor visshet vågade hovrätten påstå, att så inte var fallet.

Hovrätten över Skåne och Blekinge framhöll slutligen, att om — vilket aktualiserats i betänkandet — tjänstgöring såsom revisionssekreterare ej längre skulle vara en nödvändig förutsättning för utnämning till härads hövdingetjänst — adjunktionstjänstgöringens betydelse blev ännu större samt att adjunktion helt korta tider under olika ledigheter inte kunde anses utgöra fullgod utbildning.

Domarutredningen tog jämväl upp frågan om *inrättande av lagmanstjänster på presidentavdelningarna*. Enligt utredningens mening skulle presidenten inte längre som ordförande vara knuten till viss avdelning. I stället skulle på sådan avdelning, där presidenten var ordförande, inrättas en lagmans tjänst. Detta innebar att en sådan tjänst skulle tillföras varje hovrätt med undantag för Svea hovrätt, där presidenten ej är ordförande på avdelning. Med hänsyn till det stora antal extra ledamöter som förekom borde inrättandet av de nya lagmanstjänsterna inte föranleda någon indragning av hovrättsrådstjänster utom i hovrätten för Övre Norrland.

Nedre justitierevisionen, samtliga hovrätter, Sveriges advokatsamfund, Sveriges Juristförbund, Föreningen Sveriges häradshövdingar, Föreningen Sveriges stadsdomare, revisionssekreterareföreningen och Föreningen Sveriges rättshjälpsjurister tillstyrkte eller för-

klarade sig uttryckligen inte ha någon erinran mot utredningens förslag angående ytterligare lagmanstjänster.

Hovrätten över Skåne och Blekinge betonade, att förslaget endast innebar att de gångna årens erfarenheter beaktats och att samtliga avdelningschefer fick den ställning som svarade mot deras åligganden.

Statskontoret ville inte motsätta sig förslaget, om det ur rättsvårdens synpunkt framstod som oundgängligen nödvändigt att inrätta ifrågavarande lagmanstjänster. Statens lönenämnd hade ingen erinran, om skäl ansågs föreligga att vidta den föreslagna organisationsändringen.

Hovrätten för Övre Norrland motsatte sig bestämt utredningens förslag om indragning av en hovrättsrådstjänst under återopande av arbetsläget i hovrätten.

1958 års besparingsutredning. I sitt år 1959 avgivna, i direktiven för domförhutsutredningen återopade betänkande (SOU 1959: 28) föreslog besparingsutredningen att med hänsyn till de besparingar, som en minskning av det för domförhet erforderliga antalet ledamöter skulle föra med sig, frågan om en dylik förändring snarast togs upp till prövning. Efter en redogörelse för arbetsformerna i hovrätt och den under åren 1950—57 fortgående stegringen av antalet inkomna och balanserade mål anförde utredningen bl. a. följande.

Av den förut lämnade redogörelsen framgår, att en domande avdelning f. n. omfattar, förutom ordförande och referent, två bisittare. En undersökning har givit vid handen att om en domande avdelning minskas med en bisittare, detta inte ökar de övriga i målet deltagande ledamöternas arbetsbörda. Detta förklaras av att bisittarnas medverkan vid målen i allt väsentligt är begränsad till att deltaga vid huvudförhandlingar, föredragningar och överläggningar. Vad angår frågan om den ökning av en avdelnings kapacitet, som kan vinnas därest endast en bisittare skulle krävas, har framgått följande. På en femmannaavdelning ernås en besparing av arbetskraft som sammanlagt för avdelningens fyra rotlar motsvarar fyra bisittares arbetsbörda. Vad detta innebär i ökad arbetskapskapitet på en avdelning kan inte exakt avgöras utan tillgång till material, som medger tillförlitliga jämförelser mellan i första hand en referents och en bisittares arbetsinsats i ett mål

men också mellan ordförandens och en bisittares. För att närmare klarlägga kapacitetsökningens storlek och i vilken utsträckning den kan förverkligas erfordras mera ingående undersökningar än besparingsutredningen haft möjlighet att genomföra. Med stöd av det för utredningen tillgängliga preliminära materialet, som närmast tyder på att den möjliga ökningen kan röra sig om ett par tiotal procent, torde man likväl kunna utgå ifrån att en inte oväsentlig kapacitetsökning kan i praktiken ernås.

Besparingsutredningen har inte införskaffat underlag för några bedömanden angående den nu antydda åtgärdens eventuella inverkan på den dömande verksamheten ur kvalitativa och andra synpunkter. Det må emellertid erinras om att bestämmelserna om domstolars sammansättning och kraven i fråga om domförhet i in- och utlandet växlar starkt. Skälen varför en viss sammansättning väljes kan vara av skiftande slag. Enligt utredningens mening kan det inte utan vidare anses klart att en minskning av antalet i ett mål deltagande domare från fyra till tre skulle vara förenat med sådana mera påtagliga olägenheter ur rättssäkerhetssynpunkt att de kan anses utgöra tillräcklig motivering för de merkostnader som det högre antalet medför. För hovrätternas vidkommande har möjligheten att öka antalet dömande ledamöter till fem utnyttjats i vissa mera omfattande mål därför att man anser denna förstärkning praktiskt motiverad av behovet att gardera såväl domstolen som parter och andra berörda mot följderna av ett förhandlingsavbrott i dessa mål. Däremot vidtages åtgärden inte därför att kraven på rättssäkerhet skulle vara högre än eljest. Utredningen vill också erinra om att kammarrättens dömande avdelningar enligt gällande instruktion (1942: 978) för att vara domför skall bestå av ordförande och minst två ledamöter, sålunda av tre domare. Ett genomförande av vad utredningen nu förordat skulle innebära att samma krav i fråga om domförhet kommer att gälla i båda fallen.

Över besparingsutredningens förslag avgavs yttranden av hovrätterna, statskontoret, 1951 års rättegångskommitté, stadsdomstolsutredningen och Sveriges akademikers centralorganisation.

Av de hörda myndigheterna ställde sig *Göta hovrätt*, *hovrätten för Övre Norrland* och *1951 års rättegångskommitté* avvisande till den ifrågasatta utredningen.

Göta hovrätt framhöll bl. a., att en ändring av domförhetsreglerna rent ekonomiskt torde ha mycket begränsade verkningar och fortsatte:

Utredningens antagande, utan angivande av hur beräkningen skett, att den möjliga ökningen av kapaciteten på en femmannaavdelning kunde röra sig om »ett par tiotal procent», kan hovrätten icke godta. Rent schematiskt skulle hovrätten vilja anta att den del av ledamöternas arbete, som sker i ett kollegium på fyra — huvudförhandlingar, föredragningar och överläggningar — genomsnittligt utgör mindre än hälften, sannolikt snarare en tredjedel av deras hela arbete; återstoden är enskilt arbete (målnes förberedande, studier, domsskrivning, bearbetning av andras domsförlag etc.). Motsvarar det enskilda arbetet en tredjedel, skulle kapacitetsökningen på en avdelning rent matematiskt bli 8 %; vore det hälften bleve ökningen 12 %. Emellertid kan andra faktorer föranleda att ökningen blir lägre eller ingen alls. Sålunda bör erinras att det enskilda arbetet sannolikt genomsnittligt blir tyngre och mera krävande med tre ledamöter än med fyra, och möjligt är också att det blir svårare att jämnt och effektivt utnyttja alla ledamöternas arbetskraft. — Skulle den ifrågasatta reformen utan olägenheter i sak kunna genomföras, borde det givetvis ske, även om kostnadsminskningen inte är så stor. Hovrätten anser emellertid att den nuvarande ordningen är starkt sakligt grundad och att en ändring skulle medföra bestämda olägenheter. Ehuru flera förslag om domförhet med tre ledamöter tidigare framlagts — bland annat av processkommissionen, ett betänkande 1926 om ändringar i hovrätternas organisation och reserver i särskilda utskottet vid 1931 års riksdag — genomfördes processlagberedningens förslag, överensstämmande med vad nu gäller, år 1942 utan meningsskiljaktighet. Ett av skälen var hovrätternas ökade betydelse i följd av begränsningen i högsta domstolens befattningsmed fullföljda mål, en synpunkt som alltså gör sig tydligt gällande. Det synes också ostridligt att det kollegiala arbetets fördelar måste bli mera framträdande med fyra ledamöter än med tre, att således en minskning till tre ledamöter allmänt sett måste innebära en försämring i sak. En viktig synpunkt, som också berördes i förarbetena, är att hovrätternas arbete bygger på ett vikariatsystem såtillvida att de ordinarie ledamöternas platser i viss utsträckning besättes av assessorer eller adjungerade ledamöter. Förutsatt att det hålles inom rimliga gränser innebär systemet bestämda fördelar med hänsyn såväl till domarutbildningen som till det önskvärda samarbetet mellan äldre och yngre. Systemet måste emellertid tala för att inte minska ledamötsantalet under fyra. — Överhuvud bör starka skäl förefinnas om man skall bryta en ordning av detta slag som så nyligen efter ingående prövning genomförts. Sådana skäl föreligger icke.

Hovrätten för Övre Norrland yttrade bl. a.

Vad processlagberedningen uttalat om lämpligheten av högre antal ledamöter för domförhet än tre synes ytterligare bestyrkt av de rådande faktiska förhållandena. Hovrättsavdelning består långt ifrån regelmässigt — såsom dock besparingsutredningen synes anta — av president eller lagman som ordförande jämte ett hovrättsråd som vice ordförande och därutöver ett hovrättsråd förutom, som fjärde ledamot, assessor eller adjungerad ledamot. I varje fall har i hovrätten för Övre Norrland den brist på i tjänst varande hovrättsråd (och endast dessa är ordinarie domare), som orsakats av hovrättsråds ianspråktagande för offentliga uppdrag, medfört att icke sällan allenast en ordinarie domare tjänstgjort på dömmande avdelning. I och för sig kan väl hovrätten icke finna annat än lämpligt att ordinarie domare tages i anspråk för kvalificerade offentliga uppdrag. Men de olägenheter detta, såsom framgår av det sagda, medför, har sin grund i att för närvarande möjlighet i ett stort antal fall saknas för vederbörandes förande över stat och därmed också saknas möjlighet för utnämning av nytt hovrättsråd i hans ställe. Men vidare måste beaktas att, i varje fall med den nuvarande utformningen av domareutbildningen, det är nödvändigt att bereda adjunktion åt de unga domaraspiranterna. Därav blir också en följd att den i och för sig viktiga principen att domarämbetet skall utövas allenast av ordinarie domare måste i betydande utsträckning lida undantag. — Med dessa förhållanden för ögonen kan hovrätten icke finna annat än att en minskning av domförhetsantalet skulle leda till betänkliga konsekvenser. Hovrätten finner visserligen ofrånkomligt att, därest denna tanke skulle leda till bildande av nya 3-mansavdelningar, detta föranleder tillsättande av motsvarande antal lagmän. Men hovrätten måste ändock ställa sig synnerligen tveksam till lämpligheten av en 3-mansavdelning bestående av en ordinarie domare och två icke-ordinarie bisittare. Utan att detta innebär någon värdering av de icke-ordinarie bisittarnas arbete, måste hovrätten finna det helt stridande mot syftet med en överinstans, om dom där skulle kunna meddelas grundad, efter omröstning, på två icke-ordinarie bisittares mening mot den tredje, ordinarie domarens votum. — — — Besparingsutredningens uttalande om att minskning av antalet bisittare med en icke skulle öka de övrigas arbetsbörda lär icke vara helt hållbart. Sålunda kommer det arbete som av bisittare utövas i form av s. k. motläsning, ett arbete som är av största vikt bl. a. i fråga om kontrollen av alla faktiska uppgifter och uträkningar, uppenbarligen att öka efter en reduktion av det domföra antalet från fyra till tre.

1951 års rättegångskommitté anförde bl. a.

Frågan om hovrätternas sammansättning har varit föremål för övervägande vid ett flertal tillfällen, senast i samband med införandet av den nya rättegångsbalken. Under arbetet med processreformen ifrågasattes att nedsätta det domföra antalet ledamöter till tre. Vid reformens genomförande år 1942 fastställdes emellertid utan meningsskiljaktigheter antalet ledamöter till fyra. Den kanske viktigaste anledningen härtill var, att det med hänsyn till den starka begränsningen av fullföljdsrätten till högsta domstolen ansågs önskvärt att hovrätterna erhöll en så god sammansättning som möjligt. Det torde vara uppenbart, att en nedsättning av antalet ledamöter från fyra till tre måste innebära en försvagning. — Vid processreformens genomförande förutsattes att en översyn av hela domstolsorganisationen senare skulle komma att ske. En sådan översyn har emellertid ännu icke kommit till stånd. Det framstår som olämpligt att separat genomföra en reform som berör en så betydelsefull fråga som hovrätternas sammansättning; att nu vidta en ändring som skulle innebära en försvagning av hovrätterna synes så mycket mera betänkligt som man vid processreformens genomförande i första hand ansett en förstärkning av hovrätternas ställning erforderlig. Frågan om hovrätternas organisation synes således icke böra upptagas annat än i ett större sammanhang. — Med hänsyn till rådande vikariatssystem vid hovrätterna kan den föreslagna reformen icke genomföras utan genomgripande organisatoriska förändringar. Om det för domförhet erforderliga antalet ledamöter nedsattes till tre, måste nämligen garantier skapas för att en avdelning sammansattes av endast ordinarie ledamöter och assessorer. Hovrätterna skulle eljest kunna komma att erhålla en sammansättning som vore alltför svag med hänsyn till deras ställning av överinstans. Det är emellertid ingalunda givet att ett fullständigt avskaffande av vikariatssystemet skulle vara till gagn. Tjänstgöringen såsom adjungerad ledamot i hovrätt har utomordentligt värde ur utbildningssynpunkt och ingår som ett normalt led i domarutbildningen. Den nuvarande formen av kollegialt arbete kan för övrigt mängden gång vara av stort värde även för de äldre ledamöterna. De erforderliga organisatoriska förändringarna kan under alla förhållanden icke genomföras utan en utredning angående hovrätternas organisation och ställning.

Svea hovrätt uttalade sig likaledes mot en ändring av gällande domförhetsregler i hovrätt men anslöt sig till förslaget om en närmare utredning. Hovrätten yttrade bl. a.:

Vid sådant förhållande (att hovrätten i verkligheten fungerar som slutinstans i flertalet mål) måste varje reform, som är ägnad att försvaga hovrätterna och minska säkerheten i deras domar, anses i hög grad betänklig. Det synes uppenbart, att säkerheten för ett riktigt avgörande är större om ett mål kommer under fyra ledamöters granskning än om allenast tre deltar i avgörandet, förutsatt naturligtvis att ledamöterna i båda fallen är lika kvalificerade. I detta sammanhang bör även beaktas, att i många mål förekommer ett antal detaljfrågor vid sidan av själva saken samt att med den högt uppdrivna arbetstakt som måltillströmningen nödvändiggör ett förbiseende lätt kan ske beträffande en dylik detaljfråga. Risken för ett sådant förbiseende minskas avsevärt med varje ledamot som kontrollerar domen. — På grund av det anförda nödgas hovrätten bestämt avstyrka en minskning av det för domförhet erforderliga antalet ledamöter, om icke garantier skapas för en kvalitativt betryggande sammansättning; härvid kommer närmast i åtanke ett stadgande att minst två ordinarie ledamöter skall delta i målens avgörande. Om man behåller den nuvarande ur flera synpunkter lämpliga anordningen med ett antal extra ordinarie befattningshavare (assessorer), vilka har företräde till adjunktion, skulle emellertid denna anordning i förening med den föreslagna ändringen av domförhetsreglerna medföra, att hovrätternas fiskaler sällan eller aldrig kunde beredas tillfälle till stadigvarande adjunktion. — Tjänstgöringen som adjungerad ledamot i hovrätt skänker fiskalerna fördjupad kunskap inom olika delar av rättsområdet och vidgad erfarenhet samt är över huvud taget ägnad att utveckla deras domaregenskaper. Den möjliggör vidare ett säkrare bedömande av fiskalernas fallenhet för domarkallet än som kan grundas på den mera rutinmässiga fiskaltjänstgöringen. I en tid, då allt större anspråk måste ställas på hovrätternas domare, vore det olyckligt att nedskära fiskalernas adjunktionstjänstgöring så mycket som skulle bli följden, om hovrätterna regelmässigt skulle döma i tremanssammansättning, vari måste ingå minst två ordinarie ledamöter. Ehuru en sådan reform torde vara godtagbar ur rättssäkerhetssynpunkt, kan hovrätten icke tillstyrka den, med mindre behovet av en god domarutbildning och säker prövning av domaraspiranterna blir fullt tillgodosett. En möjlighet härtill vore tänkbar, för den händelse rådhusrätterna förstatlignades och en gemensam domarkarriär skapades, nämligen genom att fiskalernas adjunktionstjänstgöring förlades till rådhusrätterna. — Även bortsett från de speciella problem som föranledes av sistnämnda uppslag, måste en ändring av domförhetsreglerna i hovrätt övervägas under hänsynstagande till dom-

stolsväsendet i dess helhet. De dömande hovrättsavdelningarnas sammansättning är av betydelse för organisationen och verksamheten såväl i underrätterna som i högsta domstolen. — Under återopande av det anförda kan hovrätten ansluta sig till förslaget om en närmare utredning av frågan om domförhet i hovrätt, dock endast under förutsättning att utredningen verkställs i samband med en allmän omprövning av domstolsorganisationen och domarpersonalens rekryteringsförhållanden.

Hovrätten för Nedre Norrland ansåg frågan om ändrade domförhetsregler i hovrätt böra anstå i avbidan på de resultat, som stadsdomstolsutredningens övervägande kunde komma att leda till beträffande underrätternas organisation och sammansättning.

Hovrätten över Skåne och Blekinge, stadsdomstolsutredningen och *Sveriges akademikers centralorganisation* ansåg frågan om domfört antal ledamöter i hovrätt böra närmare utredas.

Hovrätten över Skåne och Blekinge anförde bl. a.:

Besparingsutredningen har varken redovisat eller närmare diskuterat de skäl som var avgörande, då statsmakterna i samband med rättsgångsreformen fastställde det domföra antalet ledamöter i hovrätt. Dessa skäl är emellertid ingalunda oviktiga. Frågan bör inte ses som en isolerad rationalisering. Den bör betraktas mot bakgrunden av domstolsväsendets funktion som helhet och hovrätternas uppgift däri. Hovrätternas styrka ligger i den grundliga penetrering av rättsfrågorna som möjliggöres genom den kollegiala organisationen. Det är härigenom som hovrätterna kan fullgöra sin uppgift att såsom överinstans ompröva målen. Ur denna synpunkt kan det för vissa mål, särskilt mera invecklade dispositiva tvistemål, ifrågasättas om det är tillrådligt att sänka antalet ledamöter till tre. Å andra sidan måste i flertalet mål en sammansättning med tre ledamöter anses fullt betryggande. De betänkligheter som år 1931 anfördes mot en hovrättsavdelning med mindre än tre ordinarie ledamöter bör dock även beaktas. — Ur de synpunkter som för besparingsutredningen har varit de väsentliga, nämligen att finna utvägar att minska utgifterna på statsbudgeten, torde frågan vara obetydlig. De önskemål om rationalisering inom myndigheterna, som utredningen framför, har emellertid samtidigt en annan, mycket viktig bakgrund. Det måste i vårt samhälle vara av den största betydelse att strängt hushålla med den kvalificerade, högst utbildade personalen. För domstolsväsendet

framstår det som angeläget att domarekadern inte tillåtes att svälla ut i sådan grad att ett strängt kvalitativt urval vid rekryteringen ej kan upprätthållas. Detta skäl talar starkt för utredningens förslag. — Hovrätten ansluter sig därför i princip till förslaget. Det måste dock, liksom nu, finnas möjligheter att sammansätta hovrättsavdelning med flera ledamöter än det minsta antalet som krävs för domförhet. Det kan finnas anledning att härvid beakta även andra synpunkter än målens vidlyftighet.

Stadsdomstolsutredningen förklarade sig visserligen inte hålla för uteslutet, att med oförändrad måltillströmning den nuvarande organisationen skulle vara tillräcklig för att förhindra en stegring av målbalansen med därav följande dröjsmål i rättskipningen, men yttrade härefter bl. a.:

Oavsett vad sålunda anförts är enligt utredningens mening ökningen sedan 1948 av hovrätternas ledamotsorganisation av sådan omfattning — drygt 15 % — att frågan om ändring av grunderna för hovrätternas organisation fått aktualitet. Skulle — som besparingsutredningen inte utan fog antager — samhällsförhållandena komma att ställa oavslåeligt stigande krav på hovrätterna, torde förr eller senare en sådan ändring bli ofrånkomlig. Härför talar inte endast statsfinansiella skäl. En fortsatt utbyggnad av den nuvarande hovrättsorganisationen är ägnad att inge betänkligheter av annat slag. Tillgången på personer med håg och fallenhet för domarbanan är begränsad, och vid en fortsatt ansvällning av domarkåren når man förr eller senare den gräns, där svårigheter möter att hålla standarden på en hög nivå. En försämrad rekrytering till hovrätterna skulle vålla rättsvärdens svår skada. — Den avgörande synpunkten vid övervägande av en minskning av det domföra antalet hovrättsledamöter måste vara vilken verkan ändringen skulle få för rättskipningens tillförlitlighet i andra instans. I och för sig torde ett större antal domstolsledamöter innebära ökade garantier för säkerhet i avgörandena. Men det är givet, att en domstols kvalitet icke i första hand beror av antalet ledamöter utan av de personliga egenskaperna hos varje ledamot av domstolen. Ur rättsvärdssynpunkt är tre högt kvalificerade domare att föredra framför ett större antal domare, som representerar mindre skicklighet och erfarenhet. Mot tanken att minska hovrätternas domförhet till tre har ofta invänts, att rådhusrätt vid huvudförhandling i tvistemål vanligen består av tre lagfarna domare; man har ansett grunderna för instansordningen bjuda, att den högre domstolen skall sammansättas med flera domare

än den lägre. Stadsdomstolsutredningens förslag till omorganisation av städernas domstolar torde komma att innebära, att rådhusrätternas nuvarande sammansättning i tvistemål behålles ehuru i ett mindre antal underrätter än för närvarande. Enligt utredningens mening bör dock detta ej hindra, att den ifrågasatta minskningen av hovrätternas domförhetsantal upptas till övervägande. Överprövningen i sig själv medför ökade möjligheter att nå ett materiellt riktigt resultat. Härtill kommer att även i förhållandet mellan högre och lägre rätt domarnas i den högre rätten personliga duglighet betyder mera än antalet domare i rätten. — Vilka kostnadsbesparingar som står att vinna beror främst av den ifrågasatta reformens verkan i effektivitets-hänseende. Men reformen torde förutsätta, att hovrätterna upprustas i andra hänseenden. Ett ökat inslag ordinarie domare vid målens avgörande lär vara ofrånkomligt; en sådan ändring får konsekvenser för domarutbildningen, som f. n. fullgöres bl. a. på adjunktionsstadiet i hovrätt. Reformen bör ej få till resultat att lagmännen deltar i rättskipningen i mindre utsträckning än för närvarande. Och detta förutsätter ett ökat antal lagmanstjänster. Utredningen håller emellertid ej för uteslutet, att även med en sådan upprustning hovrättsorganisationen kan komma att ställa sig något billigare för statsverket än vad en fortsatt utbyggnad av den nuvarande organisationen skulle göra. — Stadsdomstolsutredningen vill på grund av det anförda för sin del tillstyrka, att frågan om minskning av hovrätternas sammansättning upptas till prövning; givetvis förutsätts att frågan blir föremål för närmare utredning. Det kan sättas i fråga, om inte spörsmålet i stället för att upptas isolerat bör ingå i en allmän översyn av instansordningen. Utredningen erinrar om att frågan om förenklingen i vår instansordning länge förts fram i den allmänna diskussionen rörande domstolsväsendet.

Sveriges akademikers centralorganisation yttrade:

SACO vill inte i och för sig motsätta sig en minskning av antalet för domförhet erforderliga ledamöter. Utredningen har emellertid inte kunnat bedöma hur den ifrågasatta minskningen av antalet domföra ledamöter rörer inverkan på rättskipningen ur kvalitativa synpunkter. Icke heller har man stannat vid någon exakt beräkning av åtgärdens betydelse för hovrätternas kapacitet. Utan att för närvarande vilja ta ställning till utredningens tanke vill SACO framhålla att en begränsning av antalet ledamöter måste få som följd att kraven på att ledamot skall vara ordinarie domare skärpes. Detta i sin tur äventyrar adjunktionssystemet som bl. a. är ord-

nat som en form av prövning av de yngsta domarna. Det är nämligen inte tilltalande att hovrätternas avgörande skall kunna bli beroende av en icke ordinarie ledamot vars lämplighet för domarbanan inte är slutligt prövad. SACO vill emellertid inte motsätta sig att frågan om det för domförhet erforderliga antalet ledamöter skyndsammast prövas. Det får nämligen inte bli så att angelägna förstärkningar skjutes på en oviss framtid i avvaktan på en prövning av frågan.

I utlåtande över statsverkspropositionen till 1960 års riksdag fann även *statsutskottet* det böra närmare utredas, huruvida den av besparingsutredningen anvisade utvägen att öka hovrätternas kapacitet utan utbyggnad av organisationen genom att minska det för domförhet erforderliga antalet ledamöter gick att realisera.

Riksdagsmotioner. Under senare år har vid flera tillfällen frågan om nämnd i hovrätt motionsvägen förelagts riksdagen. Sålunda togs frågan härom upp i två likalydande motioner (I: 116 och II: 146) vid 1955 års riksdag, i två likalydande motioner (I: 34 och II: 408) vid 1957 års riksdag, i en motion (I: 364) vid 1961 års riksdag och i en motion (I: 274) vid 1963 års riksdag. Motionerna har på förslag av första lagutskottet inte föranlett någon riksdagens åtgärd. Som skäl för sina avstyrkande utlåtanden har utskottet hänvisat till övervägandena under förarbetena till rättegångsreformen ävensom till pågående utredningsarbete på domstolsväsendets område.

Något om de allmänna domstolarnas sammansättning i de nordiska grannländerna

I *Danmark* är de allmänna domstolarna Højesteret, landsretterne och underretterne. Underretterne, som utgör första instans i det stora flertalet mål, är i allmänhet domföra med en domare. I brottmål skall domaren dock vanligen ha två lekmannadomare vid sin sida. Landsretterne är dels första instans i vissa mål, dels överdomstol till underretterne. I landsretterne som första instans handläggs vissa dispositiva tvistemål och skattemål, i vilka saken är av visst högre

värde, samt vissa svårare brottmål. I landsretterne deltar i allmänhet minst tre lagfarna domare. I överklagade brottmål, beträffande vilka i underret lekmannadomare deltagit, skall i landsret — förutom tre lagfarna domare — även sitta tre lekmanndomare. I de brottmål, som behandlas av landsret i första instans, skall jury medverka. Landsrets dom i ett från underret fullföljt mål kan i regel inte överklagas. I undantagsfall kan dock justitieministern tillåta att talan får föras i Höjesteret. Däremot kan dom av landsret som första instans i allmänhet överklagas i Höjesteret.

De allmänna domstolarna i *Norge* är Höjesterett, lagmannsrettene, herreds- och byrettene samt forlikrådene. Forlikråd, bestående av tre ledamöter, skall finnas i varje kommun. Ledamöterna är valda lekmän. Forlikråd kan på begäran av part avgöra vissa tvistemål, i vilka tvisteföremålet är av lägre värde, ävensom på båda parter begäran vissa andra förmögenhetsrättsliga tvister. Herreds- och byrettene är de egentliga underätterna i tvistemål. Till dessa domstolar kan även forlikrådenes avgörande överklagas. Herreds- och byrettene är, med vissa undantag, även första instans i brottmål. I handläggningen vid herreds- och byrettene deltar i regel endast en domare. Denne biträds i brottmål av två lekmanndomare. Även i tvistemål kan i vissa fall två lekmanndomare medverka. Lagmannsrettene är överdomstolar till herreds- och byretter i tvistemål. I vissa fall kan dock sådant mål efter särskilt medgivande överklagas direkt

i Höjesterett. Brottmål, avgjort av herreds- och byrett, kan under vissa förutsättningar tas upp till förnyad behandling av lagmannsrett, såvitt angår frågan om den tilltalades skuld. Beträffande andra frågor kan herreds- eller byretts dom i brottmål under vissa betingelser överklagas i Höjesterett. Lagmannsrett har även att såsom första instans ta upp mål beträffande vissa grövre brott. Lagmannsrett är domför med tre lagfarna domare, varvid i brottmål jury skall medverka. I tvistemål åter kan på parts begäran eller om rätten finner erforderligt tillkallas 2—4 lekmanndomare. Lagmannsretts dom kan såväl i tvistemål som i brottmål med vissa begränsningar överklagas i Höjesterett.

I *Finland* utgörs de allmänna domstolarna av högsta domstolen, hovrätterna samt häradsoch rådstuvurätterna. Häradsoch rådstuvurätterna är första instans i det stora flertalet mål. I häradsrätt dömer en domare med nämnd av samma karaktär som den svenska nämnden. Rådstuvurätt är domför med tre ledamöter. Underrätts avgörande kan överklagas i hovrätt. Hovrätt är domför med tre ledamöter. Mot hovrätts dom kan, med vissa begränsningar, talan fullföljas i högsta domstolen.

Domstolskommittén

Organisation och sammansättning i statistisk belysning. Som framgår av den redogörelse som lämnats växlar omfattningen av hovrättsorganisationen från tid till annan. I nedanstående tablå redovisas organisationen,

Hovrätt	Avdelningar			Ledamöter					
				Ordinarie					
	Ord	Extra	S:a	lag-pres.	lag-män	hovr.-råd	S:a	Extra	S:a
Svea	10	2	12	1	10	40	51	10	61
Göta	3	—	3	1	2	12	15	4	19
Skåne och Blekinge	3	1	4	1	2	11	14	9	23
Västra Sverige	4	—	4	1	3	16	20	3	23
Nedre Norrland	2	—	2	1	1	7	9	1	10
Övre Norrland	2	—	2	1	1	8	10	2	12
Samtliga	24	3	27	6	19	94	119	29	148

utom vattenöverdomstolen, sådan den förut-
sätts i personalförteckningen för budgetåret
1968/69 samt i meddelade beslut om extra
avdelningar och ledamöter per den 1 april
1969.

Tablån överensstämmer emellertid inte
med de verkliga förhållandena. Den fak-
tiska sammansättningen av hovrätterna i dö-
mande verksamhet den 1 april 1969 fram-
går av följande.

Hovrätt	Avdel- ning	Sammansättning							S:a leda- möter	
		Ord. ledamöter				Adj. ledamöter				
		pres.	lag- man	hovr.- råd	S:a	hovr.- ass.	hovr.- fiskal	S:a		
Svea	I	—	1	2	3	1	1	2	5	
	II	—	1	2	3	—	2	2	5	
	III	—	1	2	3	2	—	2	5	
	IV	—	1 ¹	2	3	2	—	2	5	
	V	—	1	2	3	—	2	2	5	
	VI	—	1 ¹	3	4	1	—	1	5	
	VII	—	1	2	3	—	2	2	5	
	VIII	—	1	2	3	2	—	2	5	
	IX	—	1	3	4	—	1	1	5	
	X	—	1	2	3	1	1	2	5	
	XI	—	1	2	3	1	1	2	5	
	XII	—	1 ¹	2	3	1	1	2	5	
S:a	12	—	12	26	38	11	11	22	60	
Göta	I	1	—	3	4	1	2	3	7	
	II	—	1	3	4	2	—	2	6	
	III	—	1	3	4	—	2	2	6	
	S:a	3	1	2	9	12	3	4	7	19
Skåne och Blekinge	I	1	—	4	5	—	2	2	7	
	II	—	1	3	4	—	2	2	6	
	III	—	1 ¹	2	3	—	2	2	5	
	IV	—	1	2 ²	3 ²	1	1	2	5 ²	
	S:a	4	1	3	11 ²	15 ²	1	7	8	23 ²
Västra Sverige	I	—	1 ¹	3	4	1	1	2	6	
	II	—	1	3	4	—	2	2	6	
	III	—	1	3	4	—	1	1	5	
	IV	1	—	3	4	2	—	2	6	
	S:a	4	1	3	12	16	3	4	7	23
Nedre Norrland	I	1	—	1	2	3	—	3	5	
	II	—	1	1	2	2	1	3	5	
	S:a	2	1	1	2	4	5	1	6	10
Övre Norrland	I	—	1	3	4	—	2	2	6	
	II	1	—	4	5	1	—	1	6	
	S:a	2	1	1	7	9	1	2	3	12
Samtliga hovrätter	S:a	27	5	22	67 ²	94 ²	24	29	53	147 ²

¹ hovrättsråd med lagmansförordnande.

² varav 1 pensionerad häradshövding och 1 pensionerat hovrättsråd.

Skillnaderna mellan de båda tabellerna föranleds av följande förhållanden. Presidenten i Svea hovrätt deltar regelmässigt inte i lagskipningsarbetet. De fem övriga presidenternas tjänstgöring i den dömande verksamheten kan beräknas för var och en av dem motsvara ungefär hälften av den tjänstgöring som ankommer på lagman. Utom presidenterna skall enligt personalförteckningen finnas sammanlagt 113 ordinarie ledamöter. Av dessa tjänstgjorde emellertid den 1 april 1969 endast 87. Tre av

dessa kan sägas vara överflyttade från vattenöverdomstolen, där det enligt personalförteckningen skall finnas 6 hovrättsrådstjänster men endast tjänstgjorde 3 hovrättsråd. Kvar står 84 ordinarie ledamöter. Övriga (113-84=) 29 ordinarie ledamöter var lediga för arbete på annat håll. Av dem var 2 lagmän. Vad angår hovrättsråden framgår deras tjänstgöringsförhållanden den 1 april 1969 av följande uppställning. I denna har för varje hovrätt redovisats jämväl antalet hovrättsråd vilkas tjänster förts över stat.

Hovrätt	Hovrätt	Vatten- över- dom- stolen	Under- rätt	Hyres- nämnd	Vakant	Offentl. uppdrag	S:a på stat	Över stat
Svea	29	3	—	1	1	12	46	11
Göta	9	—	2	—	—	1	12	—
Skåne o. Blekinge	10	—	1	—	—	—	11	1
Västra Sverige	13	—	—	—	—	3	16	—
Nedre Norrland	2	—	1	—	—	4	7	1
Övre Norrland	7	—	1	—	—	—	8	2
Samtliga	70	3	5	1	1	20	100	15

Vad gäller arten av de offentliga uppdrag som anförtratts hovrättsråden kan anmärkas följande. Av de 20 tjänstlediga hovrättsråden på stat var en president i högsta restitutionstolen i Västtyskland, en ledamot av lagberedningen, en ordförande i fiskevärderingsnämnd, en näringsfrihetsombudsman, en sekreterare i riksdagens första kammar, en avdelningschef i kriminalvårdsstyrelsen, en avtalsjurist vid Statens avtalsverk och de övriga kommittésekreterare eller sakkunniga i departement. Av de 15 hovrättsråd, vars tjänster förts över stat, var en statssekreterare, fyra rättschefer, fyra expeditionsschefer, två departementsråd, en kansli- råd, en chef för nådebyrån, en byråchef hos justitiekanslern samt en kanslichef i Nordiska rådet.

Det förhållandet att ett stort antal ordinarie hovrättsdomare tjänstgör utom hovrätt har föranlett starkt ökat behov av adjungerade, icke-ordinarie ledamöter. Följden härav i förening med det stora inslaget av extra ledamöter är att, redan när det gäller de på avdelning fast indelade ledamöterna, de icke-ordinarie ledamöterna ut-

gör mer än en tredjedel av det totala ledamotsantalet. Om härutöver beaktas att de ordinarie ledamöterna i viss utsträckning beviljas tillfälliga ledigheter för sjukdom, semester eller annat och därvid ersätts av icke-ordinarie ledamot, är det tydligt att ett betydande inslag av icke-ordinarie personal förekommer i hovrätternas dömande verksamhet.

Kommittén har funnit det vara av intresse att närmare utröna den faktiska sammansättningen av hovrätterna under senare tid. I detta syfte har från hovrätterna för varje avdelning inhämtats uppgifter om vilka ledamöter — ordinarie, assessor eller adjungerad fiskal — som deltagit i handläggningen sessionsdagarna år 1968. I det fåtal sessionsdagar, då i hovrätten suttit fem ledamöter, har hovrätten ansetts bestå av de fyra äldsta. Med ordinarie ledamot har jämställts ordinarie underrättsdomare samt professor, preceptor och docent vid juridisk fakultet. För varje hovrätt redovisas i följande uppställning hur sessionsdagarna antalsmässigt och procentuellt fördelat sig på de olika sammansättningsformerna.

Sammansättning			Hovrätt							
ord. led.	ass.	fiskal	Fördel- ning	Svea	Göta	Skåne o. Blekinge	Västra Sverige	Nedre Norr- land	Övre Norr- land	Samt- liga
4	—	—	Antal	15	22	44	92	—	16	189
			%	1,0	4,5	8,1	12,3	—	4,8	4,8
3	1	—	Antal	198	84	44	184	8	66	584
			%	12,8	17,0	8,1	24,6	3,1	19,9	14,9
3	—	1	Antal	240	89	236	203	4	113	885
			%	15,6	18,0	43,2	27,1	1,5	34,2	22,6
2	2	—	Antal	144	17	6	9	17	4	197
			%	9,4	3,4	1,1	1,2	6,6	1,2	5,0
2	1	1	Antal	483	141	76	116	104	92	1 012
			%	31,3	28,5	13,9	15,5	40,1	27,8	25,8
2	—	2	Antal	278	104	117	138	14	28	679
			%	18,1	21,1	21,4	18,4	5,4	8,5	17,4
1	2	1	Antal	48	4	2	1	64	—	119
			%	3,1	0,8	0,4	0,1	24,7	—	3,0
1	1	2	Antal	95	28	17	3	47	12	202
			%	6,2	5,7	3,1	0,4	18,1	3,6	5,2
1	—	3	Antal	38	5	4	3	1	—	51
			%	2,5	1,0	0,7	0,4	0,5	—	1,3
Summa sessionsdagar				1 539	494	546	749	259	331	3 918

Följande sammanställning ger en bild av hur ledamotsdagarna under år 1968 varit fördelade på olika ledamotskategorier. An-

talet faktiska sessionsdagar har för jämförbarhetens skull multiplicerats med fyra.

Ledamots- kategorier	Svea	Göta	Skåne o. Blekinge	Västra Sverige	Nedre Norrland	Övre Norrland	Samtliga hovrätter
ord. ledamöter	3 365	1 168	1 437	2 062	418	861	9 311
%	54,7	59,1	65,8	68,8	40,3	65,0	59,4
assessorer	1 160	295	153	323	321	178	2 430
%	18,8	14,9	7,0	10,8	31,0	13,4	15,5
fiskaler	1 631	513	594	611	297	285	3 931
%	26,5	26,0	27,2	20,4	28,7	21,6	25,1
Summa	6 156	1 976	2 184	2 996	1 036	1 324	15 672

Sammanställningen ger vid handen att av ledamotsdagarna föll drygt 59 procent på ordinarie ledamöter, 15,5 procent på assessorer och drygt 25 procent på adjungerade fiskaler. Genomsnittligt har således av de fyra ledamöterna som erfordras för domförhet 2,38 varit ordinarie, 0,62 assessorer och 1,00 adjungerad fiskal.

I det sammanhanget kan vara av intresse att något belysa om och i vad mån hov-

rätternas sammansättningsformer ändrats i förhållande till vad som förekommit tidigare. 1958 års domarutredning redovisade i sitt betänkande Domarbanan (SOU 1959: 17) hovrätternas sammansättning vid avgörande av mål år 1958 procentuellt fördelade efter antalet i avgörandet deltagande adjungerade fiskaler. En jämförelse mellan dessa siffror och motsvarande siffror år 1968 ger följande resultat.

Ant. adj. fiskaler	År	Svea	Göta	Skåne o. Blekinge	Västra Sverige	Nedre Norrl.	Övre Norrl.	Samtliga hovrätter
Ingen	1958	14,4	17,2	21,0	12,9	3,4	21,0	15,0
	1968	23,2	24,9	17,3	38,1	9,7	25,9	24,7
En	1958	37,3	60,8	55,9	58,7	70,3	45,5	49,8
	1968	50,0	47,3	57,5	42,7	66,3	62,0	51,4
Två	1958	42,1	21,6	21,5	23,5	26,1	29,3	31,3
	1968	24,3	26,8	24,5	18,8	23,5	12,1	22,6
Tre	1958	6,2	0,4	1,6	4,9	0,2	4,2	3,9
	1968	2,5	1,0	0,7	0,4	0,5	—	1,3

Av jämförelsetalen framgår att de fall, i vilka mer än en adjungerad fiskal deltagit, gått ned från (31,3 + 3,9 =) 35,2 till (22,6 + 1,3 =) 23,9 procent. Detta tyder på att inslaget av ordinarie ledamöter ökat. Följande jämförelse mellan de tidigare redovisade siffrorna angående hovrättsavdelnings genomsnittliga sammansättning och motsvarande siffror för år 1958 bekräftar detta antagande.

År	Ord. led.	Assessor	Adj. fiskal
1958	2,06	0,70	1,24
1968	2,38	0,62	1,00

Nu redovisade undersökning är av intresse även ur en annan synpunkt, den ger nämligen upplysning om adjunktionsutrymmet under år 1968. Som förut nämnts föll av de 15 672 ledamotsdagarna detta år 3 931 eller ungefär 25 procent på adjungerade fiskaler. Förhållandet innebär att i genomsnitt en av de fyra platserna i en hovrättsavdelning i dömande verksamhet år 1968 varit att betrakta som utbildningsplats.

Arbetsläge och målfördelning. I det föregående har redovisats hovrätternas nuvarande arbetsorganisation. För en riktig bedömning av de konsekvenser ifråga om arbetskraftsbehov som olika tänkbara organisatoriska förändringar skulle ha är arbetsläget inom hovrätterna av betydelse. Frågan är emellertid av intresse även ur annan synpunkt. Rättegångsbalken infördes år 1948 utan egentliga organisatoriska ändringar. Avsikten var att en längre tids erfarenhet skulle ådagalägga i vad mån dom-

stolsorganisationen förmådde uppbära de nya processformerna. En siffermässig analysning av utvecklingen torde därför vara av värde.

Som utgångsår bör lämpligen väljas år 1950, då de med rättegångsreformen förknippade övergångsproblemen kan antas ha blivit bemästrade. I följande uppställning redovisas således för åren 1950–1968 antalet till hovrätt inkomna mål, den absoluta balansen, dvs. antalet vid utgången av varje år balanserade mål, samt antalet i hovrätten tjänstgörande ledamöter. Målsiffrorna avser endast till hovrätt fullföljda mål, dvs. värdade tvistemål och brottmål samt besvärsmål.

År	Ink. mål	Bal.		Antal	
		Index	mål	Index	ledam.
1950	5 076	100	1 281	100	98 2/3
1951	5 215	103	1 321	103	96 1/12
1952	5 566	110	1 461	114	98 1/3
1953	6 052	119	1 707	133	102 3/4
1954	6 357	125	2 115	165	101 2/3
1955	6 569	129	2 046	160	106 2/3
1956	6 678	132	2 145	167	109 1/2
1957	6 966	137	2 115	165	118 11/12
1958	7 129	140	2 192	171	118 1/3
1959	7 752	153	2 428	190	124 1/6
1960	7 962	157	2 441	191	128 2/3
1961	7 889	155	2 315	180	129 2/3
1962	8 007	158	2 434	190	130 3/4
1963	8 003	158	2 455	192	129 1/4
1964	7 671	151	2 222	173	131 2/3
1965	7 869	155	2 508	196	128 5/6
1966	7 806	154	2 546	199	131 1/3
1967	9 002	177	2 920	228	133 1/2
1968	9 332	184	3 126	244	136 5/6

Uppställningen ger vid handen klara tendenser i fråga om antalet inkomna och balanserade mål. En ökning under den ifrågavarande tidsperioden av antalet in-

komna mål med 84 procent har lett till en ökning av den absoluta balansen med 144 procent. För en mer rättvisande bild av utvecklingen ifråga om inkomna och balanse-

rade mål är det emellertid nödvändigt att hålla isär olika målgrupper, tviste-, brott- och besvärsmål. En sådan fördelning visar följande resultat.

År	Tvistemål				Brottmål				Besvärsmål			
	Ink.	Index	Bal.	Index	Ink.	Index	Bal.	Index	Ink.	Index	Bal.	Index
1950	1 550	100	513	100	2 313	100	475	100	1 213	100	293	100
1951	1 567	101	511	100	2 299	99	518	109	1 349	111	292	100
1952	1 630	105	566	110	2 558	111	598	126	1 378	114	297	101
1953	1 797	116	655	128	2 700	117	681	143	1 555	128	371	127
1954	1 843	119	836	163	2 987	129	826	174	1 527	126	453	155
1955	1 713	111	792	154	3 164	137	789	166	1 692	139	465	159
1956	1 678	108	783	153	3 276	142	857	180	1 724	142	505	172
1957	1 818	117	764	149	3 386	146	918	193	1 762	145	433	148
1958	1 835	118	809	158	3 551	154	962	203	1 743	144	421	144
1959	1 781	115	860	168	4 020	174	1 095	231	1 951	161	473	161
1960	1 762	114	807	157	4 119	178	1 108	233	2 081	172	526	180
1961	1 726	111	748	149	4 055	175	1 055	222	2 108	174	512	175
1962	1 729	112	803	157	4 169	180	1 098	231	2 109	174	533	182
1963	1 683	109	780	152	4 054	175	1 060	223	2 266	187	615	210
1964	1 623	105	746	145	3 871	167	900	189	2 177	179	576	197
1965	1 580	102	748	146	3 860	167	1 109	233	2 429	200	651	222
1966	1 516	98	748	146	3 755	162	1 145	241	2 535	209	653	223
1967	1 657	107	839	164	4 315	187	1 357	286	3 030	250	724	247
1968	1 717	111	811	158	4 408	191	1 376	290	3 207	264	939	320

När det gäller inkommande mål visar uppställningen att tvistemålen ökat obetydligt medan brottmålen nära fördubblats och besvärsmålen nära tredubblats. Proportionerna mellan de olika målgrupperna har därmed kraftigt förskjutits. År 1950 utgjorde i ungefärliga tal tvistemålen 31, brottmålen 45 och besvärsmålen 24 procent av målstocken. Motsvarande siffror för år 1968 är 18, 47 respektive 35. Den absoluta balansen för tvistemålen synes ha stabiliserat sig på en nivå ungefär 50 procent över utgångsläget. För brottmålen och besvärsmålen del har den absoluta balansen ungefär tredubblats.

Åren 1950–1968 inkom 136 901 mål. Under samma period avgjordes eller avskrevs 134 717. Följden har för de olika målgrupperna blivit en stegring inte bara av den absoluta balansen utan som framgår av följande uppställning även av den relativa balansen, dvs. antalet balanserade mål i procent av antalet inkomna mål.

År	Tvistemål	Brottmål	Besvärsmål	Samtliga
1950	33,1	20,5	24,2	25,2
1951	32,6	22,5	21,6	25,3
1952	34,7	23,4	21,6	26,2
1953	36,4	25,2	23,9	28,2
1954	45,4	27,7	29,7	33,3
1955	46,2	24,9	27,5	31,1
1956	46,7	26,2	29,3	32,1
1957	42,0	27,1	24,6	30,4
1958	44,1	27,1	24,2	30,7
1959	48,3	27,2	24,2	31,3
1960	45,8	26,9	25,3	30,7
1961	43,3	26,0	24,3	29,3
1962	46,4	26,3	25,3	30,4
1963	46,3	26,1	27,1	30,7
1964	46,0	23,2	26,5	29,0
1965	47,3	28,7	26,8	31,9
1966	49,3	30,5	25,8	32,6
1967	50,6	31,4	23,9	32,4
1968	47,2	31,2	29,3	33,5

Den relativa balansen har särskilt intresse därför att därav kan utläsas den genomsnittliga väntetiden för ett mål, dvs. tiden mellan att ett mål anhängiggöres och att det tas

Hovrätt	Tvistemål		Brottmål		Besvärsmål	
	Rel. bal. i %	Väntetid i veckor	Rel. bal. i %	Väntetid i veckor	Rel. bal. i %	Väntetid i veckor
Svea						
1950—52	32,7	17	20,5	11	18,0	9
1966—68	63,2	33	36,6	19	29,6	15
Ändring	+30,5	+16	+16,1	+ 8	+11,6	+ 6
Göta						
1950—52	39,9	21	29,1	15	28,2	15
1966—68	41,2	21	27,6	14	26,5	14
Ändring	+ 1,3	± 0	— 1,5	— 1	— 1,7	— 1
Skåne o. Blekinge						
1950—52	29,3	15	18,5	10	14,7	8
1966—68	47,4	25	30,5	16	27,3	14
Ändring	+18,1	+10	+12,0	+ 6	+12,8	+ 6
Västra Sverige						
1950—52	30,7	16	23,8	12	22,6	12
1966—68	30,8	16	19,2	10	14,3	7
Ändring	+ 0,1	± 0	— 4,6	— 2	— 8,3	— 5
Nedre Norrland						
1950—52	26,5	14	19,6	10	24,0	13
1966—68	42,1	22	27,2	14	26,6	14
Ändring	+15,6	+ 8	+ 7,6	+ 4	+ 2,6	+ 1
Övre Norrland						
1950—52	45,6	24	28,9	15	38,9	20
1966—68	49,8	26	34,4	18	33,2	17
Ändring	+ 4,1	+ 2	+ 5,5	+ 3	— 5,7	— 3

upp till avgörande. Om antalet avgjorda och avskrivna mål är lika stort som antalet inkomna eller om förhållandet mellan dessa tal åtminstone är konstant, så är väntetiden direkt proportionell mot den relativa balansen.¹ Ser man till uppgifterna angående den relativa balansen betyder detta att väntetiden från år 1950 till år 1968 ökat med för tvistemålen 43, för brottmålen 52 och för besvärsmålen 21 procent. En mera detaljerad analys av väntetiden kan emellertid antas vara mera upplysande. Jämförelse bör därvid inte göras mellan enstaka år utan t. ex. mellan treårsperioderna 1950—1952 och 1966—1968. Vidare bör utfallet för de olika hovrätterna undersökas. För enkelhetens skull antas att antalet inkomna och antalet slutligt handlagda mål är lika stort. Resultatet redovisas i ovanstående uppställning.

Uppställningen visar att den enda hovrätt som i mer betydande mån förmått förkorta de väntetider som förekom i 1950-talets början är hovrätten för Västra Sverige. Vissa mindre förbättringar har skett också i Göta

hovrätt och hovrätten för Övre Norrland. Beträffande dessa båda hovrätter är emellertid att beakta att förbättringarna skett från ett relativt högt utgångsläge. I övrigt har väntetiderna avsevärt förlängts. Mest an-

¹ Väntetiden beräknas sålunda. Det antas att alla mål tas upp i den ordning de inkommer. Vidare antas att antalet årligen inkommande mål är i , att den ingående balansen är b mål, att den relativa balansen är r procent, att antalet årligen avgjorda och avskrivna mål är a , samt att väntetiden är t veckor. Tidsåtgången i veckor för ett måls handläggning är tydligen $\frac{52}{a}$. Då den ingående balansen är b , måste man avgöra eller avskriva $(b-1)$ mål, innan det senast inkomna målet i denna balans kan tas upp. Väntetiden blir $t = (b-1) \frac{52}{a}$ veckor.

Den relativa balansen $r = \frac{b}{i} \cdot 100$. Väntetidens förhållande till den relativa balansen kan således uttryckas på följande sätt:

$$\frac{t}{r} = \frac{(b-1) \frac{52}{a}}{\frac{b}{i} \cdot 100} = \frac{52 i (b-1)}{100 ab}$$

Eftersom b är förhållandevis mycket stort kan $(b-1)$ ersättas med b , och uttrycket förklarar sålunda $t = \frac{52 i}{100 a} \cdot r$.

märkningsvärd är den förlängning av väntetiden för tvistemål från 17 till 33 veckor som skett i Svea hovrätt. Skillnaderna mellan väntetiderna i olika hovrätter är också markanta. Om man t. ex. jämför Svea hovrätt och hovrätten för Västra Sverige finner man att väntetiderna i Svea hovrätt — oavsett måltyp — är ungefär dubbelt så långa.

I underrätt avgöres målen av en eller flera domare. Flerdomarmålen avgöres — med undantag för vissa specialmål — antingen av lagfaren ordförande jämte nämnd eller av tre lagfarna domare. Reglerna för domförhet i underrätt är sålunda differentierade, men den gällande domförhetsregeln för hovrätt är enhetlig. För att ge underlag för en bedömning av vilken betydelse i organisatoriskt hänseende en differentiering av reglerna för hovrätt i fråga om domförhet och sammansättning skulle ha har kommittén sökt utröna i vilken utsträckning de till hovrätt fullföljda målen i första instans avgjorts av en eller flera domare. En tvärsnittsundersökning har därför gjorts av alla per den 19 februari 1969 balanserade allmänna mål i Svea hovrätt. De undersökta målen, inalles 1 391, har fördelats på fyra grupper: familjerättsmål, övriga tvistemål, brottmål samt besvärsmål. Inom varje sådan grupp har målen sedan fördelats på sådana som i första instans avgjorts av en domare och sådana som avgjorts av flera domare. Den antalsmässiga fördelningen på målgrupper som sålunda framkommer ger emellertid inte en riktig bild av de skilda målgruppernas betydelse i arbetsbördehänseende.

de. För att i någon mån kunna beakta denna faktor har utnyttjats den vid Svea hovrätt tillämpade s. k. kryssberäkningen. Denna innebär att varje mål åsätts från 1–6 kryss efter aktens sidantal enligt viss skala. Olika skalor föreligger för de nämnda fyra huvudgrupperna. Målen tilldelas sedan rotlarna så att varje rotel får ungefär lika många kryss. Fördelningen på olika målgrupper framgår av nedanstående uppställning.

Den använda metoden ger visserligen endast mycket grovt en föreställning om de olika målgruppernas betydelse i arbetsbördehänseende. De siffror, som utvisar antal kryss per mål för de olika målgrupperna, synes emellertid inte vara orimliga. Metoden bör därför kunna ligga till grund för försiktiga bedömningar.

Överväganden och förslag. Som förut nämnts har under den tid som gått efter införandet av nya rättegångsbalken fråga väckts om vissa ändringar i nuvarande domförhets- och sammansättningsregler. Dels har framförts tanken att nämnd borde medverka även i hovrätt. Dels har ifrågasatts om inte det för domförhet erforderliga antalet lagfarna ledamöter kunde begränsas. Dels slutligen har föreslagits sådan ändring i gällande bestämmelser om sammansättning att hovrätternas dömande verksamhet i större utsträckning än nu kommer att utföras av ordinarie domare.

Vad angår frågan om införande av nämnd i hovrätt var, såsom tidigare redovisats, denna föremål för ingående överväganden under förarbetena till den nya

Målgrupper	Antal mål	Proc. förd.	Antal kryss	Proc. förd.	Antal kryss per mål
Endomarfamiljerättsmål	44	3,2	47	2,3	1,1
Flerdomarfamiljerättsmål	90	6,5	126	6,1	1,4
Övriga endomartvistemål	15	1,1	33	1,6	2,2
Övriga flerdomartvistemål	192	13,8	592	28,9	3,1
Endomarbrottmål	47	3,4	47	2,3	1,0
Flerdomarbrottmål	592	42,4	793	38,7	1,3
Endomarbesvärsmål	367	26,4	367	17,9	1,0
Flerdomarbesvärsmål	44	3,2	44	2,2	1,0
Summa resp. genomsnitt	1 391	100,0	2 049	100,0	1,5

rättegångsbalken. Under tiden därefter har frågan vid flera tillfällen motionsvägen förelagts riksdagen, senast vid 1963 års riksdag. På hemställan av första lagutskottet har emellertid motionerna under hänvisning till pågående utredningar inte föranlett någon riksdagens åtgärd.

Domstolskommittén finner inte att erfarenheterna under den tid som förflutit efter rättegångsbalkens tillkomst ger anledning att frångå det ställningstagande i nämndfrågan som därvid gjordes. Även om nämnd infördes i hovrätt kan det inte gärna ifrågakomma att låta nämndens deltagande i dömandet ersätta den juristkollegiala sammansättningsformen. Det bleve nödvändigt med samverkan mellan juristkollegium och nämnd. Hur omröstningsreglerna därvid skulle ordnas kan vara föremål för olika meningar. Det torde emellertid vara uppenbart att i en på detta sätt sammansatt överrätt nämndens ställning och inflytande aldrig kan bli densamma som den är i underrätten. Det är också ofrånkomligt att medverkan av nämnd i hovrätt blir förenad med stora praktiska olägenheter. Målen i hovrätt är ofta av sådan beskaffenhet, att slutlig ställning inte kan tas vid den överläggning, som hålls i omedelbar anslutning till föredragningen eller huvudförhandlingen. Fortsatta, kanske upprepade och tidsödande överläggningar blir nödvändiga sedan ledamöterna tagit närmare del av litteratur och rättsfall. Huvudförhandlingarna utsätts regelmässigt till tider, då enligt vad hovrätten förvisat sig om parterna, eller i vart fall deras ombud, har tillfälle att vara närvarande. Ofta äger sammanträdena rum på annan ort än den där hovrätten har sitt säte. Det är uppenbart att de problem som föranleds av angivna förhållanden ytterligare kompliceras om även nämndledamöter måste passas in i systemet. Också ur kostnadssynpunkt ger en reform av förevarande slag med hänsyn till vad nu sagts anledning till erinran. Bortsett från de direkta kostnader, som nämnd i hovrätt skulle

föranleda, måste rättskipningen fördyras genom nämnddeltagandets tyngande inverkan på arbetet och genom den försening av målen som detta skulle medföra. Vidare måste i sammanhanget beaktas de avsevärda svårigheter som — ej minst på grund av de särskilda kraven i fråga om vederbörandes möjligheter att inträda i tjänstgöring på olika tider och orter — det torde möta att genomföra den ej obetydliga utökning av nämndemanskåren, som medverkan av nämnd i hovrätt innebär.

Det torde inte med fog kunna göras gällande att nämnds deltagande i rättskipningen i andra instans skulle vara påkallad ur rättssäkerhetssynpunkt. Berättigade skäl till misstro mot hovrätternas sätt att fullgöra sin dömande verksamhet har inte framkommit. Medverkan av nämnd i underrätt har ansetts vara av värde framförallt i brottmålen och där främst vad gäller bevisvärderings- och påföljdsfrågor. Genom nämndens deltagande i underrättsavgörandet har lekmannaomdömet i dessa frågor fått komma till uttryck. Det råder ej mer än en mening om att rättegångens tyngdpunkt skall ligga i underrätten. Hovrättens väsentliga uppgift är att pröva hållbarheten av underrättsavgörandet. Härvid kommer rättsfrågan i förgrunden. Hovrätten är om än inte formellt så likväl i praktiken sista instans i det stora flertalet fullföljda mål och har alltså i stor utsträckning att svara för att rättsenheten upprätthålls. Införande av nämnd i hovrätt skulle försvåra denna uppgift, för vilken lekmannadomaren torde ha mindre såväl intresse som möjligheter. Det kan också ifrågasättas det ändamålsenliga i att, sedan avgörande träffats under medverkan av en nämnd, låta detta avgörande överprövas och, kanske på samma utredning, ändras av en annan nämnd. Någon möjlighet att ordna så att hovrättsnämnden får en mera kvalificerad sammansättning än underrättsnämnden eller ens att den med säkerhet har lika goda kvalifikationer som denna finns inte.

Kommittén anser på grund av vad sålunda anförts att nämnd i hovrätt inte bör införas.

Även frågan om det för domförhet i hovrätt erforderliga antalet lagfarna ledamöter diskuterades ingående under förarbetena till gällande rättegångsordning. Under det lagstiftningsarbete rörande rättegångsväsendets omgestaltning som pågick på 1800-talet föreslogs att hovrätt skulle vara domför med tre lagfarna ledamöter. Under 1900-talet övervägdes en sådan domförhetsregel ytterligare vid flera tillfällen. Förslaget förordades av processkommissionen, som emellertid härvid förutsatte att i underrätt aldrig skulle sitta mer än en lagfaren domare. I 1931 års proposition angående huvudgrunderna för en rättegångsreform utgick departementschefen däremot från att rådhusrätterna skulle ha kvar sin juristkollegiala sammansättning samt ansåg särskilt med hänsyn härtill att ett antal av tre ledamöter i hovrätt var väl lågt. Han föreslog därför antalet ledamöter till fyra samt framhöll bl. a. att det härigenom skulle finnas större utsikt att upprätthålla det enligt hans mening i hög grad beaktansvärda kravet att i alla mål minst tre ordinarie ledamöter skulle delta i avgörandet. Processlagberedningen stannade vid samma förslag och riksdagens beslut fattades i överensstämmelse härmed.

När på förslag av 1958 års besparingsutredning tanken att begränsa antalet ledamöter till tre nu åter tagits upp är syftet därmed i främsta rummet att spara kostnader. Det är därför naturligt att först söka utröna vilka besparingar som skulle vinnas med reformen. Eftersom denna innebär att i stället för fyra ledamöter regelmässigt skall tjänstgöra tre, kunde härav synas följa en minskning av arbetskraftsbehovet med omkring 25 procent. Beräkningen kan emellertid inte göras så enkel. Av de fyra ledamöter som enligt nuvarande bestämmelser regelmässigt skall delta i avgörandet tjänstgör en som ordförande, en som referent och en som kontrolläsare. Den fjärde ledamöten medverkar utan särskilt angivna uppgifter. Ledamöternas arbetsinsatser varierar beroende på den funktion de sålunda har

att fullgöra. Vinsten av en beskärning till tre motsvarar därför inte en fjärdedel av fyra ledamöters totala arbetsinsats i ett mål utan arbetsinsatsen av den vilken vid målets avgörande tjänstgör som fjärde ledamot.

I syfte att utröna förhållandet mellan de olika ledamöternas arbetsinsatser vid avgörandet av ett mål gjorde utredningen om hovrätts domförhet en beräkning byggd på en rundfråga till hovrätterna. En närmare redogörelse härför återfinns i den sammanställning av material och överväganden från utredningen som fogats till detta betänkande (se Bilagan). Utredningen fann att förhållandet mellan arbetsmängden för de olika ledamöterna kunde uttryckas med siffrorna 1,3 (ordförande), 3,0 (referent), 1,0 (kontrolläsare) och 0,8 (fjärde ledamot). Under förutsättning att de sålunda av domförhetsutredningen gjorda beräkningarna riktigt återspeglar arbetsfördelningen mellan ledamöterna vid avgörandet av ett mål är den fjärde ledamotens arbetsinsats

$$\frac{0,8}{1,3 + 3 + 1 + 0,8} \cdot 100 = 13,1 \text{ procent av}$$

det arbete målet föranleder. Utgår man från det antal ledamöter som tjänstgjorde i hovrätternas dömande verksamhet den 1 april 1969, eller 147, skulle en övergång till domförhet på tre ledamöter medföra en minskning av arbetskraftsbehovet, om hovrättsorganisationen ses som en helhet, med

$$\left(\frac{147 \cdot 13,1}{100} = \right) \text{ ungefär } 19 \text{ ledamöter.}$$

Ur statsfinansiell synpunkt vore en kostnadsbesparing av den storlek, som en sådan personalminskning skulle medföra, väl inte utan betydelse. Vid införande av en generell regel om domförhet med endast tre ledamöter torde det emellertid bli nödvändigt att vidta sådana anordningar, att målen i större utsträckning än nu kan handläggas under ordförandeskap av lagman eller av domare med lagmans kvalifikationer. Kostnadsbesparingen blir därför mindre än ledamotsbegränsningen i och för sig innebär. Härtill kommer att en personalminskning

med beräknade 13,1 procent inte kan genomföras i alla hovrätter. Varje hovrätt är en arbetsenhet för sig. I de fall då en sådan minskning skulle leda till brutet ledamotstal måste ske en utjämning uppåt. Ser man frågan på sikt ligger större värde kanske i själva den nedskärning av domarkåren som reformen skulle möjliggöra. Utvecklingen har lett till att domarpersonalen med åren blivit allt talrikare. Det är av vikt att de krav som hittills ställts vid rekryteringen till yrket inte måste eftersättas på grund av otillräcklig tillgång på kvalificerade aspiranter. En minskning av det för domförhet erforderliga antalet ledamöter skulle motverka den ytterligare ansvällning av kåren, vartill måltillströmningen kan befaras eljest ge anledning. Någon minskning av den tid, som går åt mellan ett måls företagande till avgörande och domens eller beslutets meddelande, skulle väl också vinnas.

Vilka fördelar som en ändring av domförhetsreglerna än skulle kunna medföra med hänsyn till vad nu anförts, kan synpunkter av detta slag dock inte få bli utslagsgivande. Vid avgörandet av frågan måste i första hand rättsäkerhetsintresset beaktas. En ovillkorlig förutsättning för reformens genomförande måste sålunda vara att detta intresse inte sätts åsido. Följande överväganden torde härvid kunna göras.

Fördelarna med en kollegial domstol kan sägas huvudsakligen vara de ökade garantier som därigenom skapas för att föreliggande frågor blir allsidigt belysta och ingående prövade. Med varje ny ledamot torde dock det tillskott av nya erfarenheter och kunskaper som tillförs bli mindre. Även om fyra ledamöter borgar för en säkrare bedömning än tre, bör därför den fjärde ledamotens värde för allsidigheten i den prövning som skall företas inte överskattas. I fråga om målets slutliga utgång i hovrätten har den fjärde ledamotens mening statistiskt sett inte heller särskilt stor betydelse. En förutsättning för att så skall vara fallet är nämligen att skiljaktiga meningar föreligger i målet, något som förekommer i kanske blott vart tjugonde mål. Men detta är med hänsyn till gällande omröstningsregler inte

tillräckligt. Föreligger t.ex. bland de tre övriga ledamöterna två skilda meningar är den fjärde ledamotens röst avgörande, i tvistemål endast om den främsta ledamoten är ensam om sin mening och den fjärde ledamoten ansluter sig till denna, samt i brottmål vanligen endast om han omfattar samma mening som den ledamot som är i minoritet och denna mening dessutom är att anse som lindrigare ur den tilltalades synpunkt. Härav följer att den fjärde ledamotens mening endast förhållandevis sällan blir avgörande för utgången i målet. Ur omröstningssynpunkt kan för övrigt rent allmänt framhållas att ett udda antal ledamöter är att föredra framför ett jämnt antal.

Med hänsyn till det anförda bör ett kollegium i hovrätt av tre lagfarna ledamöter kunna anses i princip godtagbart ur rättssäkerhetssynpunkt. I samband med tidigare överväganden att minska det domföra antalet ledamöter i hovrätt till tre har ofta framförts den invändningen att den överprövande instansen borde bestå av flera lagfarna ledamöter än den instans vars avgörande den skall pröva. Hållbarheten av denna invändning kan såsom bl. a. processkommissionen framhöll ifrågasättas. Överprövningen i sig själv torde nämligen medföra ökade möjligheter att uppnå ett riktigt resultat. Större betydelse än den överprövande instansens kvantitativa överlägsenhet måste tillmätas kvalifikationerna hos de i prövningen deltagande ledamöterna. Snarare än en numerär grundsats synes alltså böra tillämpas den principen att hovrätt i varje fall inte får ha mindre kvalificerad sammansättning än underrätt. När processlagberedningen i sitt förslag till ny rättegångsbalk tog upp krav på fyra ledamöter för domförhet i hovrätt, motiverade beredningen inte heller detta med att juristkollegium i underrätt består av tre ledamöter utan med den betydelse som hovrätterna enligt förslaget skulle få ej minst till följd av de föreslagna begränsningarna av högsta domstolens befattning med fullföljda mål. Till belysning av beredningens uttalande i förevarande hänseende kan lämnas följande

uppgifter ur den officiella rättsstatistiken. Under femårsperioden 1962–66 handlade hovrätterna slutligt 39 499 mål. Antalet ansökningar om prövningstillstånd under samma tid uppgick till 7 116, vilket innebär en klagofrekvens om 18,0 procent. Prövningstillstånd beviljades emellertid endast i 917 fall eller 2,3 procent. De fall, i vilka högsta domstolen efter meddelat prövningstillstånd ändrat hovrätternas avgöranden eller återförvisat målet, var 454 eller 1,1 procent av antalet domar och beslut i hovrätt. Härav framgår att utgången i hovrätt i 98–99 fall av 100 kommit att stå fast.

Vid bifall till domstolskommitténs i det föregående framlagda förslag till ändrade fullföljdsbestämmelser blir hovrätternas ställning av i realiteten sista instans i det stora flertalet mål än mera markerad. Med hänsyn härtill måste kraven på hovrätternas sammansättning i kvalitativt avseende sättas höga. Som framgår av redovisade undersökningar är de i hovrätternas avgöranden deltagande ledamöterna för närvarande till mycket stor del icke-ordinarie domare, huvudsakligen fiskaler. Redan förordnandet till fiskal innebär visserligen att vederbörande efter prövning funnits lämplig för domarbanan. Såväl utbildningen som prövningen fortsätter emellertid. Praktiskt taget kan den anses avslutad i och med förordnandet till assessor. Formellt slutar den dock ej förrän genom utnämningen till ordinarie domare. Först härigenom får vederbörande också den oberoende ställning som av ålder ansetts höra samman med domarens uppgift och ansvar. I belysning härav och mot bakgrunden av den kollegiala sammansättning som förekommer i under rätt kan det med fog hävdas, att om tre ledamöter skall godtas som domfört antal i hovrätt, förutsättningen måste vara antingen att samtliga är ordinarie domare eller, under alla förhållanden, att två är ordinarie och den tredje assessor. Utan denna förutsättning blir överinstansens sammansättning ej sällan svagare än underinstansens. Det kan inte vara riktigt att ett mål som i under rätten avgjorts av t. ex. en lagman (borgmästare, häradshövding) och två rådmän

(tingsdomare) skall i hovrätten överprövas i sammansättningen en lagman, en assessor och en fiskal. En domförhets- och sammansättningsregel som ger sådant resultat måste anses uppenbart otillfredsställande.

En lösning strängt efter de angivna linjerna — tre ordinarie domare eller två ordinarie och en assessor — torde emellertid inte vara praktiskt möjlig. Till en början bleve det, om organisationen överhuvudtaget skulle kunna fungera, nödvändigt att medge undantag för tillfälliga vikariat och behov av arbetskraftsförstärkning. Men detta skulle i praktiken betyda avkall på de uppställda sammansättningskraven. Risker är nämligen med hänsyn till erfarenheterna av nuvarande vikariatsystem betydande, att därmed ett mycket stort antal, kanske flertalet mål skulle komma att avgöras i en sammansättning som enligt vad nyss sagts inte kan godtas. Även med icke-ordinarie vikarier i viss utsträckning måste sammansättningsregler av förevarande innehåll möta stora svårigheter att realisera. Särskilt gäller det om ej heller assessorer tillåtes ingå i sammansättningen utan samtliga ledamöter måste vara ordinarie domare. Som tidigare nämnts tjänstgjorde i hovrätternas dömande verksamhet den 1 april 1969 sammanlagt 147 ledamöter. I detta antal ingår presidenterna i de fem mindre hovrätterna, vilkas ifrågavarande arbetsinsats emellertid enligt vad förut nämnts bör räknas motsvara endast ungefär hälften av den som ankommer på lagman. Av övriga ledamöter var — bortsett från två pensionerade domare — endast 92 ordinarie. För vissa hovrätter var ledamotsantalet till en del beroende på tillfälliga förhållanden, till vilka hänsyn inte skall tas vid bedömningen av det normala behovet av ledamöter. Såväl i Svea hovrätt som i hovrätten över Skåne och Blekinge fanns sålunda inrättad en extra avdelning, avsedd endast för ett visst mål. Liknande var förhållandet med en extra ledamot i Göta hovrätt. Om med anledning härav antalet ledamöter minskas med 11, återstår (147–11=) 136 — inräknat presidenterna i de fem mindre hovrätterna — fördelade på 25 avdelningar. Genom över-

gång till domförhet på tre skulle enligt beräkningarna i det föregående sagda ledamotsantal kunna bringas ned med $\left(\frac{136 \cdot 13,1}{100}\right)$ = ungefär 17 eller till 119. Även med beaktande härav skulle det emellertid föreligga en brist på åtminstone $(119 - 92 =)$ 27 ordinarie domare. Det torde vara i praktiken utsiktslöst att söka bygga upp en domstolsorganisation av den beskaffenhet som under dessa förutsättningar skulle erfordras.

De invändningar som enligt det sist sagda möter mot att den dömande personalen i hovrätterna endast får utgöras av ordinarie domare bortfaller väl om i domför sammansättning får ingå även assessorer. Emellertid uppkommer även med en sådan sammansättningsregel problem, på vilka en tillfredsställande lösning inte synes kunna vinnas. Ett av dessa problem har redan berörts, eller hur det skall förfaras, då någon av den ordinarie ledamotsuppsättningen får förfall, eller vid behov av extra arbetskraft. Härtill kommer emellertid en olägenhet av annat slag. Som framgår av det föregående har hovrätterna vid sidan av den dömande verksamheten en viktig uppgift vad gäller utbildningen av nya domare. Som ett betydelsefullt led i denna utbildning ingår den tjänstgöring som adjungerad ledamot, som fiskalen har att fullgöra innan han föreslås till förordnande som assessor. Genom denna tjänstgöring får också hovrätten tillfälle att på ett annat och bättre sätt än eljest är möjligt bedöma vederbörandes duglighet som domare. Adjunktionens värde ur utbildningssynpunkt har, med instämmande av remissorganen, framhållits i ett flertal tidigare utredningar. Enligt gällande bestämmelser fordras som regel att assessorsförordnandet föregås av minst nio månaders adjunktion. Motsvarande gäller numera för utnämning till ordinarie underrättsdomare. Tidigare skulle ledamotstjänstgöringen omfatta minst ett år, men tiden sattes ned i samband med förstatisering av rådhusrätterna för att det tillgängliga adjunktionsutrymmet skulle förslå åt alla. Ehuru det i och för sig är tillräckligt med nio månaders adjunktion, händer det emellertid ej

sällan att adjunktionstiden måste förlängas för att vederbörande skall komma upp till den sammanlagda tjänstgöringstid i hovrätt, som — förutom adjunktion — är en förutsättning för assessorsförordnande. Sålunda visar en undersökning av förhållandena vid Svea hovrätt att adjunktionstiden för fiskalerna där under senare år av nyssnämnda anledning genomsnittligt förlängts med ej mindre än 4 månader 27 dagar utöver den obligatoriska.

I tidigare sammanhang har diskuterats möjligheten av att ersätta hovrättsadjunktionen med tjänstgöring vid tvistemålsavdelning inom någon av de största rådhusrätterna. Även om detta skulle kunna ske i viss utsträckning, är det emellertid uppenbart, att de möjligheter som kan finnas i förevarande avseende blir helt otillräckliga. Det är inte heller praktiskt möjligt att i hovrätterna på annat sätt än genom adjunktion meddela fiskalerna den domarerfarenhet som erhålls genom tjänstgöring som ledamot. Särskilt gäller detta huvudförhandlingsmålen. Om inte vederbörande vid huvudförhandlingen får ställning som ledamot, begränsas fiskalens befattning med dessa mål väsentligen till att biträda referenten i förberedelsearbetet.

Som nämnts i annat sammanhang avser kommittén att i ett senare betänkande ta upp till behandling den i utredningsuppdraget ingående översynen av domarutbildningen och den därmed sammanhängande frågan om domarkårens rekrytering och utformning. Med nuvarande former för domarrekryteringen måste emellertid tjänstgöringen som adjungerad ledamot i hovrätt anses vara så värdefull att den inte gärna kan avskaffas. Någon ytterligare förkortning av den obligatoriska adjunktionstiden torde — i avvaktan på resultatet av nämnda översyn — inte heller böra ske. Kommittén har funnit sig vid övervägandena av domförhets- och sammansättningsreglerna böra utgå från att nuvarande adjunktionsutrymme för fiskaler behålles i stort sett oförändrat. En tremanssammansättning blir med denna utgångspunkt omöjlig, om sammansättningen regelmässigt måste omfatta tre ordinarie

domare eller två ordinarie domare och en assessor. Inte heller blir det adjunktionsutrymme tillräckligt, som skulle beredas om undantag såtillvida gjordes från huvudregeln att fiskal i begränsad utsträckning skulle kunna ingå som ledamot vid tillfälliga ledigheter.

En tänkbar möjlighet vore att ha olika bestämmelser angående krav, som skall ställas på de i hovrättsavgörandet deltagande ledamöternas kvalifikationer, beroende på vilken sammansättning som förekommit i underrätten. Man skulle sålunda kunna uppställa strängare kvalifikationsregler för hovrätterna beträffande fullföljda mål, som redan i underrätten avgjorts i juristkollegial sammansättning, än beträffande mål, som i underrätten avgjorts av ensamdomare eller av en lagfaren domare med nämnd. En gränsdragning av detta slag, som förutsätter att vissa mål kan anses i hovrätten kräva en mindre kvalificerad prövning än andra, framstår likväl som otillfredsställande. Möjligen kunde undantag göras för mål i vilkas avgörande i underrätt endast deltagit en domare. Den omständigheten att ett mål i underrätten avgjorts av ensamdomare är emellertid inte alltid garanti för att målet är av enkel beskaffenhet. Ur synpunkten av angelägenheten att bereda ökat utrymme för fiskalsadjunktion skulle för övrigt ett undantag endast för enmansmålen bli tämligen betydelselöst.

Övervägandena leder till att någon generell nedsättning av det för domförhet i hovrätt för närvarande föreskrivna antalet ledamöter inte kan förordas. Härav följer inte

utan vidare att ett lägre domförhetstal inte skulle kunna tänkas i fråga om vissa mål eller målgrupper. Liksom då det gäller kravet på de i avgörandet deltagande ledamöternas kvalifikationer vore det i och för sig möjligt att beträffande domförheten tillämpa olika regler i olika fall. Enligt de gjorda beräkningarna skulle, om det domföra antalet ledamöter i alla mål sattes ned till tre, arbetskraftsbehovet i hovrätterna — bortsett från det behov av tillfällig arbetskraftsförstärkning, varom nämnts i det föregående — minska med ungefär 17 ledamöter. Sattes det domföra antalet i vissa mål till fyra och i andra till tre ledamöter, blir vinsten ur arbetskraftssynpunkt givetvis mindre. I nedan intagna sammanställning anges den minskning av arbetskraftsbehovet som kan antas bli följden vid olika alternativ. Den målfördelningsundersökning, som tidigare redovisats, har härvid antagits vara ett i stort sett riktigt uttryck för olika målgruppers betydelse i arbetsbördehänseende.

Sammanställningen ger vid handen att förutom det däri under G redovisade alternativet endast alternativen E och F skulle få någon större betydelse i besparingshänseende. Det praktiska värdet av de andra alternativen, som inte tillåter att samtliga brottmål avgöres av tre ledamöter, är så litet att det inte uppväger de olägenheter, som olika domförhetsregler i olika mål inte kan undgå att föra med sig ur arbetsorganisatorisk synpunkt. Skillnaden mellan alternativen E och F är inte stor. Båda alternativen torde kunna anses godtagbara med hänsyn till domförhetsreglernas inverkan på

Målgrupper	Proc. andel av arbets- bördan	Alternativ ¹						
		A	B	C	D	E	F	G
Endomarbesvärsmål	17,9	3	3	3	3	3	3	3
Flerdomarbesvärsmål	2,2	4	4	4	3	4	3	3
Endomarbrottmål	2,3	4	3	3	3	3	3	3
Flerdomarbrottmål	38,7	4	4	4	4	3	3	3
Endomartvistemål	3,9	4	4	3	3	3	3	3
Flerdomartvistemål	35,0	4	4	4	4	4	4	3
Proc. andel av arbetsbördan		17,9	20,2	24,1	26,3	62,8	65,0	100,0
Minskning av arbetskraftsbehovet i ledamöter		3	3	4	4	10	11	17

¹ 3 = domförhet med 3 ledamöter

4 = domförhet med 4 ledamöter

hovrättens behov av ordinarie ledamöter. De ger också ett visst — ehuru i förhållande till nuläget begränsat — adjunktionsutrymme för den icke-ordinarie domarpersonalen.

Även om differentiering av domförhetsreglerna rent praktiskt sett skulle vara genomförbar, vill kommittén emellertid inte tillstyrka en lagstiftning av denna innebörd. Skälen för detta ståndpunktstagande är desamma som anförts mot differentiering av sammansättningen i kvalitativt avseende. Kanske har dessa skäl än större tyngd då det gäller domförheten. Ehuru en reform av förevarande slag skulle ur arbetskraftssynpunkt bli förenad med vissa fördelar, kan dessa dock inte anses vara så stora, att de motiverar den försvagning av rättskipningen i andra instans inom betydande målområden — framförallt brottmålen — som reformen obestriddligen måste föra med sig. För övrigt torde resultatet inte heller ur arbetskraftssynpunkt innebära uteslutade en vinning. Det kan vara anledning erinra om att hovrätternas tillgång till juridisk, i domargöromål skolad personal är av betydelse inte endast för domstolsväsendet utan också inom åtskilliga andra områden av statsmakternas verksamhet. Från hovrätterna tillgodoses sålunda i betydande omfattning behovet av arbetskraft inom Kungl. Maj:ts kansli, i riksdagsutskotten, för lagstiftnings- och andra utredningsuppdrag m. m. I och med att hovrätternas personaltillgång beskärs krymper det utrymme som finns för sådant tillgodoseende. Frågan kan sägas vara sekundär i sammanhanget men den bör inte lämnas obeaktad.

Kommittén föreslår alltså att gällande bestämmelser om domförhet i hovrätt behålls oförändrade.

Om någon ändring i domförhetsavseende inte sker, torde en översyn likväl vara befogad vad beträffar sammansättningsreglerna enligt gällande arbetsordning för hovrätterna. Redogörelsen för de sammansättningar, i vilka hovrätterna nu utövar sin dömande verksamhet, visar att i det domföra antalet alltför ofta ingår icke-ordinarie domare i en utsträckning som måste anses uppenbart olämplig. I det föregående

har hävdats att vid nedsättning av det för domförhet erforderliga antalet ledamöter till tre åtminstone två måste vara ordinarie domare. Den omständigheten att det domföra antalet ledamöter är fyra kan inte anses innefatta tillräckliga skäl att eftersätta detta minimikrav på medverkan av ordinarie domare i hovrätternas avgöranden. Även med nuvarande domförhetsregler bör antalet ordinarie domare således inte få understiga två. Vad angår de två övriga ledamöterna, som alltså båda kan vara icke-ordinarie, bör med hänsyn till utbildningskravet medges att en av dem är fiskal. Mer än en adjungerad fiskal bör däremot aldrig kunna ingå i sammansättningen.

Kommittén skall i det följande söka närmare belysa hur den enskilda hovrättsavdelningens sammansättning och arbetsrutin kan gestalta sig om sammansättningen avvägs enligt nu uppdragna riktlinjer under hänsynstagande till, å ena sidan, önskemålet om en ur synpunkten av domarerfarenhet tillräckligt kvalificerad sammansättning, samt, å andra sidan, nödvändigheten att bereda den icke-ordinarie personalen erforderligt adjunktionsutrymme. Innan kommittén går in härpå vill kommittén emellertid ta upp till behandling en med avdelningarnas sammansättning nära sammanhängande fråga, nämligen domarutredningens förslag om inrättande av lagmanstjänster på de s. k. presidentavdelningarna i de fem mindre hovrätterna.

Förslaget innebär att presidenten inte som nu skall tillika vara avdelningsordförande utan att, såsom förhållandet är vid Svea hovrätt, varje avdelning har en lagman som ordförande samt att det deltagande i lagskipningsarbetet som nu åvilar presidenten endast på en avdelning kan fördelas på samtliga avdelningar i hovrätten. Förslaget har, sedan det första gången framlades, regelbundet återkommit i hovrätternas petita men hittills inte föranlett någon Kungl. Maj:ts åtgärd. Enligt domstolskommitténs mening bör det i detta sammanhang prövas ånyo.

De av domarutredningen åberopade skälen för förslaget är i huvudsak följande.

Redan av bestämmelsen i 45 § arbetsordningen, att presidentens deltagande i rättskipningsarbetet skall uppgå till hälften av vad som åligger lagman, följer att vice ordföranden på presidentavdelning fullgör ordförandegöromål i ungefär lika stor omfattning som lagmännen. Detta förhållande bestyrkes av infordrade upplysningar om ordförandeskapets fördelning under visst år. Från rättsvårdens synpunkt är det angeläget att de, som fullgör ordförandegöromål i den utsträckning som är fallet med vice ordföranden på presidentavdelning, rekryteras på samma sätt som lagmännen. För en ändring av gällande ordning talar därjämte att presidenten under utövande av sin dömande verksamhet till allra största delen har sin tjänstgöring förlagd till endast en avdelning. En fördelning i ökad utsträckning på de olika avdelningarna av denna tjänstgöring måste underlätta för presidenten att få den kontakt med och överblick över arbetet inom hovrätten i dess helhet, som han bör äga i sin egenskap av verksamchef. Vidare skulle hans möjligheter ökas att erhålla en allsidig och ingående kännedom om hovrättens ledamöter och fiskaler. Detta är önskvärt med hänsyn bl. a. till att presidenten har att yttra sig i åtskilliga utnämningsärenden. En fördel skulle också vara, att presidenten närmare skulle kunna följa fiskalsaspiranternas utbildning och prövning på samtliga avdelningar.

Domstolskommittén anser att de skäl som domarutredningen sålunda anfört inte längre kan lämnas obeaktade. Som komplettering till utredningens uppgifter om den utsträckning i vilken annan ledamot än president tjänstgjort som ordförande på presidentavdelning kan nämnas att enligt inhämtade uppgifter för år 1968 detta var fallet under genomsnittligt 70 procent av sessionsdagarna.

Kommittén föreslår alltså att hovrättsorganisationen tillföres ytterligare fem lagmanstjänster. Det stadigvarande behov av extra ledamöter som arbetssituationen föranlett torde utesluta att inrättandet av dessa tjänster medför indragning av annan ordinarie tjänst. En jämförelse mellan hov-

rättsorganisationen sådan den förutsättes enligt personalförteckning och sådan den faktiskt är visar, att antalet ordinarie tjänster även efter här förordade förstärkning blir avsevärt mindre än arbetsbelastning och personalbehov motiverar. Frågan om den ordinariesättning av ett antal nuvarande icke-ordinarie tjänster som kan bära föranledas härav är emellertid inte av beskaffenhet att behöva prövas i detta sammanhang. Den äger närmast samband med de rekryterings- och befordringsfrågor som omfattas av kommitténs uppdrag men som kommittén avser att ta upp till behandling först senare.

Med utgångspunkt sålunda från att varje hovrättsavdelning sammansätts med en lagman som ordförande samt att vid sammanställning i övrigt beaktas de regler angående icke-ordinarie domares deltagande i rättskipningen, som föreslagits i det föregående, ävensom angelägenheten av att föreliggande möjligheter till fiskalsadjunktion utnyttjas, har kommittén utformat omständigt typschema för indelning och tjänstgöring vid en femmans- respektive sexmansavdelning.

Av de i sammanställningen upptagna fiskalerna förutsätts den ene vara fast indelad på avdelning, medan den andres tjänstgöring mera kan betecknas som s. k. stänkadjunktion. Vad angår vice ordföranden föreligger mellan de båda sammanställningarna den skillnaden att vice ordföranden på en sexmansavdelning får förhållandevis mer tjänstgöringsskyldighet som ordförande än vice ordföranden på en femmansavdelning. Denna skillnad torde om så skulle finnas önskvärt kunna kompenseras genom att referentskapet på den förstnämnde vice ordförandens rotel i viss utsträckning flyttas över på den icke fast indelade fiskalen.

Om hänsyn tas till förut anmärkta förhållande att beträffande 11 av de ledamöter, som den 1 april 1969 var indelade för tjänstgöring på hovrätternas avdelningar, ledamotskapet berodde på arbetsförhållanden av mer eller mindre tillfällig natur, nedgår som nämnts det totala ledamotsan-

Femmansavdelning

Ledamöter	Vecka I				Vecka II				Vecka III				S:a
	Må	Ti	O	To	Må	Ti	O	To	Må	Ti	O	To	
Lagman	x	x	x			x	x	x	x		x	x	9
Hovrättsråd vo		x	x	x	x		x	x		x	x	x	9
Hovrättsråd	x		x	x	x	x	x		x	x		x	9
Assessor	x	x		x	x	x		x	x	x	x		9
Fiskal 1	x	x	x		x	x		x	x		x	x	9
Fiskal 2				x			x			x			3
Summa	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	48

Sexmansavdelning

Ledamöter	Vecka I					Vecka II					Vecka III					S:a
	Må	Ti	O	To	F	Må	Ti	O	To	F	Må	Ti	O	To	F	
Lagman	x		x		x	x	x	x			x	x	x			9
Hovrättsråd vo	x	x		x		x			x	x	x		x		x	9
Hovrättsråd	x		x	x		x	x	x			x	x	x			9
Hovrättsråd		x	x		x	x			x		x			x	x	9
Assessor		x		x	x			x	x	x	x	x			x	9
Fiskal 1	x	x	x			x		x	x		x		x		x	9
Fiskal 2				x	x		x			x		x		x		6
Summa	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	60

talet i hovrätternas dömande verksamhet vid nämnda tidpunkt till $(147-11=)$ 136. I detta antal ingår emellertid presidenterna i de fem mindre hovrätterna. Vid indelningen på avdelningar bör presidenterna i fortsättningen inte räknas med. Deras arbetsinsats i den dömande verksamheten kan enligt vad förut sagts beräknas motsvara sammanlagt två à tre vanliga ledamöters. Genom att presidenterna tillkommer utöver avdelningarnas ordinarie sammansättning sker alltså en viss förstärkning av hovrättsorganisationen. Förstärkningen måste dock anses förhållandevis blygsam och torde vara väl motiverad dels i betraktande av hovrätternas i det föregående redovisade arbetsbelastning med därav följande ökade målbalkans och väntetider, dels av vad i det följande anföres om behovet av tillgång vid hovrätterna av en reserv av ordinarie domare.

Antalet indelade ledamöter beräknar kommittén fördela sig på de olika hovrätterna och deras avdelningar på sätt följande sammanställning visar.

Hovrätt	Antal 5-mans- avd.	Antal 6-mans- avd.	S:a avd.	S:a ledamöter
Svea	11	—	11	55
Göta	—	3	3	18
Skåne o. Blekinge	—	3	3	18
Västra Sverige	1	3	4	23
Nedre Norrland	2	—	2	10
Övre Norrland	—	2	2	12
Samtliga	14	11	25	136

Utgående från det sålunda upptagna antalet fem- och sexmansavdelningar och på grundval av redovisade schema för uppbyggnad av avdelningarna har i följande uppställning beräknats behovet av olika le-

Hovrätt	Ordinarie ledamöter		Icke-ordinarie		S:a ledamöter
	Lagmän	Hovrättsråd	Assessorer	Fiskaler	
Svea	11 ¹ (12) ²	22 (26)	11 (11)	11 (11)	55 (60)
Göta	3 (2)	9 (9)	3 (3)	3 (4)	18 (18)
Skåne och Blekinge	3 (3) ¹	9 (9)	3 (1)	3 (7)	18 (20)
Västra Sverige	4 (3) ¹	11 (12)	4 (3)	4 (4)	23 (22)
Nedre Norrland	2 (1)	4 (2)	2 (5)	2 (1)	10 (9)
Övre Norrland	2 (1)	6 (7)	2 (1)	2 (2)	12 (11)
Samtliga	25 (22) ³	61 (65)	25 (24)	25 (29)	136 (140)

¹ varav 1 t.f. ² varav 3 t.f. ³ varav 5 t.f.

damöter. Inom parentes anges hur många inom de olika ledamotsgrupperna som den 1 april 1969 tjänstgjorde i hovrätterna (= ledamöterna enligt tablan på sid. 112 utom presidenterna och de två pensionerade domarna).

Det är att märka att det i uppställningen beräknade antalet ordinarie ledamöter, sammanlagt (25+61=) 86, är det *minsta* antal som enligt de föreslagna sammansättningsreglerna kan förekomma om inte arbetsförhållandena skall bli lidande. I praktiken måste med hänsyn till uppkommande behov av vikarier och tillfälliga arbetskraftförstärkningar ytterligare ett antal hovrättsråd indelas. En ordinarie domare kan inträda som vikarie vid förfall för vilken som helst annan ledamot. De icke-ordinarie domarnas vikariatsmöjligheter däremot begränsas av sammansättningsregeln att av de för domförhet erforderliga ledamöterna minst två måste vara ordinarie och högst en kan vara fiskalsadjunkt. Skulle med anledning härav brist på kvalificerade vikarier uppkomma, finns visserligen möjligheten att ställa in ett antal sessionsdagar. Med hänsyn till måltillströmning och målbilans torde dock en sådan åtgärd endast undantagsvis kunna ifrågakomma. Vidare bör erinras att, om det i uppställningen förutsatta antalet assessorer inte går att fylla, sammansättningsregeln kan göra det nödvändigt att i stället öka antalet hovrättsråd.

Även om man räknar den reserv av ordinarie ledamöter, som tillfälliga ledigheter och behov av arbetskraftförstärkningar sålunda kan göra nödvändig, till endast 10 procent, skulle detta innebära att det totala

antalet hovrättsråd som måste indelas på avdelningarna stiger till omkring 70. En viss arbetskraftsreserv skapas visserligen genom inrättande av de fem nya lagmanstjänsterna. Den arbetskraft som i de berörda hovrätterna frigöres genom att presidenterna som följd av dessa lagmanstjänster befrias från ordförandeskap på avdelning kan dock som förut framhållits inte anses svara mot mer än en halv ledamot för varje hovrätt. I vart fall för de medelstora hovrätterna torde en ordinarie reserv av denna storlek vara otillräcklig. Vad beträffar Svea hovrätt kommer dess ifrågavarande behov ej ens till någon del att tillgodoses på detta sätt.

En följd av de föreslagna sammansättningsreglerna blir att ordinarie hovrättsdomare inte kan i obegränsad utsträckning erhålla ledighet för tjänstgöring utom hovrätten. Viss återgång till hovrätterna av nu tjänstlediga domare torde bli nödvändig, även om i någon hovrätt antalet i tjänst varande ordinarie domare kan komma att stiga genom utnämningen av en ytterligare lagman. En sådan återgång vore i och för sig tillfredsställande. Det är inte lyckligt ur rättsväsendets synpunkt att på hovrätternas stat upptagna ordinarie domare i den omfattning som blivit fallet inte utnyttjas i den dömande verksamhet för vilken de utbildats och i de tjänster på vilka de utnämnts. Skulle i någon hovrätt behovet av ordinarie domare inte kunna fyllas genom att ledamot återgår i tjänstgöring, måste det tillgodoses på annat sätt. En möjlighet härvid är att i staten ta upp flera ordinarie ledamöter än de som behövs om tillräckligt antal är i tjänst. En annan är att i större

utsträckning än för närvarande föra tjänstlediga domare över stat och härigenom möjliggöra att tjänsterna besätts med nya innehavare. Om syftet skall nås utan alltför stor omgång torde det i båda fallen få i princip krävas, att den som blir utnämnd också uppehåller tjänsten.

Skulle antalet till tjänstgöring på hovrättsavdelningarna indelade ordinarie domare bli så mycket större än kommittén räknat med i sin uppställning, att det överskjutande antalet överstiger det behov av arbetskraftsreserv varom talas i det föregående, blir utrymmet för icke-ordinarie domare i motsvarande grad mindre. På samma sätt medför ökning av antalet assessorer minskning av utrymmet för fiskalsadjunktion. Om å andra sidan antalet som ledamöter indelade assessorer nedbringas, möjliggörs härigenom motsvarande ökning av antalet indelade ordinarie domare utan att därför fiskalsutrymmet beskärs. Enligt de schema som ligger till grund för uppställningen synes detta utrymme få anses tillfredsställande. Det förutsättes i nämnda schema inte blott att en fiskal stadigvarande indelas på varje avdelning som ledamot utan att avdelningen därjämte får fortlöpande användning av en fiskal för stänkadjunktion. Visst behov föreligger härutöver av fiskal som ledamot vid förfall för annan fiskalsadjunkt. Med hänsyn till vad sålunda anförts torde det, för den händelse inte förhållandena på domarbanan starkt förändras, finnas fog för uppfattningen att även om utrymmet för fiskalsadjunktionen skulle gå ned under det, varmed räknats i nyssnämnda schema, ifrågavarande adjunktionsmöjligheter likväl blir tillräckligt stora för att det med adjunktionen förenade utbildningssyftet skall kunna tillgodoses.

De i det föregående diskuterade domförehets- och sammansättningsfrågorna avser närmast mål av allmän beskaffenhet. Till hovrätt fullföljes emellertid även vissa specialmål, beträffande vilkas handläggning i underrätt gäller särskilda regler. Med hänsyn till pågående reformer på underrättsorganisationens område tilldrar sig av dessa

specialmål följande intresse i förevarande sammanhang, nämligen jorddelningsmål, expropriationsmål och vattenmål. Första instans är för närvarande i jorddelningsmål ägodelningsrätt, i expropriationsmål expropriationsdomstol och i vattenmål vatten-domstol. De två förstnämnda målgrupperna fullföljs och handläggs i hovrätt med iakttagande av de regler som gäller för mål i allmänhet. Överdomstol i vattenmål är Svea hovrätt. Vattenöverdomstolen är domför med fyra ledamöter, av vilka minst tre skall vara lagfarna. Som fjärde ledamot kan ingå ett vattenrättsråd, som skall vara sakkunnig och erfaren i vattenfrågors tekniska behandling.

Genom beslut av 1969 års riksdag har efter förslag av Kungl. Maj:t i proposition 1969: 44 antagits lag om fastighetsdomstolar, som trätt i kraft den 1 juli 1969 (SFS 246). Fastighetsdomstol skall vara den allmänna underrätt som Kungl. Maj:t bestämmer. En fastighetsdomstol skall i regel finnas för varje län, men Kungl. Maj:t kan föreskriva att annat område än län skall vara domkrets för domstolen. Domstolen har fem ledamöter. Ordföranden och en annan ledamot skall vara lagfarna. En ledamot skall vara tekniker med erfarenhet av fastighetsbildning eller fastighetsvärdering. Vidare skall två nämndemän ingå i domstolen. Fastighetsdomstol skall ta upp de mål eller ärenden som anges i särskild lag eller författning. Avsikten är i första hand att den skall handlägga fastighetsbildningsmål, men enligt uttalande i propositionen är det meningen att den skall få behörighet att ta upp även andra mål rörande fast egendom. Särskilt nämns immissions- och expropriationsmål. Vidare uttalas att det längre fram kan finnas anledning att överväga om också vattenmålen bör handläggas i en liknande ordning. Vad beträffar immissionsmålen är genom en av riksdagen samtidigt antagen lag om skydd mot miljöfarlig verksamhet redan fastställt att frågor om ersättning i anledning av sådan verksamhet skall prövas av fastighetsdomstol. Koncessionsprövningen skall däremot vila på administrativ myndighet. I ett av

Kungl. Maj:t den 19 april 1968 till lagrådet remitterat förslag till fastighetsbildningslag, avsedd att bl. a. ersätta den nuvarande jorddelningslagen, förutsatts att fastighetsdomstolen skall överta de uppgifter som nu ankommer på ägodelningsrätt. Genom beslut den 28 november 1968 har Kungl. Maj:t vidare tillkallat sakkunniga med uppdrag att se över vattenlagen. I direktiven uttalas att på detta område liksom för immissionsmålen del tillståndsprövning bör göras av administrativ myndighet medan ersättningsfrågor skall gå till domstol. Det framhålls därjämte att, med hänsyn till sambandet mellan värderingsfrågor i vissa typer av fastighetsmål, expropriationsmål och vattenmål, det ter sig naturligt att ersättningsfrågorna läggs på fastighetsdomstol. Kungl. Maj:t säger sig i detta sammanhang utgå från att domstolskommittén tar ställning till frågan om formerna för överprövning av mål som fullföljts från fastighetsdomstol.

Enligt stadgande i lagen om fastighetsdomstolar skall om sådan domstol och rättegången där i tillämpliga delar gälla vad som är föreskrivet om allmän domstol i den mån ej annat följer av ifrågavarande lag eller annan författning. Det synes naturligt att motsvarande gäller beträffande fullföljd av talan i mål och ärenden, som avdömts av fastighetsdomstol, och beträffande rättegången i sådana mål i högre instans. Talan mot fastighetsdomstols avgörande skall alltså, om ej annat stadgas, ske hos den hovrätt, under vilken domstolen hör och i den för fullföljande av talan mot underrätts dom eller beslut i tvistemål i allmänhet gällande ordningen. De enda specialmål, som hittills beslutats skola handläggas av fastighetsdomstol, är immissionsmålen. Någon anledning synes inte finnas att för dessas del avvika från de för tvistemål i allmänhet gällande fullföljdsbestämmelserna. I förenämnda lag om skydd mot miljöfarlig verksamhet är sådan avvikelse inte heller förutsatt. Vad angår fastighetsbildningsmålen är fullföljden reglerad i det till lagrådet remitterade förslaget till fastighetsbildningslag. Förslaget innebär härutinnan att

talan mot fastighetsdomstols avgörande skall föras i vederbörande hovrätt genom besvär, eller således på samma sätt som nu gäller för överklagande av jorddelningsmål. Expropriationsmålen fullföljs för närvarande i samma ordning som andra tvistemål. Skäl till avvikelse härifrån torde inte föranledas av att handläggningen i första instans överflyttas från expropriationsdomstol till fastighetsdomstol. Beträffande slutligen det fjärde slag av mål, som nämnts såsom ägnade att prövas av fastighetsdomstol, nämligen vattenmålen, är det för närvarande inte möjligt att ta slutlig ställning till hur dessa skall regleras i fullföljdsavseende. Skulle fastighetsdomstolens befattning med vattenmålen bli av samma karaktär som de nuvarande vattendomstolarnas, kan det bli nödvändigt med en fullföljdsordning, liknande den som nu tillämpas, eller således att för ifrågavarande mål ha en särskild, för riket i dess helhet gemensam vattenöverdomstol. Om åter, vilket närmast synes vara åsyftat, fastighetsdomstolens befattning med vattenmål begränsas att, liksom beträffande immissionsmålen, uteslutande avse ersättningsfrågor, torde övervägande skäl tala för att överklagande av fastighetsdomstolens avgöranden jämväl i vattenmål sker enligt de regler som gäller för fullföljd av mål från underrätt i allmänhet.

Samtliga ifrågavarande specialmål avgörs för närvarande i andra instans enligt de för hovrätt gällande allmänna domförhållningsreglerna eller således av fyra ledamöter, vilka alla — utom i vattenmålen — skall vara lagfarna. Att immissionsmålen i första instans handläggs av fastighetsdomstol och inte som nu av allmän underrätt synes inte medföra behov av särskilda domförhållningsregler i hovrätt för dessa mål. Den omständigheten att vad beträffar fastighetsbildningsmål och expropriationsmål fastighetsdomstol träder i stället för ägodelningsrätt och expropriationsdomstol påverkar inte heller domförhållningsfrågan för hovrätternas del. Den särskilda sakkunskap som i hovrätten kan vara erforderlig för bedömning av de nämnda målen kan liksom för närvarande tillföras genom inhämtande av

sakkunnigutlåtande eller förhör med sakkunnig. I fråga om vattenmålens prövning i andra instans gäller för närvarande att denna kan ske under medverkan i domstolen av tekniskt sakkunnig ledamot. Skulle vattenmålen läggas på fastighetsdomstol kan det bli anledning överväga att behålla möjlighet till sådan medverkan vid hovrättens prövning av dessa mål. Frågan torde emellertid i överensstämmelse med vad tidigare sagts beträffande fullföljdsordningen bli beroende av vilken befattning med vattenmålen som fastighetsdomstolen får. Kommer domstolsprövningen endast att avse ersättningsfrågor blir läget ett annat. Behovet att till hovrätten ha knuten särskild ledamot med teknisk sakkunskap i vattenfrågor kanske då bortfaller. Liksom beträffande fullföljdsordningen är det alltså vad gäller domförheten i vattenmål ännu för tidigt att ta ståndpunkt.

Förebringande i överrätt av nya omständigheter eller bevis. Processledning. Mellandom

Som framhållits i inledningskapitlet har den i direktiven upptagna frågan om möjligheterna att i överrätt åberopa nya omständigheter och bevis i viss mån samband med två andra processuella regler, nämligen dels angående domstolens processledande verksamhet, dels angående förutsättningarna för meddelande av mellandom. Frågorna behandlas i det följande i ett sammanhang.

Gällande rätt och förarbetena till denna

Nya omständigheter och bevis. När det gäller brottmålen föreligger enligt rättegångsbalken inte något hinder mot att i högre instans åberopa omständighet eller bevis som inte tidigare förebragts.

I fråga om tvistemålen däremot stadgas i 50 kap. 25 § tredje stycket rättegångsbalken att part i hovrätten ej må till stöd för sin talan åberopa omständighet eller bevis, som ej tidigare förebragts, om han kunnat åberopa omständigheten eller beviset vid underrätten och det kan antas, att han underlåtit det i otillbörligt syfte eller av grov vårdslöshet. För rättegången i högsta domstolen gäller enligt 55 kap. 13 § den regeln att part ej må till stöd för sin talan åberopa omständighet eller bevis, som ej tidigare förebragts, med mindre han gör sannolikt, att han inte kunnat åberopa omständigheten eller beviset vid lägre rätt eller han eljest haft giltig ursäkt att ej göra det.

I sin allmänna motivering till förslaget till ny rättegångsbalk anförde *processlagberedningen*:

En fråga, som har stor betydelse för överrättsförfarandets gestaltning är, huruvida någon begränsning bör ske av parts rätt att i hovrätten åberopa nya omständigheter och bevis. Frågan avser allenast tvistemål; med hänsyn till straffrättskipningens karaktär synes någon sådan begränsning icke kunna ske i brottmål. Enligt förslaget kan redan underrätten i tvistemål lämna utan avseende bevisning, som ej uppgivits före huvudförhandlingens början, om det kan antagas, att partens förfarande skett i syfte att förhåla rättegången eller överrumpla motparten. En begränsning av parts rätt att i hovrätt åberopa nya omständigheter och bevis har sin återverkan på underrättsförfarandet, då det är uppenbart, att en sådan begränsning medför, att parterna redan i underrätten nedlägger större omsorg å utredningen. Detta har till följd, att underrättens avgöranden erhåller större tillförlitlighet och att behovet av fullföljd i många fall bortfaller. Klart är emellertid, att härvid måste iakttagas stor försiktighet. Ett fullständigt av processmaterialet framstår i många fall som fullt berättigat. En ovillkorlig skyldighet för part att redan i underrätten åberopa den bevisning, till vilken han har tillgång, eller anföra alla de omständigheter, som kan tänkas ha betydelse, skulle lätt leda till onödig vidlyftighet. Av parten bör icke krävas mera än att han i underrätten åberopar allt, som från hans sida kan antagas vara erforderligt för frågans bedömande. Finner underrätten de åberopade omständigheterna eller bevisen ej tillräckliga bör han ej vara förhindrad att i hovrätten fullständigt utredningen. Från denna utgångspunkt har beredningen föreslagit, att part ej må i hovrätten till stöd för sin talan åberopa om-

ständighet eller bevis, som ej tidigare förebragts, om han kunnat åberopa omständigheten eller beviset vid underrätten och det kan antagas, att han underlåtit det i otillbörligt syfte eller av grov vårdslöshet.

I specialmotiven till den för hovrättsprocessen föreslagna regeln i 50 kap. 25 § tredje stycket uttalade beredningen:

Vad angår frågan, huruvida part äger att i hovrätten åberopa nytt material till stöd för sin talan, innebär förslaget, såsom framgår av redogörelsen för dess allmänna grunder, att part i allmänhet har möjlighet att förebringa dylikt material. Dock må hovrätten lämna utan avseende ny omständighet eller nytt bevis, om parten kunnat åberopa omständigheten eller beviset vid underrätten och det kan antagas, att han underlåtit det i otillbörligt syfte eller av grov vårdslöshet. Otillbörligt syfte föreligger ej blott, då parten velat förhålla rättegången eller överrumpla motparten, utan även, då han eljest sökt att genom innehållande av material skaffa sig någon processuell fördel. Däremot kan det ej anses otillbörligt, att part, som till stöd för sin talan kan åberopa flera grunder och haft skälig anledning antaga, att en av dessa skulle vara tillräcklig för bifall till hans talan, då den av honom anförda grunden av den lägre rätten underkännes, i hovrätten åberopar annan grund. Stundom kan även inträffa, att parten först genom underrättens dom erhållit klarhet om vilka omständigheter, som av underrätten ansetts avgörande för utgången. Han bör då äga att vid utförande av sin talan i hovrätten taga hänsyn härtill. Ej heller bör förhindras, att part, som med skäl kunnat utgå från att den av honom åberopade bevisningen skulle vara tillräcklig, därest detta antagande visar sig oriktigt, förebringa nytt bevis i hovrätten. Den i paragrafen givna bestämmelsen rörande nya omständigheter och bevis får nämligen icke tolkas så, att parterna tvingas att i underrätten förebringa allt material, som över huvud kan tänkas vara av betydelse. Det är tydligt, att stadgandet icke hindrar part att i hovrätten förebringa bevisning rörande rättegångsfel vid underrätten eller att framlägga den utredning, som kan bli erforderlig därigenom, att hovrätten utnyttjar sin befogenhet att i vissa fall självmant inskaffa bevis.

Vid riksdagsbehandlingen år 1942 av detta stadgande uttalade *första särskilda utskottet*:

De skäl, som anförts för förslagets ståndpunkt i denna del, finner utskottet välgrundade. Utskottet vill emellertid understryka vikten av att vid stadgandets tillämpning stor försiktighet

iakttages så att icke den materiella rätten äventyras. Något krav på att parten skall visa, att han icke vid underrätten kunnat åberopa den omständighet eller det bevis, varom fråga är, bör naturligtvis icke uppställas. Och den omständigheten att en part på grund av bristande insikt underlåtit att redan i underrätten förebringa tillgängligt material bör uppenbarligen icke utgöra hinder för materialets framläggande i hovrätten.

I specialmotiven till den för rättegången i högsta domstolen enligt 55 kap. 13 § rättegångsbalken föreslagna regeln anförde *processlagberedningen*:

De villkor, som gäller för att part skall kunna i hovrätten åberopa nytt material, har ansetts böra väsentligt skäpas beträffande högsta domstolen. Med hänsyn både till att parterna haft möjlighet att i två instanser framföra sin utredning och till önskvärheten av att icke rättegången förryckes genom att nytt material i stor utsträckning framlägges först i den högsta instansen, har föreslagits, att part i tvistemål ej må i högsta domstolen åberopa nytt material, med mindre han gör sannolikt, att han icke kunnat åberopa detsamma vid lägre rätt eller han eljest haft giltig ursäkt att ej göra det. Av stadgandets avfattning framgår, att fullständig bevisning icke kräves för att parten varit förhindrad att förebringa materialet i lägre rätt. Det är tillräckligt, att hans påstående härom göres sannolikt. Giltig ursäkt att ej framlägga material vid lägre rätt kan stundom föreligga, då parten med hänsyn till det sätt, på vilket talan förts vid de lägre instanserna, haft fog för sitt antagande, att detta material saknade betydelse i målet.

Processledning. Enligt 43 kap. 4 § och 46 kap. 4 § rättegångsbalken skall rätten vid huvudförhandling vaka över att vid handläggningen ordning och reda iakttas. Rätten har vidare att se till att målet blir uttömmande behandlat samt att däri ej dras in något som ej är av betydelse. Genom frågor och erinringar skall rätten söka avhjälpa otydlighet eller ofullständighet i gjorda uttalanden.

Motsvarande stadgande finns ej beträffande den förberedelse, som måste föregå huvudförhandling i tvistemål. Syftet med förberedelsen är enligt 42 kap. 6 § andra stycket rättegångsbalken att målet därunder skall beredas så, att det vid huvudförhandlingen kan slutföras i ett sammanhang. I

motiveringen för detta stadgande anförde *processlagberedningen*:

Detta innebär i första hand, att klarhet skall vinnas rörande parternas ståndpunkter, de omständigheter de åberopar till stöd härför, i vad mån de bestrider motpartens påståenden och uppgifter samt vilka bevis de på varje punkt vill åberopa. Vidare skall bevisupptagningen förberedas, så att all bevisning om möjligt kan förbringas vid huvudförhandlingen, samt frågor rörande processförutsättningarna om möjligt prövas. Sålunda kan beslut fattas t. ex. rörande rättsens behörighet att upptaga målet eller rörande skyldighet att förete skriftlig handling. Under förberedelsen bör även de mål avgöras, som icke är tvistiga. Dom kan sålunda meddelas, då käromålet medgives eller återkallas, liksom i vissa fall då ena parten uteblir. Tillika bör, om det finnes lämpligt, försök göras att förlika parterna.

Av stadgandets avfattning framgår, att förberedelsens syfte endast är att möjliggöra koncentration av huvudförhandlingen, icke att utgöra underlag för målets avgörande. Vad som förekommit vid förberedelsen utgör ej utan vidare processmaterial och får icke, med mindre det ånyo förbringas vid huvudförhandlingen, läggas till grund för dom. Härav följer att, bortsett från det fall, då formella eller andra frågor skall prövas under förberedelsen, denna bör strängt begränsas till angivande av parternas ståndpunkter samt deras angrepps- och försvarsmedel. Ytterligare utveckling av parternas talan bör ej förekomma och framför allt icke rättsliga utredningar i vidare mån än som erfordras för klarläggande av parternas ståndpunkter. I regel bör ej heller bevisning upptagas eller annan utredning förbringas, som åsyftar att övertyga domaren. Därest enligt reglerna om upptagande av bevisning utom huvudförhandling förutsättningarna för sådan bevisupptagning är för handen, bör den äga rum under förberedelsen. Vidare skall skriftliga bevis ingivas till rätten liksom sakkunnigutlåtanden bör infordras, så att de finns tillgängliga vid huvudförhandlingen. Det ligger i sakens natur, att i stora mål med övervägande skriftlig bevisning, t. ex. vissa jordatvister eller mål av teknisk art, såsom patentmål, en betydande del av utredningen kommer att framläggas vid förberedelsen.

I motiveringen till förenämnda stadgande i 43 kap. 4 § anförde *processlagberedningen*:

Paragrafens senare del anger i korthet, såvitt angår själva partsförhandlingen, domstolens materiella processledning, dvs. dess verksamhet för bestämmande av tvistens föremål och utred-

ningens fullständigande. Såsom redan berörts bör civilprocessen vila på förhandlingsprincipen. Det bör sålunda ankomma på parterna att ange ej blott tvisteföremålet utan även de grunder de vill åberopa till stöd för sin talan. Denna synpunkt har kommit till uttryck i föreskrifterna i 17 kap. 3 §, att dom ej må givas över annat eller mera än vad part i behörig ordning yrkat och att i mål, vari förlikning är tillåten, domen ej må grundas å omständighet, som icke av part åberopats till grund för hans talan. Rätten måste emellertid, särskilt i rättegång, där parterna själva utför sin talan, ha befogenhet att inverka på processmaterialets gestaltning. Det bör sålunda åligga rätten att genom frågor till parterna söka klarlägga, vad som är tvistigt mellan dem och vilka grunder de vill anföras. Härvid kan rätten i viss utsträckning komma att föranleda parterna att åberopa omständigheter, som tidigare förbigåtts. Rätten måste dock härvid iakttaga stor försiktighet, så att den ej ens får sken av att taga parti för den ena parten. Den skall även tillse, att det av parterna förbragta materialet på lämpligt sätt utnyttjas och allsidigt belyses. I överensstämmelse med vad nu anförts har i förevarande paragraf intagits bestämmelser, att rätten har att tillse såväl att målet blir uttömmande behandlat som att däri ej indrages något, som ej är av betydelse, samt att rätten skall genom frågor och erinringar söka avhjälpa otydlighet eller ofullständighet i gjorda uttalanden. Såsom framgår av 6 § skall rätten även uppmärksamma, i vad mån part lämnar uppgift, som strider mot vad han tidigare anfört, eller eljest gör sig skyldig till motsägelser, samt uppmäna honom att förklara sig däröver. I vad mån rätten äger självant inskaffa bevisning, framgår av 35 kap. 6 §.

Mellandom. Mellandomsinstitutet införlivades med svensk rätt genom tillkomsten av den nya rättegångsbalken. Enligt 17 kap. 5 § första stycket må, om i en rättegång handlägges talan om fastställelse, huruvida visst rättsförhållande består eller inte består, och tillika talan, vars prövning beror härav, särskild dom ges över fastställsetalan. Beror eljest prövningen av viss talan av annan talan, som handlägges i samma rättegång, må särskild dom ges även över den talan. Vidare stadgas i andra stycket samma paragraf att, om i mål, vari talan föres om fullgörelse, såväl skyldigheten att fullgöra som fullgörelsens storlek är stridiga och det med hänsyn till utredningen finnes lämpligt, att dessa frågor avgörs var för sig,

på parts begäran särskild dom må ges över skyldigheten att fullgöra. Mot kändes bestridande får det dock ej ske utan synnerliga skäl. För samtliga de tre fallen gäller att rätten äger förordna att målet i övrigt skall vila till dess domen vunnit laga kraft. Det är emellertid att märka att endast det med lagrummets andra stycke avsedda fallet är att betrakta som mellandom i egentlig bemärkelse. De båda andra kan sägas vara specialfall av deldom. På dessa är bestämmelserna i 17 kap. 4 § rättegångsbalken i och för sig tillämpliga. De är dock besläktade med mellandomsfallet så tillvida att prövning av en viss del av målet kan onödiggöra prövningen av målet i övrigt.

Införandet av mellandom övervägdes redan av *nya lagberedningen*. I ett år 1884 avgivet betänkande yttrade beredningen — efter att ha förordat öppnandet av möjlighet till deldom — följande.

Såsom bekant förekommer i den tyska processordningen en vida mer utsträckt rättighet eller plikt för domstolen att, före sakens slutliga avdömande i dess helhet, till prövning företaga och genom förberedande dom (Zwischenurteil), vilken beträffande dess bindande verkan och rättsmedlen däremot är likställd med slutlig dom (Endurteil), avgöra vissa slags invändningar eller andra mera fristående tvistepunkter. Dyliga »mellandomar», vilka lägger band på domarens frihet vid den slutliga domens fällande, kan möjligen vara lämpliga i ett rättegångssystem, där parternas talan föres av rättslärda advokater, men, där sådana saknas, synes mellandomarna ganska lätt kunna snarare bidra till invecklande än till förenklande av förfarandet. De har därför ej ansetts böra förordas till införandet i rättegångsordningen. Icke heller har det ansetts nödigt eller lämpligt att i förslaget upptaga den tyska processordningens bestämmande att, om ett väckt anspråk är tvistigt så väl till grund som till belopp, domstolen kan skilja frågorna åt och genom slutlig dom avgöra frågan om grunden.

Inte heller *processkommissionen* ville införa mellandom. Kommissionen anförde i sitt år 1926 avgivna betänkande följande angående den i tysk och österrikisk rätt förekommande möjligheten till mellandom i mål, där tvist råder om såväl ett anspråks grund som dess belopp.

Med mellandomen har man åsyftat att uppnå enkelhet och reda i handläggningen. Man har också genom att först åstadkomma ett slutgiltigt avgörande om anspråkets grund velat förekomma, att bevisning i onödan förebringas i fråga om beloppet. Emellertid är med anordningen förbundna åtskilliga olägenheter. Ej sällan återopas vittnen eller sakkunniga om anspråkets grund och belopp, och när så är fallet, är en uppdelning av förhandlingen i två till tiden skilda avdelningar tydligen betygande och kostsam. Även måste det, då mellandom givits beträffande grunden, stundom inträffa, att vid handläggningen av frågan om beloppet yppar sig omständigheter, som kommer den meddelade domen över grunden att framstå såsom oriktig, men detta spörsmål är då slutgiltigt avgjort och avgörandet måste av rätten följas. Dessutom är med mellandom förbundna vissa tekniska vanskligheter med avseende å såväl rättskraften som omröstningen i kollegiala domstolar. Institutets tillämpning ställer stora anspråk på domaren och parternas representanter. Uppfylles ej dessa anspråk, kan mellandomen leda till rättsförlust.

Gällande bestämmelser överensstämmer i huvudsak med vad *processlagberedningen* föreslog. Enligt den till en början gällande lydelsen av 5 § andra stycket kunde det däri avhandlade fallet av mellandom dock ifrågakomma endast på framställning av känden. Som motivering till stadgandena anförde processlagberedningen:

Den uppdelning å skilda avgöranden, som behandlas i förevarande paragraf, är icke en uppdelning efter kvantitativa grunder, utan den innebär, att viss fråga, av vilkens prövning bedömandet av målet i övrigt är beroende, avgöres genom särskild dom, mellandom, innan rättegången fortsättes. Genom att sådan fråga upptages till särskilt avgörande kan stora praktiska fördelar vinnas. I vissa fall kan därigenom ytterligare utredning i målet bli onödig.

Någon tvekan torde icke kunna råda därom, att då i samma rättegång handlägges dels talan om fastställelse, huruvida visst rättsförhållande består eller icke består, och dels talan vars prövning beror därav, särskild dom bör kunna givas över fastställsetalan. Exempel härå är, att talan samtidigt föres om fastställelse av giltigheten av ett hyresavtal och om skyldighet för svaranden att utgiva hyra för viss del av hyrestiden eller om bättre rätt till fast egendom och om ersättning för skog, som avverkats å egendomen. Huruvida fastställsetalan väckts av ena eller av andra parten, är i detta sammanhang utan betydelse. Vidare bör, då

prövningen av viss talan eljest beror av utgången av annan talan, som handlägges i samma rättegång, särskild dom kunna givas över sistnämnda talan. Härmed åsyftas närmast sådana fall, då enligt 14 kap. 5 § till gemensam handläggning med huvudmålet talan väckts mot eller av tredje man. Det bör ankomma på rätten att, oberoende av parts yrkande, efter lämplighetshänsyn pröva, huruvida i nu avsedda fall mellandom skall meddelas.

I sådana fall, då såväl ett anspråks grund som dess belopp är stridiga mellan parterna, medgives i flera främmande lagstiftningar, att grunden för anspråket avgöres genom särskild dom och först därefter frågan om beloppet företages till behandling. Detta förfaringssätt kan komma till användning t. ex. då käranden yrkar ersättning på grund av skadegörande handling från svarandens sida eller på grund av att svaranden brutit ett mellan parterna träffat avtal samt svaranden bestrider såväl att han över huvud är ersättningsskyldig som att kärandens skada uppgår till det av honom fordrade beloppet; särskild dom kan då meddelas beträffande frågan, huruvida svaranden är ersättningskyldig. Starka praktiska skäl talar för en dylik anordning. Finner rätten, att ersättningsskyldighet ej föreligger, blir utredning och bevisning rörande beloppet överflödig. I viss mån kan samma fördelar vinnas genom att rätten uppdelar förhandlingen så, att denna till en början begränsas till att avse fullgörelseskyldigheten. Om sådan skyldighet därvid finnes föreligga, har rätten att övergå till behandling av frågan om fullgörelsens storlek; skulle rätten däremot finna skyldighet att fullgöra icke vara för handen, kan den avvisa bevisning om beloppet och genom slutlig dom ogilla kärandens talan. Detta förfaringssätt kan emellertid medföra vissa olägenheter, särskilt då vid fullföljd av talan högre rätt kommer till annat resultat beträffande grunden för anspråket. Finner den högre rätten fullgörelseskyldighet föreligga, måste antingen målet återförvisas till den lägre rätten för utredning angående fullgörelsens storlek eller ock utredning och bevisning därom förebringas omedelbart vid den högre rätten. Om den högre rätten i motsats till den lägre anser fullgörelseskyldighet ej föreligga, har den bevisning angående beloppet, som förebragts vid den lägre rätten, varit onödig. Nu antydda olägenheter är av praktisk betydelse i sådana fall, då bevisningen angående beloppet är särskilt kostsam eller av stor omfattning. Genom mellandom vinnas den fördelen, att bevisning angående beloppet helt kan inbesparas, därest fullgörelseskyldighet ej finnes föreligga. Rätten kan då först avgöra frågan om fullgörelseskyldigheten och låta med behandling av målet i övrigt anstå, till dess laga kraftgående dom rörande först-

nämnda fråga föreligger. För att mellandom skall kunna meddelas bör dock förutsättas, att det med hänsyn till utredningen finnes lämpligt, att frågorna om skyldigheten att fullgöra och fullgörelsens storlek avgöres var för sig. Ej sällan åberopas samma vittnen och sakkunniga om såväl anspråkets grund som dess belopp, och i sådana fall medför en uppdelning av målet, att handläggningen blir betungande och onödigt kostsam. Kan det antagas, att utredningen i någon större omfattning är gemensam för de olika frågorna, bör därför något särskiljande ej ske. Med hänsyn härtill bör det ligga i rättens hand att avgöra, huruvida mellandom lämpligen bör meddelas.

Därest stridigheten ej avser både anspråkets grund och dess belopp, medför mellandom inga processuella fördelar. Har på samma grund framställt olika yrkanden, t. ex. om ersättning för skada i olika hänseenden, och föreligger ej tvist rörande grunden, kan emellertid enligt 4 § deldom meddelas beträffande visst eller vissa av yrkandena.

En ytterligare förutsättning för meddelande av mellandom i nu ifrågavarande fall bör vara, att käranden framställer begäran därom. Vill käranden ha saken prövad i ett sammanhang, bör han ej uppehållas i realiserandet av sitt anspråk därigenom, att rättegången uppdelas och de olika domarna göres till föremål för särskild fullföljd. För svaranden synes däremot en uppdelning av målet i allmänhet icke innebära någon olägenhet. Emellertid kan mellandom i vissa fall vara till nackdel för svaranden så tillvida, att han därigenom kan komma i sämre läge beträffande den bevisning han vill åberopa i målet. Det torde vara tydligt, att om svaranden bestrider mellandom, rätten vid bedömandet av huruvida sådan dom skall meddelas bör taga hänsyn till de olägenheter, som sålunda kan föreligga för svaranden.

Såsom framgår av 42 kap. 20 § kan rätten utsätta särskild huvudförhandling för behandling av fråga, beträffande vilken enligt denna paragraf mellandom må meddelas.

Dom, som avses i denna paragraf, är i fråga om fullföljden att likställa med dom i allmänhet. Fullföljes ej talan däremot, vinner domen laga kraft.

Då rätten meddelat mellandom, bör den äga att efter omständigheterna och oberoende av parts yrkande pröva om målet i övrigt skall vila, till dess domen vunnit laga kraft. I regel torde vara lämpligt, att rätten meddelar förordnande härom. Sedan domen vunnit laga kraft, har rätten att upptaga målet till fortsatt behandling.

Den omständigheten att enligt 17 kap. 5 § andra stycket endast käranden ägde rätt

att påkalla mellandom kom snart att betraktas som otillfredsställande. I en den 14 oktober 1952 dagtecknad promemoria tog 1951 års rättegångskommitté upp frågan till behandling. Kommittén föreslog att mellandom skulle få påkallas av båda parterna. Sådan dom skulle dock få ges mot karendens bestridande endast om synnerliga skäl förelåg därtill.

Förslaget vann anslutning bland det alldeles övervägande antalet remissinstanser. Av de tillstyrkande remissinstanserna hemställde *Föreningen Sveriges stadsdomare* om en mera omfattande utvidgning av mellandomsinstitutet. Till stöd härför anförde föreningen:

I själva verket torde det, icke minst med hänsyn till de avskräckande höga kostnader som är förenade med en större process, i många fall vara ett parternas gemensamma intresse att i första hand begränsa denna till en speciell fråga — en ren rättsfråga eller en förhållandevis enkel bevisfråga — som liksom stänger vägen till den eller de övriga frågor som tvisten gäller. Det torde ej erbjuda svårighet att uppleta exempel på sådana förstahandsfrågor, införda i målet antingen genom karendens yrkanden eller påståenden eller genom invändningar från svarandesidan, där ett godkännande av karendens ståndpunkt är en förutsättning för bifall till käromålet och där det förefaller tämligen meningslöst eller åtminstone föga ändamålsenligt att, innan ett sådant avgörande föreligger, lägga ned tid och kostnader på att utreda och förelägga bevisning i vidlyftiga frågor av sekundär natur.

Alldeles särskilt visar erfarenheten att det i vissa fall skulle vara ur praktisk och processökonomisk synpunkt värdefullt att få en invändning om för sen reklamation — således utan ingående på frågan om reklamationen varit befogad — avgjord genom en mellandom. Givetvis måste en sådan möjlighet utnyttjas med stor urskillning, men om både parterna och rätten är ense om lämpligheten av att i första hand begränsa rättegången på angivet sätt, bör det också kunna få ske.

Rättegångskommitténs förslag genomfördes genom lag den 18 juni 1954. Föreningen Sveriges stadsdomares förslag till utvidgning av mellandomsinstitutet förklarade sig *departementschefen* i den till grund för lagändringen liggande propositionen inte be-

redd att i detta sammanhang ta upp till prövning.

I sin berättelse år 1964 behandlade *riksdagens revisorer* frågan om de vidlyftiga rättegångarna. Av berättelsen framgår att vissa myndigheter och sammanslutningar beretts tillfälle att uttala sig bl. a. om hur de mycket stora målen skulle kunna begränsas. I fråga om tvistemålen har därvid nedre justitierevisionen, Sveriges advokatsamfund, hovrätten för Nedre Norrland och en häradshövding framhållit att möjligheterna att meddela mellandom och deldom måhända kunde vidgas och därigenom begränsning åstadkommas.

Införandet i 17 kap. 5 § rättegångsbalken av möjlighet till mellandom och detta instituts samband med omröstningsreglerna är en bidragande anledning till det i 16 kap. 2 § upptagna stadgandet att om beträffande samma käromål fråga är om flera omständigheter, som var för sig är av omedelbar betydelse för utgången, de såvitt sakens beskaffenhet påkallar detta skall uppställas till särskild omröstning. *Processlagberedningen* anförde härom bl. a. följande.

Den gällande (enligt äldre rättegångsbalken) regeln, att vid omröstningen varje ledamot avger ett fullständigt votum och att utgången i första hand bestämmes genom en sammanräkning av de olika vota beträffande slutet utan hänsyn till de därför anförda grunderna, kan ofta medföra, att ej alla ledamöter ingår i prövning av samtliga de spörsmål, som är av betydelse för utgången. Den medför även, att i domen kan komma att upptagas grunder, som blott omfattas av en minoritet bland de röstande. Till förmån för den meningen, att då majoritet erhållits för ett visst slut, domen alltid skall bestämmas med hänsyn till detta, har anförts, att den omständigheten, att majoriteten anser ett visst resultat såsom det rätta, om ock av olika skäl, gör det i och för sig sannolikt, att detta resultat är det riktiga, och att rättegångens syfte är att åstadkomma ett rent praktiskt avgörande av den i målet föreliggande tvistefrågan. Häremot kan emellertid framhållas, att även om en parts främsta intresse är att ernå ett för honom förmånligt resultat och att motiveringen för honom är av mindre betydelse, parten dock icke med rätt kan göra anspråk på annat än ett lagligen grundat avgörande. För en riktig dom måste fordras, att majoritet även föreligger beträffande de grunder, å vilka slutet

stöder sig. Det måste därför anses oriktigt att vid bestämmande av utgången tillmäta grunderna mindre vikt än slutet. Omröstningen bör med hänsyn härtill ordnas på sådant sätt, att utgången i första hand bestämmes efter grunderna för slutet och icke efter slutet oberoende av grunderna. Med grunder avses i detta sammanhang de faktiska omständigheter, som äro av omedelbar betydelse för utgången (omedelbart relevanta fakta). För vinnande av detta syfte bör alla ledamöter ha att yttra sig om de omständigheter, av vilka utgången beror. Detta synes lämpligast ske på det sättet, att dessa omständigheter, i den mån det erfordras, göres till föremål för särskilda omröstningar. Ett särskilt skäl för en sådan anordning ligger också däri, att enligt 17 kap. 5 § mellandom i vissa fall kan meddelas. En sådan dom innebär ett avgörande av grunderna för käromålet, och det vore mindre fördriktigt, om utgången av målet i dess helhet skulle vara beroende av om mellandom meddelats eller ej. Att i lagen uppställa bestämda och uttömmande regler i nu ifrågavarande hänseende, torde icke vara möjligt, utan det bör givas domstolarna frihet att förfara efter förhållanden i varje särskilt fall. Det har därför allenast stadgats, att om beträffande ett och samma käromål förekommer skiljaktiga meningar rörande omständigheter, som var för sig är av omedelbar betydelse för utgången, de må efter sakens beskaffenhet uppställas till särskild omröstning. Tydligt är, att uppdelningen i olika frågor har sin praktiska begränsning. Såsom exempel på fall, där omröstning rörande särskilda frågor bör företagas, må nämnas: i mål om skadeståndsskyldighet fråga, om dylik skyldighet föreligger, och om skadeståndets belopp, i mål om fordran fråga om fordringens uppkomst och om preskription eller betalning, i mål om testamentsklander fråga om giltigheten av bevakning och om testators förmåga att uppräta testamente. Av stadgandets avfattning framgår, att särskild omröstning kan ske endast beträffande materiella rättsfakta, som är av omedelbar betydelse för målets utgång. Däremot bör sådan omröstning ej kunna ske beträffande särskilda frågor, som avser bevisprövningen, t. ex. rörande äktheten av ett i målet åberopat skriftligt bevis eller bevisvärdet av en omständighet, som är att hänföra till indiciebevisning.

Sambandet mellan berörda lagrum kom även till uttryck i den fortsatta behandlingen av processlagberedningens förslag. Vid 17 kap. 5 § uttalade *en ledamot av lagrådet* som sin uppfattning, att vad som enligt 16 kap. 2 § skulle bli föremål för särskilda omröstningar var varje omedelbart relevant

rättsfaktum, under det att mellandomen gällde den generella frågan, om fullgörelse-skyldighet förelåg eller inte. Detta kunde medföra att ett mål fick olika utgång allt eftersom mellandomen meddelades eller ej. I anledning härav anförde *departementschefen*:

Enligt min mening torde en sådan tolkning av stadgandet i 16 kap. 2 § icke överensstämma med detta lagrums innebörd. Väl är det riktigt, att särskild omröstning enligt nyssnämnda lagrum skall avse huruvida den omständighet, som käranden åberopat, faktiskt föreligger, men omröstningen innefattar även frågan om denna omständighets rättsliga betydelse; över båda dessa frågor skall röstas i ett sammanhang. Om sålunda käranden som på grund för skadestånd åberopat skadegörande handling, skall genom omröstningen fastställas ej blott om svaranden företagit handlingen utan ock huruvida detta förhållande är av den rättsliga beskaffenhet, att det utgör grund för skadestånd. Omröstningsresultatet blir alltså detsamma vare sig mellandom meddelas eller ej. Grunden för den framställda anmärkningen torde med den nu angivna tolkningen alltså förfalla.

Domstolskommittén

Frågan i vilken utsträckning part skall ha möjlighet att i överinstans åberopa nya omständigheter eller bevis har, som processlagberedningen framhållit, aktualitet endast för tvistemålens del. Dess bedömande bör ske företrädesvis ur två synpunkter. Dels måste tas hänsyn till det allmänna önskemålet att rättegången skall vara inte enbart säker utan också snabb och billig. Dels måste beaktas den ifrågavarande möjlighetens förenlighet med gällande instansordning. Å ena sidan är det sålunda angeläget att materiellt riktiga avgöranden kan uppnås i överrätt utan hinder av begränsningar i möjligheten att åberopa ny utredning samt att part inte i onödan hindras lägga sin processföring på sätt som av processekonomiska skäl finnes mest fördelaktigt. Å andra sidan är det angeläget att all utredning av betydelse för målets avgörande förebringas redan i första instans. Tillämpas inte denna princip, kommer nämligen instansordningen att åsidosättas. Avsteg i enstaka fall har ingen nämnvärd betydelse, men blir förete-

elsen allmänt utbredd medför den en förskjutning av rättegångens tyngdpunkt från den lägre till den högre instansen. Rättegången i underrätt får i många fall karaktären av allenast förberedelse till rättegången i överrätt. Parterna låter utgången i underrätten få utvisa vilken processuppläggning och utredning som målets beskaffenhet egentligen påkallar. När målet sedan kommer till överrätten åberopas nya omständigheter och bevis i sådan utsträckning att man ofta inte längre kan säga att underrätt och överrätt dömt i samma mål. Då den först i överrätt förebragta utredningen kan medföra att underrättens avgörande ändras blir vidare följden lätt att underrättsprocessen framstår som mindre säker än den i själva verket är. Underrätternas ställning i domstolsväsendet kommer på anförda grunder att försvagas. Bortsett från det principiellt otillfredsställande i att instansordningen förbigås, kan en alltför vidsträckt möjlighet att åberopa ny utredning i överinstans leda till praktiska olägenheter genom att den för prövningen av det nya materialet nödvändiga fullföljden till den högre instansen medför större processkostnader och ökad tidsutdräkt för parterna.

Med hänsyn till de motstridiga intressen som har betydelse för reglerandet av möjligheterna att i överrätt åberopa ny utredning måste uppenbarligen förfarandereglerna utformas så att denna möjlighet står öppen endast om bärande skäl föreligger. Den nuvarande regleringen av rättegången i hovrätten kan inte anses fylla detta krav. Enligt 50 kap. 25 § tredje stycket rättegångsbalken får part visserligen i hovrätten till stöd för sin talan inte åberopa omständighet eller bevis, som ej tidigare förebragts, om han kunnat åberopa omständigheten eller beviset vid underrätten och det kan antas att han underlåtit det i otillbörligt syfte eller av grov vårdslöshet. Tillflödet av ny utredning till hovrätten har emellertid i praktiken blivit i det närmaste obegränsat. Detta beror på att förevarande bestämmelse på grund av sin avfattning så gott som aldrig tillämpas. Domstolarna har av naturliga skäl visat

stor återhållsamhet, när det gällt att stämpla ett syfte som otillbörligt eller en vårdslöshet som grov. Inte heller parterna synes ha velat åberopa bestämmelsen i nämnvärd omfattning. Stadgandet har därför inte fått den spärrande effekt som åsyftats.

För att komma till rätta med angivna olägenheter är det önskvärt att införa en regel som gör det möjligt att avvisa nytt material även om den vårdslöshet som parten ådaga-lagt genom sin underlåtenhet att förebringa materialet redan i underrätten inte kan betecknas som grov. I blickfältet faller härvid den för rättegången i högsta domstolen gällande bestämmelsen. Enligt 55 kap. 13 § rättegångsbalken får part i tvistemål i högsta domstolen inte till stöd för sin talan åberopa omständighet eller bevis, som inte tidigare förebragts, om inte han gör sannolikt, att han inte kunnat åberopa omständigheten eller beviset vid lägre rätt eller han eljest haft giltig ursäkt att inte göra det. En liknande regel, om än av något mindre restriktiv innebörd, synes böra införas i hovrättsprocessen. Kommittén föreslår att stadgandet i 50 kap. 25 § tredje stycket skärpes på det sättet att part inte tillåtes att till stöd för sin talan i hovrätt åberopa omständighet eller bevis, som ej tidigare förebragts, om han kunnat åberopa omständigheten eller beviset vid underrätten och godtagbara skäl saknas för hans underlåtenhet att göra det.

Genom den föreslagna lydelsen framhäves starkare det syfte som ligger till grund redan för nuvarande stadgande eller att för-må parterna att redan i underrätten åberopa allt som från deras sida kan vara erforderligt för målets bedömande. Vid tillämpningen av stadgandet måste beaktas att parterna i hovrätt fått sin sak tidigare behandlad i endast en instans medan processen i högsta domstolen föregåtts av prövning i två instanser. Denna skillnad mellan hovrättsprocessen och processen i högsta domstolen bör leda till att vad som i hovrättsprocessen skall anses vara godtagbara skäl ges ett vidare utrymme än det som är giltig ursäkt i rättegången i högsta domstolen. Godtagbara skäl bör anses föreligga om det nya materia-

let trots rimliga och i god tid före huvudförhandlingen i underrätt företagna undersökningar först senare blivit bekant för parten eller om parten efter välgrundade processekonomiska överväganden funnit lämpligt att av flera möjliga grunder eller invändningar åberopa endast den som enligt hans uppfattning sannolikt leder till att han vinner processen. Oaktsam processföring kan heller inte anses föreligga om parten inte redan i första instans insett eller rimligen bort inse betydelsen av en omständighet eller ett bevis. Det kan inte krävas av part att han skall behöva ta hänsyn till varje tänkbar möjlighet till rättslig bedömning av tvisten och åberopa den därför erforderliga utredningen. Underlåtenhet att åberopa material som är av betydelse endast med utgångspunkt från en inte särskilt näraliggande rättsuppfattning bör sålunda i allmänhet inte kunna läggas parten till last. Utöver vad nu sagts bör — trots att oaktsam underlåtenhet att åberopa omständighet eller bevis föreligger — avvisning inte ske om målet är av indispositiv natur och det således åligger rätten att ex officio beakta den nya utredningen.

Den föreslagna åtstramningen av möjligheterna att förebringa nytt material i hovrätt måste få återverkningar på underrättsprocessen. Det blir än angelägnare än tidigare att klarhet vinnes redan i första instans om de för målet relevanta tvistefrågorna, parternas ställningstagande till dessa samt de skäl och den utredning de vill åberopa härför så att det kan förhindras att en oklar eller ofullständig uppläggning av målet i underrätten ger anledning till fortsatt rättegång i högre rätt. Uppnåendet av detta syfte är i mycket beroende av den materiella processledningen under målets förberedelse i underrätten. Enligt gällande rätt har bestämmelser om den materiella processledningen tagits upp endast bland reglerna om huvudförhandling i 43 kap. rättegångsbalken. Visserligen torde vad där stadgas om den materiella processledningen ha i viss utsträckning vunnit analogisk tillämpning i fråga om förberedelsen. Med hänsyn till vik-

ten av att en aktiv processledning från rättsens sida kommer till stånd redan under förberedelsen vill emellertid kommittén förorda att i anslutning till bestämmelsen i 42 kap. 6 § andra stycket angående förberedelsens syfte tas in föreskrift om att rätten skall verka för att parterna vid förberedelsen anger allt som de vill åberopa i målet samt genom frågor och erinringar söker avhjälpa ottydlighet eller ofullständighet i parternas framställningar.

De förordade ändringarna i 42 kap. 6 § och 50 kap. 25 § tredje stycket bör medverka till att prövningen i hovrätten i större utsträckning än nu begränsas till de fall, där klaganden anser underrättens bevisvärdering eller rättsliga bedömning oriktig. En viss fara kan ligga däri att genom dessa ändringar i stället underrättsprocessen blir onödigt vidlyftig. Självfallet kan det inte uteslutas att part i vissa fall känner sig nödsakad att i underrätten förebringa utredning till styrkande av grunder eller invändningar, som framstår som relativt mindre betydelsefulla för utgången i målet. Olägenheter av detta slag kan väl aldrig helt undvikas. Med den tillämpning av begreppet godtagbara skäl som utvecklats i det föregående bör dock en i stort sett lämplig avvägning bli möjlig. En onödig ansvällning av processmaterialet i underrätten kan också i viss omfattning förebyggas genom anlitande av den i 17 kap. 5 § rättegångsbalken stadgade möjligheten att ge särskild dom över tvistefråga av vars bedömande utgången av målet i övrigt beror. De fall då mellandom sålunda kan meddelas är emellertid begränsade. En vidgad möjlighet i förevarande avseende skulle underlätta genomförandet av den föreslagna ändringen i 50 kap. 25 §. Frågan härom bör därför övervägas i detta sammanhang. Följande synpunkter torde härvid förtjäna beaktande.

Mellandomsinstitutet medför ofta processekonomiska fördelar. Innebär mellandomen att grunden för talan ogillas, kan parterna härigenom besparas kostnader och tid som eljest måste läggas ned på det beroende anspråket. Härtill kommer att i fullföljda

mål det lättare kan undvikas att högre rätt — för att undgå den omgång, som en återförvisning innebär — i strid med instansordningsprincipen tar ställning till delar av målet, vilka med hänsyn till den bedömning som underrätten gjort inte blivit föremål för dennas prövning.

Sådant mellandomsinstitutet utformats enligt gällande rätt har det emellertid i praxis ansetts böra tillämpas med återhållsamhet. Någon extensiv eller analogisk tillämpning av bestämmelserna har ansetts inte böra tillåtas. Åtskilliga, praktiskt viktiga fall har på detta sätt uteslutits från institutets tillämpningsområde. Att detta ur processekonomisk synpunkt är en brist kan åskådliggöras med följande två exempel. En kärke som för klandertalan mot ett testamente, åberopar till stöd för käromålet i första hand formfel samt i andra hand testators bristande själsförmögenheter. En svarande invänder mot ett krav på fullgörelse enligt ett skuldebrev i första hand att det är preskriberat samt i andra hand att det är betalt. I båda fallen kan antas att vad parten i första hand hävdar inte kräver någon särskild utredning medan målet i övrig del kräver prövning av ett omfattande bevismaterial. En mellandom avseende den förra tvistefrågan, vilken ur processekonomisk synpunkt kan betecknas som en primärfråga, skulle ha kunnat bespara parterna kostnader för prövningen av den senare tvistefrågan. Liknande situationer kan uppkomma vid fall av invändningar om preklusion eller reklamation. Avsaknaden av möjlighet till mellandom för dylika fall kommer att bli mer kännbar efter den föreslagna ändringen i 50 kap. 25 §. En utvidgning av möjligheterna till mellandom skulle öka förutsättningarna för den sovring av processmaterialet, som inskränkningen i rätten att i hovrätt åberopa nya omständigheter och bevis eljest kunde motverka. Ett utvidgat mellandomsinstitut på sätt som motiveras av det anförda har också andra fördelar. Domstolen blir genom mellandomen bunden av utgången i primärfrågan. Parterna får därmed klart för sig det rättsliga läget på en för deras mellanhavande vä-

sentlig punkt. Sedan mellandomen vunnit laga kraft, avskärs möjligheten att åberopa nya omständigheter och ny bevisning i denna del av målet. Angivna förhållanden kan skapa gynnsamma förutsättningar för att parterna beträffande målet i övrigt skall kunna träffa förlikning.

Frågan om utvidgandet av mellandomsinstitutet avser endast i vilken mån ett och samma käromål bör kunna delas upp på skilda avgöranden. Möjlighet att ge särskild dom när ett mål omfattar mer än ett käromål föreligger enligt 17 kap. 4 § och 5 § första stycket rättegångsbalken. Vid övervägande av i vilken utsträckning mellandom bör kunna ifrågakomma träder två synpunkter i förgrunden. Å ena sidan bör föreskrifterna i ämnet göras så vida, att de lämnar utrymme för mellandom i alla de fall, där sådan dom kan vara lämplig. Å andra sidan måste beaktas att mellandomsinstitutets väsentliga syfte är att uppnå processekonomiska fördelar.

Möjligheten att dela upp ett käromål på särskilda avgöranden sammanhänger med omröstningsreglerna så tillvida att mellandom aldrig kan avse mindre eller annat än som kan uppställas till särskild omröstning. Enligt 16 kap. 2 § rättegångsbalken gäller härutinnan att det måste vara fråga om en omständighet som är av omedelbar betydelse för utgången. Med omständighet av omedelbar betydelse för utgången avses ett s. k. rättsfaktum, dvs. en omständighet, till vilken lagen anknuter en rättsföljd. Omröstningen har till syfte att fastställa inte endast huruvida den åberopade omständigheten faktiskt föreligger utan också huruvida den rättsföljd, som är förknippad med denna omständighet, skall läggas till grund för den fortsatta prövningen eller ej. Den grundläggande förutsättningen för ett utvidgat mellandomsinstitut bör med anknytning till avfattningen av berörda omröstningsregel ges den innebörden att mellandom skall kunna meddelas, om part beträffande samma käromål åberopar flera omständigheter, som var för sig är av omedelbar betydelse för utgången och som är stridiga. Härav följer att mellandomen

inte kan avse enbart huruvida den av parten åberopade omständigheten är för handen utan även måste gälla frågan vilken rättsföljd som denna omständighet skall medföra. Att mellandomen således inte kan inskränkas till frågan om den åberopade omständighetens existens kan leda till komplikationer i de fall, där delade meningar finns inte endast härom utan även om vilken rättslig betydelse som skall tilläggas omständigheten. Svårigheterna är emellertid inte andra än de som enligt gällande regler kan uppkomma vid omröstning.

Även om mellandomsinstitutet ges denna vida, yttre ram, är det självfallet att mellandom inte bör komma till användning i alla de fall där det i sig vore möjligt. Den processekonomiska fördelen med mellandom framträder i allmänhet klart endast när avgörandet av den till särskild prövning upptagna tvistefrågan kan leda till att övriga delar av målet inte behöver tas upp till fortsatt prövning. Mellandom bör därför som regel tillgripas endast när den omständighet varom är fråga kan antas ha den rättsföljden att käromålet antingen bifalles eller ogillas. Vidare bör en förutsättning för uppdelning av målet vara att ett särskiljande av de olika tvistefrågorna är lämpligt med hänsyn till utredningen. Under denna förutsättning innefattas dels att utredningen beträffande målet i övrigt är av betydande eller kostnadskrävande omfattning, dels att den utredning som behövs för mellandomen i allt väsentligt berör endast ifrågavarande del av målet.

Nackdelarna av mellandom hänför sig huvudsakligen till den situation som kan uppkomma om mellandomen överklagas. Följden kan då bli en ökning av kostnader och tidsutdräkt i stället för den eftersträlvade minskningen. Ökas tidsutdräkten kan bevisningen med avseende på de delar av målet som inte omfattas av mellandomen komma att försämrats. Förhållandet gestaltar sig olika allt efter innebörden av domen. Innebär denna att domstolen bifaller eller ogillar käromålet, uppkommer någon olägenhet endast under förutsättning att vid fullföljd till högre instans denna inte ansluter sig till un-

derinstansens uppfattning, i följd varav underinstansen har att pröva målet även i övriga delar. Innebär åter mellandomen inte att målet i sin helhet därmed är avgjort, blir, om mellandomen överklagas, olägenheterna olika beroende på dels om den domstol, som meddelat domen, utan avseende vid överklagandet fortsätter med handläggningen av målet i övrigt eller, i avvaktan på den högre instansens ställningstagande, låter målet i denna del vila, dels om den högre instansen ändrar eller inte ändrar mellandomen. Förklaras målet vilande, kan överklagandet, förutom därav föranledd tidsutdräkt, medföra extra kostnad som följd av prövningen genom flera instanser i olika omgångar. Fortsätter däremot den lägre instansen rättegången med utgångspunkt från sitt i mellandomen gjorda ställningstagande kan olägenheterna bli avsevärt större, nämligen för det fall att den högre instansen med ändring av mellandomen godkänner den ifrågavarande grunden eller invändningen och målet därigenom avgöres i sin helhet. Det arbete och de kostnader som lagts ned på den fortsatta processen i den lägre instansen har då varit onödiga. Liknande förhållande kan dock uppkomma även om någon mellandom inte alls meddelas utan målet i ett sammanhang avgöres i hela dess vidd, t. ex. om den högre instansen på grund av åberopad preskription ogillar en fullgörelsetalan, som i den lägre instansen prövats även med hänsyn till storleken av yrkat belopp.

Ehuru de nackdelar, som kan vara förenade med en utvidgad möjlighet till mellandom, i och för sig inte är andra eller allvarligare än de som kan följa redan med nuvarande lagstiftning, kan man ej bortse från att, om tillämpningsområdet för mellandomsinstitutet vidgas, också utrymmet för de med mellandomen förbundna olägenheterna växer. Eftersom dessa olägenheter företrädesvis uppkommer i samband med att mellandomen överklagas kunde det ligga nära till hands att efter förebild av bestämmelserna i 49 kap. 3 § angående fullföljd mot beslut under rättegång ge underrätten befogenhet att med hänsyn till omständighe-

terna bestämma om talan mot mellandomen skall få föras särskilt eller endast i samband med det slutliga avgörandet i målet. Vinsten av en sådan fullföljdsregel torde dock inte vara stor. Ett fullföljdsförbud skulle sannolikt endast mycket sällan komma till användning. I förarbetena till den nuvarande lagstiftningen uttalas att det, då mellandom meddelas, i regel torde vara lämpligt att domstolen förklarar målet vilande till dess mellandomen vunnit laga kraft. Denna regel bör gälla även fortsättningsvis. De i det föregående påtalade, med mellandom förenade allvarligaste olägenheterna kan på detta sätt undvikas. Med hänsyn till de ökade risker som ett utvidgat mellandomsinstitut likväl kan innebära, torde det emellertid härutöver vara lämpligt med sådan ändring i nuvarande regler för institutets användning, att det som villkor för att en del av ett mål skall få mot parts bestridande avgöras genom mellandom alltid — och således inte som nu endast vid bestridande från kärandens sida — kräves att synnerliga skäl föreligger.

Med åberopande av vad nu anförts föreslår kommittén att i 17 kap. 5 § rättegångsbalcken stadgas att, om beträffande samma käromål är fråga om flera omständigheter, som var för sig är av omedelbar betydelse för utgången, och det med hänsyn till utredningen finnes lämpligt, att sådan del av målet avgöres för sig, särskild dom må på parts begäran ges häröver men att sådan dom mot parts bestridande ej må ges om inte synnerliga skäl är därtill. Stadgandet kan lämpligen införas i paragrafens andra stycke. Ett stadgande med detta innehåll kommer att innefatta även det fall av mellandom, som avses i nämnda stycke enligt dess nuvarande lydelse. Detta fall behöver därför inte särskilt anges i lagtexten.

Gällande rätt

I princip skall alla vädjade mål i hovrätt och alla revisionsmål i högsta domstolen avgöras efter huvudförhandling. Rättegångsbalken medger emellertid vissa undantag från denna regel. Bestämmelser härom finns vad gäller hovrätt i 50 kap. 21 § och 51 kap. 21 § samt beträffande högsta domstolen i 55 kap. 12 §.

Enligt 50 kap. 21 § äger hovrätt utan huvudförhandling företa tvistemål till avgörande, om vadetalan medgivits eller hovrätten finner uppenbart, att vadetalan är ogrundad. Rör målet endast penningar eller sådant som kan skattas i penningar och uppgår värdet av det varom talan fullföljts uppenbart inte till 1 500 kronor, må målet avgöras utan huvudförhandling, om ej båda parterna begärt sådan förhandling. Vidare stadgas, att mål, vari fråga är om allenast rättstillämpningen, må på båda parternas begäran avgöras utan huvudförhandling, om hovrätten finner uppenbart att sådan ej erfordras. I fråga om brottmålen meddelas motsvarande undantagsregler i 51 kap. 21 §. Enligt detta lagrum äger hovrätten företa mål till avgörande utan huvudförhandling, om talan av åklagaren föres allenast till den tilltalades förmån eller talan som föres av den tilltalade biträts av motparten. Detsamma gäller om underrätten frikännt den tilltalade eller eftergivit påföljd för brottet eller funnit honom vara på grund av själslig ab-

normitet fri från påföljd eller dömt honom till böter eller fällt honom till vite och anledning ej förekommer till ådömande av svårare straff än nu sagts eller att ådöma annan påföljd, dock att när talan föres även om annat än ansvar som ytterligare förutsättning tillkommer, att denna talan enligt 50 kap. 21 § kan prövas utan huvudförhandling. Beträffande såväl tvistemål som brottmål gäller härutöver att huvudförhandling ej erfordras för prövning som inte avser själva saken.

I 55 kap. 12 § stadgas att högsta domstolen utan huvudförhandling äger företa mål till avgörande, om målet upptagits omedelbart av hovrätten eller om i tvistemål revisionsstalan medgivits eller i brottmål talan av åklagaren föres allenast till den tilltalades förmån eller talan, som föres av den tilltalade, biträts av motparten. Liksom i hovrätt är huvudförhandling vidare ej erforderlig för prövning, som ej avser själva saken. Slutligen stadgas att, om mål eller viss däri uppkommen fråga skall avgöras av högsta domstolen i dess helhet, detta må ske utan huvudförhandling.

Reglerna om måls avgörande utan huvudförhandling blir för sin tillämpning beroende av de s. k. tilltrosparaagraferna eller, vad gäller hovrätt, 50 kap. 23 § och 51 kap. 23 § rättegångsbalken. Dessas innebörd är den, att om vid huvudförhandling i underrätt muntlig bevisning upptagits rörande viss omständighet eller syn å stället hållits och

avgörandet även i hovrätten beror av tilltron till den bevisningen, hovrätten ej må ändra underrättens dom, om inte beviset upptagits ånyo vid huvudförhandling i hovrätten eller ock synnerliga skäl föreligger att dess värde är annat än underrätten antagit. I brottmål må dock oberoende härav ändring göras till den tilltalades förmån. Mot dessa stadganden svarar vad angår förfarandet i högsta domstolen de i annat sammanhang redovisade bestämmelserna i 55 kap. 14 § rättegångsbalken.

Ifrågavarande bestämmelser om huvudförhandling har varit i sak oförändrade sedan rättegångsbalkens tillkomst med endast den avvikelser att värdegränsen för avgörandet av tvistemål utan huvudförhandling i hovrätt ursprungligen var 500 kronor. Reglerna överensstämmer med det av processlagberedningen framlagda förslaget utom så tillvida, att möjligheten till avgörande i hovrätt av tvistemål utan huvudförhandling i rättstillämpningsfrågor inte förelåg enligt sagda förslag. Denna möjlighet infördes på hemställan av lagrådet, som i sitt yttrande över förslaget bl. a. anförde:

Enligt förslaget skall i tvistemål muntlig förhandling såsom regel äga rum i hovrätten; endast i uppenbara fall, i processuella frågor samt, under vissa förutsättningar, i mål som rör så ringa värde, att de ej kan bära kostnaden för en huvudförhandling, kan avgörandet ske utan en sådan. Ehuru en dylik ordning måste innebära en betydande ökning såväl av hovrätternas arbetsbörda som av parternas rättegångskostnader, är dock enligt lagrådets mening fördelarna av densamma i allmänhet så stora, att de överväger olägenheterna. Emellertid bör ej förbises, att i vissa av de mål, i vilka muntlig förhandling i hovrätten enligt förslaget är obligatorisk, ett verkligt behov därav knappast föreligger. Gäller tvisten exempelvis allenast tolkningen av ett lagstadgande eller eljest en ren rättsfråga, torde i vissa fall muntlig förhandling icke vara av nöden. Detsamma gäller även i andra fall, där materialet ofta ej kan göras tillgängligt eller åskådligt i muntlig form, såsom i vissa räkenskapsmål, patentmål o. d. Vad nu anförs talar för en vidgning av kretsen av de fall då undantag från muntlighetsgrundsatsen kan göras. Å andra sidan måste beaktas vikten av att, i den mån undantag medges, reglerna härom erhåller en så snäv avfattning att någon möjlighet till extensiv tolkning av dem ej uppstår.

Härmed förenade svårigheter torde göra det nödvändigt att begränsa undantaget till mål, i vilka en bevisprövning ej erfordras. Enligt lagrådets mening bör i enlighet med det sagda förskrivas, att i mål, i vilka fråga endast är om rättstillämpningen, avgörandet skall ske utan huvudförhandling, såframt båda parterna begärt att sådan ej skall äga rum och hovrätten finner det uppenbart, att huvudförhandling ej är av nöden.

Tidigare förslag till ändringar

I sin till 1950 års riksdag avgivna berättelse gjorde riksdagens revisorer vissa uttalanden rörande processreformens ekonomiska verkningar och ifrågasatte ändring av skilda bestämmelser i rättegångsbalken. Bl. a. framfördes följande synpunkter.

Processreformen hade medfört en betydande och i flera avseenden inte förutsedd stegring såväl i det allmännas utgifter för rättegångsväsendet som i den enskildes processkostnader. I sistnämnda hänseende syntes kostnadsfrågan ha blivit i hög grad avgörande för den rättsökande allmänheten vid valet mellan att å ena sidan anlita domstol för prövning av rättsanspråk och att å andra sidan söka andra utvägar för tillgodoseende av anspråket eller rent av avstå från att göra detta gällande. En sådan utveckling var betänkelig från rättssäkerhetssynpunkt. Den processekonomiska frågan hade i själva verket utvecklats sig därhän, att enbart på denna grund en översyn av det nya rättegångsförfarandet aktualiserades. Särskilt hade den processekonomiska utvecklingen satt sin prägel på hovrättsprocessen. Rörande denna var det angeläget att pröva möjligheterna av ett enklare och mindre kostsamt förfarande. Det borde övervägas, om inte förutsättningarna för att kunna avgöra mål utan huvudförhandling kunde vidgas. Garantier borde därvid skapas för att akten i målet gjordes så fyllig och tillförlitlig, att den kunde läggas till grund för dom. Även ett blandat muntligt och skriftligt förfarande syntes mången gång vara tänkbart. En justering uppåt av värdegränsen 500 kronor för tvistemålen borde övervägas.

I yttranden över revisorernas berättelse yppades delade meningar beträffande behovet av ändringar i fråga om hovrättsprocessen. Att en viss utvidgning av möjligheten att avgöra mål på handlingarna borde komma till stånd var man dock i allmänhet ense om. Särskilt pekade man därvid på bestämmelsen att tvistemål, i vilket fullföljdsvärdet uppenbarligen inte uppgick till 500 kronor,

fick avgöras utan huvudförhandling, om ej parterna begärde sådan. En höjning av denna värdegräns föreslogs allmänt.

Svea hovrätt ansåg, att möjligheten att utan huvudförhandling avgöra mål, som endast rör rättstillämpningen, borde vara oberoende av uttrycklig framställning från parterna. Hovrätten uttalade vidare, att man borde överväga att införa ett mera generellt bemyndigande för hovrätt att avgöra mål på handlingarna, då med bestämdhet kunde antas, att huvudförhandling inte skulle komma att tillföra rättegången material av beskaffenhet att inverka på avgörandet. Även möjligheten av ett blandat skriftligt och muntligt förfarande borde övervägas.

Hovrätten för Västra Sverige fann att huvudförhandling inte behövde vara obligatorisk i vissa grupper av mål, där huvudförhandling kunde förutses bli av ytterst ringa värde för tvistens avgörande. Som exempel på dylika målgrupper nämndes mål, avseende endast storleken av underhållsbidrag i samband med hemskillnad eller äktenskapsskillnad eller eljest åt barn. I dispositiva mål, vari båda parterna hemställde om avgörande utan huvudförhandling, torde möjligen — oberoende av tvisteföremålets värde — huvudförhandling inte böra hållas, där ej hovrätten ansåg det erforderligt för utredningen.

Även *hovrätten för Nedre Norrland* förordade mera omfattande avsteg från muntlighetsprincipen.

Göta hovrätt och *hovrätten över Skåne och Blekinge* delade uppfattningen att möjligheten att utan huvudförhandling avgöra mål, som endast rör rättstillämpningen, borde vara oberoende av framställning från parterna men ansåg att några väsentliga avsteg från gällande ordning inte borde ifrågakomma. Uttalande av sistnämnda innebörd gjordes också av *riksåklagaren*.

Hovrätten för Övre Norrland anförde att en avvägning mellan huvudförhandlingsmål och handlingsmål skulle bli av synnerligen komplicerad natur. En ändring i den delen skulle ovillkorligen komma att beröra rättegångsbalkens huvudprinciper. Hovrätten ville dessutom framhålla, att frågan intimt sam-

manhänge med det svårlösta problemet med protokolleringen, vilket ännu kunde sägas i viss mån befinna sig på experimentstadiet och erhållit en mycket skiftande lösning i olika domstolar.

Med anledning av revisorernas berättelse hemställde *1950 års riksdag* att en utredning måtte tillsättas för att med beaktande av dithills vunna erfarenheter av den nya processordningens praktiska tillämpning utarbeta förslag till erforderliga ändringar i skilda detaljbestämmelser i rättegångsbalken och dess följdförfattningar.

Sedan med stöd av Kungl. Maj:ts bemyndigande chefen för justitiedepartementet tillkallat sakkunniga för att verkställa en sådan utredning, avgav de sakkunniga, som antog benämningen *1951 års rättegångskommitté*, år 1953 betänkande med förslag till vissa ändringar i rättegångsbalken m. m. (SOU 1953: 26). I frågan om måls avgörande utan huvudförhandling i hovrätt föreslog kommittén för tvistemålen del sådan ändring i reglerna härutinnan, att dels dåvarande värdegränsen 500 kronor höjdes till 1 500 kronor, dels dispositiva mål skulle få avgöras utan huvudförhandling om båda parterna begärt detta och om hovrätten dessutom fann uppenbart att huvudförhandling ej erfordrades. I motiveringen för förslaget i sistnämnda hänseende anfördes bl. a.:

En allmän utgångspunkt har varit att hovrättsprocessens fördyring under nya rättegångsordningen otvivelaktigt är en allvarlig olägenhet som icke får underskattas och att erfarenheten otvivelaktigt visar att huvudförhandling i ej så få fall, där den är obligatorisk, skulle kunna utan men underlåtas. Det må vara naturligt att såväl domare som advokater eftersträvar en så god process som möjligt och därvid är benägna att underskatta betydelsen av att denna process är dyr, men för en part, som nu ser sig av ekonomiska skäl förhindrad att överklaga en underrättsdom, bör det vara bättre att få möjlighet att kunna klaga med en enklare processform än att ej kunna klaga alls. Då det endast är fråga om tvister, vari de enskilda parterna har den vidsträcktaste rätt att avgöra hur dessa materiellt och formellt skola lösas, och vari de t. ex. kan komma överens om att låta dem lösas av skiljenämnd med ofta svaga garantier för ett riktigt avgörande, synes det

naturligt att de åtminstone skall ha så mycket inflytande över processformen i hovrätten, att om de är ense om att välja en billigare och enklare processform, som lagstiftningen dock förutsätter skall finnas för vissa mål, deras önskan skall kunna tillgodoses, om hovrätten dessutom själv finner uppenbart, att den dyrare formen ej erfordras. Parterna kan redan nu, även i mål som anhängiggjorts vid domstol, ha ett bestämmande inflytande över processformen, t. ex. i fråga om vittnes hörande (35 kap. 6 §) eller såtillvida att hovrätt då tvistemålets värde understiger 500 kronor ej må underlåta huvudförhandling om båda parterna begär sådan; det ifrågavarande ändringsförslaget avser icke att ge parterna någon ovillkorlig bestämmanderätt, ens när de är ense. Det är riktigt att detta föringens regeln värde för parterna, i det att dessa icke kan vara säkra på att få målet avgjort på handlingarna, ens om de båda begärt det. Det kan emellertid icke ifrågasättas att göra hovrätten bunden av parternas yrkande i detta avseende, och kommittén anser, att en förutsättning för avgörande på handlingarna bör vara — liksom nu i mål som rör allenast rättstillämpningen — att hovrätten finner uppenbart, att huvudförhandling icke erfordras. Med ett sådant stadgande synes anledning saknas att uppställa något villkor om enighet mellan hovrättens ledamöter; onödigheten av en huvudförhandling kan knappast anses uppenbar om ej ledamöterna är ense därom.

Med den ifrågasatta lösningen kan man tänka sig en olämplig användning av skriftlig procedur i hovrätt endast om båda parterna oriktigt bedömt denna procedurfråga och hovrätten samtidigt klart underskattat betydelsen av en muntlig förhandling. Kommittén vågar räkna med att den nya processens värde numera så genomsyrt uppfattningen i hovrätterna att riskerna för en utbredd skriftlighet i de fall, då den icke lämpar sig, icke är stora. Att reformen skulle kunna leda till ökad skriftlighet i underrätterna kan kommittén icke antaga; systemet med måls avgörande på handlingarna i hovrätt förekommer ju redan nu i ej ringa utsträckning utan att det fördenskull förmärks att möjligheten därtill inverkat på underrättsprocessen och varken parter eller domstolar kommer ju under processen vid underrätten att kunna veta, om den nu ifrågasatta regeln kan komma att träda i tillämpning just i det förevarande målet.

Kommittén vill emellertid som ett skäl för ändringen också framhålla, att det torde finnas vissa slag av mål, som på grund av sin art särskilt väl lämpar sig för ett rent skriftligt förfarande, t. ex. vissa redovisningstvister och vissa patentmål; man synes ha anledning antaga att det föreslagna stadgandet skall fylla ett behov i sådana fall.

Det har mot förslaget invänts, att det kan befaras att parterna kommer att vidlyftigt utveckla sin talan, innan det avgjorts om huvudförhandling skall hållas eller icke, och att detta blir menligt för huvudförhandlingen i de fall då sådan kommer att hållas. Det är otvivelaktigt riktigt, att vidlyftig skriftväxling icke blott är onödig utan direkt av ondo i huvudförhandlingsmål. Om möjlighet att avgöra mål på handlingarna införes för ifrågavarande grupp av mål, synes det emellertid böra gå till så i dessa mål — liksom bort ske i motsvarande fall tidigare då det inte från början varit klart att målet skulle avgöras på handlingarna — att parterna visserligen i vadeinlagen eller genmälet anhängler om målets avgörande utan huvudförhandling men ändock inskränker dessa skrifter till vad lagen stadgar och endast förbehåller sig att, om anhållan om avgörande utan huvudförhandling framställes från båda sidor och huvudförhandling i anledning därav ej kommer till stånd, få vidare utveckla sin talan. Att parterna utvecklar sin talan är i förevarande mål som regel nödvändigt för målets avgörande men synes åtminstone mera sällan erfordras för att bedöma om huvudförhandling erfordras eller icke.

Om det av rättegångskommittén framlagda förslaget genomfördes, fann kommittén intresse inte längre föreligga för två i diskussionen framlagda förslag, nämligen att huvudförhandling skulle få underlåtas även om parterna inte begärt detta dels i mål rörande rättstillämpning, dels i mål, där de faktiska omständigheterna var ostridiga och den fullföljda talan endast avsåg skäligheten av ett yrkat belopp. Inte heller ansåg kommittén sig böra föreslå någon utökning av möjligheterna att i hovrätt avgöra brottmål på handlingarna.

Över rättegångskommitténs betänkande avgavs efter remiss yttranden av bl. a. hovrätterna, riksåklagarämbetet, statskontoret, Föreningen Sveriges häradshövdingar, Föreningen Sveriges stadsdomare, Föreningen Sveriges stadsfiskaler samt Sveriges advokatsamfund.

Förslaget att öppna möjlighet att avgöra dispositiva tvistemål utan huvudförhandling i de fall att båda parterna begär detta och hovrätten finner uppenbart, att huvudförhandling ej erfordras, tillstyrktes eller lämnades utan erinran av flertalet remissinstanser.

Flera av dem underströk emellertid, att skäl fanns att iaktta stor varsamhet vid en reform i den av kommittén föreslagna riktningen och att även vid tillämpningen av en regel i enlighet med kommitténs förslag försiktighet borde iakttagas.

Förslaget avstyrktes av *hovrätten för Västra Sverige* (9 ledamöter av 16), en *minoritet av hovrätten för Nedre Norrland* (4 av 9), *Föreningen Sveriges stadsfiskaler* och *Sveriges advokatsamfund*.

Förslag om ytterligare ändringar framfördes av *riksåklagarämbetet*. Enligt ämbetet borde i brottmål avgörande på handlingarna kunna ske även vid uppenbart ogrundad vadetalan av enskild part i mål, vari ådömts frihetsstraff understigande sex månader. Hemställan om jämkning i samma riktning framfördes av *statskontoret*.

I riksåklagarämbetets motivering anfördes att de fall, då fullföljd av talan ägde rum endast i syfte att fördröja straffverkställigheten, ingalunda var sällsynta. Fall av uppenbart ogrundad talan torde i själva verket vara ojämförligt mycket vanligare i brottmål än i tvistemål. De onödiga kostnader, som för det allmänna föranleddes av ett upprätthållande av principen om muntlig handlägningsform i brottmål jämväl vid uppenbart ogrundad vadetalan borde inte underskattas. Härtill kom, att för åklagaren en huvudförhandling i hovrätten i regel medförde en inte obetydlig tidsförlust, särskilt om han i och för huvudförhandlingen måste inställa sig på annan ort. Även från denna synpunkt synes det angeläget att huvudförhandling underläts i sådana mål, där den med hänsyn till beskaffenheten av den fullföljda talan framstod som en tom formalitet. Anledning befara att inte hovrätterna skulle komma att visa sträng återhållsamhet med att bedöma vadetalan i brottmål såsom uppenbart ogrundad syntas ej föreligga. För hovrätternas egen arbetsbörda torde valet av handlägningsform i de föga omfattande mål, varom här var fråga, sakna egentlig betydelse. Det borde även betonas att i de fall, då den tilltalade inte vidgått gärningen och skuldfrågan alltså var tvistig, utrymme knappast fanns för ett konstaterande att den tilltalades vadetalan var uppenbart ogrundad.

I *proposition till 1954 års riksdag* förordades den föreslagna höjningen av värdegränsen i 50 kap. 21 § rättegångsbalken. Beträffande i övrigt framförda förslag uttalade departementschefen bl. a.:

Vid bedömandet av förslaget att dispositiva mål skall kunna avgöras utan huvudförhandling, därest båda parterna begär det och hovrätten finner uppenbart att huvudförhandling ej erfordras, är i första hand att beakta, att muntligheten utgör den säkraste garantien för att hovrätten får bästa möjliga grundlag för sitt avgörande. Med hänsyn härtill måste starka skäl föreligga för att på ett sätt, som har principiell betydelse, vidga möjligheterna att frångå muntligheten och därjämte måste betryggande garantier finnas för att en dylik utvidgning ej leder till att muntlig förhandling underlåtes i fall, då sådan är sakligt motiverad.

Såsom redan förut framhållits medför muntligheten att processkostnaderna blir betydande. Självfallet leder detta till att parterna vid ställningstagandet till frågan om en dom skall överklagas eller en vadetalan fullföljas måste taga stor hänsyn till kostnadsfrågan. Måhända kan t. o. m. inträffa, att part på grund av befarade kostnader avstår från talan som skulle vunnit bifall. Om sådana förhållanden skulle vara vanliga, måste läget betecknas som i hög grad otillfredsställande. Vad i ärendet förekommit ger emellertid icke stöd för att så är fallet. Särskilt är därvid att beakta, att advokatsamfundet — vilket företräder dem som bäst känner till hur i detta hänseende verkligen förhåller sig — icke givit uttryck för att olägenheter av nu antydd art skulle förekomma i större omfattning.

Å andra sidan visar erfarenheten, att bland de mål, där huvudförhandling är obligatorisk, förekommer sådana som utan olägenhet skulle kunna avgöras på handlingarna. Tydligen är det i och för sig önskvärt, att parterna i dessa fall skulle kunna besparas kostnaderna för huvudförhandlingarna. Det är att beakta, att omständigheterna i de fall då huvudförhandling utan olägenhet skulle kunna underlåtas växlar. Därför torde det icke vara möjligt att i en lagregel närmare angiva dessa fall. Skall man bereda möjlighet att i nu åsyftade mål underlåta huvudförhandling, torde man vara nödsakad att tillgripa en lagregel med det obestämda innehåll, som kommittén föreslagit. Och vid en sådan lösning blir av stor betydelse huruvida garantierna mot missbruk är betryggande.

De garantier i detta hänseende, som ligger i kommitténs förslag, hänför sig dels till parterna och dels till hovrätten. På sätt åtskilliga remissinstanser framhållit kan befaras, att parterna är benägna att önska målets avgörande utan huvudförhandling i större utsträckning än som är sakligt befogat. För vadesvaranden torde det som regel endast vara till fördel om målet avgöres på handlingarna. Och för vadekäranden lärers risken att få svara för de med muntligheten förenade större kostnaderna stund-

om väga så tungt att han utan tillräckliga skäl önskar få målet avgjort utan huvudförhandling. Tyngdpunkten i garantierna mot missbruk får därför anses ligga i den prövning hovrätten skulle göra. Med de erfarenheter om värdet av muntligheten som numera föreligger och som också kommit till tydligt uttryck i de från hovrätterna avgivna utlåtandena i ärendet, saknas enligt min mening anledning förmoda att hovrätterna skulle i syfte att lätta en tyngande arbetsbörda eller på andra liknande skäl medgiva ett måls avgörande på handlingarna i fall, då sådant ej är sakligt motiverat. Allvarligare är den invändningen att hovrätten icke har fullgod möjlighet att på handlingarna bedöma huruvida huvudförhandlingen är behövlig eller onödig. Såsom framgår av vissa yttranden torde full klarhet om behovet av huvudförhandling föreligga först efter det att densamma ägt rum. Med hänsyn härtill synes man ej böra bortse från risken att hovrätten, även med full insikt om och förståelse för muntlighetens principiella företräde, kommer att tillmötesgå parternas önskan om avgörande på handlingarna i fall, då huvudförhandling i själva verket varit behövlig.

Det föreslagna stadgandets tillämpningsområde blir i hög grad inskränkt genom den s. k. tilltroparagrafen. Denna innebär i huvudsak, att om vid underrätten vittne eller sakkunnig eller part under sanningsförsäkran hörts rörande viss omständighet och avgörandet även i hovrätten beror av tilltron till den bevisningen, ändring i denna del ej må ske, med mindre beviset upptagits ånyo vid huvudförhandling i hovrätten. Där kan det emellertid vara fråga om förebringande av annan bevisning än sådan som träffas av detta stadgande. Väl gäller som princip att skriftlig berättelse, som avgivits utom rätta, ej må åberopas som bevis, men lagen ger dock vissa möjligheter till avsteg från denna princip. Enligt min mening kan det föreligga risk för att ökad möjlighet att avgöra mål utan huvudförhandling kan ha till följd att intyg i större omfattning än som är avsett kommer att godtagas som bevis. Och detta skulle vara högst betänkligt.

Vid övervägande av vad sålunda införts har jag kommit till att behovet av ökad möjlighet att avgöra mål utan huvudförhandling icke kan anses vara så stort, att det väger tyngre än de risker för en olämplig utveckling som är förbundna med en lagregel av det obestämda innehåll, som skulle erfordras för att tillgodose behovet. Jag är alltså ej beredd förorda någon ändring i gällande ordning i det hänseende varom nu är fråga.

För brottmålsens del har kommittén stannat för att icke föreslå vidgade möjligheter att företaga mål till avgörande utan huvudförhandling. Denna ståndpunkt har det övervägande

flertalet remissinstanser biträtt. Dock har riksåklagarämbetet jämte ytterligare någon remissmyndighet förordat, att huvudförhandling skulle kunna underlätas vid uppenbart ogrundad vadetalan av enskild part i mål, vari ådömts visst lägre frihetsstraff. Enligt min mening är det tydligt att i ett icke ringa antal fall den som av underrätt ådömts frihetsstraff fullföljer talan, trots att det objektivt sett icke finnes någon utsikt att få domen ändrad. I vissa fall kan det väl stå klart för den tilltalade att han icke kommer att vinna bifall till sin talan och syftet med att han likväl fullföljer denna kan då vara att han vill uppnå ett anstånd med verkställigheten. I andra fall kan det emellertid antagas att den tilltalade fullföljer talan, emedan han ser subjektivt på vad som förevarit och därför icke är i stånd att godtaga den förebragta bevisningen och den av domstolen uttalade värderingen av hans handlingssätt. Det kan i dylika fall vara till skada, om den tilltalade bibringas den föreställningen att hans mål icke i hovrätten behandlas med samma omsorg som enligt huvudregeln kommer andra mål till del. Härtill kommer, att det ofta torde vara ytterst svårt att med säkerhet fastslå att den tilltalades talan är ogrundad, innan denne erhållit tillfälle att personligen framlägga sin sak. Jag vill alltså icke förorda riksåklagarämbetets förslag i denna del.

Första lagutskottet biträdde i sitt av riksdagen godkända utlåtande departementchefens förslag.

Den föreslagna höjningen till 1 500 kronor i 50 kap. 21 § genomfördes genom lag den 18 juni 1954.

I sin berättelse år 1957 återkom riksdagens revisorer till frågan om måls avgörande utan huvudförhandling i hovrätt. Enligt revisorernas mening var det påkallat, att denna fråga på nytt togs upp till övervägande i samband med den pågående översynen av rättegångsbalken. Som skäl härför uttalade revisorerna bl. a.:

Det är obestriddigt, att den nya rättegångsbalken inneburit en betydande vinning för vårt rättsliv. De grundprinciper som med densamma vunnit insteg har medfört väsentligt ökade förutsättningar för riktiga domstolsavgöranden. Om värdet av denna omdaning torde alla numera vara ense. Med den nya rättegångsordningen har emellertid, såsom riksdagens revisorer tidigare påpekat, följt ökade kostnader såväl för det allmänna som för den enskilde. I den mån dessa utgiftsökningar kan minskas utan att rättssäkerhetskravet eftersättes, synes

angeläget att åtgärder vidtages för kostnadernas nedbringande. Det är icke väl beställt, om den enskilde på grund av höga processkostnader tvingas avstå från att underställa domstol prövningen av ett befogat rättsanspråk. Det är mången gång en ringa tröst för en vinnande part, att ersättning för rättegångskostnaderna slutligen tillerkännes honom, om motparten saknar betalningsförmåga. Till en del kan missförhållanden av detta slag avhjälpas inom ramen för lagstiftningen om fri rättegång, vilken f. n. är föremål för rättegångskommitténs överväganden. Främst synes man emellertid böra söka komma till rätta med problemet genom att såvitt möjligt förbilliga domstolsprocessen. Av vikt är självfallet därvidlag bl. a. att underrettsförfarandet gestaltas så, att det i minsta möjliga omfattning blir eller anses behövt att föra målet till högre rätt. I den mån detta icke är möjligt, bör förutsättningarna för att förenkla hovrättsprocessen, som i särskild grad torde ha blivit dyrare genom den nya rättegångsordningen, i främsta rummet beaktas.

Frågan om ett förenklat förfarande i hovrätten för vissa slag av mål har redan varit föremål för överväganden. Därvid framförda förslag har dock på ett undantag när icke lett till någon ändrad ordning. Sedermera har emellertid ytterligare erfarenheter vunnits, vilka enligt revisorernas mening kan giva anledning till förnyad prövning.

Allmänt kan därvid sägas, att den återhållsamhet som tidigare — för övrigt helt naturligt och säkerligen även fullt befogat — präglade reformarbetet på den nya rättegångsbalkens område numera icke med samma styrka behöver göra sig gällande. Genom att den nya rättegångsordningen varit i tillämpning ytterligare någon tid, har riskerna för återfall i den gamla ordningen minskat väsentligt. Därjämte utgör den ökade tillströmningen av mål till hovrätterna nu mera än förr en anledning till omprövning av gällande bestämmelser. En stegrad målbalkens med därav följande förlängning av tiden för målens avgörande torde vara lika betänkelig från rättssäkerhetssynpunkt som de vådor, vilka förmenats följa av en mindre inskränkning av muntlighetsprincipen. Tvingande regler om huvudförhandling i mål där sådan förhandling skulle kunna undvaras är ägnade att medföra onödiga kostnader för det allmänna även därigenom, att de medför att de hovrättsting som hålles å ort utom kansliorten blir onödigt omfattande.

Vad tvistemålen beträffar synes på nytt böra övervägas införande av en regel motsvarande den av rättegångskommittén föreslagna, nämligen att dispositiva tvistemål skall få avgöras utan huvudförhandling, om båda parterna begärt det och hovrätten finner uppenbart att

huvudförhandling ej erfordras. De skäl rättegångskommittén anförde för en dylik regel förtjänar enligt revisorernas mening beaktande. Med den vidsträcktta förfoganderätt som redan tillkommer parterna synes några betänkligheter ej kunna resas mot att möjlighet beredes dem att i hovrätten välja en enklare och därmed billigare processform, då såsom synes vara fallet kravet på rättssäkerhet kan tillgodoses. Risken för att parterna skulle söka få mål avgjorda utan huvudförhandling i större utsträckning än som vore sakligt befogat får icke överdrivas. Tillräcklig garanti mot missbruk av en sådan ordning som den av rättegångskommittén föreslagna torde ligga däri, att som ytterligare förutsättning för avgörande på handlingarna stadgas, att hovrätten skall finna uppenbart att huvudförhandling ej erfordras. Såsom redan förut antytts torde hovrätterna numera ha blivit så förtrogna med den muntliga handläggningsformen och övertygade om värdet därav, att missbruk icke behöver befarias.

Såsom främsta orsak till att en regel av ifrågavarande innebörd icke år 1954 kunde godtagas anförde föredragande departementschefen, att hovrätten icke hade fullgod möjlighet att enbart på handlingarna bedöma, huvuvida huvudförhandling vore behövlig eller icke. Här till är emellertid att säga, att åtskilliga mål finns, vilka redan på förhand kan bedömas såsom lämpliga att avgöras på handlingarna utan att det beträffande dem låter sig säga, att vade-talan är uppenbart ogrundad eller att fråga är allenast om rättstillämpningen. Särskilt torde hit kunna hänföras sådana mål, vilka nu avgöras vid huvudförhandling utan ny bevisupptagning och i vilka sålunda bevisomdelbarheten saknas. Vidare finns vissa slag av mål som på grund av sin art särskilt väl lämpar sig för ett skriftligt förfarande, t. ex. vissa redovisningstvister och vissa patentmål.

I fråga om brottmålen ger erfarenheten vid handen, att det i ett icke ringa antal mål redan på förhand står klart, att den fullföljda talan icke kan leda till ändring i underrättens dom. Fullföljd av talan sker mången gång endast i avsikt att uppskjuta straffverkställigheten. I sådana fall där endast särskilda skäl kan föranleda ändring i underrättens dom, såsom vid frågor om straffmätning för rattfylleri eller villkorlig dom för en återfallsbrottsling, kan de särskilda skäl för en ändring som förmenas föreligga lätt antydvas i skriftlig inlägga till erforderlig ledning för hovrättens bedömande, huvuvida huvudförhandling skall anses nödvändig eller icke. I åtskilliga av de nu avsedda fallen tjänar en huvudförhandling uppenbarligen intet syfte. Såsom riksåklagarämbetet i yttrande över revisorernas berättelse till 1950 års riksdag anförde, finns därjämte även bland brott-

målen sådana, vilka avser endast rättstillämpningen och beträffande vilka huvudförhandling därför icke fyller någon uppgift utan framstår såsom enbart kostnadskrävande för både det allmänna och den enskilde. Utom sådana fall där fråga är allenast om brottsrubriceringen av ett visst uttrett förfarande hör hit fall angående tillämpning av reglerna om sammanläggning av straff och andra liknande spörsmål av rent juridisk-teknisk art. Det synes revisorerna vara olämpligt att huvudförhandling skall vara obligatorisk även i sådana fall, där den endast innebär ett upprepande av den i underrätten förebrogta utredningen, huvudsakligen genom föredragning av handlingarna i målet. Betänkligheter synes icke behöva möta mot att man i enlighet med det sagda för brottmålsens del inför möjlighet att avgöra målet utan huvudförhandling åtminstone då vadetalan synes uppenbart ogrundad eller fråga är endast om rättstillämpningen. Då muntligheten måste anses utgöra en särskild garanti för rättssäkerheten, torde tillämpningsområdet för en dylik regel böra inskränkas till mål som icke angår svårare straff. Huruvida man även beträffande brottmål som nu sagts skall våga gå längre och införa en regel motsvarande den som här förordats för tvistemål är mera tveksamt. Med hänsyn till den erfarenhet hovrätterna numera äger av muntlighetsprincipens värde synes en sådan regel dock förtjäna att övervägas.

Yttranden över riksdagens revisorers berättelse inhämtades från hovrätterna, statskontoret, 1951 års rättegångskommitté, Föreningen Sveriges häradshövdingar, Föreningen Sveriges stadsdomare samt Sveriges advokatsamfund.

Revisorernas förordande av att till förnyat övervägande togs upp det av rättegångskommittén tidigare framlagda förslaget att dispositiva tvistemål skulle få avgöras utan huvudförhandling, om båda parterna begärt det och hovrätten finner uppenbart att huvudförhandling ej erfordras, tillstyrktes eller lämnades utan erinran av *Göta hovrätt, hovrätten över Skåne och Blekinge, hovrätten för Nedre Norrland, statskontoret, 1951 års rättegångskommitté och Föreningen Sveriges häradshövdingar.*

Hovrätten över Skåne och Blekinge uttalade:

Det gäller en avvägning mellan å ena sidan de ekonomiska fördelarna för parter och det allmänna av ett utvidgat skriftligt förfarande samt å andra sidan riskerna för en för rättssäkerheten olycklig utveckling av ett dylikt

förfarande. Det kan ej förnekas, att sådana risker finns, främst på grund av det otillräckliga material handlingarna utgör för hovrätternas ställningstagande till frågan om behovet av huvudförhandling. Bedömes riskerna vara betydande, bör den ifrågasatta lagregeln icke införas, oaktat i det särskilda fallet den otillfredsställande prövningen av målet i hovrätten måste sägas vara en följd av parternas egna dispositioner.

För egen del anser hovrätten alltjämt, att riskerna för missbruk av regeln icke är större än att man skulle kunna pröva denna utväg för nedbringande av hovrättskostnaderna. Skulle — efter införande av lagregeln — tendenser visa sig till en olämplig utveckling, bör frågan tagas upp till omprövning.

Om nu berörda regel inte ansågs böra införas, borde enligt hovrätten ånyo undersökas, huruvida inte huvudförhandling kunde undvaras under närmare angivna omständigheter. Hovrätten utvecklade sin mening sålunda.

Hovrätten finner en sådan undersökning angelägen när det gäller mål, däri de faktiska omständigheterna är klara och fullföljden endast avser fråga om skäligheten av ett yrkat belopp. Spörsmålet om dylika måls avgörande utan huvudförhandling väcktes ursprungligen av advokatsamfundets styrelse. Rättegångskommittén uttalade i promemoria den 6 mars 1952, att det ifrågasatts om icke i dessa fall ett avgörande på handlingarna kunde ske med stöd av det nuvarande stadgandet för mål »vari fråga är om allenast rättstillämpningen», att så också i något fall torde ha skett i praxis men att en dylik tolkning knappast kunde godtagas, enär åberopade faktiska omständigheters ostridighet icke uteslöte att rättens skälighetsprövning, grundad på dessa omständigheter och rättens allmänna kunskaper, vore att anse som bevisprövning. Gentemot förslaget om ett utvidgande av skriftligt förfarande i hovrätt till dessa fall yttrade kommittén i promemorian bland annat, att alla de begrepp man härvid rörde sig med — rättstillämpning, ostridiga faktiska omständigheter, skälighetsprövning — torde vara så oklara och gränserna så flytande, att betydande tolkningssvårigheter skulle uppkomma om de skulle läggas till grund för undantagsbestämmelser om ett skriftligt förfarande i hovrätt. Vid underhandsremiss av promemorian tillstyrktes likväl från många håll, bland annat av denna hovrätt, införandet av en lagregel av nu antytt innehåll, men kommittén anförde i sitt år 1953 angivna betänkande endast, att förslaget härom syntes väsentligen förfalla, om det av kommittén framförda förslaget

beträffande de dispositiva tvistemålen genomfördes.

Ett avvisande av den mera allmänt hållna regeln för dispositiva tvistemål aktualiserar en regel för mål som angår uteslutande en skälighetsprövning. Behovet av ett övervägande av en sådan regel markeras ytterligare av att man på en del håll alltså finner sig oförhindrad att med stöd av undantagsregeln för mål som allenast rör rättstillämpningen avgöra mål, som uteslutande gäller en skälighetsprövning, utan huvudförhandling. Så är fallet vid en av denna hovrätts avdelningar. Man anser där, att rättens skälighetsprövning, grundad på ostridiga faktiska omständigheter, icke innefattar något moment av bevisprövning, och finner därför, med stöd av lagrådets uttalanden i samband med dess förslag om införande av undantagsregeln för mål som allenast avser rättstillämpning, att även dessa mål allenast gäller rättstillämpning och förty kan — om jämväl övriga förutsättningar är för handen — avgöras utan huvudförhandling.

Rättegångskommittén hade uppenbarligen rätt, när kommittén konstaterade att begreppen rättstillämpning, ostridiga faktiska omständigheter och skälighetsprövning är oklara och kan föranleda tolkningssvårigheter. Tolkningssvårigheterna torde emellertid ej bli svårare att bemästra, om den nuvarande undantagsregeln omformuleras så att den avser såväl mål som allenast angår rättstillämpningen som mål som avser allenast en skälighetsprövning, baserad på ostridiga faktiska omständigheter.

Hovrätten föreslår att en sådan omformulering genomföres, därest den av statsrevisorerna föreslagna regeln ej kommer till stånd. I sin utvidgade del kommer undantagsregeln uppenbarligen endast att gälla dispositiva frågor och regeln torde få praktisk betydelse.

Om icke heller den nu föreslagna omformuleringen av undantagsregeln för mål som allenast rör rättstillämpning finnes böra ske, torde i vart fall — till undvikande av olikartad praxis i fråga om måls avgörande utan huvudförhandling — ett auktoritativt uttalande böra göras angående innebörden av begreppet rättstillämpning.

Hovrätten för Nedre Norrland sade sig utgå från att den ifrågakvarande regeln skulle tillämpas så att om någon hovrättsledamot inte fann huvudförhandling uppenbart obehövlig sådan alltid kom till stånd. Vidare förutsatte hovrätten att parterna, när de önskade målet avgjort på handlingarna, självmant — helst redan i vadeinlagen respektive genmålet — gav sin uppfattning tillkänna. Härutöver anförde hovrätten:

Hovrätten är icke främmande för tanken att det kan förtjäna att närmare övervägas, om hovrätt — i det fall att de faktiska omständigheterna är klara och fullföljden endast avser fråga om skäligheten av yrkat belopp, t. ex. storleken av underhållsbidrag eller av skadestånd, samt det med bestämdhet kan antagas att huvudförhandling icke kommer att tillföra rättegången material av beskaffenhet att inverka på avgörandet — kunde ges generellt bemyndigande att efter parternas hörande besluta målets avgörande på handlingarna. Mål av detta slag torde vara de vanligaste dispositiva tvistemål, som kommer under hovrätternas behandling, och hovrätterna kan följaktligen antagas ha stor vana vid bedömandet av om handlingarna i dylika mål innehåller tillräcklig utredning. En sådan regel kan emellertid möta betänkligheter ur ett par synpunkter. Ett partsombud kan i vissa fall ha svårt att konkret ange, varför han vill höra sin huvudman eller dennes motpart vid huvudförhandling, då han visserligen tror att partens personliga hörande skulle kunna påverka rättens avgörande men ej väntar sig någon ny uppgift från dennes sida. Förutsättningen för ett dylikt bemyndigande för hovrätt måste därför vara, att regeln får en så restriktiv tillämpning, att begärd huvudförhandling i allmänhet ej vägras, även om den som anhåller därom ej förmår att ge en helt övertygande motivering härför. Hur rättegångskostnadsfrågan skall bedömas, om det sedan vid huvudförhandling visar sig att partens inställelse var onödig, torde också böra lösas i sammanhanget. Så mycket är nämligen klart, att om vinnande part i dylikt fall fränkännes ersättning för sin inställelse eller t. o. m. förpliktats gottgöra motpart kostnad härför, detta skulle innebära en stark hämsko på part som överväger att begära huvudförhandling.

Avstyrkande uttalanden gjordes av *Svea hovrätt*, *hovrätten för Västra Sverige*, *hovrätten för Övre Norrland*, *Sveriges advokatsamfund* och *Föreningen Sveriges stadsdomare*. Två ledamöter av hovrätten för Västra Sverige och två styrelseledamöter i stadsdomareföreningen var dock skiljaktiga.

Svea hovrätt fann — även om det vid den tidigare behandlingen av frågan anförts goda skäl för förslaget och det kanske även kunde ifrågasättas om inte en del av argumenten mot förslaget i någon mån överbetonats — det vara tveksamt om det verkligen skulle vara motiverat att efter så kort tid ta upp frågan till omprövning och anförde vidare:

Några nya synpunkter torde knappast komma fram, och erfarenheterna efter 1954 har ej varit sådana att man på grund av dem kan säga att behovet av vidgad föredragningsmöjlighet skulle ha blivit större än tidigare. Uppfattningen att det icke så sällan förekommit mål, vari huvudförhandling varit onödig kvarstår säkerligen, men den betingas nog till stor del av fall, där man efter huvudförhandling konstaterat att förhandlingen icke givit något nytt. Antalet mål, där redan före huvudförhandling kunnat med säkerhet bedömas att sådan skulle vara onödig, kan knappast ha varit så stort att en regel av nu ifrågasatt art kan antagas medföra någon mer väsentlig förändring av proportionen mellan huvudförhandlingsmål och föredragningsmål. Med hänsyn härtill och även till att ett visst fog finns för de under ärendets tidigare handläggning uttalade farhågorna för en olämplig utveckling till följd av den ifrågasatta regeln, anser sig hovrätten icke ha anledning förorda att ifrågavarande förslag nu ånyo upptages till prövning. Härtill bör dock fogas den anmärkningen att — vilket framhållits i åtskilliga tidigare sammanhang — det finns speciella typer av mål som särskilt väl lämpar sig för skriftligt förfarande eller ett blandat muntligt och skriftligt förfarande, såsom vissa redovisningstvister och vissa patentmål. De är dock icke så vanliga att beträffande dem särskilda bestämmelser bör intagas i rättegångsbalken.

Liknande uttalande gjordes av hovrätten för Västra Sverige.

Sveriges advokatsamfund ansåg att vad revisorerna anfört inte innefattade några övertygande skäl för att den ifrågasatta ändringen skulle kunna genomföras utan risk för muntlighetsprincipens upprätthållande. Erfarenheterna från den gamla rättegångsordningens tid visade hur lätt skriftligheten smög sig in och bredde ut sig, om inte lagstiftaren med kraft upprätthöll muntligheten. Advokatsamfundet avrådde bestämt från det för muntlighetsprincipens upprätthållande äventyrliga experiment som införandet av den föreslagna regeln skulle innebära. De missförhållanden som förelåg var enligt samfundets uppfattning inte så stora som kritikerna ville göra gällande.

Den av revisorerna ifrågasatta möjligheten att avgöra brottmål utan huvudförhandling då vadetalan är uppenbart ogrundad eller fråga är om endast rättstillämpning, såvida målen inte angår svårare straff, hälsades ur

arbetsbesparingssynpunkt med stor tillfredsställelse av riksåklagarämbetet.

Hovrätten för Nedre Norrland liksom Föreningen Sveriges häradshövdingar hade intet att erinra mot att frågan togs upp till förnyat övervägande. Hovrätten uttalade:

Även beträffande brottmål som rör frihetsstraff är det tänkbart, att i linje med vad riksdagsrevisorerna föreslagit möjligheten till skriftlighet i förfarandet utan våda för rättssäkerheten skulle kunna vidgas. I dessa mål tillkommer emellertid ett moment, som måste tillmätas särskilt beaktande vid sidan av kravet på processens säkerhet, snabbhet och billighet, nämligen den tilltalades önskan att personligen få medverka i rättegången. Även om partens personliga närvaro i och för sig knappast kan ha någon betydelse för utgången, måste ett sådant önskemål ofta anses berättigat. Området för ett ökat skriftligt förfarande när det gäller frihetsstraff torde därför vara tämligen begränsat. Det bör emellertid ej utesluta att jämväl förevarande spörsmål ånyo prövas vid den pågående översynen av rättegångsbalken. Fall kan nämligen förekomma då i brottmål, liksom i tvistemål, vadetalan måste anses uppenbart ogrundad. Så kan vara förhållandet exempelvis då — såsom i vissa rattfyllerimål — syftet icke är annat än att få uppskov med straffverkställighet eller då — såsom beträffande Jehovas vittnen — överklagandet endast utgör ett led i vissa religiösa eller ideologiska strävanden. Den tilltalades önskemål om huvudförhandling torde under dylika omständigheter icke förtjäna beaktande. Svårighet möter emellertid att avgöra huruvida läget med säkerhet är det här angivna. Någon nämnvärd inverkan på hovrätternas och åklagarnas arbetsbörda skulle kanske därför en uppmjukning av reglerna om förfarandet härvidlag knappast få. Ännu mindre betydelse torde det ha att från huvudförhandling undanta sådana brottmål, där frågan endast rör rättstillämpningen. Ehuru det väl icke kan möta något allvarligt hinder för att dylika mål regelmässigt prövas på handlingarna, synes båda parternas medgivande härtill böra fordras.

Den ifrågasatta brottmålsregeln avstyrktes av Svea hovrätt, hovrätten över Skåne och Blekinge, hovrätten för Västra Sverige, hovrätten för Övre Norrland, Sveriges advokatsamfund och Föreningen Sveriges stadsdomare. Enligt Svea hovrätt borde tilltalade som ådömts frihetsstraff eller skyddsåtgärder ha en ovillkorlig rätt att i hovrätten själva framlägga sin sak. Hovrätten för Skåne och Blekinge anförde:

Det är obestriddt, att fullföljd talan mot dom å frihetsstraff stundom kan vara så utsiktslös, att huvudförhandling ej tjänar något ändamål. Så är exempelvis fallet, då till stöd för ändringssökandet anföres skäl som ej kan leda till befrielse från eller ändring i ett efter fast praxis utmätt normalstraff (vilket förekommer vid lydnadsbrott respektive arbetsvägran av Jehovas vittnen).

Så kan också vara fallet i det av statsrevisorerna nämnda exemplet att återfallsförbrytare begär villkorlig dom utan att — ens efter anmodan — kunna antyda bärande skäl för en sådan. Om sådana och liknande fall kan klart avgränsas i en undantagsregel om måls avgörande utan huvudförhandling, anser hovrätten, att en sådan undantagsregel bör införas för prövning av tilltalads talan mot dom å kortare frihetsstraff. I vidare mån synes ett bedömande av straffmätning ej böra ske å handlingarna. En allmänt hållen undantagsregel är ej tillräddig. Hovrätten tillstyrker alltså en undersökning av möjligheterna att klart avgränsa de fall som kan tänkas ifrågakomma.

Hovrätten för Västra Sverige anförde:

Det är visserligen riktigt att talan ofta nog fullföljes till hovrätt endast för uppnående av anstånd med straffverkställigheten. Ur allmän rättsäkerhetssynpunkt måste det emellertid te sig otillfredsställande att en person skulle kunna ådömas ett än så kortvarigt frihetsstraff utan att ha fått tillfälle att personligen inför en överrätt framlägga sin sak, en uppfattning som vinner i styrka i den mån hovrätterna i allt större omfattning kommit att fungera som sista instans för det stora flertalet mål. Ur denna synpunkt kan enligt hovrättens uppfattning en huvudförhandling i hovrätt aldrig betecknas som ändamålslös. Beträffande de av revisorerna särskilt nämnda mål där fråga är närmast om brottsrubriceringen eller om tillämpning av reglerna om sammanläggning av straff är att märka att i dessa mål regelmässigt också förekommer en straffmättningsfråga samt att just för bestämmandet av påföljden för ett brott den tilltalades personliga närvaro inför domstolen är betydelsefull. Ett brottsligt förfarande av den beskaffenhet att brottsrubriceringen är tveksam torde för övrigt sällan kunna anses tillfredsställande utrett utan att hovrätten hört den tilltalade personligen. En inskränkning av muntligheten i nu avsedda mål liksom även i mål som avser straffmätning för rattfylleri, skulle med all sannolikhet medföra att hovrätterna i de fall där huvudförhandling ansågs kunna underlätas bleve obenägna att enbart på skriftlig utredning göra ändring i underrättens avgöranden, en även med hänsyn till domstolens officialutredningsplikt betänklig utveck-

ling, som med nu gällande bestämmelser redan är skönjbar för bötesbrottens del och som torde vara förbunden med i stort sett varje inskränkning i muntlighetsprincipen i hovrätt. När det gäller mål som avser villkorlig dom för eller annan ändring av påföljden för en återfallsbrottsling har hovrätten åtskilliga gånger erfarit hurusom den tilltalades sätt att personligen framställa sin belägenhet kunnat påverka domstolen att göra en ändring som vid en föredragning på handlingarna aldrig skulle ha på allvar ifrågasatts. Den tilltalades egen framställning kan i dylika fall åt de av honom åberopade synpunkterna ge en tyngd, som aldrig kan ersättas av argumenteringen i en oftast av honom själv ej författad inlägga.

I anslutning till vad ovan yttrats rörande den ifrågasatta möjligheten att avgöra brottmål på handlingarna då vadetalan synes uppenbart ogrundad finner hovrätten anledning framhålla att en bestämmelse av sådant innehåll, därest den skulle komma till stånd, i varje fall ej bör inskränkas till att avse endast enskild parts vadetalan. Det förekommer nämligen icke sällan att även olika åklagare på ganska svagt grundade skäl drager mål där huvudförhandling måste allvarligt övervägas, under hovrättens prövning. I den mån det rör sig om mål angående bagatellförelse eller där endast ett ringa bötesstraff kan ifrågakomma, mål utan prejudicerande betydelse och där utgången i underrätten varit beroende av bevisvärdering, synes det hovrätten som om åklagaren över huvud taget borde nöja sig med underrättens prövning. Om ett sådant mål föres vidare utgör detta en onödig belastning för åklagaren och hovrätten, varjämte onödiga kostnader uppkommer för såväl den enskilda parten som statsverket.

Revisorerna har slutligen antytt möjligheten att för brottmålen del införa en regel motsvarande den som diskuterats för tvistemålen. Hovrätten kan icke tillstyrka ett sådant förslag och anser att de synpunkter hovrätten anfört i fråga om tvistemålen i huvudsak gör sig gällande även beträffande brottmålen.

Hovrätten för Övre Norrland framhöll att det ur rättsvårdens synpunkt var en väsentligt mindre olägenhet att en eller annan person i onödan föranledde huvudförhandling i hovrätten än att det över huvud taget skulle kunna förekomma fall, där en person, som ansåg sig med orätt dömd till frihetsstraff, skulle förvägras att muntligen framlägga sin sak i hovrätt, därför att domstolarna av handlingarna i målet bedömde, att hans vadetalan var uppenbart ogrundad.

Hovrätten ville tillika erinra om att hovrätterna efter införandet av den nya rättegångsordningen i realiteten blivit sista dömande instans i övervägande antalet mål och att det med hänsyn därtill var ett väsentligt rättsvårdsintresse att hovrättsprocessen inte försämrades.

Föreningen Sveriges stadsdomare åberopade liknande synpunkter samt anförde:

En av revisorerna ej berörd synpunkt måste i detta sammanhang tillmätas stor vikt och det är frågan om rättssäkerheten eller mera preciserat uttryckt frågan om allmänhetens tilltro till rättssäkerheten. Det måste nämligen för en tilltalad, som ådömes strängare straff än böter, framstå som en betänklig brist i vår rättsordning att han endast i första instans har en ovillkorlig rätt att muntligen få framlägga sina synpunkter för sina domare. Eftersom möjligheterna därtill i tredje instans är ytterligt beskurna, bör denna rätt utan inskränkning bibehållas i hovrätten. Att hovrätterna i viss utsträckning håller huvudförhandlingar, vid vilka ej framkommer något utöver vad som står i akten i målet, är en mindre olägenhet än den påfrestning för tilltron till vår rättsordning, som skulle kunna bli följden av att hovrätterna finge pröva jämväl domar å frihetsstraff utan

att den dömde får framlägga sina synpunkter annat än skriftligen.

I utlåtande till 1958 års riksdag förklarade statsutskottet, efter att ha tagit del av förenämnda yttranden, att ytterligare erfarenheter borde avvaktas innan förevarande spörsmål togs upp till prövning. Riksdagen beslöt i enlighet med utlåtandet.

Domstolskommittén

Statistisk undersökning. Domstolskommittén har försökt utröna i vilken utsträckning tvistemål avgöres med eller utan huvudförhandling i hovrätt. I detta syfte har undersökts under år 1964 av Svea hovrätt meddelade domar i tvistemål, därvid emellertid inte medtagits avgöranden i jorddelningsmål. Undersökningen har omfattat 404 mål. De mål som avgjorts utan huvudförhandling har fördelats efter den bestämmelse i 50 kap. 21 § rättegångsbalken, med stöd av vilken målet företagits utan huvudförhandling. Fördelningen antalsmässigt och procentuellt framgår av följande uppställning.

Mål avgjorda

utan huvudförhandling

vadetalan medgiven (st. 1 p. 1)	vadetalan ogrundad (st. 1 p. 2)	tvisteföremå- lets värde under 1 500 kr (st. 2)	fråga endast om rättstill- lämpning (st. 3)	prövningen ej avsett själva saken (st. 4)	med huvud- förhandling
5 1,2 %	6 1,5 %	24 5,9 %	2 0,5 %	16 4,0 %	351 86,9 %

Undersökningen ger vid handen att det praktiskt betydelsefullaste undantagsstadgandet i 50 kap. 21 § rättegångsbalken är möjligheten att utan huvudförhandling avgöra mål av ekonomisk natur, där tvistemålets värde uppenbart inte uppgår till 1 500 kronor. För att belysa vilken betydelse en höj-

ning av ifrågavarande belopp skulle ha för vidgandet av möjligheterna att avgöra mål på handlingarna, har samtliga av undersökningen berörda tvistemål fördelats med hänsyn till tvisteföremålets värde på följande sätt.

Tvisteföremålets värde

under 1 500 kr	1 500— 2 999 kr	3 000— 3 999 kr	4 000— 4 999 kr	5 000 kr — el. okänt	ej endast av ek. natur
52 12,8 %	22 5,4 %	12 3,0 %	4 1,0 %	209 51,8 %	105 26,0 %

Av uppställningen framgår att en höjning till 5 000 kronor av det i lagrummet angivna värdet skulle ge ett jämförelsevis inte obetydligt vidgat utrymme för möjligheterna att underlåta huvudförhandling. Ytterligare höjning torde behöva göras mycket stor för att få nämnvärd betydelse.

Överväganden och förslag. Enligt den nya rättegångsbalken skall överrättsprocessen i princip vara muntlig. Avgörandet skall grunda sig på en huvudförhandling inför domstolen. Rättegångsbalken medger emellertid möjligheter att avgöra mål på handlingarna. Sålunda gäller genomgående att huvudförhandling inte är erforderlig för prövning, som ej avser själva saken. Vidare kan skriftlig handläggning ske i vissa fall då utgången i målet är självfallen och en förhandling därför framstår som onödig, såsom vid medgiven talan eller uppenbart ogrundad vadetalan. Ett särfall är avgörandet av mål eller viss däri uppkommen fråga av högsta domstolen i dess helhet. Större intresse i förevarande sammanhang tilldrar sig emellertid de möjligheter i övrigt som rättegångsbalken ger att avstå från huvudförhandling. Processlagberedningens förslag till rättegångsbalk tog härvidlag sikte endast på vad som skulle kunna kallas bagatellmål, dvs. mål som rör mindre värden eller ringare påföljder. Grunden härför är att dessa mål i allmänhet inte är av beskaffenhet att motivera kostnaderna för en muntlig process. Utöver möjligheten att avgöra bagatellmål på handlingarna tillskapades på lagrådets tillskyndan en sådan möjlighet beträffande tvistemål, vari fråga är endast om rättstillämpning. Undantagsbestämmelserna beträffande bagatellmålen och mål, vari fråga är om endast rättstillämpning, gäller dock enbart för hovrätt. Formellt är alltså möjligheterna att i högsta domstolen avgöra mål utan huvudförhandling mycket små. Det måste emellertid hållas i minnet att genom den princip obligatoriska tillståndsprövningen, som alltid sker på handlingarna, antalet huvudförhandlingar i högsta domstolen starkt begränsas. Av tillståndsprövningen följer också att de mål som i högsta domstolen blir

föremål för huvudförhandling ofta är svårbedömbara.

Ganska snart efter den nya rättegångsbalkens tillkomst visade det sig att den muntliga hovrättsprocessen ställde sig åtskilligt dyrare än den tidigare skriftliga processen. Dessa processekonomiska synpunkter ledde till att rättegångskommittén anförtroddes uppgiften att överväga i vilka fall huvudförhandling i hovrätt skulle kunna underlåtas utan fara för rättssäkerheten. I anledning därav föreslog rättegångskommittén i sitt år 1953 avgivna betänkande — förutom höjning till nu gällande värdegräns för tvistemål — att i dispositiva tvistemål huvudförhandling på båda parternas begäran skulle kunna underlåtas om hovrätten fann uppenbart att sådan ej erfordrades. Sistnämnda förslag kom inte att genomföras. Behovet av ökade möjligheter att avgöra mål utan huvudförhandling ansågs av statsmakterna inte vara så stort att de vägde tyngre än de risker för en olämplig utveckling som var förbundna med en lagregel av det obestämda innehåll som skulle erfordras för ett tillgodoseende av behovet.

När domstolskommittén nu anser att frågan om möjligheterna att avgöra mål utan huvudförhandling bör tas upp till förnyad prövning är anledningarna följande. Sedan frågan år 1958 senast behandlades har de processekonomiska synpunkterna, vilka redan i ett tidigt skede utgjorde grundvalen för reformkrav, ytterligare accentuerats. En omständighet som tillmätts avgörande betydelse beträffande ökning av möjligheterna att avgöra mål utan huvudförhandling är risken för att muntligheten i den nya rättegångsordningen skulle undergrävas. Sedan rättegångsbalken numera varit i bruk mer än två decennier bör muntligheten emellertid så ha genomsyrat överrättsprocessen att någon anledning till allvarigare farhågor av detta slag inte föreligger. Tillräckliga erfarenheter bör också nu finnas för att motivera att frågan prövas ånyo. Härtill kommer att synpunkter liknande dem som i förevarande hänseende kan åberopas beträffande hovrättsprocessen gör sig gällande beträffande processen i högsta domstolen. På sätt senare

närmare utvecklas är det således av intresse att i sammanhanget överväga även vidgade möjligheter för högsta domstolen att avgöra dispenserade mål utan huvudförhandling.

När det gäller tvistemålen är den närmast till hands liggande möjligheten till någon uppmjukning av gällande regler att med hänsyn till det ändrade penningvärdet ytterligare höja värdegränsen i 50 kap. 21 § andra stycket rättegångsbalken för de mål av ekonomisk natur som kan avgöras utan huvudförhandling. En höjning av gränsen till 5 000 kronor synes motiverad. Emellertid får även efter sådan ändring bestämmelsen betydelse endast för en mindre del av tvistemålen. En stor grupp mål, där skyldigheten att hålla huvudförhandling ej sällan framstår som onödig, nämligen mål angående underhållsbidrag, kommer t. ex. så gott som alltid att falla utanför bestämmelsens tillämpningsområde. Att sätta en så hög värdegräns som skulle erfordras för att avhjälpa detta kan inte gärna ifrågakomma. Svagheten med bestämmelsen är vidare att den inte tar sikte på vilken processform som är lämplig utan endast på värdet av det varom talan fullföljts. Skäl synes därför finnas att vid sidan av den förordade höjningen av värdegränsen söka sig fram också på annan väg. En lösning härvid är den som på sin tid föreslogs av rättegångskommittén eller således att ge parterna inflytande på handläggningsformen i alla dispositiva tvistemål oberoende av tvisteföremålets värde. Enighet synes råda om att bland de mål, där huvudförhandling är obligatorisk, i inte obetydlig utsträckning förekommer sådana som utan olägenhet skulle kunna avgöras utan huvudförhandling samt att det i och för sig skulle vara önskvärt att parterna i dessa mål inte skulle behöva svara för de merkostnader som följer med den muntliga processen. När den av rättegångskommittén föreslagna regeln likväl på sin tid avstyrktes, hävdades bl. a. att de med den muntliga processen förenade kostnaderna inte innefattar någon nämnvärd risk för att en part skulle avstå från ett befogat överklagande. Hur därmed än förhåller sig är det uppenbart att en prövning på handlingarna ofta

skulle innebära en sådan kostnadsbesparing för parterna att förfarandet ur denna synpunkt framstår som motiverat. En allvarigare anmärkning mot den ifrågasatta regeln är att den skulle kunna medföra missbruk därför att parterna kan komma att begära avgörande på handlingarna även när detta inte är sakligt befogat. Bakom denna farhåga synes ligga misstanke om att parterna inte inser betydelsen av tilltrosbestämmelsen i 50 kap. 23 § rättegångsbalken i mål, där utgången i hovrätt är beroende av domstolens värdering av i underrätt upptagen muntlig bevisning. Häremot kan invändas att det bör kunna förutsättas att hovrätten inte företar ett mål till avgörande utan huvudförhandling om kravet på bevisomedelbarhet måste iakttas. Det måste också antas att under den långa tid som den nya rättegångsordningen nu gällt, förtrogenheten med tilltrosparagrafen blivit mera utbredd. Domstolskommittén finner liksom rättegångskommittén det vidare vara naturligt att avsevärd vikt tillmätas att när det gäller dispositiva tvistemål det är part obehaget att i själva saken träffa vilken uppgörelse han vill. Han kan välja att hänskjuta saken till skiljedom, därvid han i samförstånd med motparten i stor utsträckning kan bestämma förfarandet. Han kan också i förväg avstå från att fullfölja talan mot underrättens avgörande. Mot bakgrunden av de befogenheter som sålunda tillkommer part i ett dispositivt tvistemål ter det sig inte anmärkningsvärt att låta honom på föreslaget sätt i samförstånd med motparten välja processform. Förslaget innebär inte att parterna tillägges en ovillkorlig rätt att underlåta huvudförhandling. Avgörandet beror ytterst på hovrätten. Härigenom torde i anslutning till vad nyss anförts risken för att en regel av ifrågavarande innebörd skulle komma till omotiverad användning vara mycket liten.

Ehuru betänkligheterna mot rättegångskommitténs förslag sålunda kan tyckas överdrivna vill domstolskommittén med hänsyn till den avvisande ställning till detta förslag som statsmakterna tidigare tagit, inte nu ånyo föra fram detsamma. Domstolskommittén har därför sökt att på annan väg

komma till rätta åtminstone med de i praktiken mest påtagliga olägenheter, som den nuvarande utformningen av huvudförhandlingsregeln i tvistemål för med sig. Härvid har tagits upp en tanke som framförts under remissbehandlingen av rättegångskommitténs förslag, nämligen att undantag från nämnda regel skulle kunna medges i fall där bevisvärdering inte ifrågakommer utan fullföljden gäller endast storleken av yrkat belopp i betraktande av föreliggande omständigheter om vilka det inte råder någon tvist. En lösning av frågan efter dessa linjer torde ej ge anledning till erinringar av det slag, som rättegångskommitténs förslag föranleder. Den nu antydda vägen synes även i övrigt framkomlig. En förutsättning för avgörande på handlingarna enligt detta alternativ skulle vara att själva skyldigheten att fullgöra är ostridig. Vidare förutsättes att bifall till ändringsyrkandet inte fordrar att hovrätten omprövar vad underrätten vid sin värdering av den upptagna bevisningen i målet funnit styrkt angående de faktiska omständigheter med hänsyn till vilka beloppets skälighet skall avgöras. Däremot är det naturligtvis ej något som hindrar att hovrätten på grundval av dessa faktiska omständigheter kan komma till annan uppfattning om skäligheten av det belopp som skall utdömas. För avgörande utan huvudförhandling under angivna förutsättningar synes inte böra krävas framställning av parterna. Ej heller bör en part om rätten finner att huvudförhandling inte erfordras kunna ensidigt hindra ett avgörande på handlingarna och således genom att begära huvudförhandling kunna föranleda att den andra parten tillskyndas onödiga kostnader. Regeln synes i förevarande hänseende lämpligen böra vara densamma som i bagatellmål eller att om ej båda parterna begär huvudförhandling sådan förhandling inte behöver hållas.

En undantagsbestämmelse av den innebörd som här angivits skulle kunna komma till användning bl. a. i mål om underhållsbidrag. Då dessa mål är mycket vanliga och förutsättningarna för tillämpning av bestämelsen torde föreligga ganska ofta, kan det antas att den skulle få en ej ringa prak-

tisk betydelse. Domstolskommittén föreslår att 50 kap. 21 § rättegångsbalken ändras i överensstämmelse med vad nu anförts.

Beträffande brottmålen skulle en vidgning av möjligheterna att underlåta huvudförhandling få avseende på mål, där den tilltalade ådömts svårare straff eller annan påföljd än böter. När tidigare krävts att onödiga huvudförhandlingar i brottmål skulle kunna underlåtas i större utsträckning har särskilt pekats på mål rörande Jehovas vittnen. Genom ändrad lagstiftning har emellertid denna grupp av mål fallit bort. På grund härav och då de betänkligheter som anförts mot att för brottmålsdel öka möjligheterna att underlåta huvudförhandling inte kan fränkännas betydelse, har domstolskommittén stannat för att inte föreslå någon ändring i nuvarande regler.

Som tidigare påpekats saknas för högsta domstolens vidkommande helt de möjligheter att avgöra mål på handlingarna som för hovrätt erbjuder sig i 50 kap. 21 § andra och tredje styckena samt i 51 kap. 21 § andra stycket rättegångsbalken. Redan med nuvarande fullföljdsregler innebär detta i vissa fall olägenheter. Så t. ex. synes en inte sällan stötande konsekvens av gällande rätt vara att, om anledning föreligger att utesluta ur prejudikatsynpunkt — kanske utan någon som helst tanke på ändring av den överklagade utgången — ta upp till prövning ett bötesmål, detta inte låter sig göra utan huvudförhandling med därav föranledda besvär och kostnader, och det oavsett om huvudförhandlingen kan antas få någon betydelse för prövningen och utan hänsyn till om besväret och kostnaderna står i rimlig proportion till sakens vikt. Enligt domstolskommitténs förslag till ändrade fullföljdsregler bortfaller nuvarande möjligheter till ändringsdispens. Men samtidigt medför förslaget att under högsta domstolens prövning kan komma mål, som med nuvarande revisibilisregler är utestängda från prövningstillstånd. Antalet mål, i vilka de processekonomiska synpunkterna måste tilläggas särskild betydelse, kan därför öka. Det torde under sådana förhållanden bli än mer angeläget än nu att tillse att prövningen

inte blir onödigt betungande för parterna. En lösning som faller sig naturlig är att högsta domstolen får samma möjligheter att avgöra ett mål på handlingarna som hovrätt. Något bärande skäl för att högsta domstolen i förevarande avseende skall inta en annan ställning synes inte finnas. Den omständigheten att ett mål som efter dispens kommer under högsta domstolens prövning kan vara särskilt svårbedömbart innebär ej att en huvudförhandling alltid skulle skänka målet någon ytterligare belysning eller eljest ge underlag för ett säkrare avgörande. Ofta och kanske i flertalet fall kan visserligen en muntlig förhandling vara av värde för att klarlägga de rättsliga frågeställningarna i målet och parternas ställningstagande till dessa. Men det förekommer också mål, där en huvudförhandling inte kan väntas tillföra målet något av vikt vare sig i fråga om utredning eller i fråga om den rättsliga argumenteringen, i vart fall inte av beskaffenhet att motivera de med denna processform i andra hänseenden förenade olägenheterna. För dessa fall bör möjlighet stå öppen att underlåta huvudförhandling. Främst torde i anslutning till vad förut anförts detta kanske gälla då prövningen sker efter prejudikatisdispens eller således med hänsyn enbart till intresset av att till ledning för rättstillämpningen ett avgörande kommer till stånd i högsta instans. Förhållandet kan emellertid vara likartat i andra fall. Genom att ändringsdispensen avskaffas blir starkare än nu markerat att prövningen i högsta domstolen främst har prejudicerande syfte. De skäl som talar för möjlighet till avgörande på handlingarna av rent prejudiciella frågor kan i stort sett åberopas även vid prövningstillstånd i övrigt enligt kommitténs förslag. Oavsett om det förslag till ökade möjligheter att avgöra tvistemål utan huvudförhandling i hovrätt som i det föregående framlagda vinner bifall, föreslår domstolskommittén därför att de enligt 50 kap. 21 § andra och tredje styckena samt 51 kap. 21 § andra stycket rättegångsbalken gällande reglerna skall äga motsvarande tillämpning för rättegång i högsta domstolen.

Förslaget till ändring i rättegångsbalken

3 KAP. 7 §

Enligt förevarande lagrum fordras för meddelande av prejudikat- eller intressedispens att två av de i beslutet deltagande ledamöterna är ense därom. Ändringsdispens däremot skall meddelas så snart någon ledamot önskar detta. Den senare omröstningsregeln innebär alltså, att ansökan om ändringsdispens kan avslås endast genom samstämmigt beslut av alla tre ledamöterna. Samma antal ledamöter som vid den slutliga prövningen av målet — då regelmässigt fem ledamöter delta — bestämmer således utgången. Om i enlighet med kommitténs förslag ändringsdispensen avskaffas, bortfaller grunden för denna särskilda omröstningsregel. Fråga om prövningstillstånd skall meddelas bör sålunda alltid fattas genom majoritetsbeslut enligt de vanliga omröstningsreglerna i 16 kap. 3 § och 29 kap. 3 §. Stadgandet i förevarande paragraf föreslås därför skola utgå.

16 KAP. 3 §

Eftersom den i 3 kap. 7 § stadgade särskilda omröstningsregeln föreslås skola avskaffas, utgår den i förevarande lagrums tredje stycke upptagna hänvisningen till nämnda stadgande.

17 KAP. 5 §

Andra stycket av förenämnda paragraf har avfattats i överensstämmelse med vad som

föreslagits i den allmänna motiveringen. Som där anförts inbegriper stadgandet utan att detta uttryckligen anges även sådant fall av mellandom som kan förekomma redan enligt stadgandets nuvarande lydelse.

Enligt den föreslagna lydelsen kan varje omständighet som har omedelbar betydelse för utgången bli föremål för mellandom. Som framhållits tidigare skall mellandomen emellertid avse inte endast frågan om omständighetens existens utan även frågan om dess rättsföljd. Härav följer att det inte är möjligt att till särskilt avgörande ta upp rena bevisfrågor.

Stadgandet hindrar i och för sig inte att mer än en mellandom meddelas i samma mål. I sakens natur ligger emellertid att så nästan aldrig bör ske. Åberopar käranden ett flertal grunder eller framställer svaranden ett flertal invändningar bör i stället om möjligt utnyttjas den utvägen, som stadgandet medger, nämligen att domstolen till särskilt avgörande tar samtidigt upp mer än en tvistefråga. I anslutning här till må anmärkas att en tvistefråga kan avse flera moment. Om käranden t. ex. i anledning av en preskriptionsinvändning gör gällande preskriptionsavbrott på grund av viss händelse, vilken återigen kan tänkas förnekad av svaranden, bör hela detta komplex betraktas som en tvistefråga.

Med de möjligheter till uppdelning av ett och samma käromål, som det föreslagna stadgandet ger, kunde det synas opåkallat att

låta 5 § första stycket, vilket avser uppdelning av mål som inbegriper mer än ett käromål, stå kvar. Sådan uppdelning kan dock ske även med stöd redan av 4 §. Mot upphävande av förevarande första stycke talar också dess anknytning till stadgandet om vilandeförklaring i tredje stycket. Kommittén har inte ansett sig ha anledning att föreslå någon ändring i berört avseende.

29 KAP. 3 §

Ändringen är föranledd av samma skäl som angivits under 16 kap. 3 §.

42 KAP. 6 § samt 50 KAP 21 och 25 §§

Beträffande dessa lagrum hänvisas till den allmänna motiveringen kapitel 5 och 6.

54 KAP.

10 §

Liksom enligt gällande lag är enligt förslaget förutsättningarna för att en fullföljd talan skall kunna prövas i högsta domstolen angivna i första stycket av paragrafen. I dennas nuvarande lydelse uppdelas dispensgrunderna på två punkter. Det föreslagna stadgandet består visserligen av två led, det förra avseende prejudikatfallen och det senare förutsättningarna i övrigt för att erhålla prövningstillstånd, men bestämmelserna har sammanförts i en punkt. Genom denna redigering avses att markera vikten av de skäl som måste föreligga för att prövningstillstånd skall kunna meddelas ur andra synpunkter än prejudiciella.

Förslaget utgår från att prövningstillstånd alltid bör kunna beviljas om prövningen i högsta domstolen har prejudikatintresse. Prejudikatbildning avser att främja enhetlighet i lagtolkning och annan rättstillämpning. Den föranledes vanligen av att till högsta domstolen hänskjutits en rättsfråga, som inte tidigare varit föremål för auktoritativt avgörande. Men till högsta domstolens uppgifter i förevarande hänseende hör också att, där så finnes befogat, bryta med vedertagen praxis. Prejudikatdispensens syfte att sålunda överhuvudtaget tjäna till ledning för rättstillämpningen har kommittén ansett böra

komma till klart uttryck i lagen. För att prejudikatdispens skall få meddelas synes det inte nödvändigt kräva vare sig att den ifrågakomna rättsfrågan är av synnerlig betydelse eller att dess lösning är normgivande för ett mycket stort antal andra fall. Nuvarande krav att högsta domstolens prövning skall ur prejudikatsynpunkt vara av synnerlig vikt, vilket tillkom genom 1915 års lagstiftning och liksom intressedispensen sammanhängde med de samtidigt införda revisibilisbestämmelserna, bör alltså utgå. Det är tillfyllest att prövningen av rättsfrågan är av vikt för den framtida rättstillämpningen. Då begreppet rättstillämpning måste anses innefatta även lagtolkning, har i redaktionellt hänseende gjorts den ändringen i förhållande till nuvarande lydelse att ordet lagtolkning uteslutits. Härigenom vinnes överensstämmelse med det uttryckssätt som användes i 50 kap. 21 § tredje stycket samt 58 kap. 1 § första stycket punkt 4 och 2 § punkt 4.

Högsta domstolens prejudikatbildande verksamhet tillgodoser i allt väsentligt endast ett allmänt intresse. Det enskilda intresset av prövning i högsta domstolen är — som framhållits i den allmänna motiveringen — så gott som uteslutande begränsat till den i hovrätten förlorande partens önskan att vinna ändring i hovrättens dom. I den nu föreslagna lagtexten har den s. k. ändringsdispensen uteslutits. Förslaget förutsätter att prövningstillstånd ur annan än prejudiciell synpunkt skall kunna meddelas endast om behovet av sådant tillstånd allmänt sett framstår som lika angeläget som intresset av prejudikatbildning. Utrymmet för att tillmötesgå klagandens anspråk på ändring av hovrätts avgörande på grund av andra skäl än prejudiciella blir följaktligen mycket snävt. I de till högsta domstolen fullföljda målen kan emellertid undantagsvis föreligga särskilda omständigheter med hänsyn till vilka det kan finnas synnerliga skäl att meddela prövningstillstånd, oaktat förutsättningar för prejudikatdispens saknas. Det torde knappast vara möjligt att helt uttömmande ange de fall, där möjlighet till prövning sålunda kan ifrågakomma. De fall som kom-

mittén närmast haft i tankarna är emellertid följande.

I rättegångsbalkens 58 kap. 1—3 §§ anges förutsättningar för att resning skall beviljas sedan dom eller beslut i ett mål vunnit laga kraft. Så t. ex. må resning i vissa fall beviljas om rättstillämpning som ligger till grund för avgörandet uppenbart strider mot lag. För den händelse sådana omständigheter åberopas redan såsom dispensskäl, vore det otillfredsställande om högsta domstolen inte skulle kunna ta hänsyn härtill utan nödgas vägra prövningstillstånd för att kanske i stället, sedan domen vunnit laga kraft, ta befattning med målet på extraordinär väg. Förhandenvaron av resningsgrund bör därför vara en sådan särskild omständighet som kan föranleda prövningstillstånd. I anslutning härtill erinras att högsta domstolen vid dispensprövningen alltid har att beakta om i målet förekommit rättegångsfel av den art att det bör medföra undanröjande av hovrättens dom.

Den nyssnämnda resningsgrunden att rättstillämpningen uppenbart strider mot lag skall enligt förarbetena till ifrågakommande stadganden gälla även det fallet att domstolen klart misstolkat en lagbestämmelse ehuru det ej innebär ett uppenbart förbiseende eller misstag. Också för detta fall bör prövningsdispens alltså kunna beviljas. I viss mån jämförligt ur fullföljdssynpunkt synes vara att ett överklagat avgörande utan att vara direkt lagstridigt likväl avviker från lagtolkning eller rättsgrundstats som förut antagits av högsta domstolen. Ett tillrättaläggande kan härvid med hänsyn till vikten av enhetlighet i rättstillämpningen framstå som en i stort sett lika angelägen sak som prejudikatbildning. Men även andra avsteg från vedertagen rättstillämpning kan motivera att den fullföljda talan prövas av högsta instans. Det föreslagna stadgandet öppnar möjlighet till prövning då utgången i hovrätten på ett för rättskänslan stötande sätt avviker från vad som normalt brukar tillämpas i liknande fall och anledning därför finns att ändra hovrättens avgörande.

I anslutning till vad som anförts i den allmänna motiveringen torde som en omstän-

dighet av beskaffenhet att kunna beaktas vid dispensprövningen vidare kunna anses, att de två lägre instanserna inte varit sinsemellan ense i bedömningen av målet eller att skiljaktiga meningar inom domstolarna förekommit. Av stadgandets föreslagna avfattning följer emellertid att förekomsten i och för sig av sådana skiljaktigheter inte är tillräcklig anledning till prövningsdispens. Skiljaktigheterna måste vara av sådan art och betydelse att med hänsyn såväl härtill som till den utgång, målet fått i hovrätten, synnerliga skäl talar för att prövning medges i högsta domstolen.

Stadgandet möjliggör att, om högsta domstolen på talan av en part tar upp ett mål till prövning, prövningstillstånd kan meddelas även annan klagande, som eljest inte kunnat erhålla sådant tillstånd. Som ytterligare exempel på fall där prövningstillstånd avses kunna ifrågakomma må nämnas att fullföljd talan medges av motparten eller att det överklagade avgörandet, ehuru resningsgrund ej föreligger, uppenbarligen beror på förbiseende eller misstag.

Någon särskild möjlighet till intressedispens, motsvarande den som för närvarande föreligger enligt punkt 1, har, i överensstämmelse med vad som föreslagits i den allmänna motiveringen, inte tagits upp. Finnes högsta domstolens prövning av ett mål ha sådan betydelse utöver det ifrågakommande målet att prövningstillstånd med anledning härav är motiverad, torde prövningen som regel vara av vikt för ledning av rättstillämpningen och prövningstillstånd sålunda kunna meddelas redan av denna grund. I den mån som det eljest ur intressesynpunkt — såsom för onödiggörande eller undvikande av likartade ytterligare rättegångar — finns skäl för att målet tas upp till prövning av högsta domstolen torde den möjlighet till prövningsdispens, som följer av det senare ledet av det föreslagna nya dispensstadgandet, täcka det behov som kan finnas i förevarande avseende.

Enligt nuvarande lydelse av andra stycket i förevarande paragraf skall, om prövningsstillstånd ej meddelas, hovrättens dom eller slutliga beslut stå fast. Utgångspunkten för

detta stadgande är bestämmelsen i 11 § andra stycket, enligt vilken meddelat prövningstillstånd skall gälla domen eller det slutliga beslutet i dess helhet. Som framgår av det följande föreslår emellertid kommittén sådan ändring av 11 §, att högsta domstolen får möjlighet att inskränka prövningstillstånd till att gälla endast viss del av den dom eller det beslut som den fullföljda talan avser. Om ett sålunda begränsat prövningstillstånd meddelas, vinner avgörandet i övrigt laga kraft. Stadgandet i andra stycket av 10 § föreslås ändrat i anslutning härtill.

11 §

Gällande stadgande i andra stycket förevarande paragraf har föranletts av intresset att undvika olämplig uppdelning av målet. Emellertid förekommer det fall, där en uppdelning kan vara önskvärd. Det kan sålunda inträffa att anledning till prövning inte föreligger beträffande vissa, kanske betydande avsnitt av hovrättens avgörande, medan däremot skäl finns till dispens i någon av målet i övrigt oberoende del. I ett sådant läge synes det onödigt att åsamka parterna kostnader för utförande av talan även i de delar, beträffande vilka det från början stått klart att rättegången i högsta domstolen saknar betydelse. Högsta domstolen bör därför få befogenhet att begränsa ett prövningstillstånd så att det avser endast en del av den fullföljda talan. Genom den i överensstämmelse härmed föreslagna ändrade lagtexten möjliggöres t. ex. att i ett brottmål ta upp endast frågan om skadestånd men låta i svarsdelen förbli vid hovrättens avgörande. Likaså kan prövningstillstånd beviljas beträffande t. ex. endast ett av flera kumulerade mål. I sakens natur ligger att den fråga som anses böra prövas av högsta domstolen måste vara klart avskiljbar och oberoende av målets övriga fullföljda delar. Även om t. ex. endast en åtalpunkt av flera är av intresse, måste tillståndet i allmänhet gälla ansvarsfrågan i dess helhet, därför att straffmätningen är avhängig jämväl av övriga åtalpunkter.

12 §

I överensstämmelse med vad som anförts i den allmänna motiveringen föreslås att denna paragraf skall upphöra att gälla.

13 §

Med den föreslagna restriktiva avfattningen av 10 § finns inte skäl att särskilt inskränka möjligheterna till prövning av rättegångskostnadsfrågor. Nuvarande stadgande härom har därför uteslutits.

14—15 §§

Ändringarna i dessa paragrafer sammanhänger med att revisibilisreglerna bortfaller. Eftersom det genom avskaffandet av revisibilisreglerna blir utan praktisk betydelse vilken dispensgrund som åberopas, vore det i och för sig möjligt att låta förevarande stadganden utgå. Deras bibehållande motiveras emellertid av angelägenheten av att parterna i samband med hovrättens dom eller beslut göres uppmärksamma på de grunder, som måste kunna åberopas för att möjlighet till prövningstillstånd överhuvudtaget skall stå öppen.

17—19 §§

I överensstämmelse med vad som anförts i den allmänna motiveringen föreslås att dessa paragrafer skall upphöra att gälla.

55 KAP.

2 §

Enär skyldigheten att nedsätta fullföljdsavgift och belopp till säkerhet för motparts kostnadsersättning föreslagits skola upphöra, utgår förevarande lagrum.

4 §

Enligt nuvarande lydelse av detta lagrum bör klagande, om han anser att prövningstillstånd skall meddelas enligt stadgandet i 54 kap. 10 § punkt 1, i revisions- eller besvärslagan närmare ange de omständigheter som han åberopar till stöd härför. Om 54 kap. 10 § erhåller den av kommittén förordade avfattningen är det ett rimligt krav

att klaganden alltid närmare uppger de dispensgrunder på vilka han stöder sig. Det är därvid inte tillfyllest att klagandens motivering för att prövningstillstånd bör meddelas begränsas till ett i stort sett oförändrat återgivande av lagtexten. Det synes vidare befogat att uppgiftslämnandet inte blir endast fakultativt utan göres obligatoriskt. Härigenom ökar nämligen förutsättningarna för en förenklad och snabb dispensprövning. En föreskrift av denna innebörd kan också bidra till att avhålla från ogrundade ändringsökanden och alltså även på detta sätt medföra en lättnad i högsta domstolens arbete. Påföljd för underlåtenhet att fullgöra ifrågavarande uppgiftsplikt — utöver vad som i vissa fall kan följa av stadgandena i 55 kap. 7 § och 56 kap. 7 § — torde inte behöva inskrivas i lagen. Det ligger emellertid i sakens natur att utgången av tillståndsprövningen är beroende av i vad mån klaganden framlägger bärande motiv för bifall till sin dispensansökan. Högsta domstolen har att pröva om åberopade motiv för fullföljd är av beskaffenhet att föranleda prövningsstillstånd. Däremot är det inte högsta domstolens uppgift att, om t. ex. endast prejudikatskäl åberopas men sådana inte finnes föreligga, ex officio undersöka om det möjligen i stället finns någon annan dispensanledning. Att högsta domstolen har att bedöma om prövningstillstånd bör meddelas av prejudikatskäl även om sådant skäl ej åberopas ligger i sakens natur.

Enligt 55 kap. 7 § första stycket och motsvarande stadgande i 56 kap. skall, om revisions- eller besvärslagen ej uppfyller föreskrift i kapitlens 4 § eller eljest är ofullständig, klaganden föreläggas att avhjälpa bristen. I vissa fall kan emellertid, även om de omständigheter som åberopas till stöd för ansökan om prövningstillstånd inte närmare anges av klaganden, det likväl av handlingarna klart framgå såväl vilka dessa omständigheter är som att klagandens talan med anledning av desamma bör tas upp till prövning. Ehuru stadgandena om föreläggande är ovillkorliga, torde de inte rimligen hindra att i dylika fall prövningstillstånd meddelas utan att klaganden först förelagts

att fullständiga sin inläga. Tillämpade på annat sätt skulle stadgandena i fråga endast orsaka en onödig omgång.

12 §

Beträffande detta lagrum hänvisas till den allmänna motiveringen, kapitel 6.

56 KAP.

2 §

Upphävandet av förevarande paragraf är föranlett av samma skäl som anförts under 55 kap. 2 §.

4 §

Ändringarna har kommenterats under 55 kap. 4 §.

14 §

Ändringen är en följd av att 2 § föreslagits skola utgå.

Övergångsbestämmelser

I fråga om tillämpningen av de föreslagna bestämmelserna på mål, som anhängiggjorts före lagens ikraftträdande, torde böra gälla olika regler för olika fall.

Tillämpningen av de nya bestämmelserna om fullföljd av talan till högsta domstolen och om rättegången där bör som regel bero av tidpunkten för hovrättens dom eller beslut. Har domen eller beslutet meddelats före ikraftträdandet, bör sålunda de nuvarande reglerna i 54 kap. 10–15 och 17–19 §§ om prövningstillstånd samt om nedläggning av fullföljdsavgift och kostnadsersättning alltjämt tillämpas. Detsamma gäller stadganden i 3 kap. 7 § om omröstning i högsta domstolen i tillståndsfrågor samt i 55 kap. 4 § och 56 kap. 4 § om innehållet i revisions- och besvärslagen. Däremot synes den utvidgade möjligheten till avgörande i högsta domstolen av mål på handlingarna enligt 55 kap. 12 § böra föreligga även beträffande tidigare fullföljda mål.

I överensstämmelse med vad sist sagts bör ändringarna i 50 kap. 21 § om avgörande av mål utan huvudförhandling i hov-

rätt likaledes gälla oavsett när rättegången där inletts.

Vad angår den föreslagna begränsningen i möjligheterna för part enligt 50 kap. 25 § att i hovrätt åberopa nya omständigheter och bevis återverkar ändringen på underprocessen. Den bör därför inte äga tillämpning på mål, som anhängiggjorts före ändringens ikraftträdande.

De föreslagna ändringarna i bestämmelserna om processledning i 42 kap. 6 § och om mellandom i 17 kap. 5 § har visserligen närmast sin grund i nyssnämnda ändrade regler angående åberopande av omständigheter och bevis. Sambandet är dock inte sådant att det finns anledning att göra även tillämpningen av ifrågavarande ändringsförslag beroende på tiden för anhängiggörandet av målet. Bestämmelserna bör därför ha avseende på rättegången såväl i nya som i äldre mål.

Förslaget till ändring i arbetsordningen för nedre justitierevisionen

De föreslagna ändringarna i gällande arbetsregler för nedre justitierevisionen avser utslutande föredragningen i högsta domstolen och den därmed sammanhängande promemorieskrivningen. Bestämmelserna härom finns i 21–23 §§ arbetsordningen. I samband med de sakliga ändringar som vidtagits har paragraferna omarbetats också redaktionellt.

21 §

De under denna paragraf i första och andra styckena föreslagna bestämmelserna gäller i tillämpliga delar all föredragning av mål för avgörande på handlingarna, sålunda vare sig fråga är om fullföljda eller omedelbart upptagna mål, om föredragning av dispensmål eller föredragning på fullsutten avdelning. Bestämmelserna överensstämmer med vad som nu gäller enligt 22 § första stycket och 23 §. Enligt 4 § tredje stycket är ärendet, som ej tillhör justitierevisionens administrativa verksamhet, att likställa med mål.

Bestämmelser motsvarande de som upp-

tagits i tredje stycket förevarande paragraf finns för närvarande i 22 § andra stycket.

22 §

Bestämmelserna i de två första meningarna i första stycket gäller såväl föredragning på fullsutten avdelning som föredragning på dispensavdelning. Som anförts i den allmänna motiveringen bör emellertid dispensföredragningen merendels kunna göras avsevärt enklare än föredragning på fullsutten avdelning.

En anvisning om sådan förenklad föredragning av dispensmålen kan väl sägas ligga redan i den i nyssnämnda bestämmelser upptagna, i sig närmast självklara regeln att föredragning skall omfatta vad som är av betydelse »för den prövning varom är fråga». Det synes emellertid lämpligt att dispensföredragningens särskilda karaktär direkt framgår av arbetsordningen. En erinran om vad som bör iakttas vid detta slag av föredragning har därför skett i första styckets avslutande stadgande.

Enligt stadgandet i andra stycket blir skyldigheten att föra minnesanteckningar begränsad i anslutning till vad som föreslagits i den allmänna motiveringen. Huruvida sådan skyldighet skall föreligga får alltså avgöras i varje särskilt fall med hänsyn till målets omfattning eller beskaffenhet enligt grunder som högsta domstolen äger besluta. Högsta domstolen kan med stöd av detta betydande föreskriva att minnesanteckningar alltjämt skall föras t. ex. i vissa specialmål eller i mål där aktinnehållet överstiger ett visst antal sidor.

23 §

Enligt nuvarande 21 § tredje stycket äger högsta domstolen meddela närmare föreskrifter såväl om föredragning som om minnesanteckningar. Detsamma måste gälla även fortsättningsvis. Vad beträffar minnesanteckningarna ligger det emellertid i sakens natur att anvisningar om deras innehåll eller utformning kan meddelas endast i den mån skyldighet kommer att finnas att överhuvudtaget föra sådana anteckningar.

Förslaget till ändring i arbetsordningen för rikets hovrätter

3 §

Ändringarna i detta lagrum innebär i flera hänseenden skärpning av gällande regler om hovrätts sammansättning i dömande verksamhet. De föreslagna reglerna är ovillkorliga och avser måls avgörande såväl vid som utan huvudförhandling. I sammansättningen måste ingå minst två ledamöter, som är innehavare av ordinarie domartjänst. Om två icke-ordinarie domare deltar i avgörandet, måste den ene av dessa vara assessor i hovrätt. Mer än en adjungerad fiskal kan alltså inte ingå i en fyrmanssammansättning.

De nya sammansättningsreglerna bör träda i kraft så snart personalsituationen medger det. I fråga om hovrätts sammansättning vid huvudförhandling eller — vad angår avgörande av mål på handlingarna — föredragning, som påbörjats före ikraftträdandet, bör dock nuvarande regler fortfarande tillämpas.

45 §

Ändringarna sammanhänger med förslaget om inrättande av lagmanstjänster på de s. k. presidentavdelningarna i de fem mindre hovrätterna. Till följd härav utgår de i förevarande lagrum upptagna föreskrifterna om presidentens ordförandeskap på en av hovrätternas avdelningar.

Förslaget till ändring i lagen om delning av jord å landet

Enär enligt vad som tidigare sagts 54 kap. 17 och 18 §§ samt 56 kap. 2 § rättegångsbalken föreslås skola avskaffas, skall jämväl den i förevarande paragraf upptagna hänvisningen till dessa lagrum utgå.

I överensstämmelse med vad som föreslagits i övergångsbestämmelser till ändringarna i rättegångsbalken bör ifråga om fullföljd av talan mot hovrätts utslag eller beslut i jorddelningsmål äldre lag alltjämt tillämpas, om utslaget eller beslutet meddelats innan förevarande lagändring trätt i kraft.

Förslagen berör i främsta rummet överrättsprocessen.

Kommittén föreslår att högsta domstolens ställning som företrädesvis prejudikatinstans kommer till starkare uttryck än i gällande fullföljdsregler. I detta syfte föreslås att bestämmelserna om prövningstillstånd skärps därhän, att sådant tillstånd kan meddelas endast under förutsättning att det är av vikt för ledning av rättstillämpningen eller att med hänsyn till särskilda omständigheter eljest synnerliga skäl föreligger därtill. Den nuvarande s. k. ändringsdispensen avses sålunda skola bortfalla. Som exempel på omständigheter av beskaffenhet att, om skälen är tillräckligt starka, kunna möjliggöra prövningstillstånd nämns i motiven, vid sidan av prejudikatintresset, att högsta domstolens prövning ur annan synpunkt är av betydelse utöver det förevarande målet, att resningsgrund föreligger, att den överklagade domen uppenbart beror på förbiseende eller misstag, att avsteg skett från lagtolkning eller rättsgrundsats, som tidigare antagits av högsta domstolen, eller från stadgad praxis, att underrätt och hovrätt kommit till väsentligt olika slut eller att eljest stora meningsskiljaktigheter förekommit i domstolarna. Dispensreglernas utformning medför emellertid att utrymmet för prövningstillstånd annat än ur prejudikatsynpunkt blir mycket begränsat.

I samband härmed föreslås att part som ansöker om prövningstillstånd alltid skall

vara skyldig att närmare ange de omständigheter, som han åberopar till stöd för sin ansökan. Som en följd av att ändringsdispensen avskaffas föreslås vidare, att högsta domstolens beslut i tillståndsfrågan skall följa allmänna omröstningsregler eller således att den mening skall gälla, som biträts av flertalet i beslutet deltagande ledamöter.

En annan följd av de ändrade förutsättningarna för prövningstillstånd är att den begränsning i möjligheten till prövningstillstånd, som reglerna om summa och poena revisibilis innebär, bortfaller. I samband härmed föreslår kommittén att även den nuvarande skyldigheten för den som vill fullfölja talan i högsta domstol att nedsätta fullföljdsavgift och belopp till säkerhet för motparts kostnadsersättning skall, såsom saknande större praktiskt värde men medförande åtskilligt arbete för myndigheterna, utgå ur fullföljdssystemet.

För att högsta domstolens prövning inte skall behöva göras mera omfattande än omständigheterna föranleder föreslås att, till skillnad mot vad nu gäller, prövningstillstånd skall kunna begränsas till att avse endast en del av den fullföljda talan.

Kommittén understryker det nära sambandet mellan högsta domstolen och nedre justitierevisionen samt framhåller den betydelse som revisionens organisation och arbetsformer därför har för högsta domstolens arbete. Med hänsyn till att ungefär hälften av högsta domstolens sammanträdestid åtgår

för behandling av frågor rörande prövnings-tillstånd, har kommittén ägnat den s. k. dispensföredragningen särskild uppmärksamhet. Under hänvisning till att enligt de nya dispensgrunderna det i första hand blir fråga inte om det överklagade avgörandets materiella riktighet utan huruvida sådana särskilda förhållanden överhuvudtaget kan anses föreligga, som krävs för att prövnings-tillstånd skall kunna meddelas, föreslår kommittén att dispensföredragningen i vissa avseenden förenklas. Regler om sådan förenklad föredragning föreslås upptagna i nedre justitierevisionens arbetsordning. Kommittén föreslår vidare att arbetsordningens regler om minnesanteckningar ges sådant ändrat innehåll, att det inte som nu skall vara obligatoriskt i alla mål att upprätta föredragningspromemorior, utan att frågan om och i vilken utsträckning minnesanteckningar skall föras får bero på målets beskaffenhet. Det förutsättes ankomma på högsta domstolen att bestämma de grunder, som härvid skall tillämpas.

Vad angår i övrigt förhållandet mellan högsta domstolen och nedre justitierevisionen uttalar kommittén, att den i princip är av den meningen, att justitierevisionen bör upphöra som självständigt ämbetsverk och knytas direkt till högsta domstolen. Något förslag framläggs dock inte. Detta måste nämligen enligt kommitténs mening bli beroende av hur domarutbildningen samt domarkårens rekrytering och utformning överhuvudtaget ordnas. Dessa frågor omfattas av kommitté-uppdraget men avses skola behandlas i ett senare betänkande. Det har syntts olämpligt att ur sammanhanget bryta ut förevarande organisationsspörsmål och ta upp det till särskild behandling.

Kommittén räknar med att de nya fullföljdsbestämmelserna i förening med de föreslagna enklare arbetsformerna vid dispensföredragning kommer att minska behovet av arbetskrafter inom såväl högsta domstolen som justitierevisionen. Det förutsättes dock att erfarenheterna av förslagen måste avvaktas något innan personalminskning kan ske samt erinras om sambandet med den åsyf-

tade ändringen i justitierevisionens framtida ställning.

Kommittén har tagit under omprövning gällande bestämmelser om domförhet och sammansättning i hovrätt. Den vid bestämmelsernas tillkomst övervägda och sedermera vid flera tillfällen återupptagna tanken på nämnd i hovrätt har härvid ingående diskuterats men på anförda skäl avvisats. Vad angår nuvarande regel att för domförhet ford-ras fyra ledamöter uttalar kommittén att ett kollegium av tre ledamöter skulle kunna i princip godtas ur rättssäkerhetssynpunkt, men att förutsättningen därvid, med hänsyn särskilt till hovrättens ställning som i praktiken slutinstans i flertalet mål, måste vara att alla tre ledamöterna är ordinarie domare eller att i varje fall två är ordinarie och en assessor i hovrätt. En sådan ordning skulle möta stora praktiska svårigheter att genomföra. Den skulle vidare innebära att utrymme inte kom att finnas för fiskalsadjunktion. I betraktande av det värde som tjänstgöringen som adjungerad ledamot med nuvarande former för domarrekruteringen måste anses ha, har kommittén — i avvaktan på resultatet av den blivande översynen av domarkårens utformning — funnit sig böra utgå från att adjunktionsutrymmet bevaras i stort sett oförändrat. Mot bakgrunden härav föreslås att gällande domförhetsregler behålls. Emellertid konstaterar kommittén, att icke-ordinarie domare för närvarande i alltför stor utsträckning ingår i den sammansättning, i vilken målen avgörs. Även om det domföra antalet ledamöter är fyra bör krävas, att minst två av dem är ordinarie. Vad angår de övriga ledamöterna bör den ene kunna vara antingen ordinarie domare eller assessor. Mer än en fiskalsadjunkt bör aldrig ingå i sammansättningen. Kommittén har övervägt möjligheten av olika domförhets- och sammansättningsregler för olika mål. En gränsdragning av detta slag, som skulle innebära att vissa mål kunde i hovrätten få en mindre kvalificerad prövning än andra, har emellertid bedömts som olämplig.

Beträffande hovrättsorganisationen i övrigt föreslår kommittén att en lagmanstjänst

inrättas för var och en av de avdelningar av de fem mindre hovrätterna, på vilka presidenten nu är ordförande. Presidentens deltagande i hovrätternas dömande verksamhet avses skola i stället fördelas på flera avdelningar.

Utgående från att rättegångens tyngdpunkt skall ligga i underrätten föreslår kommittén att gällande bestämmelser om rätt för part att i hovrätt åberopa nya omständigheter eller bevis skärps på så sätt, att i tvistemål sådant åberopande ej får göras om godtagbara skäl saknas för partens underlåtenhet att förebringa det ifrågavarande processmaterialet redan vid underrätten. Med hänsyn till de ökade krav som härigenom ställs på underrättens materiella processledning föreslås att i rättegångsbalken tas in en uttrycklig föreskrift om att rätten vid förberedelserna av målen skall verka för att parterna anger allt som de vill åberopa samt genom frågor eller erinringar söker avhjälpa otidlighet eller ofullständighet i parternas framställningar. För att motverka att underrättsprocessen, som följd av den begränsade möjligheten till ny utredning i hovrätten, blir onödigt vidlyftig föreslår kommittén därjämte viss utvidgning av mellandomsinstitutet.

Slutligen föreslår kommittén, främst av processekonomiska skäl, att möjligheterna att i överrätt avgöra mål utan huvudförhandling vidgas. För hovrätterna innebär förslaget dels att den nuvarande värdegränsen 1 500 kronor för avgörande utan huvudförhandling höjs till 5 000 kronor, dels att huvudförhandling, oavsett tvisteföremålets värde, kan underlåtas om ej båda parterna begär sådan förhandling, under förutsättning att den fullföljda talan avser endast storleken av yrkat belopp och att tvist ej råder om de omständigheter som ligger till grund för yrkandet. Beträffande möjligheterna till huvudförhandling i högsta domstolen föreslås dessa bli desamma som i hovrätten.

Reservationer och särskilda yttranden

Fullföljd av talan i högsta domstolen

Särskilt yttrande av herr Kilander med instämmande av fru Kristensson

Det kanske väsentligaste målet för en reform av domstolsväsendet synes vara att med beaktande av rättssäkerhetens krav åstadkomma ett snabbare och mer ekonomiskt rättegångsförfarande. Särskilt i brottmål är det — inte minst av hänsyn till den misstänkte/tilltalade — angeläget att så kort tid som möjligt förflyter inte blott mellan brott och lagföring utan även från det att ett mål anhängiggöres vid domstol tills en lagakraftäggande dom föreligger. Även om det inte finns anledning att bryta den nuvarande domstolsorganisationen i tre instanser bör för det alldeles övervägande antalet mål endast två instanser stå till buds. Detta tillgodoser också den enskildes rättsskydd. Högsta domstolens huvuduppgift bör vara att främja rättsenheten genom prejudicerande domar och att över huvud taget leda rättstillämpningen. Det bör höra mera till undantagen att ett mål prövas av högsta domstolen.

I den officiella rättsstatistiken finns uppgifter om rättegångstiderna för mål som fullföljts till högsta domstolen. Dessa uppgifter har redovisats i betänkandet (s. 41). En jämförelse mellan åren 1962 och 1967 visar en nästan genomgående förskjutning mot längre rättegångstider.

Strävandena att öka snabbheten och processekonomin i rättegångsförfarandet och därmed jämväl rättssäkerheten, har kommit till olika uttryck, bl. a. i direktiven för domstolskommittén. Statsmakterna har genom riksdagens beslut tidigare i år (prop. 1964: 44) understrukit att rättskipningens tyngdpunkt skall ligga i underrätterna och att underrätternas ställning och funktion inom domstolsväsendet ytterligare skall stärkas. Det minskar behovet av fullföljd och belastningen på överinstanserna. — Genom kommitténs förslag stärkes den sammansättning, i vilken hovrätt skall avgöra målen och skärpes reglerna om rätt för part att i hovrätt åberopa nya omständigheter eller bevis. Härigenom har ytterligare markerats hovrättens ställning som i praktiken slutinstans för det helt övervägande antalet mål. Vad slutligen angår högsta domstolen bör enligt direktiven huvuduppgiften vara att söka uppnå en ordning, varigenom domstolens ställning som prejudikatinstans ytterligare befästes, och att överväga möjligheterna att åvågabringa en begränsning av måltillströmningen till högsta domstolen. Det är angeläget att vad sålunda åsyftats verkligen uppnås.

Det nya i kommitténs förslag om fullföljd till högsta domstolen är att prövnings-tillstånd i alla mål skall kunna beviljas endast på följande grunder, här betecknade 1 och 2:

1. om det för ledning av rättstillämpningen är av vikt, att talan prövas av högsta domstolen, eller
2. med hänsyn till särskilda omständigheter eljest synnerliga skäl föreligga till sådan prövning.

Genom att den föreslagna regeln under 1 generellt kompletteras med den allmänt hållna regeln under 2 kan starkt betvivlas att antalet ansökningar om prövningstillstånd kommer att minska. Det kan även antas att antalet beviljade prövningstillstånd ej kommer att nedgå i nämnvärd grad. Reglerna kan med hänsyn härtill och då revisibilisreglerna och nedsättningskyldigheten samtidigt föreslås skola slopas inte antas få någon mer begränsande effekt på högsta domstolens arbetsbörda. Det är att räkna med att den förlorande parten i hovrätt många gånger kan väntas anse att just i hans fall finns sådana särskilda omständigheter att synnerliga skäl föreligger för prövningstillstånd. Regelns allmänt hållna utformning ger även högsta domstolen tämligen fria händer vid tillämpningen. Verkan av regeln kan i inte ringa grad sägas vara beroende av hur högsta domstolen anser sig böra tillämpa den. Kommittén har visserligen angivit att regeln skall tillämpas mycket restriktivt: en sådan tolkning anser man ligga redan i stadgandets utformning. Jag anser att avgränsningen av fullföljdsrätten bör komma till klarare uttryck i lagtexten och att man inte i så hög grad bör överlämna till motiv och rättspraxis att bestämma innehållet i reglerna om prövningsstillstånd.

Det naturligaste och radikalaste sättet att begränsa tillströmningen av mål till högsta domstolen är att slopa regeln under 2. Mot detta förslag kan anföras, att högsta domstolen ej blir i tillfälle att med ordinärt rättsmedel beakta ändringsgrund som kan medföra resning av laga kraftvunnen dom. Någon olägenhet av angivet slag har ej förspotts i de fall med nuvarande ordning prövningstillstånd kan beviljas endast enligt 54 kap. 10 § 1. rättegångsbalken. Det kan i

sammanhanget erinras om riksåklagarens rätt att utan prövningstillstånd i högsta domstolen yrka ändring till den tilltalades förman och att domvilla skall beaktas av högsta domstolen även utan yrkande. Om rättstillämpning som ligger till grund för hovrättens dom uppenbart strider mot lag synes mig även prövningstillstånd böra kunna beviljas enligt den av kommittén föreslagna regeln under 1. I de mycket sällsynta fall i övrigt det här kan vara fråga om kan sägas att part i stället för prövningstillstånd får beviljas resning sedan hovrättens dom vunnit laga kraft. Såsom kommittén anförte vore det dock otillfredsställande om högsta domstolen inte alltid skulle kunna ta hänsyn till resningsgrunder vilka åberopas redan som dispensskäl. Jag anser därför att den av kommittén föreslagna regeln för prövningstillstånd under 1 bör kompletteras med en bestämmelse om att högsta domstolen alltid skall beakta omständigheter som skulle medfört resning av laga kraftvunnet avgörande. En sådan regel bör kunna införas i rättegångsbalkens kapitel om resning och ej utformas som särskild dispensgrund (jämför domvilla). Om regeln under 1 blir enda dispensgrund saknas anledning ge den alltför snäv tolkning. Jag anser att »om, utan att det överklagade avgörandet kan sägas uppenbart strida mot lag och sålunda är ett resningsfall, det dock avviker från lagtolkning eller rättsgrundsats, som tidigare antagits av högsta domstolen, eller eljest grundar sig på rättstillämpning som innebär ett klart avsteg från stadgad praxis» (andra omsatsen s. 88) högsta domstolen torde kunna finna att prövningen är av vikt för ledning av rättstillämpningen och sålunda meddela prövningstillstånd på denna grund. Även när »underrätt och hovrätt kommit till väsentligt olika slut eller eljest stora skiljaktigheter förekommit vid bedömningen av målet» (tredje om-satsen s. 88) finns säkerligen fall då det är av vikt för ledning av rättstillämpningen att prövningstillstånd meddelas.

Särskilt yttrande av herr Wiklund

Kommitténs förslag om s. k. förenklad föredragning av dispensmål är grundat på den uppfattningen att förutsättningarna för en förenkling vidgas i och med att dispensgrunderna ändras i enlighet med vad kommittén föreslagit. Denna ändring innebär nämligen att högsta domstolens ledamöter i större utsträckning än nu får möjlighet att bedöma huruvida skäl till dispens föreligger eller ej, utan att de fördenskull behöver alltför mycket fördjupa sig i de närmare omständigheterna i det aktuella målet.

Huruvida de ändrade dispensgrunderna vidgar förutsättningarna för en förenkling av föredragningen i sådana fall där såsom enda dispensgrund åberopas prejudikattresset, är en fråga som jag inte har möjlighet att bedöma. Det synes mig emellertid troligt att dispensregelns ändrade formulering knappast kan leda till någon nämnvärd förändring i det avseendet. Däremot är det säkerligen riktigt att möjligheterna till förenkling av dispensföredragningen vidgas genom den ändring av dispensgrunderna i övrigt som kommittén föreslår. Såsom framgår av betänkandet (s. 88) gäller detta emellertid inte generellt. Om såsom skäl för dispens åberopas att det föreligger särskilda omständigheter och synnerliga skäl kan en fullständig föredragning vara nödvändig för att domstolens ledamöter skall kunna ta ställning till dispensfrågan. Det är domstolen och inte föredraganden som skall avgöra om skäl till dispens föreligger eller ej.

Oavsett hur långt möjligheterna till en förenkling av dispensföredragningen vidgas genom ändringen av dispensgrunderna, finns det enligt min uppfattning inte något bärande skäl att i fråga om föredragningen av dispensmål ha någon annan regel än den för all föredragning föreslagna, nämligen att föredragningen skall omfatta en ordnad och fullständig redogörelse för vad handlingarna i målet innehåller av betydelse för den prövning varom är fråga. Föredragningen av dis-

pensmål kan aldrig få "förenklas" så långt att något av betydelse för dispensprövningen uteslutes; lika klart är å andra sidan att det inte finns skäl att föredra sådant som saknar betydelse för dispensfrågans avgörande. Hur pass fullständig föredragningen av ett visst dispensmål bör vara beror alltså på hur mycket av handlingarnas innehåll som är av betydelse för dispensprövningen. Med hänsyn till att förhållandena i det avseendet skiftar från fall till fall är det enligt min mening inte lämpligt att i arbetsordningen för nedre justitierevisionen införa en särregel, som för dispensmålens vidkommande rekommenderar den förenklade föredragningen såsom den i princip lämpliga. Jag befarar att en sådan särregel kan leda till längre gående förenkling än vad som är avsett. Av dessa skäl anser jag att den i 22 § andra stycket i arbetsordningen för nedre justitierevisionen föreslagna särskilda bestämmelsen om föredragning av dispensmål bör utgå.

När det sedan gäller föredragningspromemoriorna, har kommittén enligt min uppfattning inte tagit tillräcklig hänsyn till de allvarliga betänkligheter som av högsta domstolens ledamöter och nedre justitierevisionen anförts mot tidigare förslag att förenkla promemorieskrivningen, därvid jag främst åsyftar dessa remissinstansers yttranden över 1947 års betänkande med förslag till arbetsordning för nedre justitierevisionen och 1962 års betänkande angående nedre justitierevisionens arbetsorganisation. När kommittén exempelvis uttalar att det för föredragningen är av mindre vikt, om minnesanteckningarna har formen av fullständig promemoria eller av stompromemoria (s. 85), må erinras om att detta uttalande strider mot vad nedre justitierevisionen anført i sitt yttrande över 1947 års betänkande (förevarande betänkande s. 77), mot vad högsta domstolens ledamöter (utom en) anført i sitt yttrande över 1962 års betänkande (förevarande betänkande s. 80—81) och mot vad nedre justitierevisionen anført i sitt yttrande över samma betänkande (förevarande betänkande s. 82).

De skäl som — utöver promemoriornas

betydelse såsom hjälpmedel vid föredragningen — av bl. a. högsta domstolens ledamöter anförts för ett bibehållande av promemorieskrivningen i dess nuvarande form har enligt min mening underskattats av kommittén. Kommittén säger att flertalet promemior över huvud taget inte torde läsas av domstolens ledamöter och att något behov av att på detta sätt komplettera föredragningen i praktiken uppkommer ”endast i undantagsfall” (s. 90). Högsta domstolens ledamöter (utom en) har emellertid i sitt yttrande över 1962 års betänkande uttalat att det ofta förekommer att de enskilda domstolsledamöterna efter föredragningen önskar kontrollera sina intryck från denna och att kontrollen regelmässigt sker genom läsning av promemorian (s. 81). Jag anser också att kommittén underskattat promemoriornas betydelse för möjligheten till insyn i och kontroll av högsta domstolens och nedre justitierevisionens arbete. Även om insynen eller kontrollen — av skäl som anförts i betänkandet — aldrig kan bli fullständig, är promemoriorna enligt min mening långt ifrån betydelselösa ur denna synpunkt. Jag hänvisar i detta avseende till vad Sveriges advokatsamfunds styrelse anført i sitt yttrande över 1962 års betänkande (förevarande betänkande s. 83).

Kommitténs förslag om förenkling av promemorieskrivningen framstår i betänkandet närmast såsom en konsekvens av förslaget om förenklad föredragning av dispensmål. Det sägs sålunda att i princip inte större krav bör ställas på innehållet i de anteckningar, som ligger till grund för en föredragning, än på föredragningens innehåll (s. 83). Även om detta argument i och för sig är riktigt, såvitt angår promemorians betydelse såsom ett hjälpmedel för föredraganden, kan det inte motivera förenklad promemorieskrivning i de fall då föredragningen inte får förenklas. Kommitténs förslag om förenklad föredragning är emellertid begränsat till att avse dispensmålen, och det anförda argumentet för förenklad promemorieskrivning kan därför inte åberopas, när det är fråga om prövning på fullsutten avdelning.

När kommittén ändock föreslår bestämmelser, som innebär att promemoria inte skulle vara obligatorisk ens vid föredragning för annat ändamål än dispensprövning, beror detta på att det enligt kommitténs mening inte finns skäl att i det avseende varom nu är fråga ha olika bestämmelser beroende på om ett mål skall föredras på dispensavdelning eller på fullsutten avdelning (s. 89). Jag delar denna uppfattning men anser att enhetligheten inte bör åstadkommas på det sättet att man över hela linjen uppluckrar kravet på fullständig promemoria utan tvärtom så, att man över hela linjen — och alltså även när det gäller dispensföredragning — upprätthåller kravet på att det skall föreligga en promemoria och att denna, liksom föredragningen, skall omfatta en ordnad och fullständig redogörelse för vad handlingarna i målet innehåller av betydelse för den prövning som det är fråga om. För dispensmålen vidkommande innebär detta inte något krav på att promemorian skall innehålla någonting utöver vad som är av betydelse för dispensprövningen. Om föredragningen av ett dispensmål i ett visst fall kan begränsas till vissa delar av aktmaterialet, är jag för min del beredd att acceptera att även promemorian begränsas i motsvarande mån, ehuru jag är medveten om att detta i vissa fall kan betyda att man till en del bortser från de ändamål som en mera fullständig promemoria kan tillgodose vid sidan av syftet att utgöra ett hjälpmedel vid föredragningen. Jag anser emellertid att promemoria alltid bör upprättas och att man på alla promemior — oavsett om det är fråga om föredragning inför dispensavdelning eller inför fullsutten avdelning — har rätt att ställa det krav på fullständighet som nyss sagts, dvs. bl. a. att promemorian skall innehålla allt som är av betydelse för den prövning som är aktuell. Enligt min uppfattning bör sålunda den bestämmelse som nu finns i 21 § första stycket i arbetsordningen för nedre justitierevisionen inte ändras eller uppluckras i vidare mån än som redan skett genom stadgandet i paragrafens tredje stycke.

Min uppfattning är vidare att alla föredragningspromemorior, oavsett deras större eller mindre fullständighet, skall undertecknas av föredraganden samt förvaras i akten och därmed bli offentliga handlingar.

Hovrätts domförhet

Reservation av herrar Engqvist och Tamme-
lin med instämmande av herrar Lyberg och
Svedberg

Kommitténs majoritet förordar, att gällande bestämmelser om domförhet i hovrätt be-
hålls oförändrade. Vi reserverar oss häremot
och förordar, att dessa bestämmelser änd-
ras så, att hovrätt blir domför med tre le-
damöter och att ej flera än fyra får sitta
i rätten. En förutsättning för vårt ställnings-
tagande är, att det föreskrivs att lagman
skall vara ordförande, när fiskal ingår så-
som adjungerad ledamot i rätten samt att
inte mer än en fiskal får ingå som ledamot.

Såsom anförs i betänkandet (s. 122),
bör ett kollegium i hovrätt av tre lagfarna
ledamöter kunna anses i princip godtagbart
från rättssäkerhetssynpunkt. Kommittéma-
joriteten har dock avvisat tanken på ändring
av domförhetsreglerna i enlighet härmed,
främst därför att en sådan ändring enligt
majoritetens mening skulle medföra svårig-
heter att samtidigt upprätthålla krav på kva-
lificerad sammansättning av hovrätten och
bereda erforderligt utrymme för fiskalers
tjänstgöring såsom adjungerade ledamöter i
hovrätt. Enligt vår mening säkerställs kva-
lificerad sammansättning hos ett kollegium
bestående av tre ledamöter genom de av oss
förordade föreskrifterna, att lagman skall
vara ordförande, när fiskal ingår i rätten,
och att inte mer än en fiskal får ingå däri.
Arbetsmängdsminskningen efter övergång
till de av oss förordade domförhetsreglerna
kan uppskattas till i runt tal 15 %. Det an-
tal hovrättsavdelningar och det antal inde-
lade ledamöter, som erfordras vid nuvaran-
de domförhetsregler och som anges på s.
128, kan därför beräknas nedgå i enlighet
med följande tabell.

	Domförhetsregler			
	Nuvarande		Ändrade	
	Antal leda- möter	Antal ledamöter reduc. 15 %	avrun- dat	Antal 5-le- da- mots- avdel- ningar
Hovrätt				
Svea	55	46,7	50	10
Göta	18	15,3	15	3
Skåne o. Blekinge	18	15,3	15	3
Västra Sverige	23	19,6	20	4
Nedre Norrland	10	8,5	10	2
Övre Norrland	12	10,2	10	2
Summa	136		120	24

Hur rättens sammansättning kan te sig
vid en femledamotsavdelning under fem på
varandra följande sessionsdagar illustreras
av nedanstående schema.

	Sessionsdagar					
	I	II	III	IV	V	S:a
Lagman		x	x		x	3
Hovrättsråd v. o.	x		x	x		3
Hovrättsråd	x	x		x		3
Assessor		x		x	x	3
Adj. fiskal			x		x	3
Summa	3	3	3	3	3	15

Varje indelad ledamot deltar i tre sessio-
ner av fem och tjänstgör minst en gång un-
der de fem sessionsdagarna tillsammans med
var och en av de övriga fyra ledamöterna.

Eftersom adjunktionstiden är nio måna-
der, kan varje hovrättsavdelning erbjuda full
adjunktionstjänstgöring för ca 1,3 indelade
fiskaler per år. Om man uppskattningsvis
räknar med att indelad fiskal är förhindrad
att delta i var tionde av sina sessioner, till-
kommer utrymme för s. k. stänkadjunktion,
varigenom antalet möjliga adjunktionstjänst-
göringar växer till ca 1,45 per avdelning och
år, vilket för hela hovrättsorganisationen
motsvarar ca 35 årliga adjunktionstjänstgö-
ringar. Eftersom antalet assessorsförordnan-
den under senare år genomsnittligt understi-
git 30, torde adjunktionsutrymmet få anses
tillräckligt.

Såsom framgår av schemat kommer rät-
tens sammansättning under vissa sessioner
att utgöras av lagman, assessor och fiskal.

Mot detta kan anmärkas, att endast en ordinarie domare då ingår i rätten, dvs. att de icke ordinarie domarna är i majoritet. Anmärkningen får dock anses ha endast teoretisk betydelse. En nybliven assessor är ca 35 år gammal, en ålder som allmänt anses ha givit tillräcklig mognad och livserfarenhet för ansvarsfulla befattningar i samhället. Assessorns juridiska kompetens och lämplighet i övrigt för domaryrket har prövats under notarietiden, under tiden som fiskalsasspirant, under fiskaltiden — varunder tjänstgöringen som adjungerad hovrättsledamot ägt rum — samt under tjänstgöring hos underrätt i andra funktioner än notariens. Assessorn är alltså en färdigutbildad och omsorgsfullt prövad domare. Vad beträffar den mer oberoende ställning som de ordinarie domarna anses inta genom oavsättlighetsskyddet enligt RF § 36 må framhållas, att oavsättligheten efter hand urholkats sedan regeringsformens tillkomst samtidigt som anställningsskyddet för den icke-ordinarie personalen ökat. Oavsättligheten har därför förlorat i betydelse som rättssäkerhetsgaranti. Skulle emellertid det större oberoende, som ordinarieskapet teoretiskt innefattar, anses böra tillmätas reell betydelse, bör assessorstjänsterna göras till ordinarie domartjänster. Någon merkostnad behöver detta inte medföra. Det ökade anställningsskydd som assessorerna därigenom skulle ges torde inte ha några menliga konsekvenser från statlig arbetsgivaresynpunkt, eftersom det antal assessorer som tillsätts svarar mot behovet på längre sikt, och varje nybliven assessor, såsom ovan framhållits, är noga lämplighetsprövad under många års statstjänst.

Det antal assessorer, som erfordras enligt ovan återgiven organisationstabell, uppgår till 24. Härutöver erfordras att ett mindre antal assessorer tjänstgör i hovrätterna såsom ersättare vid förfall för annan indelad ledamot än fiskal. Den 1 april 1969 tjänstgjorde i hovrätterna 24 av totalt ca 175 assessorer. Den föreslagna organisationen inkräktar följaktligen inte nämnvärt på möjligheten att utnyttja hovrättsassessorer för arbete i departement och kommittéer m. m.

De ändrade domförhållsreglerna minskar behovet av lagmän med en och av hovrättsråd med tretton. Detta är en möjlighet till arbetskraftsbesparing som bör tillvaratas, eftersom det kan ske utan men för rättssäkerheten och utan att det led i domarutbildningen går förlorat, som fiskals adjunktions-tjänstgöring i hovrätt utgör. Förutom kostnadsbesparing uppnås genom minskningen av domarkåren, att kravet på högkvalificerad rekrytering av densamma lättare kan upprätthållas. Vidare kan, såsom påpekats i betänkandet (s. 122), någon minskning vinnas av den tid, som går åt mellan ett måls företagande till avgörande och domens eller beslutets meddelande.

Reservation av herr Stangenberg

I frågan om domförhet i hovrätt har allmänt ansetts, att ett kollegium av tre lagfarna ledamöter är godtagbart från rättssäkerhetssynpunkt, och ett udda antal ledamöter får anses från omröstningssynpunkt vara att föredra framför ett jämnt antal. Vidare torde inom kommittén enighet ha rått därom att den domarutbildning, som nu äger rum i hovrätterna, även i fortsättningen bör vara förlagd dit. Det har också ansetts som något eftersträvänsvärt, att ledamöter i största möjliga utsträckning är ordinarie domare. Svårigheterna att på ett tillfredsställande sätt förena de båda sistnämnda principerna i sin tillämpning har emellertid funnits vara så stora, att kommittén icke kunnat förorda ett tremannakollegium, vilket må synas beklagligt.

Kommitténs nämnda ståndpunktstagande utesluter icke möjligheten till en differentiering av domförhållsreglerna. En sådan vill också synas praktiskt genomförbar, även om vissa olägenheter kan vara förbundna med förfarandet. Mest radikalt och även ur skilda synpunkter tillfredsställande vore därvid att kunna förorda den differentiering, som innefattas i alternativ F (s. 125). Enär det emellertid ej framstår som fullt tydligt, att genomförande av alternativet är helt förenligt med fasthållande vid berörda principer om domarutbildningen och största möjliga

antal ordinarie ledamöter, är jag icke utan vidare beredd att förordna dess tillämpning.

Däremot kan det enligt min mening icke vara olämpligt att låta de i underrätt av ensamdomare handlagda målen bli i hovrätt handlagda på avdelning om tre ledamöter. En sådan anordning torde vara förutsedd i alternativ C. Vad brottmålen angår, beröres därvid sådana, för vilka icke är stadgade svårare straff än böter (1 kap. 4 § rättegångsbalken) och som handlagts av annan än tingsnotarie. Till gruppen bör läggas även de brottmål, som handlagts av tingsnotarie med nämnd och är av beskaffenhet, varom i 18 § andra stycket 1. c) domsagostadgan förmåles (jfr rådhusrättsstadgan 19 § första stycket). Beträffande samtliga nu nämnda brottmål gäller, att de är s. k. bötesmål. För övrigt är, vad tingsnotaries befattning med dem angår, behörigheten inskränkt till vissa sådana. Det kan icke vara rimligt, att i hovrätt vid dylika måls handläggning för domförhet skall erfordras fyra ledamöter. Målen torde icke vara vidlyftiga, och ur rättssäkerhetssynpunkt kan ej något vara att invända mot en sådan differentiering, särskilt som icke ens beträffande mera krävande mål invändning ur den synpunkten rests mot domförhet med tre ledamöter. Att upprätthålla principen om en enhetlig domförhetsregel, utan att i det särskilda fallet bärande motivering härför förefinnes, torde icke vara rationellt. Det bör även framhållas, att i underrätterna en sådan regel icke tillämpats men att olägenheter härav icke uppkommit; ej heller skall de befaras uppkomma i hovrätterna. Vad så endomartvistemålen angår, torde utan vidare vara tydligt, att befogade invändningar mot dessas handläggning av tremannakollegium icke kan resas. Endomarbesvärsmålen är understundom av invecklad natur. Att enbart fördenskull bryta ut dem ur enheten av endomarmål kan icke vara påkallat. Någon försvagning av rättsskipningen i andra instans är genom också berörda besvärsmåls avgörande av endast tre ledamöter icke att befara. Slutligen skall betonas, att det förhållandet att den ekonomiska vinsten vid genomförande av alternativ C blir förhål-

landevis obetydlig måste anses vara något sakfrågans bedömning ovidkommande.

Jag förordar, att hovrätt skall vara domför med tre ledamöter vid handläggning av sådana mål, som i underrätt handlagts av en domare, samt det slag av brottmål, som där blivit handlagda av tingsnotarie med nämnd efter förordnande enligt 18 § andra stycket domsagostadgan och motsvarande bestämmelse i rådhusrättsstadgan.

Särskilt yttrande av herr Kilander

Kommittén föreslår oförändrade regler för hovrätts domförhet.

Enighet torde råda om att ett kollegium av tre lagfarna ledamöter i hovrätt i och för sig är godtagbart ur rättssäkerhetssynpunkt. Främst med hänsyn till domarutbildningen har kommittén emellertid funnit sig ej kunna förordna en generell nedsättning av det domföra antalet ledamöter från nuvarande fyra till tre. Kommittén framhåller även att om förslaget till ändrade bestämmelser om fullföljd till högsta domstolen bifalles kan hovrätternas ställning av i realiteten sista instans i det stora flertalet mål bli än mer markerad. Detta medför i sin tur att kraven på hovrättsavdelningarnas sammansättning i kvalitativt hänseende måste sättas höga. Om tre ledamöter skall godtas som domfört antal i hovrätt bör enligt kommittén förutsättningen vara antingen att samtliga är ordinarie domare eller, under alla förhållanden, att två är ordinarie och den tredje assessor. En sådan sammansättning skulle omöjliggöra adjunktionstjänstgöring.

Jag anser att tjänstgöringen som adjungerad ledamot i hovrätt är av sådant värde att den ej gärna kan helt undvaras som ett led i domarutbildningen. Behålles adjunktionstjänstgöringen synes mig därför knappast kunna genomföras en generell nedsättning av det domföra antalet ledamöter från fyra till tre.

Jag anser emellertid att hovrätt åtminstone i vissa mål skall kunna vara domför med tre lagfarna domare. En sådan möjlighet synes mig böra införas i första hand för mål som i underrätt avgjorts av ensamdomare (alter-

nativ C s. 125). Med detta bör jämställas bötesmål som avgjorts av tingsnotarie med nämnd. Det står klart att rättskipningens tyngdpunkt skall ligga på underätterna. Genom olika reformer de senaste åren har med rätta ensamdomares behörighet att avgöra brottmål i underrätt vidgats betydligt. Sedan den 1 juli 1968 kan dessutom ett större antal brott än förut beivras med strafföreläggande och föreläggande av ordningsbot. Det beräknas att ungefär hälften av alla endomarbrottmål och en tredjedel av alla trenämndsmål genom denna reform skall kunna flyttas bort från domstolarna. Det synes mig ligga helt i linje med utvecklingen att hovrätt skall kunna vara domför med tre lagfarna ledamöter i mål som av underrätten avgjorts av ensamdomare. Någon invändning ur rättssäkerhetssynpunkt synes mig inte kunna resas mot att i dylika mål en av de tre hovrättsledamöterna är adjungerad fiskal. Det torde inte med fog kunna göras gällande att det är nödvändigt med fyra lagfarna ledamöter, varav en adjungerad, för att behandla t. ex. en fråga om häktning eller en fråga om målsavskrivning. Det kan visserligen sägas att även mål som avgjorts av ensamdomare i underrätt — t. ex. frågor om arvsskatt och utmätning — kan vara av invecklad natur och svårbedömda. Det synes mig för sådana fall böra ankomma på hovrättsavdelningens ordförande att avgöra om en fjärde ledamot skall delta i målets handläggning. Principiellt torde dock kunna anföras att, om målen är svårbedömda, det främst är angeläget att förstärka underrättens sammansättning. Det kan anmärkas, att t. ex. ärenden rörande fastställande av arvsskatt mestadels avgörs av tingsnotarier i underrätt.

De arbetsmässiga vinsterna av att hovrätt i angivna mål skall kunna vara domför med tre ledamöter bör inte underskattas. Visserligen väntas behovet av ordinarie ledamöter vid en sådan reform enligt kommitténs beräkningar endast minska med fyra. Det bör anmärkas att efter 1.1.1971 ensamdomare i något vidgad omfattning skall kunna handlägga mål och ärenden i underrätt. Det är inte osannolikt att arbetet på en hovrätts-

avdelning kan komma att fungera smidigare om avdelningen i vissa mål är domför med endast tre ledamöter. Mål som avgörs på handlingarna kan möjligen även väntas bli snabbare avgjorda med tre ledamöter än med fyra eftersom tiden för målets cirkulering mellan ledamöterna kan minskas.

Särskilt yttrande av fru Kristensson samt herrar Nelander, Nyberg och Svensson

Reglerna angående hovrätts domförhet bör bedömas främst med utgångspunkt från vad som ur rättssäkerhetssynpunkt är den mest ändamålsenliga sammansättningen. I mål som i underrätt avgjorts av juristkollegium eller lagfaren domare med nämnd bör hovrätt vara domför med fyra domare. I övriga mål är en sammansättning med tre ordinarie ledamöter, alternativt två ordinarie och en assessor, acceptabel.

Sverige har en i förhållande till folkmängden stor domarkår. Det är icke lätt att rekrytera och i kåren behålla ett tillräckligt antal högkvalificerade krafter. Inte enbart ekonomiska skäl talar därför för att antalet domartjänster bör begränsas till vad som ur rättssäkerhetssynpunkt är motiverat. Det kan visserligen sägas att hittills många mycket dugande krafter dragits till domarkarriären och att fortfarande åtskilliga väl kvalificerade aspiranter söker sig till hovrätterna. Men — och det är en allvarlig invändning — många lämnar förr eller senare den vanliga domarkarriären.

Även kommittén anser det ur rättssäkerhetssynpunkt godtagbart med tre lagfarna ledamöter men har med hänsyn till domarutbildningen funnit sig ej kunna förorda en nedsättning av det domföra antalet ledamöter från nuvarande fyra till tre.

I kommitténs fortsatta uppdrag ingår att framlägga förslag till nya bestämmelser om domarutbildningen. Detta uppdrag måste anses omfatta utbildningen såväl för underrätt som för hovrätt. Beträffande de domförhetsregler som skall gälla i hovrätt bör dock beslut inte nu fattas. Detta bör anstå i avvaktan på kommitténs förslag beträffande domarutbildningen.

I samband med att den enligt Kungl. Maj:ts beslut den 20 maj 1960 tillsatta särskilda utredningen om domförhet i hovrätt genom tillkomsten av domstolskommittén upphörde och utredningsuppdraget övertogs av kommittén, utarbetades en sammanställning av det material, som utredningen samlat, och de överväganden, som gjorts i anslutning därtill. Det följande utgör en sammanfattning härav i vissa delar.

1. *Förhållandet mellan de i ett mål deltagande ledamöternas arbetsinsats*

Domförhetsutredningen tillkom efter initiativ av 1958 års besparingsutredning, som i sitt betänkande (SOU 1959: 28) ifrågasatte om inte det för hovrätts domförhet föreskrivna antalet ledamöter skulle kunna minskas från nuvarande fyra till tre. Sedan chefen för justitiedepartementet i 1960 års statsverksproposition förklarat sig beredd att föranstalta om utredning av frågan, underströk riksdagen (statsutskottets utlåtande nr 2 s. 9) önskvärdheten av en sådan utredning.

I direktiven för utredningen uttalas bl. a., att en förutsättning för ändring av domförhetsreglerna för hovrätterna borde vara, att den kunde genomföras utan väsentliga ändringar i fråga om organisationen av och förfarandet i underrätterna. Likaså borde en utgångspunkt för utredningen vara, att ändringar beträffande fullföljdsrätten till högsta domstolen eller domförheten i denna instans

inte f. n. var aktuella. Vidare borde uppmärksammas i vad mån en minskning av det för domförhet erforderliga antalet ledamöter i hovrätt skulle försvåra för hovrätterna att fullgöra den funktion de har beträffande utbildningen av domaraspiranter. Över huvud taget borde vid utredningen olika fördelar och nackdelar av den ifrågasatta reformen noggrant prövas och vägas mot mot varandra. I utredningsuppdraget borde ingå att överväga vilka organisatoriska förändringar beträffande hovrätterna som lämpligen borde vidtas i samband med en eventuell minskning av det domföra antalet ledamöter.

För att kunna bedöma den inverkan det skulle ha på hovrätternas arbetskapacitet, om antalet domföra ledamöter minskades till tre, har utredningen till en början sökt fastställa förhållandet mellan de nuvarande fyra ledamöternas genomsnittliga arbetsinsats per mål.

I detta syfte tillställdes samtliga ledamöter i hovrätterna år 1960 en blankett, i vilken ledamöterna — under antagande att 3:e ledamotens, »kontrollärens» genomsnittliga arbetsinsats är a timmar — skulle ange relationstalen för ordförandens, referentens och 4:e ledamotens genomsnittliga arbetsinsats. För att närmare förklara, på vilket sätt svaren skulle lämnas, angavs såsom exempel att ordförandens genomsnittliga arbetsinsats var likaledes a timmar, referentens 3 a timmar och 4:e ledamotens $3/4$ a timmar.

Uppgift beträffande ordföranden skulle lämnas endast av den som själv tjänstgjort som sådan. Om ledamot så önskade, kunde i stället skilda relationstal för huvudförhandlingsmål och föredragningsmål anges.

Svar inkom från inalles 95 enskilda ledamöter, varav 51 i Svea hovrätt, 16 i Göta hovrätt, 20 i hovrätten för Västra Sverige och 8 i hovrätten för Nedre Norrland.

Ledamöterna i *hovrätten över Skåne och Blekinge* anförde i gemensam skrivelse till utredningen bl. a.:

Ledamöterna finner det svårt att svara på de uppställda frågorna med det ansvar som detta ställer på dem. Det förutsättes nämligen att ledamöterna skall uppskatta icke blott sina egna arbetsinsatser utan även sina kamraters. Och härvid är det inte fråga om bestämda kamrater. Det gäller att uppskatta arbetsinsatsen av de schematiskt angivna »ordföranden», »referenten», »kontrollåsaren» och »4:e ledamoten». Det torde vara i det närmaste omöjligt att ge ett svar på detta med någon tillförlitlighet; det måste bli fråga om en gissning. Ingen av ledamöterna har därför ansett sig kunna ge ett svar enligt blanketten.

Det hade möjligen varit lättare att ge ett svar, om det hade begärts att ledamöterna skulle uppskatta icke arbetsinsatsen i ett mål utan i stället sin egen arbetsinsats i samtliga mål vari de deltar. Även om sålunda frågan hade avsett hur stor del av sitt arbete en rotelinnehavare anser sig lägga ned på egna mål och på andras mål, hade den uppskattningen dock blivit beroende på målens art. Vissa mål tar mycket lång tid för referenten, därför att de kräver ingående studier av litteratur och rättsfall eller därför att materialet är vidlyftigt och huvudförhandlingen måste planeras och förberedas eller materialet eljest genomgå och kontrolleras. Andra mål som inte erbjudit några speciella problem och ej innehåller något omfattande material utöver vad som upptagits i underrättens dom, vällar inte referenten nämnvärt mer arbete än övriga ledamöter. Mellan dessa båda ytterlighetstyper förekommer varianter av alla slag. Det skulle vara tänkbart att under en i förväg bestämd tid föra anteckningar, på vilka en uppskattning av den genomsnittliga fördelningen av ledamots arbete på egen rotel och på andra rotelinnehavares mål skulle kunna grundas. Sådana anteckningar skulle dock knappast lämna något material för en jämförelse mellan ordföranden och övriga ledamöters arbete.

För att likväl såvitt möjligt tillmötesgå utredningens begäran om uppgifter har ledamöterna försökt att gemensamt göra en schema-

tisk uppskattning för hela hovrätten av den ökning i arbetskapacitet som kunde vinnas genom ändrade domförhållsregler. Hovrätten har för närvarande 16 1/4 ledamöter med 13 1/4 rotlar fördelade på tre avdelningar. Den ifrågasatta ändringen av domförhållsregeln skulle — bortsett från speciella krav på ökat antal ledamöter i vissa mål eller för att bereda fiskaler adjunktion — medföra att hovrätten kunde organiseras på fyra avdelningar om 4 resp. 4 1/2 ledamöter, varvid antalet rotlar skulle bli 12 1/4. Varje avdelning skulle alltså er-hålla en rotel mindre än de tidigare avdelningarna, vilket dock skulle i någon mån motvägas av att tilldelningen av mål till varje rotel ökade med 1/12,25. Frågan gäller då i vad mån hovrätten med den nya indelningen blir i stånd att handlägga ytterligare ett antal mål. Detta antal kan uppenbarligen icke sättas lika med det antal mål som den nya avdelningen kan arbeta av, eftersom de mål som tilldelas varje avdelning fördelas på färre ledamöter och varje ledamots arbete med målen, vare sig som referent eller som annan ledamot, ökas.

Om man utgår från att varje ledamot på en avdelning med fem ledamöter och fyra rotlar för närvarande tjänstgör i rätten 3 1/4 dagar i veckan och ägnar övrig tid åt förberedande av mål och domsskrivningar, så innebär detta att han deltar i handläggningen av egna mål i genomsnitt en dag och av mål från andra rotlar i genomsnitt 2 1/4 dagar. Den tid han i övrigt under veckan ägnar åt egna mål torde i genomsnitt utgöra minst två högst tre dagar. Den tid som han genomsnittligt ägnar åt ett eget mål, uttryckt i antal gånger den tid han ägnar åt ett mål på annan rotel, varierar då mellan 2 och 4 (mera exakt 15/16). Erfarenheten talar för att den ligger närmare den senare siffran än den förra.

Härav följer att mål motsvarande minst 1/2 och högst 3/4 rotel per avdelning måste överföras från en var av de tidigare till den nya avdelningen. Den kvarstående delen av en rotel ger då ett mått på ökningen i hela avdelningens arbetskapacitet. Härtill kommer samma förhöjning jämväl på den nya avdelningen. För hela hovrätten föreligger då en ökning i arbetskapaciteten som motsvarar minst en högst två ledamöters arbetsförmåga. Sannolikt ligger det verkliga värdet närmare en än två. Denna uppgift ger alltså ett mått på verkan av de ändrade domförhållsreglerna, beräknad på grund av en approximativ och schematisk uppskattning. Den får inte misstolkas så att den antages utsäga något om den aktuella arbetssituationen.

Även ledamöterna i *hovrätten för Övre Norrland* (10 ledamöter) svarade genom en gemensam skrivelse, vari bl. a. anfördes:

Vi har diskuterat frågan sinsemellan, och det har då framkommit att vi alla är av den uppfattningen att svar på den framställda frågan inte kan lämnas med tillnärmelsevis sådan grad av säkerhet att svaret kan sammanfattas i en tabell. Man måste nämligen göra skillnad ej blott mellan huvudförhandlingsmål och föredragningsmål utan även mellan ändrade mål och fastställda, mellan enhälligt avgjorda mål och sådana med skiljaktiga meningar, mellan mål vari bevisfrågor dominerar och sådana vari det huvudsakligen gäller rättstillämpningen m. m. Härtill kommer att även i mål av samma huvudtyp än den ene, än den andre av ledamöterna — oavsett om han har ställning som referent — kan vara den som nedlägger mest arbete beträffande sakens rättsliga bedömning eller för domens utformning. Att vid sådana förhållanden uppställa en genomsnittssiffra, gällande alla mål eller alla mål av endast två kategorier, ställer sig enligt vår mening ogörligt.

Under hänvisning till det ovan anförda anser vi oss endast kunna göra följande uttalanden om arbetsfördelningen.

Det kan först fastslås, att referenten i flertalet mål har den övervägande arbetsbördan. I enkla mål torde av återstående ledamöter den 4:e vara något mindre belastad än de övriga; han slipper motläsarens kontrollarbete och ordförandens förberedande av förhandling samt underskrift av expeditioner. För sådana mål kan de av utredningen diskuterade relationstalen

1:3:1:3/4 möjligen antas ge en acceptabel bild av arbetsfördelningen, åtminstone vad beträffar huvudförhandlingsmål. Det behövs emellertid icke mycket av komplikationer i ett mål för att denna arbetsfördelning skall förskjutas rätt avsevärt. I sådana mål kan kontrollbestyret stundom vara av relativt underordnad betydelse, i stället kanske den 4:e ledamoten är den som gör den mest vägande insatsen i målet, och många andra varianter är också tänkbara.

Att vidare de olika ledamöternas arbetsinsatser varierar med deras skicklighet, erfarenhet och arbetskapacitet säger sig självt.

Av de 95 ledamöter i *övriga hovrätter*, som svarat individuellt, har 15 ledamöter i Svea hovrätt och 7 ledamöter i Göta hovrätt förklarat sig vara ur stånd att lämna de begärda uppgifterna eller försett dem med sådana reservationer, att uppgifterna bör lämnas åsido.

Återstående 73 ledamöter i Svea hovrätt, Göta hovrätt, hovrätten för Västra Sverige och hovrätten för Nedre Norrland har lämnat uppgifter, på grund varav nedan angivna genomsnittstal beräknats. Koefficienten *a* har därvid inte tagits med. Inom parentes efter varje tal har angivits det antal ledamöter, vilkas uppgifter ligger till grund för genomsnittsberäkningen.

Gemensam uppgift beträffande huvudförhandlingsmål och föredragningsmål¹

	Svea		Göta		Västra		Nedre		Samtliga	
ordf.	1,167	(3)	1	(1)	2	(1)	—	—	1,300	(5)
ref.	3	(4)	2,663	(8)	4,2	(1)	3	(3)	2,907	(16)
4:e led.	0,875	(4)	0,850	(8)	1	(1)	0,75	(3)	0,847	(16)

¹ En ledamot i Göta hovrätt har beträffande referenten såsom relationstal angivit 2—3. För denne ledamot har räknats med 5/2. En ledamot i hovrätten för Västra Sverige, som i särskild skrivelse till utredningen närmare

motiverat sitt ställningstagande, har angivit relationstalen till 2:4, 2:1 på en femmannaavdelning och till 2:4:1 på en fyrmannaavdelning. För denne ledamot har räknats med relationstalen 2:4, 2:1.

Uppgift beträffande huvudförhandlingsmål²

	Svea		Göta		Västra		Nedre		Samtliga	
ordf.	1,533	(15)	1,5	(1)	2,1	(10)	1,25	(2)	1,714	(28)
ref.	3,054	(32)	3	(1)	3,877	(19)	3,6	(5)	3,375	(57)
4:e led.	0,773	(32)	1	(1)	0,8	(19)	0,7	(5)	0,780	(57)

² En ledamot i Svea hovrätt har såsom relationstal angivit, beträffande ordföranden 1—2 och beträffande 4:e ledamoten 3/4—1. För denne ledamot har räknats med respektive 1 1/2 och 7/8. En annan ledamot i samma hovrätt har angivit motsvarande relationstal

till respektive 1—1 1/2 och 3/4—1/2. För denne ledamot har räknats med respektive 5/4 och 5/8. En ledamot i hovrätten för Västra Sverige har angivit relationstalet beträffande 4:e ledamoten till 3/4—1. Utredningen har för denne ledamot räknat med 7/8.

Uppgift beträffande föredragningsmål

	Svea	Göta	Västra	Nedre	Samtliga
ordf.	0,753 (15)	1 (1)	0,917 (10)	0,875 (2)	0,829 (28)
ref.	2,302 (32)	2 (1)	2,859 (19)	2,4 (5)	2,491 (57)
4:e led.	0,784 (32)	1 (1)	0,787 (19)	0,65 (5)	0,777 (57)

Enligt sammanställning av hovrätternas kvartalsuppgifter rörande inkomna och avgjorda mål m. m. under år 1959 är förhållandet mellan antalet huvudförhandlingsmål och antalet föredragningsmål 3 719: 3 054 eller ca 6:5. Med utgångspunkt härifrån kan ovan erhållna relationstal beträffande huvudförhandlingsmål och föredragningsmål räknas samman på följande sätt:

$$\text{ordf. } \frac{6 \times 1,714 + 5 \times 0,829}{11} = 1,312 \text{ (28 ledamöter)}$$

$$\text{ref. } \frac{6 \times 3,375 + 5 \times 2,491}{11} = 2,973 \text{ (57 ledamöter)}$$

$$\text{4:e led. } \frac{6 \times 0,780 + 5 \times 0,777}{11} = 0,779 \text{ (57 ledamöter)}$$

En medelvärdesberäkning av dessa tal med motsvarande tal i tabellen »Gemensam uppgift beträffande huvudförhandlingsmål och föredragningsmål» ger följande värden:

$$\text{ordf. } \frac{5 \times 1,3 + 28 \times 1,312}{33} = 1,310 \text{ (33 ledamöter)}$$

$$\text{ref. } \frac{16 \times 2,907 + 57 \times 2,973}{73} = 2,959 \text{ (73 ledamöter)}$$

$$\text{4:e led. } \frac{16 \times 0,847 + 57 \times 0,779}{73} = 0,794 \text{ (73 ledamöter)}$$

Om de sist erhållna värdena avrundas till en decimal erhålls relationstalen 1,3 för ordföranden, 3 för referenten och 0,8 för 4:e ledamoten.

För samtliga ledamöter skulle således relationstalen vara:

ordföranden	1,3
referenten	3
3:e ledamoten	1
4:e »	0,8

Många ledamöter har framhållit, att det

är svårt att ange de begärda relationstalen och att därför de lämnade uppgifterna är högst approximativa. Det står givetvis klart, att de lämnade uppgifterna och de på grund av dessa beräknade relationstalen endast är ungefärliga. De erhållna relationstalen kommer emellertid att huvudsakligen användas på ett sådant sätt, att därmed förenade fel-möjligheter delvis elimineras.

Kapaciteten för en hovrättsavdelning vid en övergång till tre domföra ledamöter kan beräknas enligt formeln

$$\frac{(x+y) \cdot a \cdot z}{x \cdot a}; \text{ i vilken}$$

x är summan av relationstalen för ordförande, referent och 3:e ledamoten,
y relationstalet för 4:e ledamoten,
a koefficient för den genomsnittliga arbetsinsatsen i timmar per ledamot, och
z det antal mål en avdelning med nuvarande domförhållning hinner med under ett år.

Formeln kan förkortas till

$$\frac{(x+y) \cdot z}{x}$$

Om de ovan erhållna relationstalen används, blir den kvot, varmed z skall multipliceras för att kapaciteten med tre domföra ledamöter skall erhållas

$$\frac{5,3 + 0,8}{5,3} = \frac{6,1}{5,3}$$

För denna kvot kan emellertid vissa fel-marginaler fastställas.

De maximal- och minimivärden, som framgår av uppgiftslämnarens svar, är:

	Maximivärden	Minimivärden
ordf.	3	0,5
ref.	4,2	1,5
4:e led.	1	0,5

Om dessa maximivärden används för såväl x som y, blir kvoten i stället

$$\frac{8,2+1}{8,2} = \frac{9,2}{8,2}$$

Används maximivärden för x men minimivärdet för y, erhålls

$$\frac{8,2+0,5}{8,2} = \frac{8,7}{8,2}$$

Om minimivärdet används för x men maximivärdet för y, blir kvoten

$$\frac{3+1}{3} = \frac{4}{3}$$

Används minimivärden för såväl x som y, erhålls

$$\frac{3+0,5}{3} = \frac{3,5}{3}$$

Felmarginalerna för den genomsnittliga kvoten $\frac{6,1}{5,3}$ kan sålunda antas vara $\frac{8,7}{8,2}$ och $\frac{4}{3}$. Minimikvoten $\frac{8,7}{8,2}$ är endast inte fullt 8 procent mindre än den genomsnittliga kvoten, medan maximikvoten $\frac{4}{3}$ är inte fullt 16 procent större än den genomsnittliga kvoten.

I betraktande av dessa relativt snäva felmarginaler och om de erhållna relationstalen används på ovan angivet sätt, bör godtagbara värden kunna erhållas på en hovrättsavdelnings kapacitet vid en övergång till tre domföra ledamöter i hovrätt.

Till ytterligare stöd härför kan dessutom framhållas följande. Ledamöterna i hovrätten över Skåne och Blekinge har på sätt framgår av deras ovan intagna skrivelse, med sitt beräkningssätt funnit, att vid övergång till tre domföra ledamöter denna hovrätt skulle erhålla en ökad arbetskapacitet, som motsvarade minst en och högst två ledamöters arbetsförmåga, varvid emellertid det verkliga värdet sannolikt ligger närmare en än två. Såsom av det följande kommer att framgå har med användande av de erhållna relationstalen beräknats, att ungefär samma antal mål, som hovrätten med sin nuvarande organisation kan antas årligen avgöra, skulle med tre domföra ledamöter kunna avgöras av tre femmannaavdelningar. När hovrätten

hösten 1960 bestod av 16 1/2 ledamöter, men tre femmannaavdelningar endast erfordrar 15 ledamöter, skulle hovrätten således med det nu framlagda beräkningssättet få en ökad arbetskapacitet, som motsvarade 1 1/2 ledamöters arbetsförmåga, något som får anses väl stämma överens med hovrättsledamöternas egen beräkning.

2. Förändring i hovrätternas arbetskapacitet vid en övergång till tre domföra ledamöter

Utredningen har sökt fastställa, vilken förändring i hovrätternas arbetskapacitet, en övergång till tre domföra ledamöter skulle innebära, och därmed även vilken besparing, som står att vinna med en sådan reform.

Inom justitiedepartementet har i anknäpning till äskandena för budgetåret 1961–62 angående förstärkning av domarpersonalen vid hovrätterna sammanställts visst statistiskt material rörande dessa domstolar. Ur detta har tagits fram uppgifter på antalet inkomna mål under femårsperioden 1955–59 och på antalet balanserade mål vid respektive års utgång. På grund härav har beräknats den procentuella andelen balanserade mål i förhållande till antalet inkomna. Uppgifterna redovisas i följande sammanställning.

Hovrätt	År	Inkomna mål	Balanserade mål vid årets slut	Balanserade mål i procent av inkomna
Svea	1955	2 872	973	33,9
	1956	2 872	971	33,8
	1957	3 175	1 079	34,0
	1958	3 127	1 081	34,6
	1959	3 485	1 144	32,8
Göta	1955	861	284	33,0
	1956	893	306	34,3
	1957	906	283	31,2
	1958	933	278	29,8
	1959	1 036	319	30,8
Skåne o. Blekinge	1955	984	222	22,6
	1956	914	186	20,4
	1957	968	188	19,4
	1958	991	214	21,6
	1959	996	235	23,6
Västra Sverige	1955	970	295	30,4
	1956	978	307	31,4
	1957	913	231	25,3
	1958	1 012	244	24,1
	1959	1 074	271	25,2

Hovrätt	År	Inkomna mål	Balanserade mål vid årets slut	Balanserade mål i pro- cent av inkomna
Nedre	1955	482	140	29,6
Norrland	1956	556	157	28,2
	1957	570	168	29,5
	1958	634	180	28,4
	1959	608	182	29,9
Övre	1955	463	145	31,3
Norrland	1956	512	198	38,7
	1957	522	174	33,3
	1958	521	193	37,0
	1959	655	243	37,1
Samtliga	1955	6 632	2 059	31,0
	1956	6 725	2 125	31,6
	1957	7 054	2 123	30,1
	1958	7 218	2 190	30,3
	1959	7 854	2 394	30,5

Av föregående sammanställning har utredningen funnit det framgå, att hovrätterna under 1955—59 kunnat hålla arbetsbalansen vid i stort sett oförändrad nivå och att alltså arbetsbördan med nuvarande organisation syntes kunna bemästras.

Utredningen har gjort en jämförelse mellan den nuvarande organisationen i hovrätterna, och den organisation, som skulle erfordras för att — om det domföra antalet ledamöter i varje mål sättes ned till tre — med oförändrad arbetsintensitet avgöra samma antal mål, som hinns med av den nuvarande organisationen. I samband härmed har övervägts frågan om hovrättsavdelningarnas storlek vid en övergång till tre domföra ledamöter.

Till en början erinras att den normala sammansättningen av en hovrättsavdelning är fem ledamöter, men att även fyramannaavdelningar och sexmannaavdelningar kan förekomma. Vidare erinras att 1955 års domarutredning i sitt betänkande angående domarbanan (SOU 1959: 17 s. 51) funnit femmannavdelningen vara den fördelaktigaste sammansättningen, under det att såväl fyramannaavdelningen som sexmannaavdelningen ansetts behäftad med vissa olägenheter. Domarutredningen uttalar härom:

Visserligen kan det för samarbetet på en avdelning vara en fördel, att alla ledamöterna i princip deltar i varje på avdelningen förekommande mål, såsom fallet är på en avdelning om

fyra ledamöter. Emellertid är det ofta erfordrerligt, att ledamöterna får tillfälle att några dagar i följd ägna sig åt genomgång av större mål, domsskrivning efter huvudförhandling etc. På en avdelning om fem (eller sex) ledamöter kan detta utan avbrott i avdelningens verksamhet möjliggöras genom att vederbörande ledamot blir sessionsfri under en eller ett par dagar. Ett sådant praktiskt arrangemang kan inte genomföras på en avdelning om endast fyra ledamöter. Där måste i sådana fall vikarie sättas in. En förutsättning för att arbetet på en fyramannaavdelning skall kunna fortgå smidigt och utan avbrott är därför, att tillgången på vikarier är tillräcklig. Särskilt i de minsta hovrätterna torde så ofta ej vara fallet. På en avdelning om sex ledamöter torde det i regel vara möjligt att vid behov bereda ledamot en eller ett par sessionsfria dagar utan att vikarie erfordras. Å andra sidan kan det knappast undvikas, att vissa svårigheter uppstår att genomföra en ändamålsenlig arbetsfördelning på en sådan avdelning. I fall då avdelningen behöver kallas till överläggning i mål, där huvudförhandling tidigare ägt rum, blir det ofta omöjligt att, såsom önskvärt är, förlägga överläggning till dag, då avdelningen enligt arbetsschemat har samma sammansättning som vid huvudförhandlingen. Härigenom splittras i viss mån systemet med sessionsfria dagar, då ledamöterna ostört bör kunna ägna sig åt genomgång av mål, domsskrivning etc. Vid handläggning av vidlyftiga mål kan det dessutom bli svårt att effektivt utnyttja den sjätte ledamotens arbetskraft. De olägenheter, som enligt det sagda gör sig gällande vid avvikelser från den normala sammansättningen om fem ledamöter per avdelning, torde emellertid inte vara av den storlek och art, att de behöver påverka rättskipningens kvalitet. Av organisatoriska skäl — det erforderliga antalet ledamöter i en hovrätt är inte alltid jämnt delbart med fem — är det också nödvändigt att i viss utsträckning sammansätta avdelningarna med fyra eller sex ledamöter, om ledamotsantalet kontinuerligt skall anpassas efter arbetsmängden. Under dessa förhållanden synes såväl fyramanna- som sexmannaavdelningar i viss utsträckning kunna godtas som ett inslag i hovrättsorganisationen.

Domförhållandesutredningen har funnit de synpunkter, som domarutredningen sålunda anlagt på en hovrättsavdelnings sammansättning med nuvarande domförhållandesregel, böra i tillämpliga delar beaktas även beträffande sammansättningen av en hovrättsavdelning för det fall tre ledamöter skall vara domfört antal. Ur besparingssynpunkt torde det i detta fall vara fördelaktigast med stora av-

delningar. Om avdelningarna görs små, måste detta nämligen föranleda ökat antal lagmän, vilket i sin tur medför väsentliga kostnadsökningar. Om å andra sidan utbildningsgången med adjunktionstjänstgöring skall behållas och om i sådant fall av de tre i varje mål deltagande ledamöterna högst en får vara assessor eller adjungerad ledamot torde i regel endast en assessor eller adjungerad ledamot kunna tjänstgöra per avdelning. Större utrymme för sådan adjunktionstjänstgöring vinnes således med ökat antal avdelningar.

Det genomsnittliga antalet årligen (annorledes än genom avskrivning) avgjorda mål per rotel, beräknat på grundval av uppgifterna om antalet avgjorda mål per rotel under åren 1955—59 i justitiedepartementets statistik, var i

Svea hovrätt	69
Göta hovrätt	61
hovrätten över Skåne och Blekinge	68
» för Västra Sverige	62
» » Nedre Norrland	69
» » Övre Norrland	62
Summa	391

Medelvärdet härav utgör 65 mål per rotel och år.

På en *sexmannaavdelning* skulle alltså kunna för närvarande årligen avgöras ca $(5 \cdot 65) = 325$ mål. Såväl ordföranden som övriga ledamöter antas vara lediga från 1/3 av målen eller från ca 108 mål. Av ledamöterna deltar alltså

ordföranden i	ca 217 mål och
envar av övriga	
ledamöter i	ca 217 mål, varav i
	65 mål som referent.

Med endast *tre domföra ledamöter* i varje mål kan avdelningen i stället antas årligen hinna med $\frac{6,1 \cdot 325}{5,3} = 374,1$ eller avrundat 375 mål. Av dessa antas ordföranden vara ledig från 1/3 eller 125 mål. Envar av övriga ledamöter blir då på 30 mål ledig från 16 mål eller på 375 mål från 200 mål. I detta fall skulle alltså ledamöterna delta

ordföranden i	250 mål och
envar av övriga	
ledamöter i	175 mål, varav i
	75 mål som referent.

Vice ordföranden skulle av de mål, i vilka han deltar som ledamot, komma att tjänstgöra som ordförande i 125 mål.

Arbetsbördan torde i detta fall bli väl stor för såväl ordföranden som vice ordföranden. Härtill kommer de av domarutredningen påpekade olägenheterna med en sexmannaavdelning, vilka torde öka med endast tre domföra ledamöter. Vidare erinras om det minskade utrymme för adjunktionstjänstgöring, som en dylik avdelning medför. Sexmannaavdelningar bör därför i regel inte komma i fråga. En avdelning av ungefär denna storlek synes emellertid kunna godtas i hovrätt, vari presidenten i allmänhet deltar i lagskipningsarbetet, om presidenten kan tjänstgöra på avdelningen och avdelningen i övrigt organiseras på följande sätt.

Avdelningen arbetar på två underavdelningar, a-avdelningen, bestående av lagmannen och två ledamöter (A och B), samt b-avdelningen, bestående av presidenten, lagmannen, vice ordföranden och två ledamöter (C och D).

a-avdelningen

Lagmannen deltar i	150 mål ¹
A och B deltar	
vardera i	150 mål, varav i
	75 mål som referent.

b-avdelningen

Sammanlagda målantalet på denna underavdelning $(375 - 150) = 225$, varav 75 mål på envar av vice ordförandens samt C:s och D:s rotlar.

Presidenten är ordförande i	75 mål
Lagmannen är ordförande i	75 »
Vice ordföranden är ordförande i	75 »
Summa	225 mål

Lagmannen är således ordförande i 150 mål på a-avdelningen och i 75 mål på b-avdelningen eller i sammanlagt 225 mål.

¹ Jämför nedan (s. 186) angående målantalet på en tremannaavdelning.

Envar av vice ordföranden, C och D kommer på 9 mål att vara ledig från 2 mål eller på 225 mål från 50 mål.

Vice ordföranden deltar alltså i ca 175 mål, varav som ordförande i 75 mål och som referent i 75 mål.

C och D deltar vardera i 175 mål, varav i 75 mål som referent.

En fördel med denna sammansättning är, att på båda underavdelningarna en av ledamöterna kan vara assessor eller adjungerad ledamot.

Beträffande härfter *femmannaavdelningen* kan — med samma utgångspunkt som ovan angivits rörande *sexmannaavdelningen* — på en sådan avdelning för *närvarande* antas årligen avgöras ca 260 mål. Såväl ordföranden som övriga ledamöter antas vara lediga från 1/5 av målen eller från 52 mål. Av ledamöterna deltar alltså

ordföranden i	208 mål och
envar av övriga	
ledamöter i	208 mål, varav i
	65 mål som referent.

Med endast *tre domföra ledamöter* i varje mål kan avdelningen i stället antas årligen hinna med $\frac{6,1 \cdot 260}{5,3} = 299,2$ eller avrundat 300 mål. Av dessa antas ordföranden vara ledig från 1/4 eller från 75 mål. Envar av övriga ledamöter blir då på 16 mål ledig från 7 mål eller på 300 mål från ca 131 mål. I detta fall skulle alltså ledamöterna delta

ordföranden i	225 mål och
envar av övriga	
ledamöter i ca	169 mål, varav i
	75 mål som referent.

Några större olägenheter ur arbetssynpunkt torde inte vara förenade med en dylik *femmannaavdelning*.

På en *fyramannaavdelning* kan för *närvarande* — med samma utgångspunkt som ovan angivits — antas årligen avgöras ca 195 mål. Samtliga ledamöter måste på en sådan avdelning delta i alla mål, varav rotelinnehavare i 65 mål som referent.

Med endast *tre domföra ledamöter* i varje mål kan avdelningen i stället antas årligen hinna med $\frac{6,1 \cdot 195}{5,3} = 224,4$ mål eller avrundat 225 mål. Av dessa antas ordföranden vara ledig från 1/5 eller från 45 mål. Envar av övriga ledamöter blir då på 15 mål ledig från 4 mål eller på 225 mål från 60 mål. I detta fall skulle alltså ledamöterna delta

ordföranden i	180 mål och
envar av övriga	
ledamöter i	165 mål, varav i
	75 mål som referent.

Ej heller med en sådan avdelning torde några allvarigare arbetsorganisatoriska olägenheter vara förbundna. Ordförandens arbetskraft skulle dock i denna sammansättning utnyttjas mindre än i tidigare berörda sammansättningar.

Om ordföranden i stället deltar i samtliga mål blir envar av övriga ledamöter på 3 mål ledig från 1 mål eller på 225 mål från 75 mål. Ledamöterna skulle således i dylikt fall delta

ordföranden i	225 mål och
envar av övriga	
ledamöter i	150 mål, varav i
	75 mål som referent.

Med en sådan ordning får ordföranden lika stor arbetsbörda som på en *femmannaavdelning*. Arbetsbördan för övriga ledamöter blir emellertid något mindre.

På en *tremannaavdelning* skulle årligen på varje rotel avgöras 75 mål eller sammanlagt 150 mål. I detta fall skulle såväl ordförandens som övriga ledamöters arbetskraft bli sämre utnyttjad. Här till kommer, att rotelinnehavarna inte utan vikarier kan beredas ledighet för genomgång av större mål, domsskrivning efter huvudförhandling etc. Denna sammansättning torde därför inte böra komma till användning annat än i undantagsfall.

Den ovan förutskickade jämförelsen mellan den nuvarande organisationen och den organisation, som skulle erfordras, om det domföra antalet ledamöter sattes ned till tre,

redovisas i tabellform i *Bilaga A*. Tabellen tar upp tre olika alternativ (I, II och III), vilkas innebörd utvecklas i det följande.

Hovrättsavdelningarna har i bilagan fördelats efter antal till tjänstgöring på varje avdelning indelade ledamöter, därvid för enkelhetens skull avdelning med ett brutet antal ledamöter hänförs till kolumnen för avdelning med närmast lägre, hela tal. Vad gäller uppgifterna angående den nuvarande organisationen bör således uppmärksammas att sexmannaavdelningen i hovrätten för Skåne och Blekinge i själva verket haft $6 \frac{1}{2}$ ledamöter, att fyramannaavdelning i hovrätten för Nedre Norrland haft $4 \frac{1}{3}$ ledamöter samt att den ena avdelningen i hovrätten för Övre Norrland haft $5 \frac{1}{2}$ ledamöter.

I bilagan har vidare för varje hovrätt angivits det antal mål, som hovrätten med nuvarande organisation och domförhållsregler kan beräknas årligen avgöra. Denna beräkning har skett så, att medelvärde¹ för det genomsnittliga antalet av de olika hovrätterna årligen avgjorda mål per rotel under åren 1955–59 eller 65 multiplicerats med antalet rotlar i varje hovrätt. Vad gäller rotlarna har utgångspunkten varit att antalet rotlar per avdelning är ett mindre än antalet ledamöter per avdelning. Beträffande den nuvarande organisationen gäller dock att den avdelning i hovrätten för Skåne och Blekinge som bestått av $6 \frac{1}{2}$ ledamöter endast haft $5 \frac{1}{4}$ rotlar samt att den avdelning i hovrätten för Nedre Norrland som bestått av $4 \frac{1}{3}$ ledamöter endast haft $3 \frac{1}{2}$ rotlar. Härfter har för varje hovrätt angivits den organisation som vederbörande hovrätt med oförändrad arbetsintensitet skulle behöva, om tre ledamöter är domfört antal i varje mål. Detta har skett enligt formeln

$$\frac{6,1 \cdot n \cdot 65}{5,3}, \text{ i vilken } n \text{ är antalet rotlar}$$

per avdelning. Varje hovrätt har sedan uppdelats i det antal avdelningar av olika storlekar, vilka tillsammans kan beräknas avgöra samma antal mål som hovrätten med den nuvarande organisationen.

Alternativ I är en på nu angivet sätt framräknad organisation. Andra ändringar än de

som betingas av domförhållsreformen har inte vidtagits.

Av bilagan framgår vilka dessa ändringar i hovrättsorganisationen är. Ändringarna innebär i kostnadshänseende totalt en ökning med lönerna för 2 lagmän [$2 \cdot 52\,584$ (Bo 5)] och 6 hovrättsråd [$6 \cdot 42\,840$ (Bo 1) + 384 (1 kallortstillägg)] men en minskning med lönerna för $23 \frac{2}{3}$ extra ledamöter [$10 \cdot 33\,192$ (Ae 26 i ortsgrupp 5) + $8 \frac{1}{6} \cdot 32\,508$ (ortsgrupp 4) + $5 \frac{1}{2} \cdot 31\,812$ (ortsgrupp 3) + $2 \frac{1}{6} \cdot 336$ (kallortstillägg)]. Vidare bortfaller 3 lönetillägg för tillförordnade lagmän ($3 \cdot 9\,744$) och 1 vice ordförande arvode (3 000). Resultatet blir en årlig kostnadsminskning för alternativ I med 442 736 kronor eller, avrundat nedåt, ca 400 000 kronor.

Kostnadsminskningen förutsätter att andra ändringar i hovrätternas organisation ej genomförs än sådana som omedelbart förändras av den ifrågasatta ändringen i domförhållsreglerna. Utredningen finner emellertid att om en så genomgripande reform som den här diskuterade kommer till stånd i samband därmed bör tas under övervägande även vissa organisatoriska frågor, vilka, ehuru ej direkt sammanhängande med domförhållsreglerna, ändå har intresse i sammanhanget.

Härutinnan erinras om det av *domarutredningen* framförda förslaget (SOU 1959: 17 s. 58) att på presidentavdelningarna i Göta hovrätt, hovrätten över Skåne och Blekinge, hovrätten för Västra Sverige, hovrätten för Nedre Norrland och hovrätten för Övre Norrland skall inrättas lagmanstjänster. De av *domarutredningen* för en sådan reform anförda skälen finner domförhållsutredningen bärande. Detta gäller oavsett om domförhållsreglerna ändras eller inte.

¹ Medelvärde (65) har använts i stället för de något varierande genomsnittstalen (från 62–69) för de skilda hovrätterna (s. 185) för att mot beräkningen inte skall kunna resas den invändningen att det inte är tillfredsställande att man utgår från att dessa skillnader i arbetsintensitet skall bestå i fortsättningen. I själva verket är det betydelselöst vilket beräkningssätt som används. Båda har nämligen visat sig ge samma resultat i fråga om ändringar i hovrättsorganisationen.

Vid övergång till domförhet för tre ledamöter, blir behovet av den föreslagna organisationsförstärkningen emellertid särskilt framträdande.

En annan aktuell fråga är om den nuvarande ordningen med vice ordförande, enligt vilken här till i regel automatiskt utses det till tjänsteåren äldsta hovrättsrådet, bör behållas. Uttalanden rörande denna fråga har tidigare förekommit i olika sammanhang.

Processlagberedningen framhöll sålunda i anslutning till sitt förslag om hovrätternas organisation, enligt vilket på varje avdelning skulle finnas en ordförande och en vice ordförande, att förslaget förutsatte att ordförande- och vice ordförandetjänsterna skulle utgöra självständiga befattningar med en i förhållande till övriga ledamöter högre ställning och avlöning. Som motiv anfördes att det för att hovrätterna skulle motsvara de stora anspråk, som måste ställas på dessa domstolar, var särskilt angeläget, att för ordförande- och vice ordförandetjänsterna kunde påräknas personer med framstående skicklighet och stor erfarenhet.

1939 års tjänsteförteckningssakkunniga behandlade i sitt år 1942 avgivna betänkande bl. a. löneförhållandena för ordförande och vice ordförande på hovrättsdivision (SOU 1942: 30 s. 139). Enligt de sakkunnigas mening var det inte tillrådligt att, innan vice ordförandens uppgifter i den nya rättegångsordningen blivit fastställda, för dessa befattningshavare tillskapa högre pensionsberättigade tjänst än de för det dåvarande innehade. Att ordförandebefattningarna åter förändrades till ordinarie tjänster syntes de sakkunniga mera naturligt. De sakkunniga framlade också förslag härom.

Vid framläggandet av förslag till omvandling av divisionsordförandebefattningarna till särskilda tjänster, benämnda lagmans-tjänster, framhöll *chefen för justitiedepartementet* (prop. 268/1947 s. 82), under hänvisning till ett uttalande av 1943 års riksdag, att vid tillsättning av lagmanstjänst avseende inte i första rummet borde fästas vid anciennitetssynpunkter utan att till dessa tjänster borde utses personer, vilka kan antas

vara i särdeles grad skickade att uppfylla de höga krav, som måste ställas på hovrätternas avdelningschefer. *Riksdagen* biträdde detta uttalande (sammansatta stats- och första lagutskottets utlåtande nr 3/1947 s. 33). Beträffande vice ordförandena framhöll *departementschefen*, att omfattningen av de särskilda uppgifter, som i fortsättningen skulle ankomma på dem, inte kunde bedömas med större säkerhet, innan någon ny erfarenhet vunnits av hovrättsarbetet under den nya rättegångsordningen. *Riksdagen* gjorde inte något uttalande i detta spörsmål.

Den ordning, enligt vilken vice ordförandena för närvarande utses, finner domföretsutredningen inte tillfredsställande. Den av processlagberedningen framhållna vikten av att såväl ordföranden som vice ordföranden på en hovrättsavdelning är personer med framstående skicklighet och stor erfarenhet, framträder enligt utredningens mening med ökad styrka vid en övergång till tre domföra ledamöter, särskilt om underrätterna har kollegial sammansättning. Med en vice ordförande, utsedd enligt nuvarande ordning, torde det nämligen för dylikt fall — även om hovrättens samtliga ledamöter är ordinarie — mången gång bli svårt att principiellt hävda att den överprövande instansen har en mera kvalificerad sammansättning än underrätten. I princip samma krav måste därför ställas på en vice ordförande som på en lagman.

En lösning vore, att vice ordförandebefattningarna avskaffades och hovrätterna i stället indelas i sådana mindre avdelningar, att lagmannen i regel kan delta i alla mål. I samtliga hovrätter utom Svea hovrätt skulle presidenten kunna alternera med lagmannen som ordförande på en avdelning, som således i detta fall kunde bestå av flera ledamöter än avdelningarna i övrigt (*Alternativ II*).

En annan lösning vore att inrätta särskilda kvalificerade tjänster som vice lagmän. De kunde tänkas placerade i samma lönegrad som häradshövding. Om inte dylika tjänster inrättas, kunde i vart fall, för att göra vice ordförandebefattningarna tillräckligt åtråvärda, befattningsarvodet till vice

ordförande höjas till åtminstone den lönegradsmässiga skillnaden i lön mellan härads-hövding och hovrättsråd (*Alternativ III*). Det förutsättes härvid att vice ordföranden utses inte såsom nu efter anciennitet utan helt efter förtjänst och skicklighet.

Utredningen har gjort en jämförelse mellan den nuvarande organisationen och den organisation, som skulle erfordras vid en övergång till tre domföra ledamöter om därutöver organisatoriska förbättringar enligt de båda alternativt förordade slagen samtidigt genomförs.

Alternativ II förutsätter

att lagmanstjänster inrättas på de avdelningar, där sådana nu saknas, eller presidentavdelningarna i Göta hovrätt, hovrätten över Skåne och Blekinge, hovrätten för Västra Sverige, hovrätten för Nedre Norrland och hovrätten för Övre Norrland,

att presidenterna i dessa hovrätter tjänstgör som ordförande jämte lagmannen på en sexmannaavdelning av sådan särskild organisation, som ovan föreslagits eller på en femmannaavdelning,

att på fyramannaavdelning lagmannen deltar i samtliga mål,

att lagmannen på tremannaavdelning även tjänstgör i viss utsträckning som ordförande på annan avdelning, samt

att på sexmanna- och femmannaavdelningar i övrigt tjänstgör en vice ordförande med befattningsarvode, motsvarande skillnaden i lön mellan Bo 3 och Bo 1.

I kostnadshänseende medför alternativ II totalt en ökning med lönerna för 7 lagmän [$7 \cdot 52\,584 + 384$] och 5 hovrättsråd ($5 \cdot 42\,840$), vartill kommer 13 vice ordförandearvoden [$13 \cdot 4\,392$ (skillnaden mellan Bo 3 och Bo 1)]. Kostnadsminskningarna skulle bestå i lönerna för 23 $\frac{2}{3}$ extra ledamöter [$10 \cdot 33\,192 + 8 \frac{1}{6} \cdot 32\,508 + 5 \frac{1}{2} \cdot 31\,812 + 2 \frac{1}{6} \cdot 336$] och 3 presidentadjunkter under vardera 4 månader ($1 \cdot 32\,508 + 2 \cdot \frac{31\,812}{3}$). Vidare bortfaller 3 lönetillägg för t. f. lagman ($3 \cdot 9\,744$) och 25 vice ordförandearvoden ($25 \cdot 3\,000$). Re-

sultatet blir för alternativ II en årlig kostnadsminskning med 269 604 kronor eller avrundat nedåt ca 250 000 kronor.

Alternativ III förutsätter

att avdelningarna ej görs större än att vice ordförandebefattningar inte behöver finnas utan som ordförande alltid tjänstgör lagman eller, i viss utsträckning, president,

att lagmanstjänster följaktligen inrättas på presidentavdelningarna i Göta hovrätt, hovrätten över Skåne och Blekinge, hovrätten för Västra Sverige, hovrätten för Nedre Norrland och hovrätten för Övre Norrland,

att presidenterna i nyssnämnda hovrätter tjänstgör i viss utsträckning som ordförande på en femmannaavdelning i hovrätten samt

att lagmannen på tremannaavdelning i mån av behov även tjänstgör på annan avdelning i hovrätten.

I kostnadshänseende medför alternativ III totalt en ökning med lönerna för 13 lagmän ($13 \cdot 52\,584 + 384$) och 5 hovrättsråd ($5 \cdot 42\,840$). Kostnadsminskningarna blir desamma som för alternativ II. Enligt kostnadsberäkningarna för alternativ III skulle den årliga kostnadsminskningen således uppgå till endast 11 196 kronor. Kostnaderna blir alltså i stort sett desamma som med nuvarande organisation.

I anslutning till samtliga ovan berörda kostnadsberäkningar anser utredningen det böra anmärkas, att den årliga besparingen vid en övergång till tre domföra ledamöter i varje mål i verkligheten torde bli avsevärt större. Beräkningarna har nämligen beträffande samtliga alternativ utgått från den nuvarande organisationen med dess inte ringa inslag av extra ledamöter. Sammanställningen över inkomna mål och balanserade mål i hovrätterna får emellertid anses ge vid handen att, om nu gällande domförhållsregler behålls, några utsikter att bringa ned antalet domare inte torde föreligga annat än möjligen i mycket begränsad omfattning. Om de nuvarande domförhållsreglerna inte ändras, torde det därför bli nödvändigt att flertalet av de nu förefintliga extra ledamöterna förr eller senare fogas in i den or-

dinarie organisationen. Om så sker, skulle detta medföra följande ändringar.

	<i>Tillkommer:</i>	<i>Avgår:</i>
<i>Svea hovrätt</i>	2 lagmän 8 hovrättsråd	2 t. f. lagmän 10 e. ledamöter
<i>Göta hovrätt</i>	1 lagman 2 hovrättsråd 1 vice ordf.	3 e. ledamöter
<i>Hovrätten över Skåne och Blekinge</i>	2 hovrättsråd	2 1/2 e. ledamöter
<i>Hovrätten för Västra Sverige</i>	1 lagman 4 hovrättsråd	1 t. f. lagman 5 e. ledamöter
<i>Hovrätten för Nedre Norrland</i>	1 hovrättsråd	1 e. ledamot
<i>Hovrätten för Övre Norrland</i>	2 hovrättsråd	2 1/6 e. ledamöter

En beräkning av vilken kostnadsökning en dylik ordinariesättning skulle medföra utvisar ytterligare löneutgifter på 225 636 kronor. En övergång till tre domföra ledamöter i hovrätt skulle således beträffande samtliga alternativ innebära en ytterligare årlig besparing på ca 200 000 kronor.

Slutligen erinras om att *domarutredningen* ansett en arbetsbalans i hovrätt, som överstiger 20 procent av antalet inkommande mål, innebära en eftersläpning (SOU 1956: 52 s. 70). Av den i det föregående intagna sammanställningen över inkomna och balanserade mål i hovrätterna framgår, att i de flesta hovrätterna arbetsbalansen är avsevärt större än nämnda procenttal. För att bringa ned dessa balanser till normal nivå, måste vid en övergång till tre domföra ledamöter erforderligt antal extra ledamöter behållas under en övergångstid.

3. *Möjligheterna till adjunktionstjänstgöring, om det domföra antalet ledamöter i hovrätt nedsätts till tre*

Om kollegial sammansättning blir regel vid underrätt, skulle en konsekvens härav kunna vara att samtliga i varje mål i hovrätten deltagande tre ledamöter i princip är ordinarie. I sådant fall saknas praktiskt taget varje utrymme för assessorer eller adjunktionstjänstgöring. Andra utvägar måste då sökas för att ersätta den utbildning och prövning, som adjunktionstjänstgöringen för närvarande utgör.

Om åter samtliga mål vid underrätterna avgörs under medverkan av endast en lagfaren domare, kan hävdas att det är möjligt att i hovrätt låta den tredje ledamoten vara assessor eller adjungerad ledamot. Fråga uppkommer då, om i detta fall möjlighet föreligger att bereda domaraspiranterna adjunktion i samma omfattning som för närvarande.

Domarutredningen har med ledning av antalet under tioårsperioden 1949–58 meddelade assessorsförordnanden räknat med ett genomsnittligt årligt behov för närvarande av i det närmaste 20 nya hovrättsassessorer (SOU 1959: 17 s. 73). Om ett års adjunktion skall kunna beredas samtliga aspiranter inom en gemensam domarkarriär, har *domarutredningen* — med utgångspunkt från dåvarande proportion mellan den statliga domarkåren och stadsdomarkåren samt med viss jämkning nedåt — beräknat att ungefär 30 personer varje år måste kunna påbörja adjunktionstjänstgöring i hovrätt (s. 124).

Om av tre ledamöter i varje mål minst två skall vara ordinarie, torde på varje avdelning i regel inte bli utrymme för mer än en assessor eller adjungerad ledamot, om tjänstgöringen skall jämnt fördelas mellan samtliga rotelinnehavare. På sådan sexmannaavdelning, som kommit till användning i alternativ II, skulle dock samtidigt kunna finnas två assessorer eller adjungerade ledamöter. Med dessa utgångspunkter skulle vid alternativ II och III utrymmet för assessorer eller adjungerade ledamöter bli följande.

Hovrätt	Svea	Göta	SoB	V:a	NN	ÖN	Samtliga
Alt. II	10	4	4	5	2	2	27
Alt. III	13	4	4	5	2	2	30

Emellertid finns möjlighet till ökat utrymme för assessorer och adjungerade ledamöter, om utbyte mellan avdelningar av ordinarie ledamöter samt assessorer och adjungerade ledamöter sker i viss utsträckning. På sätt som här inte närmare skall utvecklas skulle det — med beaktande av de olika avdelningarnas sammansättning enligt alternativ II och III — vara möjligt att genom sådant utbyte få följande utrymme för assessorer och adjungerade ledamöter.

Hovrätt	Svea	Göta	SoB	V:a	NN	ÖN	Samtliga
Alt. II	16	5	5	6	3	3	38
Alt. III	19	5	5	6	3	3	41

Det är givet, att de ifrågasatta utbytena mellan avdelningar av ledamöter är förbundna med vissa olägenheter. Dessa har dock inte synts domförhutsutredningen vara så stora, att denna möjlighet till ökat utrymme för assessorer och adjungerade ledamöter inte bör tas i betraktande. Med utnyttjande av nämnda möjlighet beräknas beträffande båda alternativen varje år det av domarutredningen för den gemensamma domarkarriären angivna antalet om 30 domaraspiranter kunna beredas ett års adjunktion.

Om sagda möjlighet till utbyten inte kommer till användning, antas endast alternativ III — och då utan någon marginal — kunna bereda ett års adjunktion åt nyssnämnda antal domaraspiranter. Genom uppmjukning av adjunktionskravet, eventuellt på så sätt att ledamotstjänstgöring i hovrätt till viss del ersättes av tjänstgöring på tvistemålsavdelning i större rådhusrätt, bör emellertid enligt utredningen adjunktionsutrymme kunna beredas samtliga domaraspiranter enligt både alternativ II och alternativ III utan ledamotsbyten mellan avdelningarna.

Hovrätt	Nuvarande organisation och alternativ	Antal avdelningar med					Antal ledamöter			Förordnanden som			Minskning av antalet		Minskning av ant. förordn. som					
		6 led.	5 led.	4 led.	3 led.	S:a	pres.	lagmän	hovrättd	pres.adj.	e. led.	Summa	tf. lagmän	vice ordf.		ökn. av antalet	pres.adj.	e. led.	tf. lagmän	vice ordf.
Svea	Nuv. org.	—	11	—	—	11	1	9	36	—	10	56	2	11	2860	—	—	—	—	—
	Alt. I	—	8	2	—	10	1	10	38	—	—	49	—	10	2850	1	2	—	—	—
	Alt. II	—	8	12	—	10	1	10	38	—	—	49	—	8	2850	1	2	—	—	—
	Alt. III	—	—	2	1	13	1	13	38	—	—	52	—	—	2850	4	2	—	—	—
Göta	Nuv. org.	—	2	2	—	4	1	2	12	1	3	19	—	3	910	—	—	—	—	—
	Alt. I	—	3	—	—	3	1	2	12	1	—	16	—	3	900	—	—	—	—	—
	Alt. II	1	1	1	—	3	1	3	12	—	—	16	—	2	900	1	3	—	—	—
	Alt. III	—	1	2	1	4	1	4	12	—	—	17	—	3	900	2	—	—	—	—
Skåne o. Blekinge	Nuv. org.	1	2	—	—	3	1	2	11	1	2½	17½	—	3	861	—	—	—	—	—
	Alt. I	—	3	—	—	3	1	2	12	1	—	16	—	3	900	—	—	—	—	—
	Alt. II	1	1	1	—	3	1	3	12	—	—	16	—	2	900	1	1	—	—	—
	Alt. III	—	1	2	1	4	1	4	12	—	—	17	—	—	900	2	1	—	—	—
Västra Sverige	Nuv. org.	—	4	—	—	4	1	2	12	1	5	21	1	4	1040	—	—	—	—	—
	Alt. I	—	2	2	—	4	1	3	14	1	—	19	—	4	1050	1	2	—	—	—
	Alt. II	1	1	1	1	4	1	4	14	—	—	19	—	1	1050	2	2	—	—	—
	Alt. III	—	1	2	2	5	1	5	14	—	—	20	—	—	1050	3	2	—	—	—
Nedre Norrland	Nuv. org.	—	1	1	—	2	1	1	7	—	1	10	—	2	488	—	—	—	—	—
	Alt. I	—	—	2	—	2	1	1	7	—	—	9	—	2	485	—	—	—	—	—
	Alt. II	—	1	1	—	2	1	2	7	—	—	10	—	—	525	1	—	—	—	—
	Alt. III	—	1	1	—	2	1	2	7	—	—	10	—	—	525	1	—	—	—	—
Övre Norrland	Nuv. org.	—	2	—	—	2	1	1	7	—	2½	11½	—	2	553	—	—	—	—	—
	Alt. I	—	1	1	—	2	1	1	8	—	—	10	—	2	560	—	—	—	—	—
	Alt. II	—	1	1	—	2	1	2	7	—	—	10	—	2	525	1	—	—	—	—
	Alt. III	—	1	1	—	2	1	2	7	—	—	10	—	—	525	1	—	—	—	—
Summa	Nuv. org.	1	22	3	—	26	6	17	85	3	23⅔	134⅔	3	25	6712	—	—	—	—	—
	Alt. I	—	17	7	—	24	6	19	91	3	—	119	—	24	6745	2	6	—	—	—
	Alt. II	3	13	7	1	24	6	24	90	—	—	120	—	13	6750	7	5	3	—	—
	Alt. III	—	5	20	5	30	6	30	90	—	—	126	—	—	6750	13	5	3	—	—

Nordisk udredningsserie (Nu) 1969

Kronologisk förteckning

1. Utvidgat nordiskt ekonomiskt samarbete.
2. Laajennettu pohjoismainen taloudellinen yhteistyö.
3. Nordforsks miljövårdsutredning.
4. Förslag till utbyggnad av den samnordiska fortbildningen för journalister.
5. Konsumentopplysning i undervisningen.
6. Sjätte nordiska samekonferensen i Hetta.
7. Nordisk gyldighet av førerkort.
8. Nordiskt sjukhusfysikersamarbete.
9. Nordiskt ämbetsmannamöte i Storlien.
10. Nordisk sjömansskattefordelning.
11. Udvidet nordisk økonomisk samarbejde.
12. Öresundsregionen.

Statens offentliga utredningar 1969

Systematisk förteckning

Justitiedepartementet

Faktisk brottslighet bland skolbarn. [1]
Bostadsrätt. [4]
Utsökningsrätt IX. [5]
Kungörelseannonsering. [7]
ADB inom inskrivningsväsendet. [9]
Ny gruvlag. [10]
Internationell adoptionsrätt. [11]
Ny valteknik. [19]
Ämbetsansvaret. [20]
Yttrandefrihetens gränser. [38]
Domstolsväsendet III. Fullföljd av talan m.m. [41]

Försvarsdepartementet

Ekonomisystem för försvaret. [24]
Planering och programbudgetering inom försvaret. [25]
Militära tjänstgöringsåldersutredningen. 1. Militära tjänstgöringsåldrar. [33] 2. Medicinska och psykologiska aspekter på åldrande m.m. [34]
Frivilligförsvaret 2. Hemvärnet. [40]

Socialdepartementet

Ett renare samhälle. [18]
Bättre utbildning för handikappade. [35]

Kommunikationsdepartementet

Ny sjöarbetslagslag. [3]
Hamnutredningen. 1. De svenska hamnarna. [22] 2. Bilagor. [23]
Skolskjutsarna och trafiksäkerheten. [26]
Taxesystemet i Postverkets tidningsrörelse. [39]

Finansdepartementet

Förenklad obligationshantering. [13]
Lagstiftning om värdepappersfonder m.m. och om stämpelskatt på värdepapper. [16]
Nya mynt. [17]
Skogsbeskattningen. [30]
Läkemedelsindustrin. [36]

Utbildningsdepartementet

Om sexuallivet i Sverige. [2]
Sexualkunskapen på grundskolans högstadium. [8]
Regionmusik. [12]
Filmen- censur och ansvar. [14]
Sexualkunskapen i gymnasiet. [28]
Utbildning för bibliotek, arkiv och informatik. [37]

Jordbruksdepartementet

Växtförädlarrätt. [15]
Skogstillstånd och skogsvårdsåtgärder. [32]

Handelsdepartementet

Idrott åt alla. [29]
Olja i beredskap. [31]

Inrikesdepartementet

Skogsindustri i södra Sverige. [21]
Länsplanering 1967. [27]

Civildepartementet

Offentliga tjänstemäns bisysslor. [6]

